

72 060

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

CANIKLI ALİ PAŞA

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Rıza KARAGÖZ

Danışman
Doç.Dr.Nedim İPEK

SAMSUN 1998

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

İşbu çalışma jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan...Prof. Dr. Bayram KODAMAN

Üye...Doç. Dr. Nedim İPEK

Üye...Y. Doç. Dr. Mehmet YOLALICI

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

27/11/1998
Doç. Dr. Mustafa ÖZBALCI
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR.....	VII
BİBLİYOGRAFYA.....	VIII
GİRİŞ.....	1

I.BÖLÜM

CANIKLI ALİ PAŞA’NIN HAYATI VE DEVLET HİZMETLERİ

A. AİLESİ.....	11
B. DOĞUMU, ÇOCUKLUĞU VE GENÇLİĞİ.....	12
C. İDARİ SAHADAKİ GÖREVLERİ	13
1. Ali Paşa’nın Canik Muhassıllığı.....	13
2. Mutasarrıflıkları.....	18
a. Trabzon Mutasarrıflığı.....	18
b. Amasya Mutasarrıflığı.....	19
3. Valilikleri.....	23
a. Trabzon Valilikleri.....	23
b. Erzurum Valilikleri.....	26
c. Sivas Valiliği.....	28
4. Ali Paşa’ya Tevcih Edilen Diğer Görevler.....	29
D. ASKERİ SAHADAKİ GÖREVLERİ.....	31
1. 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi’nde Ali Paşa’nın Görevleri.....	31
a. Hotin Muharebesi’nde Ali Bey.....	31
b. Canik’ten Kırım’a Asker ve Zahir Sevki.....	35

c. Kartal Muharebesi'nde Ali Bey.....	36
d. Ali Paşa'nın Birinci Kırım Seraskerliği.....	38
2. Osmanlı-İran Savaşında Ali Paşa'nın Görevleri.....	49
a. Ali Paşa'nın Kars Seraskerliği.....	49
b. Ali Paşa'nın Azerbaycan ve Gürcistan Hanlarıyla Muhaberesi.....	54
3. Ali Paşa'nın İkinci Kırım Seraskerliği.....	58
a. Küçük Kaynarca Andlaşması'ndan Sonra Kırım'daki Gelişmeler.....	58
b. Ali Paşa'nın İkinci Kırım Seraskerliği.....	63
4. Ali Paşa'nın Gürcistan'daki Görevleri.....	82
a. 1765-1766 Yıllarındaki Görevleri.....	82
b. Gürcistan Sınırındaki Olaylar Sırasında Ali Paşa'ya Verilen Görevler.....	86
5. Ali Paşa'nın Sinop Tersanesi'nde İnşasına Memur Olduğu Kalyonlar.....	95

II. BÖLÜM

CANIKLI ALİ PAŞA'NIN İSYANI VE FİRARI

A. ALİ PAŞA'NIN İSYAN ETMESİNİN SEBEPLERİ.....	99
1. Ali Paşa Hakkındaki Şikâyetler ve Hükümetin Düşünceleri.....	99
2. Ali Paşa'nın Çapanoğlu Mustafa Bey'le Mücadelesi.....	104
a. Mücadelenin Sebepleri.....	104
b. Ali Paşa'nın Çapanoğlu Mustafa Bey'e Karşı Harekete Geçmesi.....	106
c. Merkezî İdarenin Ali Paşa'ya Karşı Çapanoğlu'nu Desteklemesi.....	108

B. ALİ PAŞA’NIN YAKALANMASI İÇİN YAPILAN	
ÇALIŞMALAR.....	110
1. Çapanoğlu Mustafa Bey’in Ali Paşa’yı Yakalamak İçin	
Görevlendirilmesi.....	110
2. Ali Paşa’nın Yakalanması İçin Alınan Tedbirler.....	113
C. ALİ PAŞA’NIN KIRIM’A FİRARI.....	116
D. ALİ PAŞA’NIN FİRARINDAN SONRAKİ GELİŞMELER.....	117
1. Karışıklıklara Karşı Canik Sancağı ve Civarında	
Alınan Tedbirler.....	118
2. Ali Paşa’nın Akraba ve Maiyetinin İstanbul’a	
Gönderilmesi.....	127
3. Mikdat Ahmed Paşa’nın Yakalanması.....	131
4. Ali Paşa’nın ve Maiyetinin Mallarının Müsaderesi.....	133

III. BÖLÜM

FİRARI ALİ PAŞA’NIN AFFEDİLMESİNDEN SONRAKİ FAALİYETLERİ, ÖLÜMÜ ve ŞAHSİYETİ

A. ALİ PAŞA’NIN AFFEDİLMESİ.....	141
B. ALİ PAŞA’NIN BUNDAN SONRAKİ FAALİYETLERİ.....	144
1. Kırım’da Meydana Gelen Karışıklıklar Hakkında Ali	
Paşa’nın Düşünceleri.....	144
2. Ali Paşa’nın Şam Emîr-i Haccı Olması Hakkındaki	
Görüşler.....	152
3. Ali Paşa İle Çapanoğlu Mustafa Bey Arasındaki	
Mücadelenin Sonucu.....	155
C. ALİ PAŞA’NIN SON ZAMANLARDAKİ DİĞER	
FAALİYETLERİ ve ÖLÜMÜ.....	157

D. ALİ PAŞA’NIN ŞAHSİYETİ.....	160
E. ALİ PAŞA’NIN ESERLERİ.....	161
F. ALİ PAŞA’NIN SOYUNDAN GELEN ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER.....	166
1. Battal Hüseyin Paşa	166
2. Mikdat Ahmed Paşa.....	168
3. Tayyar Mahmud Paşa.....	170
4. Ali Paşa’nın Soyundan Gelen Diğer Şahsiyetler.....	174
SONUÇ.....	176
EKLER	

Ek 1. Canikli Ali Paşa’nın Muhallefatı

Ek 2. Ali Paşa’nın Bafra’da Yaptırdığı Çeşmenin Fotoğrafları

ÖNSÖZ

Osmanlı imparatorluğu'nda XVI. Yüzyılın sonlarından itibaren devlet idaresinin sarsılması, merkezî otoritenin zayıflaması ve toprak düzeninin bozulması gibi gelişmelerin sonucunda âyanlık müessesesi güçlendi ve nihayet XVIII. yüzyılda yerli büyük hanedanlıklar kuruldu. Bu aileler sahip oldukları askerî ve malî kuvvetle, bulundukları bölgelerde tahakküm ederek zamanla devlet idaresinin taşradaki temsilcileri konumuna gelebildiler. XVIII. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde muhassıl, voyvoda, mütesellim ve valilik görevlerinde gördüğümüz hanedan mensupları güçlerini o kadar artırdılar ki, çıkarları uğruna devlete baş kaldıracak ve onunla pazarlık yapabilecek hale geldiler. Ülke dahilinde asayişin sağlanmasında ve savaşlarda büyük âyan ve güçlü ailelerden medet uman devlet, çoğu zaman bunun karşılığında kendi otoritesinden taviz vermek zorunda kaldı. XVIII. yüzyıl Osmanlı devlet ve toplum yapısını daha iyi anlamak için, tarihin bu dönemine bir çok yönden damgasını vuran Caniklizadeler gibi hanedanları tanımak gerekmektedir.

Canikli Ali Paşa, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı idarî, askerî ve sosyal hayatında elli yıllık döneme damgasını vuran Caniklizadeler hanedanının kurucusudur. Bu araştırmada Ali Paşa'nın hayatı, idarî ve askerî hizmetleri ele alınmaktadır. Onun hayatı çerçevesinde yaptığımız bu çalışmanın amacı, Osmanlı Türk toplumunun XVIII.yüzyıldaki yapısını, devletin hanedanlarla ve hanedanların birbirleriyle ilişkilerinin boyutlarını ve bunun toplum üzerindeki etkilerini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktır. Aynı zamanda Kuzey Anadolu'nun orta ve doğu bölümünün tarihine de yeni bir sayfa eklenmesi düşünülmektedir.

Canikli Ali Paşa hakkında Yücel Özkaya tarafından kaleme alınmış bir makale olmakla birlikte, burada konuya çok genel hatlarıyla değinilmiştir. Makalenin yayınlanmasının üzerinden geçen zaman içerisinde bilhassa arşivde konuyla ilgili yeni belgelerin araştırmacıların hizmetine sunulması, Ali Paşa

hakkında daha kapsamlı mahiyette bir doktora tezi yapılmasına imkân tanımıştır.

Tezin giriş kısmında kısaca âyanlık ve hanedanlık düzeninin gelişmesine sebep olan olaylar üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Ali Paşa'nın devlet hizmetine girişine kadarki hayatı verildikten sonra, idarî ve askerî hizmetleri ele alınmıştır. İkinci bölümde Ali Paşa'nın isyanı ve firarı incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise affedilmesinden ölümüne kadar geçen zaman zarfında yaptığı hizmetlerle şahsiyeti ve eserleri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca onun kurduğu hanedanın devamını sağlayan önemli şahsiyetler hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Tezin sonunda Ali Paşa'nın muhallefatının bir listesi ve Bafra'da yaptırdığı çeşmeye ait fotoğraflar ek halinde sunulmuştur.

Bu çalışmada temel kaynağımız *Başbakanlık Osmanlı Arşivi*'ndeki ilgili vesikalar ve *şeriye sicilleri* oldu. Dönemin vak'anüvis tarihlerinden de azami derecede istifade ettik. Bunların haricinde konumuzla ilgili diğer matbu ve tetkik eserlerden de tamamlayıcı mahiyette faydalandık.

Canikli Ali Paşa ile ilgili olarak bir doktora tezi hazırlamamda, Sayın Özcan Mert'in teşvik ve yönlendirmesinin rolü büyüktür. Bundan dolayı kendisine teşekkürü borç bilmekteyim. Konunun büyük bir titizlikle ortaya konması için kıymetli tecrübe, bilgi ve vakitlerini ayıran danışmanım, hocam Sayın Doç.Dr.Nedim İpek'e şükranlarımı sunarım. Ayrıca, çalışmam esnasında bana verdikleri destek için değerli mesai arkadaşlarıma; sabrı ve yardımlarından ötürü eşim İlknur Karagöz'e teşekkür ederim.

Rıza KARAGÖZ

Kasım 1998

KISALTMALAR

A.AMD.KRM.	: Amedî Kalemî Kırım Hanlığı Belgeleri
A.DVN.KRM	: Divan-ı Hümayun Kırım Hanlığı Kalemî
A.DVN.MHM	: Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemî
Bkz., bkz.	: bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cevdet
Çev.	: Çeviren
D.BŞM.MHF.	: Baş Muhasebe Kalemî Muhallefât Halifelîği
Haz.	: Hazırlayan
HH	: Hatt-ı Hümayun
İA	: İslâm Ansiklopedisi
MD	: Mühimme Defteri
No.	: Numara
OÜEFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
vd.	: ve devamı

BİBLİYOGRAFYA

I- ARŞİV VESİKALARI

A.BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ¹

1. Ali Emîrî Tasnifi

a. III.Mustafa

b. I.Abdülhamid

2. Bâb-1 Defterî Baş Muhasebe Kalemi Muhallefât Halifeliği
Defterleri (D.BŞM.MHF)

3. Dîvân-1 Hümâyûn ve Bâb-1 Asafî Belgeleri

a. Âmedî Kalemi Kırım Hanlığı Belgeleri
(A.AMD.KRM.)b. Dîvân-1 Hümâyûn Kırım Hanlığı Kalemi
(A.DVN.KRM.)

c. Dîvân-1 Hümâyûn Mühimme Kalemi (A.DVN.MHM.)

4. Dîvân-1 Hümâyûn Defterleri

a.Ahkâm Defterleri

aa. Erzurum Ahkâm Defteri

ab. Sivas Ahkâm Defteri

ac. Trabzon Ahkâm Defteri

b. Mühimme Defterleri

5. Hatt-ı Hümâyûn Tasnifi

6. Muallim Cevdet Tasnifi

a. Askeriye

b. Bahriye

c. Dahiliye

d. Hariciye

¹ Vesika numaraları ilgili dipnotlarda gösterilmiştir.

e. Zaptiye

B. ŞERİYE SİCİLLERİ

1. **Ankara Şeriye Sicili**, Ankara Millî Kütüphane, Mikrofilm No.848
2. **Sivas Şeriye Sicili**, Ankara Millî Kütüphane, No.I
3. **Trabzon Şeriye Sicilleri**, Ankara Millî Kütüphane, No.1933, 1934, 1935, 1937

C. VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ

Samsun Fihristi

II. YAYINLANMIŞ ARŞİV BELGELERİ

Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri (1578-1914), I, Ankara 1992.

Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri, Ankara 1992.

BAYKAL, B.Sıtkı; “Ayanlık Müessesesinin Düzeni Hakkında Belgeler”, **Belgeler**, S.2, (Temmuz 1964), s.221-227.

ULUÇAY, Çağatay; “Karaosmanoğulları Hakkında Vesikalar”, **Tarih Vesikaları Dergisi**, II/9, s.193-207; II/10, s.300-308; II/12, s.434-440; III/14, s.117-126.

III. KAYNAK VE TETKİK ESERLER

A. YAZMA ESER

Enveri Sadullah, **Tarih-i Enverî**, Süleymaniye Kütüphanesi Ali Emirî Tasnifi, Nr.67.

B. MATBU VE TETKİK ESERLER

Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, **Amasya Tarihi**, Dördüncü Cildi

Bakiyyesi, İstanbul 1935.

Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih**, II-VIII, İstanbul 1309.

Ahmed Vasıf Efendi, **Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr**, Yay.

Mücteba İlgürel, Ankara 1994.

_____, **Tarih**, II, Kahire 1243.

AKDAĞ Mustafa, **Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali**

İşyanları, Ankara 1995.

BADDELEY, John, **Ruslar'ın Kafkasya'yı İstilâsı ve Şeyh Şamil**,

Çev.Sedat Özden, İstanbul 1989.

BERKOK, İsmail, **Tarihte Kafkasya**, İstanbul 1958.

BEŞİRLİ, Mehmet, **XIX.Yüzyıl Başlarında Samsun Şehri (1755**

No.lu Samsun Şeriye Sicili'ne Göre), Basılmamış Yüksek

Lisans Tezi, I-II, Samsun 1993.

BOSTAN, İdris, **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda**

Tersâne-i Âmire, Ankara 1992.

CEZAR, Mustafa, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Levendler**, İstanbul

1965.

CİNLİOĞLU, H.Turgut, **Osmanlılar Zamanında Tokat I-II**, Tokat

1950.

ÇADIRCI, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal**

ve Ekonomik Yapıları, Ankara 1991.

Çeşmîzade Mustafa Reşit, **Çeşmîzade Tarihi**, Yayına Haz.Bekir

Kütükoğlu, İstanbul 1959.

DANIŞMEND, İ.Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, IV**,

İstanbul 1972.

DİLCİMEN, Kâzım **Canik Beyleri**, Samsun 1940.

DUYGU, Süleyman, **Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları**, İstanbul 1953.

ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri**

(**Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları**), Ankara 1953.

Ferâizcizade, Mehmet Said, **Gülşen-i Maarif**, II, İstanbul 1252.

Geçmişten Günümüze Kültür Değerleriyle Samsun, Samsun Kültür

Müdürlüğü Yayınları, Samsun 1996.

GÖKÇE, Cemal, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun**

Kafkasya Siyaseti, İstanbul 1979.

GÜLER, İbrahim, **XVIII.Yüzyılın İlk Yarısında Sinop**, (Basılmamış

Doktora Tezi), İstanbul 1992.

KARAGÖZ, Rıza, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti**,

(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 1993.

KÖSE, Osman, **1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu-**

Tahlili-Tatbiki), Basılmamış Doktora Tezi, Samsun 1997.

KURAT, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya**, Ankara 1990.

KÜTÜKOĞLU, Bekir, **Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri (1578-**

1590), İstanbul 1962.

LEWİS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara 1991.

Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, III, İstanbul 1311.

MERT, Özcan, **XVIII.ve XIX.Yüzyıllarda Çapanoğulları**, Ankara

1980.

Mustafa Nuri Paşa, **Netâyicü'l-Vukuat**, III, İstanbul 1296.

NAGATA, Yuzo, **Muhsinzade Mehmed Paşa ve A'yânlık**

Müessesesi, (İstanbul Üniv.Edebiyat Fakültesi Doktora Tezi),

İstanbul 1969.

_____, **Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir**

İnceleme, Ankara 1997.

ÖZKAYA, Yücel **Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık**, Ankara 1994.

_____, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı**

Toplum Yaşantısı, Ankara 1985.

PANZAC, Daniel, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)**,

Çev.Serap Yılmaz, İstanbul 1997.

SAKAOĞLU, Necdet, **Anadolu Derebeyleri Ocaklarından Köse**

Paşa Hanedanı, Ankara 1984.

Şakir, Şevket, **Trabzon Tarihi**, II, İstanbul 1294.

Şemdanîzade, Fındıklılı Süleyman Efendi, **Mürî't-Tevarih**, Haz.Münir

Aktepe, II-A, İstanbul 1978.

ULUÇAY, Çağatay, **XVIII. ve XIX.Yüzyıllarda Saruhan'da**

Eşkiyalık ve Halk Hareketleri, İst.1955.

UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye**

Teşkilâtı, Ankara 1984.

UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, IV, 1.Kısım, Ankara 1988.

ÜLKÜSAL, Müstecip, **Kırım Türk Tatarları (Dünü, Bugünü,**

Yarını), İstanbul 1980.

Yusuf Kâmil Paşa, **Tarih-i Siyasî-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, II,

İstanbul 1327.

C. MAKALELER

AKDAĞ, Mustafa, "XVII.Yüzyılda Genel Hatlarıyla Türkiye Tarihi",

Tarih Araştırmaları Dergisi, IV, S.6-7, Ankara 1968, s.201-247.

_____, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri (1730-1839)", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, VIII-XII, S.14-23 (1970-1974), s.51-61.

AKTEPE, Münir, "Tuzcuoğulları İsyanı", **Tarih Dergisi**, İstanbul

1953, S.5-6, s.21-52.

AYDIN, Mahir, "Faş Kalesi", **Osmanlı Araştırmaları**, S.VI, İstanbul

1986, s.67-138.

BALA, Mirza, "Gürcistan", **İA**, IV, İstanbul 1993, s.837-845.

- BAYSUN, M.Cavit, "Mustafa IV", **İA**, VIII, İstanbul 1993, s.708-713.
- DARKOT, Besim, "Samsun", **İA**, X, İstanbul 1993, s.172-178.
- EMECEN, M. Feridun, "Giresun", **TDVİA**, XIV, İstanbul 1997, s.78-83.
- ERGENÇ, Özer, "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve Âyan Üzerine Bazı Bilgiler", **Osmanlı Araştırmaları**, S.3, İstanbul 1982, s.105-118.
- FİSHER, Alan W., "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı 1772-1782)", Çev.Refhan Dedeoğlu, **Emel Dergisi**, XIII/74, s.11-28; XIII/75, s.13-25; XIII/76, s.16-30; XIII/77, s.14-28; XIII/78, s.8-22.
- GENÇ, Mehmed, "Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi", **Türkiye İktisat Tarihi Semineri**, Ankara 1975, s.231-291.
- GÖKBİLGİN, Tayyip, "Nizâm-ı Cedid", **İA**, IX, İstanbul 1993, s.309-317.
- İPEK, Nedim, "Canik Sancağı'nın Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme", **OÜEFD**, S.10, Samsun 1997, s.145-160.
- KARAGÖZ, Rıza, "Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Siyaseti", **Akademik Açı**, S.4, Samsun 1997, s.151-190.
- KARAL, E.Ziya, "Mahmud II", **İA**, VII, İstanbul 1993, s.165-170.
- KARAMANLI, M.Hüsamettin, "Gürcistan", **TDVİA**, XIV, İstanbul 1993, s.311-317.
- KÖPRÜLÜ, Fuad -UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, "Âyan", **İA**, II, İstanbul 1993, s.41-42.
- LEWIS, Bernard, "Djanikli Hadjdji Ali Pasha", **Encyclopedie de L'İslâm**, Nouvelle Edition, II, Paris 1965, s.458-459.
- MERT, Özcan, "Âyan", **TDVİA**, IV, İstanbul 1991, s.195-198.
- _____, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", **TDVİA**, VII, İstanbul 1993, s.151-154.

- MUTAFCIEVA, V.P., "XVIII.Yüzyılın Son On Yılında Âyanlık Müessesesi", Çev.Bayram Kodaman, **Tarih Dergisi**, S.31, İstanbul 1978, s.163-182.
- ÖZKAYA, Yücel, "Anadoludaki Büyük Hanedanlıklar", **Belleten**, LVI, S.217, Ankara 1992, s.809-845.
- _____, "Canikli Ali Paşa", **Belleten**, XXXVI, S.144, Ankara 1972, s.483-525.
- _____, "XVIII.Yüzyılda Çıkarılan Adaletnâmelere Göre Türkiye'nin İç Durumu", **Belleten**, XXXVIII, S.151, Ankara 1974, s.445-491.
- _____, "XVIII.Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Âyanlık İddiaları", **DTCFD**, XXIV-XXV, S.3-4, Ankara 1969, s.198-204.
- _____, "XVIII.Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyanlıkları Ele Geçirmeleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", **Belleten**, XLII, S.168, Ankara 1978, s.667-724.
- _____, "Canikli Ali Paşa'nın Risalesi 'Tedâbirü'l-Gazavât", **Tarih Araştırmaları Dergisi**, S.12-13, Ankara 1973, s.119-191.
- _____, "XVIII.Yüzyılda Trabzon'un Genel Durumu", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986, Samsun 1988, s.133-145.**
- PAKALIN, M.Zeki, "Emirü'l-Hac", **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, I, İstanbul 1993, s.527.
- _____, "Kapıcıbaşı", **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, II, İstanbul 1993, s.167-169.
- _____, "Muhassıl", **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, II, İstanbul 1993, s.569-570.

SAVAŞ, Saim, “XVIII.Asırda Sivas’ta Bir Âyan Ailesi Zaralızadeler”,
Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi, S.8, İzmir 1993,
 s.81-97.

Şemseddin Sami, “Canik”, **Kâmûsü’l-A’lâm**, III, İstanbul 1308.

TEKİNDAG, Şehabeddin, “Trabzon”, **İA**, XII/1, İstanbul 1993, s.455-
 477.

ULUÇAY, Çağatay, “Karaosmanoğullarına Ait Düşünceler”, **III.Türk
 Tarih Kongresi Bildirileri**, Ankara 1943, s.243-260.

UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, “Çapanoğulları”, **Belleten**, XXXVIII, S.150,
 Ankara 1974, s.215-261.

_____, “Halil Hamid Paşa”, **Türkiyat Mecmuası**, V, İstanbul
 1935, s.211-267.

YÜCEL, Yaşar, “XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdarî Yapısında
 Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler”, **Belleten**, XLI,
 S.163, Ankara 1977, s.495-507.

_____, “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel
 Gözlemler”, **Belleten**, XXXVIII, S.152, Ankara 1974, s.657-
 708.

YÜKSEL, İbrahim, “Çarlık Rusyası’nın Azerbaycan’ı İstilâsı ve
 Osmanlı Devleti’nin Tutumu”, **Kafkas Araştırmaları I**,
 İstanbul 1988, s.25-33.

GİRİŞ

XVIII. yüzyıldan itibaren âyanlığın güçlenmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nin toplumsal düzeninde sosyal, iktisadî ve askerî yönlerden bir değişim görülmektedir. Âyanlık müessesesinin gelişiminde hangi âmillerin rol oynadığını tespit etmek için daha önceki yüzyıllara kadar inmek, âyan ve eşrafın kökenleri, güç kaynakları ve içtimaî hayatta bulundukları yeri tespit etmekte fayda vardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda daha XVI.yüzyılın ikinci yarısından itibaren hükûmetle reâyâ arasındaki ilişkileri düzenleyen ve servet edinerek çiftlik sahibi olan bir zümrenin varlığı bilinmektedir¹. Genel olarak “*şehir ileri gelenleri*” diye vasıflandırılan; zengin tüccarlardan, esnafın ileri gelenlerinden ulemâ ve din adamlarıyla bazı tarikat şeyhlerinden oluşan ve “*âyan ve eşraf*” diye bilinen bu zümre, önceleri hem reâyanın temsilcisi hem de resmî işlerin icrasında devlet adamlarının yardımcısı görünümünde² iken, tarihî süreç içinde bu rolleri değişerek, XVIII. yüzyılda -imparatorluğun geleneksel düzenindeki değişimden de anlaşılacağı üzere- idarî kadrolarda yer almaya başlamış, iktisadî, sosyal ve askerî sahada çok etkin bir yapı oluşturmuştur³. “*Âyanlık*

¹ Özer Ergenç, “Osmanlı Klâsik Dönemindeki ‘Eşraf ve Âyan’ Üzerine Bazı Bilgiler”, **Osmanlı Araştırmaları**, III, İstanbul 1982, s.105; Yücel Özkaya “XVIII.Yüzyılın ilk yarısında Yerli Ailelerin Âyanlıkları Ele Geçirışleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu”, **Belleten**, XLII/168, Ankara 1978, s.667.

² Âyan ve eşrafın XVI. ve XVII. yüzyılda toplumdaki rolleri hakkında bilgi için bkz. Özer Ergenç, “Osmanlı Klâsik Döneminde ‘Eşraf ve Âyan’ Üzerine Bazı Bilgiler”, s.106 vd.

³ Özer Ergenç, “Osmanlı Klâsik Dönemindeki ‘Eşraf ve Âyan’ Üzerine Bazı Bilgiler”, s.105. Osmanlı İmparatorluğu'nda âyanlık sisteminin gelişimi ve büyük hanedanlıkların kuruluşu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık**, Ankara 1994; Yuzo Nagata, **Muhsinzâde Mehmed Paşa ve Âyanlık Müessesesi**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1969; Yuzo Nagata, **Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme**, Ankara 1997; Çağatay Uluçay, **18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri**, İstanbul 1955. Mustafa Cezar, Osmanlı tarihinde tipik âyanlığın teşekkülü için kesin bir tarih vermenin mümkün olmadığını ancak bu sistemin esas şekillenmesinin XVII. yüzyılın ikinci yarısında vuku bulduğunu ve bunda da II.Viyana Kuşatması'nı takip eden uzun harp döneminin önemli bir payı olduğunu zikretmektedir. Mustafa Cezar, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Levendler**, İstanbul 1965, s.331-332.

düzeni devri"⁴ diye adlandırılan bu dönemin siyasî, sosyal, askerî ve iktisadî altyapısı, Anadolu'nun en az yüz elli yıldan beri sonu gelmeyen karışıklık ortamında oluşmuştur⁵. Bilhassa XVII. yüzyılın sonlarına doğru Avusturya savaşları sebebiyle devletin Anadolu'daki otoriteyi boşlaması, iç karışıklıkların artmasına yol açmıştır. Devlet, uzun savaşlar dolayısıyla Anadolu'daki karışıklıkları önleyemeyince, her bölgenin kendi âyanından asayişin temini için yardım istemek zorunda kalmıştır⁶. Devletin bu zaafından istifade eden âyanlar, maiyetlerinde kapılı veya kapısız levend besleyerek askerî birer güç kaynağı haline gelmişlerdir⁷. Kapı halkı, onları besleyenler için hem nüfuz tesis etme hem de mevcut nüfuzu muhafaza veya çoğaltma vazifesi görmüştür. Bu sebeple kapı halkı istihdamı işi, eski düzeni sarsılan Osmanlı cemiyetinde âyanlığın teşekkülüne tesir eden en kuvvetli amillerden biri olmuştur⁸.

Timar rejiminin bozulmasıyla birlikte, Osmanlı toplumunda bir dengesizlik hali başlamıştı. Timarlı sipahi ve onların cebelülerinden boşalan yere yeni ve muntazam bir askerî teşkilât konamamış, buna rağmen timar sistemi bir toprak teşkilâtı olarak devam ettirilmek istenmiştir. Ancak bunda başarı sağlanması mümkün olamadığı gibi, hükûmet, gelişen olaylara hükmedemeyerek onların gerisinde kaldığından, cemiyet için faydalı sayılamayacak bazı müesseselerin kendiliğinden teşekkülüne yol açılmıştır. Çünkü, devletin artan asker ihtiyacının karşılanması yanında⁹, halkın eşkıya şerrinden korunması ve hükûmet otoritesinin muhafazası gibi meselelerin çözümü artık bu yolla halledilmeye çalışılmıştır. Kapı halkı beslemenin

⁴ Bkz. Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, VIII-XII, (1970-1974), S.14-23, s.51-61.

⁵ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyânları*, Ankara 1975.

⁶ Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyanlıkları Ele Geçirmeleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", s.667.

⁷ Mustafa Cezar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Levendler*, s.330 v.d.

⁸ Mustafa Cezar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Levendler*, s.323.

⁹ XVIII. yüzyılda Avusturya, İran, ve Ruslar'la yapılan savaşlarda, âyanların ve hânedanların emrindeki askerler, Osmanlı ordusunun çoğunluğunu oluşturmaktaydı. Mustafa Cezar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Levendler*, s.339-340.

yaygınlaşması ve kalabalık kapı halkı istihdamının âdet haline gelmesi bu ihtiyaçtan kaynaklanmıştır¹⁰.

Klâsik dönem Osmanlı toplum düzeninde meydana gelen sarsılma ve bozulmalar, XVII. yüzyıl boyunca memlekette kapı halkı olmak isteyenlerin sayısını artırmıştır. Reâyâyı kapı halkı olmaya sevkeden sebepler, işsizlik, fakirlik ve vergilerden muafiyet olarak sayılabilir. Bu arada sefaletin büyük boyutlara ulaşması, başıboş levendlerin miktarının artması gibi gelişmeler¹¹ eşkıyalık olaylarına sebebiyet verdiğiinden, şehir ve kasabaların bunların tecavüzlerinden korunması gerekmiştir. Seferler esnasında valilerin kapı halkıyla cepheye gitmelerini fırsat bilen eşkıyaların böyle zamanlarda asker kaçaklarını da yanlarına alarak tecavüzlerini artırmaları¹², hükûmeti bir yandan kapı halkının lüzumuna inandırırken, diğer yandan da taşrada resmî devlet memurlarından başka kudret sahiplerinin bulunmasını istemeye sevk etmiştir¹³. İşte bu durum, âyanlığın bir müessese olarak ortaya çıkması neticesini doğurmuştur.

Kapılı veya başıboş levendler, savaş sona erdiğinde kendilerine fazla ihtiyaç hissedilmediğinden serbest bırakılıyorlardı. Bunlar yerlerini ve yurtlarını terkettiklerinden eşkıyalık yapmaya başlıyorlar ya da bir paşaya veya mütegalibeye kapılanmak için uğraşıyorlardı. Çiftbozan reâyânın da dahil olduğu bu zümrenin kapılanacak kapı araması, âyan kökenli yerli ailelerin işine yaramaktaydı. Zira mütegalibeden olan âyanlar bu levendleri hizmetlerine alarak¹⁴ rakiplerine karşı avantaj sağlamaktaydılar.

XVIII. yüzyılın başlarından itibaren kapılı veya kapısız levendât taifesinin anarşik ve huzur bozucu faaliyetleri, Osmanlı idarecilerinin çözümü için uğraştıkları en önemli meselelerden biri olarak görülmektedir. İster kapılı, isterse kapısız olsun, bütün levendler halktan bedava yem ve yiyecek almakta,

¹⁰ Mustafa Cezar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Levendler*, s.320-323 ve 331.

¹¹ Bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, s.73-79.

¹² Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, s.77.

¹³ Mustafa Cezar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Levendler*, s.331, Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri", s.58.

¹⁴ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, s.74.

onları soymakta ve buna benzer çeşitli bahanelerle halka eziyet etmekteydiler. Devlet, özellikle kapısız levendlerin zararlarını önlemek için sert tedbirler alınması ve bunların cezalandırılması meyânında vilâyet voyvodalarına, mütesellimlere, kethüdayerlerine, yeniçeri serdarlarına, malikâne mutasarrıflarına, il erlerine, kadılara ve vilâyet âyanlarına hitaben ferman ve buyrulduklar yazmıştır. Hatta bu fermanlara göre, levendliğin kaldırılmış olması gerekirken, ne bu hüküm uygulanabilmiş, ne de levendlerin cezalandırılması sağlanabilmiştir. Anadolu’da levend taifesinin meydana getirdiği bu emniyetsiz ortamın, gönderilen fermanlara rağmen giderilememesi, devletin bu tarihlerde çıkan İran ve ardından Avusturya savaşlarında bu levendlerden istifade etmesinden dolayıdır¹⁵. XVIII. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise artık Osmanlı ordusunun asıl nüvesini, büyük hânedan ailelerin kapısında yer bulan ve beslenen levendler oluşturmaktaydı¹⁶.

Ordu mevcudunun büyük kısmının âyanların kapı halkından oluşması ve hatta onların kumandasını ellerinde bulundurmaları, âyanlık müessesesinin esasını ve XVIII. yüzyılda âyan kökenli hanedanların nüfuzlarının artış sebebini teşkil etmektedir. İmparatorluğun askerî zayıflığı, sipahi ve yeniçeri sisteminin bozulmuş olması hükûmeti, “*orduyu desantralize*” etmeye, gerekirse ona yeni bir düzen vermeye ve askerî birliklerin teşkilâtlandırılması ve bakım masrafları hususunda kendi görevlerini, değişik bölgelerde kendilerinin gücünü kabul ettiren âyanlara bırakmaya mecbur etmiştir. Ordunun kumandasından mes’ul olan âyanlar, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında artık otoritelerinin farkındaydılar ve hiç kimse onların istedikleri gibi davranmalarını engelleyecek güçte değildi¹⁷.

Savaş maliyetlerinin yüksek olması ve hazinenin bu masrafı kaldıracak gücünün kalmaması üzerine malî sıkıntı içine giren devlet, çiftlikler vasıtasıyla

¹⁵ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyanlık*, s.75-76.

¹⁶ V.P. Mutağçieva, “18. Yüzyılın Son 10 Yılında Âyanlık Müessesesi”, Çev.Bayram Kodaman, *Tarih Dergisi*, S.31, İstanbul 1978, s.179. Âyanların kapı halklarıyla birlikte sefere memuriyetleri ve başka görevleri hakkında ayrıca bkz. Mustafa Akdağ, “Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri”, s.58-61.

¹⁷ V.P. Mutağçieva, “18. Yüzyılın son 10 Yılında Âyanlık Müessesesi”, s.181.

zenginliğini artıran âyanlardan, yani yerli ailelerden maddî yardım istemeye başlamıştır. Bu amaçla devletin mirî mukâataaları, “*malikâne*” olarak (kayd-ı hayat şartıyla) bu ailelere veya devletin diğer ileri gelenlerine verilmiştir¹⁸. Böylece hazineye önceden toplu para girişi sağlanmaktaydı¹⁹. Ayrıca *iltizamlar sayesinde devlet herhangi bir gelir kaybına maruz kalmaksızın bir kısım maaş ödemelerinden kurtulduğu gibi reâyâ da, timar sistemindekine benzer bir tarzda ömrü boyunca kârı kendisine ait bulunacak bir vergi kaynağını menfaat gereği himaye etmek isteyecek bir koruyucuya kavuşmuş oluyordu*²⁰. Böylece mültezimler, malî güçleri ve vergiye bağlı psikolojik otoriteleri ile toplum içinde sözünü dinletip itibar görecektik ve dediklerini yaptıracaktı, hükûmetle halk arasında aracılık edecek insanlar halinde toplumda sivrilmiş oluyorlardı²¹. Âyanlar bu sûretle daha da kuvvet kazanmışlar ve devlet nezdinde önemli bir mevkîi sahibi olmaya başlamışlardır.

XVIII. yüzyılın başlarında Osmanlı toplumunda âyanlığın gerek halk gerekse hükûmet indinde önemli bir nüfuz edindiğini gösteren pek çok olay vardır. Zira bu devrede âyanların servet bakımından hatırı sayılır hale gelmeleri yanında, asker yazma, yazdığı askeri sevkette veya emredilen yere bizzat götürme gibi önemli askerî işleri de gördükleri bilinmektedir²². Halkın emniyetinin temini ve eşkıyalığın önlenmesi gibi hizmetleri de buna eklemek gerekir.

Timarlı sipahilik sisteminin çöküntüye uğramasının bir neticesi olarak, XVIII. yüzyılın başlarından itibaren mirî mukataaların malikâne olarak iltizama verilmesi usulü başlatılmıştı. İltizamların sayısı daha sonraki yıllarda devamlı surette artmıştır. Bunların âyan ve eşraf tarafından iltizam yoluyla²³ malikâne

¹⁸ Mehmet Genç, “Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi”, *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Bildirileri*, Ankara 1975, s.235.

¹⁹ Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyanlıkları Ele Geçirmeleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu”, s.667.

²⁰ Mehmet Genç, “Osmanlı Maliyesinde Malikâne Sistemi”, s.235.

²¹ Mustafa Cezar, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Levendler*, s.317.

²² Mustafa Cezar, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Levendler*, s.337.

²³ İltizam usulü, bir gelir kaynağının (maden ocağı, tuzla, darphâne, gümrük, ispençe, dalyan v.b.) yıllık gelirinin asgarî değeri genellikle maliye tarafından tespit edilerek hazine defterlerine kaydedilen mukataaların, muayyen bir süre için temin edebileceği azamî kıymeti

alınması veya devlet ricali adına buraları voyvoda olarak idare etmeleri, bu ailelerin zenginliklerini artırmalarına vesile olmuştur. Yerli aileler, mirî mukâataaları ele geçirmekle, ailelerinin nüfuz ve kudretini artırmakta ve hanedanlıklarının temelini atmaktaydılar. Bu sebeple malikâne olarak idare sistemi, yerli ailelerin güçlerini artırmalarında önemli rol oynayan bir faktör olarak görülmektedir²⁴. Hazine adına vergi toplama yükümlülüğünü bu yolla ele geçiren yerli aileler gittikçe servetlerini artırmışlardır²⁵. Servetleri ölçüsünde nüfuzları da artan bu aileler, zamanla kuvvetli hânedanların ortaya çıkmasına önayak olmuşlardır²⁶.

1726'da çıkarılan bir fermanla Enderunlu vali sisteminden vazgeçilip her sancak ya da vilâyetin yerli âyanından en kudretlisine valilik verilme geleneği başlatılmıştır. Mirî toprak düzeninin işlemez hale gelmesinden beri, memlekette mal mülk sahibi olup, özellikle köylerde çiftlikler edinerek geniş servetler yığmış, kapılarına bir sürü de sekban ve sarıca yığarak gerektiğinde hükûmete bile karşı duracak kadar güç kazanmış olan bu köklü ailelere valilik verilmesi, onlara tam bir derebeyi hüviyeti kazandırmıştır²⁷. Bu ise devletin merkeziyetçi karakterinden uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir²⁸.

Seferlerde âyanların ve âyan kökenli hanedanların malî ve askerî gücünden istifade edilmesi XVIII. yüzyılın ikinci yarısında daha da artmıştır. Bu durum onların hükûmete karşı mütehakkim bir tavır takınmalarına sebep olmuş, bazen kendi başına buyruk hareket etme cesaretini gösterebilmişlerdir. Ancak bir isyan hadisesinden çekinen hükûmet pek ileri gitmeyerek bu gibilerin serkeşâne hareketlerine göz yummuştur. Bunlar bulundukları bölgenin mütesellimliğini ve muhassıllığını ele alarak hazine mukâataalarını iltizam edip

de düşünümlere artırma usulüyle ve peşin belli bir meblağ alınarak mültezimlere bırakılması demektir. Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, XXXVIII/152, Ankara 1974, s.680.

²⁴ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, s.109-110.

²⁵ Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri", s.51.

²⁶ Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyanlıkları Ele Geçirmeleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", s.668-669.

²⁷ Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri", s.51.

²⁸ Mustafa Akdağ, "Genel Çizgileriyle XVII.Yüzyıl Türkiye Tarihi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, IV/6-7, (1966), Ankara 1968, s.212 vd., s.244.

bundan çok büyük kârlar elde etmişlerdir. Diğer vergilerle birlikte imdad-ı hazeriye ve imdad-ı seferiye vergilerini kendileri tahsil ederek, valilere bunun bir kısmını göndermek suretiyle bundan da menfaat temin etmişler ve böylece güçlerine güç katmışlardır²⁹.

XVIII. yüzyılda yerli âyanlardan başka sancakbeyi, voyvoda ve kadı gibi devlet memurlarının da mütegalibelik yaparak halkı soydukları ve hatta bu hususta birbirleriyle ittifak yaptıkları görülmektedir. Bu durumda halk perişan olmakta ve pek çok kimse toprağını terkederek eşkıyalık yapmaktaydı. Anadolu'da asayişsizliğin ve mütegalibelik hareketlerinin artmasında bu saydığımız devlet memurlarının kanunsuz vergiler toplamasının, halkın mal ve paralarına cebren el koyup zaptetmelerinin büyük rolü vardır³⁰. Devletin resmî görevlileri bu tip hareketlere kalkışınca, ellerinde kuvvet bulunduran yerli ailelerin mütegalibelik yapması tabiiydi. Üstelik yerli mütegalibelerin cezalandırılmaları da çok zor oluyordu. Çünkü bunların hem yerli ailelerden olmaları hem de maiyetlerinde hizmet edecek asker bulundurmaları (kapılı levend) cezalandırılmalarına imkân vermiyordu³¹.

Anadolu'da hanedan ailelerin büyümesinde reâyâ ile olan parasal ilişkilerinin rolü gözardı edilmemelidir. Özellikle zengin ailelerin zamanla çiftlikler kurarak zenginliklerini artırmasında bu durum görülmektedir. Bilhassa XVIII. yüzyılın ikinci yarısında halktan bazı kimselerin borçlarını ödeyebilmek için zenginlerden borç para almaları, bazı küçük timar sahiplerinin, topraklarının tasarruf haklarını borçları karşılığı satmaları veya ipotek etmeleriyle neticelenmekteydi. Bu şekilde zenginlerin eline geçen toprakların birleştirilmesiyle büyük çiftlikler ortaya çıkmıştır. Bu çiftlikler vilâyet âyanının veya yerli ailelerin kuvvetlenmesine ve gittikçe daha büyük servet sahibi olarak sivrilmelerine yol açmıştır. Harp masraflarının ortaya çıkardığı iktisadî sıkıntılar sonucu zor duruma düşen reâyânın malî ihtiyaçlarını gideren zenginler, bu dönemde çiftlik sayılarını bir hayli fazlalaştırmışlardır.

²⁹ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, Ankara 1988, s.436-437.

³⁰ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, s.60-61.

³¹ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, s.64.

Çünkü para darlığı, köylüyü zengin komşusuna sığınmak ve onunla işbirliği yapmak mecburiyetinde bırakıyordu. Onlara yardım yapabilecek durumda olanlar ise büyük hanedanlar idi. Durumu perişan olan köylü, ya vergi vermemek için çiftini çubuğunu terk ediyor ya da daha emin bir yol olarak, kurtuluşu mütegalibelere sığınmakta görüyordu³². Bu şekilde yerini yurdunu terkeden reâyâ ve aşiretlerin yeniden yerlerine döndürülmeleri için alınan tedbirler ise pek işe yaramıyordu³³.

Âyanların mütegalibelik yapmasına yol açan başka sebepler de vardı. Parası ve maiyetindeki levendler sayesinde bulunduğu bölgede önemli bir nüfuza sahip olan bu ailelerden bir takım vazifeler beklenmekte ve halk ile hükûmet arasında bunlardan aracılık yapmaları istenmekteydi. Fakat âyanın büyük ekseriyeti bundan kendi menfaati için faydalanıp, mevcut nüfuz ve otoritelerini daha da artırıyorlardı. Bu durum onlardan bir kısmına kanunsuz hareketlere tevessül etme cesareti vermiştir. Öyle ki âyanların mütegalibelikleri XVIII. yüzyılın ortalarında artık toplumsal bir sorun haline gelmiştir. *1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi sırasında kazâ âyanlarına mîrî levendlerin³⁴ toplattırılması, kendisinin veya kendisinden ziyade bizzat tespit edeceği bir şahsın başbuğluğu ile bu levendleri emredilen yere sevkini istenmesi, bunların bazılarının cizye mukâtaası ihalesi, kendisi ölünce bu ihalenin oğullarına devri, bazılarının sâlyâne tahsisi gibi muameleler, âyanların çeşitli yönlerden kuvvetlerini artırmalarında büyük roller oynamıştır³⁵.*

1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nde Osmanlı Devleti ağır bir mağlubiyet alırken, Anadolu'da da bir kısım âyanın halka zulmü ve eşkıyalık olaylarına

³² Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, s.56-57.

³³ Aşiretlerin iskânıyla ilgili olarak bkz. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, İstanbul 1987; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1988.

³⁴ Harp zamanlarında ordu mevcudunu artırmak isteyen hükûmet, mîrî ismi altında Anadolu'dan ve Rumeli'den asker toplardı. Bunlar belirli bir yevmiye ile deftere kaydedilip ihtiyaç duyulan yerlere sevk edilirdi. Mîrî asker (levend) denilen bu talim ve terbiyeden uzak derme çatma kuvvetler, harp sona erince serbest bırakılırlardı. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s.624.

³⁵ Mustafa Cezar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Levendler*, s.337-338.

karışması eksik olmamıştır. Zaten harpten önce de âyanlar arasında tekâlif tevzî defterlerine kendileri için tekâlif ve sâlyâne yazdıran, başkalarına ait vergilere müdahale eden veya vermesi gereken vergiyi vermeyen ve şekavette bulunanlar vardı. Küçük Kaynarca gibi ağır şartlı bir andlaşmanın imzalanmasıyla Osmanlı Devleti'nin bu savaştan mağlup ayrılmasından sonra hükûmetin bu zayıf anındaki durumdan istifade eden hanedanlar, kudret ve nüfuzlarını bir kat daha artırmışlardır. Bunlar bulundukları bölgelerde artık tahakkümü tamamen ele almışlar, nüfuz ve otoritelerine paralel olarak servetlerini de çok artırmışlardır³⁶. Bunlar artık kazâ âyanlığından başka mutasarrıflık görevini de aldıklarından, babadan oğula devredilen bu görevleri ile yıkılmaz birer güç olmuşlardır. Uzun zaman yalnız kendi bölgelerinin değil, Anadolu'nun pek çok yerinin idarecisi de olan bu büyük hanedanlar, bu özellikleri dolayısıyla artık âyanlardan ayrı bir mahiyet kazanmışlardır³⁷.

Her yerde mütegalibelerin türemesi, levendlerin bunların hizmetlerine girmesi, mirî toprak düzeninin bozulması, malikâne sisteminin yürürlüğe girmesi ve sancak idarelerinde değişikliğe gidilmesi ve bütün bu gelişmeler yaşanırken devletin Anadolu ile fazla ilgilenememesi gibi sebeplerle, âyanlar XVII. yüzyılın sonlarından itibaren, kendi adlarıyla tanımlanan bir düzenin kurucuları olmuşlardır. Teşekkülünde iç karışıklıkların yanı sıra sosyal ve iktisadî çalkantıların da önemli rolü bulunan âyanlık sisteminin Osmanlı toplumunda daha etkin bir yer alması da yine bozuk bir ortamda olmuştur. 1683 Viyana bozgunu ile başlayan iç karışıklıklar, âyanlığın bundan sonra resmen teşkilatlanacağı bir ortam hazırlamıştır. Elde ettikleri çiftlikler ve malikâneler sayesinde servetlerini artıran, hizmetlerinde bulundurdıkları kapı halkı ile kuvvetli bir hale gelen vilâyet âyanları, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mütesellim, voyvoda, muhassıllık gibi görevleri de uhdelere alarak güçlerine güç katmışlardır. Böylece gerektiğinde devletin kendilerine başvurduğu birer vali paşa, bazen de hükûmetin otoritesizliğinden istifade ile

³⁶ Mustafa Cezar, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Levendler*, s.338-339.

³⁷ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, s.136-137.

halka zulm eden birer zorba vasfı taşıyan âyanların içinden en güçlü olanları, zamanla büyük hânedanlıklar kurmaya muvaffak olmuşlardır³⁸. Karaosmanoğulları³⁹, Çapanoğulları⁴⁰, Tuzcuoğulları⁴¹ gibi Anadolu’da önemli mevkiye sahip âyan kökenli bu hanedanların arasında XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Caniklizâdeler’i de görmekteyiz. Bilhassa 1770’lerden sonra gücünü artırıp büyük hanedanlar arasında yer almaya başlayan Caniklizâdeler, devlet tarafından kendilerine büyük rütbeler verilen ve halk tarafından saygı duyulan kimselerden oluşmaktadır⁴². Nitekim bu araştırmanın konusunu oluşturan Canikli Ali Paşa, kendi adıyla anılan hanedanın kurucusu olarak XVIII. yüzyılın ikinci yarısında adından çokca bahsedilen bir devlet adamıdır.

³⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyanlıkları Ele Geçirmeleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu”, s.667-715.

³⁹ Karaosmanoğulları sülâlesi hakkında yapılan araştırmalar için bkz. Yuzo Nagata, **Tarihte Âyanlar Karaosmanoğulları Üzerine Bir Deneme**, Ankara 1997.

⁴⁰ Bkz. Özcan Mert, **XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları**, Ankara 1980; İ.Hakkı Uzunçarşılı, “Çapanoğulları”, **Belleten**, XXXVIII, S.150, Ankara 1974, s.215-261.

⁴¹ Bkz. Münir Aktepe, “Tuzcuoğulları İsyanı”, **Tarih Dergisi**, III, S.5-6, İstanbul 1953, s.21-52.

⁴² Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyanlık**, s.137.

İ.BÖLÜM

ALİ PAŞA'NIN HAYATI VE DEVLET HİZMETLERİ

A. AİLESİ

XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda zenginliği, maiyetindeki sekbanlar ve taraftarlarının çokluğu sayesinde sivrilerek taşra idaresinde söz sahibi olan bazı kuvvetli aileler vardı. Canikli lâkabıyla tanınan Ali Bey de bu ailelerden birinin ferdidir¹.

Canikli Ali Bey, Dergâh-ı Âlî kapıcıbaşlarından Fatsalı Ahmed Ağa'nın oğludur². Kapıcıbaşılık rütbesini haiz olan babası³, Osmanlı bürokrasisinde önemli bir mevki edinmiştir. Ancak Ali Bey'in mensubu olduğu ailenin esas kuvveti ve nüfuzu, kendisinin Canik muhassılı olmasından sonraki tarihlere tesadüf etmektedir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden elde ettiğimiz vesikaların hemen hemen tamamında, Ali Bey'in isminin önünde “*Canikli*” lâkabı yazılıdır. Babası Fatsalı olmasına rağmen bu lâkabla anılmasının, Ali Bey'in Canik bölgesinde söz sahibi olup hanedanın temellerini burada atmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Kendisinden önce Canik muhassılı olan kardeşi Süleyman Bey de “*Canikli*” olarak anılmaktadır. Ancak “*Caniklizâdeler*”

¹ Yücel Özkaya, “Canikli Ali Paşa”, *Belleten*, XXXVI/144, (Ekim 1972), Ankara 1972, s.483.

² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III, s.549. Bir rivayete göre de Ali Bey, Ahmed Ağa'nın kayıdır. Bkz.Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, Dördüncü Cildi Bakiyyesi, İstanbul 1935, s.121. Ancak diğer kaynak eser ve araştırmalarda bu rivayeti destekleyecek herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

³ Ali Paşa'nın babası hakkında dergâh-ı âlî kapıcıbaşısı olması dışında başka bilgiye ulaşılamadı. Kapıcıbaşı, saray kapıcılarının amiri ve büyük zabiti hakkında kullanılır bir tabirdir. Osmanlı devlet teşkilâtında Fatih zamanından beri varlığı bilinen kapıcıbaşılık, sonradan daimî surette taşra hizmetinde bulunanlara da verilmiştir. Bilhassa XVIII. asırdan itibaren sayıları sürekli artan kapıcıbaşı rütbesinde bir hayli şahıs görülmektedir. Bu asrın son yarısından itibaren âyanlara ve bazı mühim hizmetlere tayin edilen şahıslara, onların nüfuz ve itibarlarını artırmak için kapıcıbaşı rütbesi verildiği görülmektedir. Geniş bilgi için bkz.

sülâlesinin, Kuzey Anadolu'nun orta ve doğu bölgelerini de içine alan geniş bir sahada hükümran olmaları, Ali Bey'den itibaren başlamıştır.

B. DOĞUMU, ÇOCUKLUĞU VE GENÇLİĞİ

Canikli Ali Bey H.1133/M.1720-21'de İstanbul'da *Yeşillioğlu Sarayı* semtinde dünyaya geldi⁴. Çocukluk yılları İstanbul'da geçti. Nasıl bir eğitim aldığı hususunda kaynaklarda bilgi olmamakla birlikte, siyaset ve yöneticilik sahasındaki kabiliyeti gözönüne alınırsa, kendisini bu yönde yetiştirdiği düşünülebilir⁵.

Babası Ahmed Ağa Terme ve Fatsa çevresinde yaptığı zulümler sebebiyle 1741'de Ankara'ya sürgün edildiğinde, Canikli Ali Bey de onunla birlikte gitti. 1748 tarihinde babası ölünce⁶ ağabeyi Süleyman ile birlikte Canik'e döndü⁷. Bilhassa Canik'e geldikten sonra devlet işlerinde tecrübe kazanarak mülk edindi ve mevki sahibi oldu⁸. Bu arada 1758'e kadar üç sene Trabzon valiliğinde bulunan ağabeyi Süleyman Paşa'ya, bölgede türeyen mütegalibe taifesini etkisiz hale getirme işinde yardım etti⁹. 1757 yılında devlet tarafından ortadan kaldırılması istenen iki âyanın Giresun Kalesi'ne sığınmaları üzerine, yakalanmaları için Ali Bey görevlendirildi. Ali Bey iki ay kadar devam eden bir takipten sonra bu âyanları yakalayarak etkisiz hale

M.zeki Pakalın, "Kapıcıbaşı", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1993, s.167-169.

⁴ Ahmed Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, Yayına hazırlayan: Mücteba İlgürel, Ankara 1994, s.277; Ahmed Cevdet, *Tarih*, III, s.145; Bernard Lewis, "Djanikli Hadjdji Ali Pasha", *Encyclopedie de L'Islâm*, Nouvelle Edition, II, Paris 1965, s.458-459. Doğum tarihi Sicill-i Osmanî'de 1123 olarak kaydedilmiştir. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III, s.549.

⁵ Ahmed Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.277.

⁶ Amasya Tarihi'nde Fatsalı Ahmed Ağa'nın 1748 senesi Şubat ayı başlarında, zulmünden iyice bıkan Terme ve Akçay halkı tarafından yanında bulunan otuz kadar adamı ile birlikte öldürüldüğü yazılmaktadır. Bkz. Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, s.78. Ancak diğer kaynaklarda bu bilgiyi doğrulayacak kayda rastlanmamıştır.

⁷ Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", *TDVİA*, VII, İstanbul 1993, s.151-152.

⁸ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.483.

⁹ Şehabeddin Tekindağ, "Trabzon", *İA*, XII/1, s.464-465.

getirdi¹⁰. Gerek bu başarısı, gerekse Gürcistan'da ortaya çıkan karışıklıkların bastırılması sırasında gösterdiği gayret dolayısıyla Ali Bey mükafatlandırılarak Canik muhassıllığına getirildi (1765). Bu tarihten sonra Canikli Ali Bey'in hem devlet nezdindeki itibarı hem de Canik bölgesindeki nüfuzu arttı.

C. İDARÎ SAHADAKİ GÖREVLERİ

1. Ali Paşa'nın Canik Muhassıllığı

Muhassıl, devlete ait vergileri toplamakla mükellef olan memurlar için kullanılan bir tabirdir. Muhassıllık Osmanlılar'a Anadolu Selçuklu Devleti'nden geçme bir memuriyettir. Tanzimata kadar, özel statüyle idare edilen yerler hariç, Rumeli ve Anadolu'da sakin halktan cizye, aşar, ağnam, imdâd-ı hazeriye ve seferiye, iâne-i cihâdiye ve hükkâmiye, sâlâriye, mukabele, harc-ı ferman ve bahâ, bedel-i nüzûl, avarız ve mübaşiriye, muhziiriye, serbestiye, ispenç, mürûr ve ubûr ve sair bir takım vergiler alınırdı. Bunlar timar ve zeamet sahipleri adına vali, mütesellim ve voyvodalar tarafından tahsil olunurdu. Bütün bu vergilerin tahsilini temin için her eyalette muktedir bir memur görevlendirilirdi. İşte bu memurlara muhassıl denirdi¹¹.

Devlete ait vergi gelirlerinin muhassıllar vasıtasıyla toplandığı yerlerden olan Canik sancağı¹² muhassıllığını 1765 tarihinden sonra Canikli Ali

¹⁰ Feridun M.Emecen, "Giresun", s.80. Feridun Emecen'e göre, Canikli Süleyman Paşa ile kardeşi Ali Bey, 1756 yılında on iki bin kişilik bir kuvvetle Giresun Kalesi'ne girerek şehri yağmalamışlar ve ele geçirdikleri malları Samsun'a götürmüşlerdir. Emecen, Ali Bey ve ağabeyinin hangi sebeple böyle bir işe kalkıştıkları hakkında ise bilgi vermemektedir. Bkz.Feridun M.Emecen, "Giresun", TDVİA, XIV, s.80.

¹¹ M.Zeki Pakalın, "Muhassıl", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1993, s.569-570. Tanzimat'tan sonra cizye, aşar, ve ağnam hariç diğer vergiler kaldırılarak, bunların yerine herkesin gücü nispetinde tek bir kalem vergi alınması uygulaması başlatıldı. Bu vergiler de yine muhassıllar tarafından tahsil edildi. 1842 yılında muhassıllık lağvedilerek, bunlara ait vazifeler, kaza ve sancaklarda görevli en yüksek rütbeli askere tevdi edildi. Daha sonra ise bu vazifeler defterdar, muhasebeci ve mal müdürlerine verildi. Aynı eser, s.570.

¹² Canik sancağı, Osmanlı klâsik döneminde Sivas eyaleti sınırları içinde yer almaktaydı. Tanzimat'ın yörede uygulanmasıyla birlikte Canik, Trabzon eyaletine bağlandı (Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın Karadeniz Bölgesi'nde Uygulanması", *I.Tarih Boyunca Karadeniz*

Bey elde etti¹³. Bu tarih, Ali Bey'in Canik muhassıllığını müstakilen uhdesine aldığı tarihtir. Zira Ali Bey birkaç yıldan bu yana abisi Süleyman Paşa ile birlikte müştereken Canik muhassıllığı görevini yapıyordu. Ancak bu müşterek idarenin ne zaman başladığını kesin olarak tespit etmek mümkün olmadı. 26 Ağustos 1762 tarihli bir belgede Canik muhassılı olarak Ali Bey'in adı zikredilmektedir. Söz konusu belgeye göre, Niksarlı Küçük Ali adlı birisi, Ali Bey'i öldürerek onun muhassıllık gelirlerine sahip olmayı plânliyordu. Sekbanlarından altı kişiyi, kendisini öldürmek için Bafra'ya gönderen Küçük Ali'yi cezalandırması hususunda yetki verilen Ali Bey'e, Ağustos 1762 tarihinde Canik muhassılı olarak hitap edilmektedir¹⁴. Bundan başka, arşiv kayıtlarından anlaşıldığına göre Ali Bey Şubat 1763 tarihinden önce ağabeyi Süleyman Paşa ile müştereken Canik muhassılı idi¹⁵. Öte yandan kendisi tarafından Bafra'da yaptırılan bir çeşmenin kitabesinde, Ali Bey'in ağabeyi Süleyman Paşa ile birlikte Canik livasını mamur ettikleri yazılıdır. Fakat 1753-54 yıllarında yazıldığı anlaşılan kitabeden, Ali Bey'in bu tarihte Canik muhassılı olduğu hükmünü çıkarmak zordur¹⁶. Zira bu tarihlerde Ali Bey ve ağabeyi Canik bölgesine daha yeni gelmişlerdi¹⁷.

Ali Bey'den önce Canik Muhassıllığı, ağabeyi Canikli Süleyman Paşa'nın uhdesinde idi. Canik muhassıllığının kendi üzerinde kalmasını isteyen

Kongresi Bildirileri, Samsun 1988, s.196.). 1867 Vilâyet Nizamnâmesi'ne göre Canik sancağı; Samsun (merkez kaza), Bafra, Çarşamba ve Ünye kazalarından oluşmaktaydı. 1877'de Terme ve Niksar'ın da ilâvesiyle sancak dahilindeki kazaların sayısı altıya çıktı. 1892'de Niksar sancak sınırları dışında bırakılırken, Fatsa kazası Canik'e bağlandı. II.Meşrutiyet döneminde müstakil sancak haline getirilen Canik'in sınırları, 1923 yılına kadar değişmedi (Nedim İpek, "Canik Sancağı'nın Nüfusuna Dair Bir Değerlendirme", **OÜEFĐ**, S.10, Samsun 1997, s.145.). Sancağa bağlı nahiyeler ise Alaçam, Kavak ve Karakuş idi. Şemseddin Sami, "Canik", **Kâmûsü'l-A'lâm**, III, İstanbul 1308, s.1762-1763.

¹³ Ahmed Cevdet, **Tarih**, III, s.145, Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, III, s.549.

¹⁴ BOA, **C.Dahiliye**, No.414, Canik muhassılı Ali Bey'in tahrirâtı, 5 Safer 1176/26 Ağustos 1762. Ali Bey'in 1762 tarihinde ağabeyi ile müşterek olarak Canik muhassılı olduğuna dair bkz. Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", **TDVİA**, VII, s.151.

¹⁵ BOA, **C.Bahriye**, No.8982, Ber vech-i iştirak Canik Muhassılı Ali Bey'e hüküm, 3 Şa'ban 1176/17 Şubat 1763; BOA, **Ali Emiri**, III.**Mustafa**, No.24949, Ber vech-i malikâne iştirâken Canik muhassılı Süleyman Paşa ve biraderi Ali Bey'e hüküm, 25 Zilka'de 1177/26 Mayıs 1764.

¹⁶ Bkz. Fotoğraf no.3

¹⁷ Canikli Ali Bey, 1748'de babasının ölümünden bir süre sonra ağabeyi ile birlikte Canik'e dönmüştür. Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", s.151.

Süleyman Paşa ile Ali Bey arasında Canik mukataası yüzünden¹⁸ bir çekişme ve mücadele başladı. Süleyman Paşa, kardeşi Ali Bey'in devlet hizmetlerinde başarısız olması için çeşitli yollara başvurdu. Meselâ Gürcistan tarafında nizamın sağlanması için Çıldır valisi Hasan Paşa'nın maiyetine Canik tarafından gönderilmesi emredilen 4.000 askerin tahrir ve temininde bu çekişmeyi görmek mümkündür. Süleyman Paşa, kendisinin tertib edeceği askerlerin iyi nitelikte olmasına itina gösterirken, kardeşi Ali Bey'in maiyetinde toplanacak askerlerin, reâyâ arasından savaşmayı bilmeyen kişilerden olması için uğraştı¹⁹. Böylece Ali Bey başarısız olacak ve devlet nazarında itibarı düşecek, dolayısıyla Canik muhassıllığı yine kendisine tevcih edilecekti. Nitekim Süleyman Paşa bunda başarılı olarak Ali Bey'in Gürcistan tarafına gitmesinin gecikmesine sebep oldu. Ağabeyi Süleyman Paşa'nın engelleyici çalışmalarına rağmen yine de kendisine verilen görevde muvaffak olan Ali Bey, Canik bölgesinde eşkıyalık ve serkeşlikte bulunanları bertaraf etmekte gösterdiği başarıyla da bir kat daha devletin teveccühüne mazhar oldu²⁰. Nitekim bu başarılarından dolayı Ali Bey 1765 senesinden itibaren müstakilen malikâne olarak Canik muhassıllığını kazandı.

Ber vech-i malikâne Canik muhassılı olan Ali Bey, Canik sancağının avarız ve nüzül bedeli mukabili, her sene 5.611 kantar Fatsa teli ile, sancak bedeli mukabili 400 kantar kendiri Tersâne-i Âmire'ye göndermekle yükümlü idi²¹. Bu meblağın tersaneye gönderilmesinde zaman zaman aksamalar

¹⁸ Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", s.151.

¹⁹ Yuzo Nagata, *Muhsinzâde Mehmed Paşa ve Âyanlık Müessesesi*, s.35-36.

²⁰ Ahmed Cevdet, *Tarih*, III, s.145.

²¹ Gemilerin gerek inşası gerekse donatılmasında mullanılan halat ve bezlerin hammadesi olan kendirin Tersane-i Âmire için temini çok önemliydi. Kendir temin edilen bölgelerin başında Canik sancağı gelmekteydi. Sancağa bağlı Erım (Çarşamba), Terme, Ünye, Hisarcık (Asarcık), Ayvacık, Ökse, Fenari, İfnaz-ı Fenari ve Akçay kazaları tersaneye kendir veren ocaklardandı. XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren söz konusu kazalardan her ev bir avarız hanesi sayılam hane başına 40 mıyye kendin hesabıyla, mevcut 5.612 avarız hanesinden kendin temin ediliyordu. Zamanla avarız hanesi sayısında azalma meydana gelmesine rağmen sancaktan ocaklım bedeli mukabili istenen kendir miktarında bir değişiklik olmamıştır. Kendir ham olarak alındığı gibi; kendir teli urgan veya halat şeklinde imal edildikten sonra da alınmaktaydı. Toplanan kendirin Tersane-i Âmire'ye nakledilmesiyle *Kendir Emını* görevliydi. Daha geniş bilgi için bkz. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*:XVII. Yüzyılda Tersane-i Âmire, Ankara 1992, s.137-141. XVIII. yüzyılın ikinci

oluyordu. Nitekim 1762 senesinden itibaren on yıllık bir süre içinde gönderilmesi gereken toplam 41.813,5 kantar tel ile 3.090 kantar kendirden 14.394,5 kantar tel ile 417,5 kantar kendir gönderilmemişti. Canik muhassılı Ali Bey'e söz konusu miktarı toplayarak bir an önce Tersâne-i Âmire'ye göndermesi emredildi²². Canik sancağından 1762 senesinden 1775 sonuna kadar toplam 14.621 kantar tel ve kendirin gönderilmeyerek bakaya kaldığının yazıldığı başka bir hükümde ise Ali Paşa'ya, hem bu meblağın hem de 1776 ve 1777 yıllarına mahsuben gönderilmesi gereken miktarın tersaneye nakli hususunda emir verildi²³. Her iki hüküm arasında yaklaşık dört yıl gibi uzun bir zaman olması, uyarı ve ikazlara rağmen Ali Paşa'nın taahhüdünü yerine getirmedeği veya getiremediği anlamına gelmektedir.

Canik muhassılı Ali Bey'den, mutad olarak her yıl gönderdiği miktarın dışında, sefer zamanları da satın alma yoluyla tel ve kendir temin etmesi isteniyordu. Meselâ 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi esnasında donanma kalyonlarının inşası için lâzım olan 5.000 kantar tel ile 1.500 kantar kendiri Canik havalisinden satın alması ve Tersâne-i Âmire'ye göndermesi hususunda Canik muhassılı Ali Bey'e yazı gönderildi. Ancak, Canik halkı, sefer başından beri çivit ve kendir gönderdiklerini ifade ederek ellerinde çivit ve kendir kalmadığından bu emri yerine getirmelerinin mümkün olmadığını söylediler. Zaten halkın pek çoğu kereste naklinde çalıştıklarından Canik havalisinde tel ve kendir üretimi de azalmıştı. Bunun üzerine Canik muhassılı Ali Bey'e gönderilen yazıda, 1762 senesinden beri halkın elinde bakaya kalan tel ve kendiri göndermesi şartıyla bu defa istenen miktardan vazgeçileceği bildirildi²⁴.

yarısına gelindiğinde ise Canik sancağından tel ve ham kendir temin ve nakletme işini muhassılların yerine getirdiğini görmekteyiz. Bkz. BOA, C.Bahriye, No. 8982, 3 Şa'ban 1176/17 Şubat 1763; Ali Emiri III.Mustafa, No.24949, 25 Zilka'de 1177/26 Mayıs 1764; C.Bahriye, No.11797, Canik muhassılı, Trabzon ve Erzurum valisi Ali Paşa'ya hüküm, 5 Safer 1191/15 Mart 1777.

²² BOA, HH, No.4501-A, Canik muhassılı Ali Bey'e hüküm, 17 Şevval 1186/11 Ocak 1773.

²³ BOA, C.Bahriye, No.11797, Canik sancağı muhassılı ve Trabzon ve Erzurum valisi Ali Paşa'ya hüküm, 5 Safer 1191/15 Mart 1777.

²⁴ BOA, C.Bahriye, No.10217, Canik muhassılı Ali Bey'e hüküm, 17 Rebiülevvel 1187/8 Haziran 1773.

1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nde sefer masraflarında harcanmak üzere 1771 ve 1772 yıllarına mahsuben Canik sancağı cebelü bedeliyesinin tahsili işine Canik muhassılı Ali Paşa memur edildi. Ancak bir kısım malikâne sahipleri fermana rağmen cebelü bedeliyelerini ödemediler. Canik muhassılı Ali Paşa, bu gibi malikâne sahiplerinden cebelü bedeliyelerini tahsile memur edildi. Şayet vermek istemeyenler olursa, bu gibilerin mukataalarına el konularak, ellerindeki mallardan cebelü bedeliyeleri tahsil olunacaktı²⁵. Bundan başka yine sefer masrafları için Canik muhassılı Ali Paşa tarafından, 1772 senesinden itibaren aylık 2.552,5 kuruş olmak üzere toplam 30.630 kuruş para hazineye gönderildi²⁶.

Ali Paşa'nın Canik muhassılığı, 1779 sonlarına kadar devam etti. Ekim 1779 tarihinde asi ilân edilmesi üzerine bütün rütbeleriyle birlikte malikâne uhdesinde bulunan Canik muhassılığı da elinden alındı²⁷. Yaklaşık iki sene kadar Kırım'da firarî olarak kalan Ali Paşa, affedilerek geri döntünce, vezareti ile birlikte Canik muhassılığını da tekrar uhdesine aldı. 1781 yılı başından geçerli olarak ikinci kez Canik muhassılığını alan Ali Paşa buna karşılık Tersâne-i Âmire'ye her sene 5.597 kantar Fatsa çividi ve 100 kantar kendir verecekti²⁸.

Canik muhassılığı sırasında Ali Paşa'ya, Çarşamba ırmağı kenarında iskân edilen Kazaklar'ın çıkardığı bazı olayları önleme görevi verildi. Tuna sahillerinde meskun olan Kazaklar'dan bir kısmı Çarşamba'ya gelip yerleşmişlerdi. Ancak bir müddet sonra etrafa zarar vermeye başladılar. Halkın tapulu arazilerine girip ağaçlarını kesiyorlar, ziraat ürünlerini telef ediyorlar ve kanun üzere vermeleri gereken vergilerini çeşitli bahaneler ileri sürerek ödemek istemiyorlardı. Bunun üzerine Canik muhassılı Ali Paşa'ya gönderilen hükümde, Kazaklar'ın hatmanını çağırarak bu gibi hareketlerden

²⁵ BOA, C.Askerîye, No.18180, Canik muhassılı Vezir Ali Paşa'ya hüküm, Gurre-i Rebiülâhîr 1189/1-10 Haziran 1775.

²⁶ BOA, C.Zabtiye, No.4395, Evâsıt-ı Ramazan 1186/6-15 Aralık 1772; Ali Emiri III.Mustafa, No.26713, Gurre-i Muharrem 1188/14-23 Mart 1774.

²⁷ Bkz. Ali Paşa'nın isyanı ve firarı bahsi, s.95

vazgeçmelerini tenbihlemesi ve aksi halde Tuna tarafına geri gönderileceklerini bildirmesi emredildi. Ali Paşa, ayrıca Kazaklar'ın ödemekle yükümlü oldukları cizye, avarız, salyâne ve kazan akçesi gibi vergileri tahsil edecekti²⁹. Canik muhassılı Ali Paşa, Canik ve civarında meydana gelen çeşitli kanunsuzlukları halletmekle de görevli idi. Örneğin bir cinayet davası ile ilgili yapılan şikâyet üzerine konunun araştırılıp aydınlığa çıkarılması için Ali Paşa'nın memur edildiği görülmektedir³⁰.

Ali Paşa'nın Canik muhassıllığı, on dördü firarından önce olmak üzere toplam on sekiz yıl sürdü. Kars seraskeri olarak Erzurum'da bulunduğu sıralarda (1777) oğlu Battal Hüseyin Bey, muhassıl vekili tayin edildi³¹. Kendisinin ölümünden sonra da oğulları ve torunları Canik muhassıllığını ellerinde bulundurdular³².

2. Mutasarrıflıkları

a. Trabzon Mutasarrıflığı

Canikli Ali Bey'in Trabzon mutasarrıflığı hakkında kaynaklarda ve arşiv belgelerinde çok az bilgi vardır. Ahmet Cevdet Paşa, tarih vermeksizin Ali Bey'in bazı şartlarla Trabzon sancağını ber vech-i malikâne uhdesine

²⁸ BOA, C.Dahiliye, No.9971, Canik muhassılı Ali Paşa'ya hüküm, 28 Recep 1195/20 Temmuz 1781.

²⁹ BOA, MD, No.181/235-674, Trabzon valisi ve Canik muhassılı Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Recep 1197/12-21 Haziran 1783.

³⁰ BOA, Sivas Ahkâm Defteri, No.13/10-9, Canik muhassılı Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Şa'ban 1189/7-16 Ekim 1775.

³¹ BOA, Erzurum Ahkam Defteri, No.6, Erzurum valisi ve Kars seraskeri Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Recep 1191/25 Ağustos-3 Eylül 1777. Muhassıl vekilliği sırasında Battal Hüseyin Bey'e, Canik havalisinde çıkan asayişsizlikleri önleme görevi verildiği görülmektedir. Bafra'da ortaya çıkan eşkıyalık olayını araştırması ve suçluların cezalandırılması, yine Bafra'da kantarcılık yapan birisinin işine engel olmaya çalışanlarla ilgili şikâyeti üzerine durumun araştırılması hususlarında Battal Hüseyin Bey'e hükümler gönderilmiştir. Bkz. BOA, Sivas Ahkâm Defteri, No.13/102-5, Canik sancağı mütesellimi Battal Hüseyin Bey'e hüküm, Evâhir-i Cemaziyelevvel 1190/8-17 Temmuz 1776; 112-3, Canik muhassıl vekili Battal Hüseyin Bey'e ve Bafra kadısına hüküm, Evâhir-i Cemaziyelâhir 1190/7-15 Ağustos 1776.

³² Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, Amasya Tarihi, s.130 vd.

kaydettirdiğini yazmakta; bu şartların ne olduğu hakkında ise bilgi vermemektedir³³. Yücel Özkaya ve Özcan Mert, Ali Paşa'nın Trabzon mutasarrıflığından hiç bahsetmezken, sadece Aralık 1773 tarihinde ber vech-i malikâne Trabzon eyaletinin Ali Paşa'ya verildiğini yazmaktadırlar³⁴. Ancak bu tarihte Ali Paşa birinci Kırım seraskerliği dolayısıyla Trabzon valiliğine tayin edilmiş olup, onun Trabzon mutasarrıfı olduğu tarih bundan çok öncedir³⁵.

Canikli Ali Bey'in İstanbul'a gönderdiği 19 Şubat 1770 tarihli bir yazıdan, onun bu tarihte Trabzon mutasarrıfı olduğunu öğrenmekteyiz. Bu yazıya göre, Ali Bey'in Trabzon mutasarrıflığına tayin edilmesi, bu tarihten daha önce olmalıdır. Kars Kalesi'ne ulaştırılmak üzere İstanbul'dan Trabzon iskelesine gönderilen topların buradan Erzurum'a nakli hususunda yapılan yazışmalardan da Ali Bey'in 1770 yılının ilk aylarında Trabzon mutasarrıfı olduğu anlaşılmaktadır³⁶.

Canikli Ali Bey'in Trabzon mutasarrıflığının süresi hakkında kesin bir bilgiye ulaşamadık. 1771 yılının ortalarında hâlâ kendisinden Trabzon mutasarrıfı olarak bahseden bir belgeye istinaden³⁷, bu tarihten sonraya kadar Trabzon'un onun uhdesinde olduğunu söyleyebiliriz.

b. Amasya Mutasarrıflığı

Dirayetli bir şahsiyete sahip olan Canikli Ali Bey, Canik havalisinin asayişini sağlamada gösterdiği başarıyla hükûmet nezdinde itibar kazanmıştı.

³³ Ahmed Cevdet, *Tarih*, III, s.145.

³⁴ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.485; Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", s.151

³⁵ Şehabeddin Tekindağ, Ali Paşa'nın 1771 yılında Trabzon valisi olduğunu yazmaktadır. Bkz. "Trabzon", İA, XII/1, s.465.

³⁶ BOA, Ali Emiri III.Mustafa, No.2032, Canik muhassılı ve Trabzon mutasarrıfı Kapıcıbaşı Ali Bey'den gelen mektubun hulâsası, 11 Muharrem 1183/17 Mayıs 1770; Dergâh-ı Âlî kapıcıbaşılardan ber vech-i malikâne Trabzon eyaleti mutasarrıfı El-Hac Ali Bey'e hüküm, 17 Muharrem 1184/13 Mayıs 1770; BOA, C.Askeriye, No.28527, Ber vech-i malikâne Trabzon eyaleti mutasarrıfı Ali Bey'e hüküm, 16 Muharrem 1184/12 Mayıs 1770.

³⁷ BOA, C.Askeriye, No.10386, Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşılardan ber vech-i malikâne Trabzon eyaleti mutasarrıfı Canik muhassılı Ali Bey'e hüküm, 7 Zilhicce 1184/24 Mart 1771.

Ayrıca 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nin başlarında sefere iştirak etmiş ve cephede başarıları görülmüştü. İdarî ve askerî alanlarda gösterdiği bu başarıları dolayısıyla Ali Bey'e Amasya sancağı malikâne olarak verilmesi uygun görüldü³⁸.

Amasya Mutasarrıflığı'na Ali Bey'in getirilmesinin bazı sebepleri vardı³⁹. Amasya havalisine musallat olan kapısız levend taifesi yüzünden halkın ve yolların güvenliği kalmamıştı. Amasya'ya gelip giden tüccarlar arasında civardaki eşkıyalar tarafından yolları kesilip zarara uğratanlar olmuştu. Bölgede meydana gelen bu asayişsizliği önlemek için muktedir birisi gerekiyordu. Nitekim hükûmet bu görev için en uygun kişi olarak Ali Bey'i düşünüyordu. Dirayetli birisi olan Ali Bey, levendlerin bu çeşit eşkıyalıklarına son verecek ve asayiş sağlamacaktı. Öte yandan savaşın devam ettiği bu sıralarda Karadeniz sahillerinin muhtemel Rus saldırılarından muhafazası gerekiyordu. Canikli Ali Bey, bizzat techiz edeceği gemi ve askerlerle Karadeniz'e çıkmayı ve o havaliyi Rus saldırılarından korumayı taahhüt etmişti. İşte bu taahhüdüne binaen ve bölgede asayiş yeniden sağlaması şartıyla Amasya mutasarrıflığı 1772 Nisan ayı başı itibarıyla ber vech-i malikâne Ali Bey'e tevcih edildi (1 Haziran 1772)⁴⁰. Nitekim, Ali Bey Amasya mutasarrıfı olur olmaz, onun şiddetinden çekinen başıboş levendler ve cepheden kaçan yeniçeriler bir başbuğ emrinde toplanarak Rumeli cephesine gönderildiler⁴¹.

Amasya sancağının mutasarrıflar için geliri; imdâd-ı hazeriye vergisi 3.000 kuruş, imdâd-ı seferiye vergisi ise 16,5 kese akçe idi. 1772 senesine

³⁸ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.483. Ali Bey'in kendi isteği üzerine 12 Rebüllevvel 1186/13 Haziran 1772 tarihinde Amasya mutasarrıfı tayin olunduğuna dair bkz. Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, s.120-121.

³⁹ Bu belgelerden birisi Yücel Özkaya'nın "Canikli Ali Paşa" adlı makalesinde fokopisini verdiği C.Dahiliye, No.16775'te kayıtlı Rikâb-ı Hümayun kaymakamı Mehmed Paşa'nın yazısından bir maddenin hulâsasıdır. Diğer ise Amasya sancağı mutasarrıflığına Ali Bey'in tayin edildiğine dair ilmühaberdir. Bkz.BOA, MD, No.170/171-1, Amasya mutasarrıflığının Canikli Ali Bey'e tefviz edildiğine dair ilmühaber, 29 Safer 1186/1 Haziran 1772.

⁴⁰ BOA, C.Dahiliye, No.16775, Sadrazam tarafından sunulan arz tezkeresi, 28 Safer 1186/31 Mayıs 1772.

⁴¹ Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, s.121.

mahsus imdâd-ı seferiye mikdarı olan 8.250 kuruşun, mutasarrıf Ali Bey namına toplanıp teslim edilmesi gerekirken, iki seneye yakın zaman geçmesine rağmen bu meblağ Ali Bey'e ulaşmadı. Bunun üzerine Amasya müteselimine ve Amasya âyanlarına gönderilen hükümle, söz konusu meblağın Ali Bey'in hakkı olduğu ve bir an önce kazalar halkından tahsil edilerek kendisine verilmesi emredildi⁴².

Canikli Ali Bey, Amasya sancağı dahilindeki işlerin yürütülmesinde kendisine yardımcı olması için oğlu Battal Hüseyin Bey'i Amasya mütesellimi tayin etti (Mart 1774)⁴³. Battal Hüseyin Bey, Amasya'ya gelmesinden bir kaç ay sonra, babasının emriyle Köprü, Lâdik ve Gümüş kazalarının müftüleriyle âyandan bazılarını, devlet otoritesine karşı koymaları ve idare işlerine karışmaları gibi sebeplerle Amasya'da hapsetti. Bunların bir kısmı daha sonra öldürölüp mallarına el konulurken, bazıları da ağır fidyeler vermek suretiyle serbest bırakıldılar. Bu türden uygulamaları neticesinde Ali Paşa, âyanın ileri gelenlerinden bazılarını Amasya'dan uzaklaştırırken bazılarını da kendisine tâbi kıldı⁴⁴. Ancak bu davranışları, halkın ve bölge âyanının onlara karşı tavır almalarına yol açtı.

Ali Paşa'nın ve oğlu Battal Hüseyin Bey'in zalimce idaresi, Amasya halkının tahammölünü aşma derecesine geldi. Nihayet, iyice bunalan halk, Amasya müftüsü Hacı Kâşif Mehmet Efendi vasıtasıyla Dîvân-ı Hümayun'a bir şikâyetnâme göndererek, Ali Paşa'nın yaptığı eziyetleri anlattı ve Amasya'nın bu zulümden kurtarılmasını talep etti. Bu şikâyet üzerine hükûmet ve Sultan I.Abdülhamid Ali Paşa'yı Amasya'dan almayı düşündülerse de, Ali Paşa'nın muntazam bir askerî güce sahip olması ve özellikle bu sıralarda Kars seraskerliğine tayin edilmesi hasebiyle maiyetinde çok sayıda asker bulunması göz önüne alınarak -devletin başına bir gaile çıkaracağı endişesiyle- bundan vazgeçildi. Ali Paşa da hükûmet nezdindeki itibarını daha fazla düşürmemek

⁴² BOA, MD, No.170/197-1, Amasya müteselimine, âyanına ve kadısına hüküm, Evâhîr-i Zilhicce 1187/5-13 Mart 1774.

⁴³ Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, s.124.

⁴⁴ Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, s.125.

için, halkın şikâyet ettiği Battal Hüseyin Bey'i azlederek, yerine diğer oğlu Mikdat Ahmed Bey'i Amasya mütesellimi tayin etti (Mart 1775)⁴⁵. Ancak bir müddet sonra Mikdat Ahmed Bey hakkında da bazı şikâyetler gelmeye başladı. Nihayet oğulları ve yakın adamları hakkında yapılan şikâyetlerin artması üzerine Canikli Ali Paşa Amasya mutasarrıflığından azledildi (Aralık 1775)⁴⁶.

Canikli Ali Paşa'nın azledilmesinin üstünden çok geçmeden oğlu Mikdat Ahmet Bey Amasya mutasarrıflığına tayin edildi (Şubat 1777)⁴⁷. Böylece Ali Paşa'nın Amasya ve civarındaki otoritesi devam etti. Ancak Amasya halkı Ali Paşa ve oğullarının zulmünü daha önce gördükleri için endişeleniyorlardı. Nitekim Ali Paşa ve Mikdat Ahmet Bey hakkındaki şikâyetler bundan sonra da devam etti. Amasya âyanından bazıları Mikdat Ahmet Bey'in zulmünden kurtulmak için Bozok mutasarrıfı Çapanoğlu Mustafa Bey'den yardım istediler⁴⁸. Mustafa Bey'in Amasya'dan gelen bu yardım talebine olumlu cevap vermesi, Çapanoğulları ile Canikliler arasında büyük bir mücadeleyi başlattı. Devlet bu mücadelede Çapanoğlu'nun yanında yer aldı ve Ali Paşa asi ilân edilerek hem kendisinin hem de oğullarının görevlerine son verildi.

Ali Paşa ve oğullarının Amasya mutasarrıfı olduğu dönemde Amasya civarındaki asayişsizliklerin önü alındı. Gerek âyanın gerekse levend taifesinin savaşlar dolayısıyla devlet otoritesinin azalmasından istifade ederek kanunsuz hareketlere kalkışmaları⁴⁹, Ali Paşa'nın dirayet ve otoritesi sayesinde önlendi. Ancak bölgede asayişin temininde Ali Paşa da çoğu kez şiddete baş vurmak zorunda kaldı. Sonunda firarıyla neticelenen olaylar dizisi de yine Amasya halkının kendisi hakkında yaptığı şikâyetler üzerine başladı⁵⁰.

⁴⁵ Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, s.126-127.

⁴⁶ Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, s.128-129.

⁴⁷ Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, s.130.

⁴⁸ Çapanoğlu Mustafa Bey ile Mikdat Ahmed Bey arasındaki mücadele ve sonrasındaki gelişmeler, Ali Paşa'nın firarı bölümünde ele alınmıştır.

⁴⁹ Amasya'da sahte para basarak kalpazanlık yapan beş kişinin aletleri ve bastıkları paralarla birlikte yakalandıklarını haber veren Erzurum valisi Ali Paşa'nın yazısı hakkında bkz. BOA, MD, No.175/48-1, Amasya mütesellimi ve kadısına hüküm, Evâhir-i Rebitülevvel 1191/29 Nisan-8 Mayıs 1777.

⁵⁰ Bkz. Ali Paşa'nın İsyanı ve Firarı, s.95 vd.

3. Valilikleri

a.Trabzon Valilikleri

1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nin sonlarına doğru, Devlet Giray'ın tavsiyesi ile Kırım seraskerliğine getirilen Canikli Ali Paşa'ya, vezirlik rütbesi verilerek Trabzon valiliği⁵¹ tevcih edildi (Aralık 1773)⁵². Mehmet isimli birisini mütesellim tayin eden Ali Paşa⁵³, Kırım'da bulunduğu sürede Trabzon'un idaresini ona havale etti⁵⁴. Küçük Kaynarca Andlaşması'nın imzalanmasını müteakip Kırım'dan geri dönen Ali Paşa, Mart 1776 tarihinde Trabzon'a geldi⁵⁵.

1778 yılı ortalarında Erzurum'a tayin edilen⁵⁶ Ali Paşa'dan boşalan Trabzon valiliğine oğlu Mikdat Ahmed Paşa getirildi. Ancak bir kaç seneden beri seferler dolayısıyla valilerin görev yerlerinde bulunamamalarından⁵⁷

⁵¹ Trabzon eyaleti XVIII. Yüzyılda Anadolu'nun sol kolunun sol şubesinde idi. Kol teşkilâtı emirlerin ve haberlerin yerli yerine çabuk ulaşması için kurulmuştu. Sol kolun sol şubesi; Şebinkarahisar, Erzurum, Kozan, Trabzon, Lazistan, Çıldır, Kars, Bayezid ve Van'dan müteşekkildi. Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Genel Durumu", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1988, s.134.

⁵² BOA, C.Dahiliye, 575, Sabık Trabzon valisi Ahmed Paşa'ya hüküm, Evâil-i Şevval 1187/Aralık ortaları 1773; Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", VII, s.151. Şehabeddin Tekindağ, Ali Paşa'nın 1771 yılında Trabzon valisi olduğunu ve altı yıl valilik yaptığını yazmaktadır. Şehabeddin Tekindağ, "Trabzon", İA, XII/1, s.465. Fakat bu tarihin hatalı olduğu anlaşılmaktadır.

⁵³ Trabzon Şeriye Sicili, No.1933/57-1, Trabzon mütesellimi Mehmed'e buyruldu, 3 Şevval 1189/27 Kasım 1775.

⁵⁴ Ali Paşa, Trabzon mütesellimi Mehmed'e gönderdiği buyrulduda, kendisi gelinceye kadar işleri idare etmesini emretti. Trabzon Şeriye Sicili, No.1933/57-1, 3 Şevval 1189/27 Kasım 1175. Trabzon kadısı, âyan ve işerlerine gönderdiği yazıda ise, kendisi gelinceye kadar Trabzon beylik sarayının tamirinin bitirilmesini ve Trabzon civarında eşkıyalıkta bulunan Kalcıoğlu Ömer'in ortadan kaldırılması hususunda mütesellim Mehmet'e yardım etmelerini emretti Trabzon Şeriye Sicili, No.1933/57-3, 5 Zilka'de 1189/28 Aralık 1775; 57-7, Gurre-i Muharrem 1190/21-29 Şubat 1776. Ayrıca, vezirlere verilegelen üç günlük zahirenin tedarik edilmesi için Trabzon âyanından Memiş Bey'e de emir gönderdi Trabzon Şeriye Sicili, No.1933/58-2, 9 Muharrem 1190/29 Şubat 1776.

⁵⁵ Trabzon Şeriye Sicili, No.1933/58-4, Trabzon kadısına buyruldu, 3 Safer 1190/24 Mart 1776.

⁵⁶ Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", s.151.

⁵⁷ 1778 yılında Ali Paşa seraskerlik görevi ile Kırım'da memur iken oğlu Mikdat Ahmed Paşa da Soğucak taraflarında bulunuyordu. Bkz. Ali Paşa'nın İkinci Kırım Seraskerliği, s.61 vd.

istifade eden Trabzon civarındaki eşkıya taifesi, mütesellimlerin dirayetsizliğinden de yararlanarak halka zulmetmeye başlamışlardı. Trabzon civarındaki eşkıyalık olaylarının önlenmesi için buraya muktedir bir valinin tayin edilmesi gerektiği mülâhazasına mebni⁵⁸, becaiş usulüyle Ali Paşa Trabzon valiliğine tayin edildi (1 Temmuz 1779)⁵⁹ ve bölgedeki olaylar daha da büyümeden bir an önce görev yerine gitmesi hususunda Ali Paşa uyarıldı⁶⁰.

Trabzon valisi Ali Paşa, 1779 senesi sonlarında asi ilân olunarak vezareti ve üzerindeki görevleri alındı. Kırım'a firarından yaklaşık iki yıl sonra affedilen Ali Paşa'ya, Trabzon valiliği yeniden tevcih edildi (16 Temmuz 1781)⁶¹. Ali Paşa, Gürcistan'daki karışıklıkları halletmek üzere⁶² Erzurum'a tayin olunduğu Ağustos 1784 tarihine kadar⁶³ Trabzon valisi olarak görev yaptı.

Trabzon valilikleri sırasında Ali Paşa'ya pek çok görevler verildi. Bunlar arasında Trabzon'da eşkıyalık olaylarına karışan Kalcıoğlu Ömer ve arkadaşlarının cezalandırılması⁶⁴, bölgedeki kapılı ve kapısız leventlerin halka yaptıkları zulmün önlenmesi için tedbir alınması⁶⁵, idaresinden sorumlu olduğu

⁵⁸ BOA, C.Dahiliye, No.15485, Erzurum valisi Ali Paşa'nın tahrirâtı, 7 Cemaziyelevvel 1193/23 Mayıs 1779.

⁵⁹ Enverî Sadullah, *Tarih*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emirî Tasnifi, No.67, s.113/a; Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, II, İstanbul, s.188. Ahmed Cevdet Paşa, Ali Paşa'nın Trabzon'a, Mikdat Ahmed Paşa'nın da Erzurum'a becaişle tayin ediliş tarihini 11 Cemaziyelevvel 1193/27 Mayıs 1779 olarak belirtmektedir. Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.126-127.

⁶⁰ BOA, MD, No.176/83-1, Trabzon valiliğine tayin edilen Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Cemaziyelâhir 1193/26 Haziran-5 Temmuz 1779.

⁶¹ Enverî, *Tarih*, 151/a; Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.514; Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", s.152.

⁶² Bkz. Gürcistan Sınırındaki Olaylar Sırasında Ali Paşa'ya Verilen Görevler, s.84 vd.

⁶³ Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, II, s.191; Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.519.

⁶⁴ *Trabzon Şeriye Sicili*, No.1933/71-2, Trabzon valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Rebiülâhir 1190/9-17 Haziran 1776. Trabzon'da şekavette bulunan Kalcıoğlu Ömer ve arkadaşları, cezalandırılacaklarını duyunca affedilmeleri için ricada bulundular. Ancak onların bu isteği reddedilerek, bir an önce ortadan kaldırılmaları hususunda Ali Paşa'ya ikinci bir emir gönderildi. BOA, MD, No.175/195-2, Trabzon ve Sivas valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Zilkâ'de 1191/11-20 Aralık 1777.

⁶⁵ *Trabzon Şeriye Sicili*, No.1933/58-5, Trabzon valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Muharrem 1190/2-11 Mart 1776; 59-2, Trabzon valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Muharrem 1190/2-11 Mart 1776; 60-2 ve 62-1, Trabzon valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Safer 1190/1-10 Nisan 1776. Levent eşkıyasının zulmünden iyice yılan Trabzon halkı, bu gibilerin yakalanmaları hususunda Ali Paşa'ya destek veriyordu. Bkz. BOA, C.Zabtiye, No.3736, Trabzon valisi Ali Paşa'nın tahrirâtı hulâsası, 21 Rebiülâhir 1190/9 Haziran 1776.

yerlerden timarını bozarak İstanbul'a göç edenlere engel olunması⁶⁶ gibi görevler vardı. Trabzon eyaletinde meydana gelen timar ve zeamet anlaşmazlıklarının halli hususu da Ali Paşa'ya verilen görevler arasındaydı⁶⁷.

Ali Paşa bu görevlerin yerine getirilmesinde, Trabzon âyanından da istifade ediyordu⁶⁸. Nitekim, Ali Paşa, 1777 yılına ait Trabzon avarız ve nüzül bedeli ile Trabzon ve Gümüşhane cizyesinin toplanması görevini emaneten Trabzon âyanından Şatırzâde İbrahim ve Ömer Ağalara verdi⁶⁹. Trabzon eyaletinde 389,5 avarız, 425,5 nüzül hanesi mevcut olup her avarız hanesinden dört yüz akça, her nüzül hanesinden de 200 akça alınıyordu⁷⁰. Trabzon sancağındaki eşkinci zeamet ve timar sahiplerinin seferde olmadıkları senelerde, zeamet ve timarlarının yarısına göre tespit edilen senelik 8482.5 kuruş mal-ı bedeliyelerinin tahsili işi de Şatırzâdeler'e havale edilmişti⁷¹. Ayrıca, 1784 senesine ait Trabzon Gümrüğü gelirleri iltizamen Şatırzâdeler'e

⁶⁶ Trabzon Şeriye Sicili, No.1933, 59-1, Trabzon valisi Ali Paşa'ya ve Trabzon'dan Kavak'a kadar olan yerlerin idareci ve ileri gelenlerine hüküm, Evâil-i Muharrem 1190/21 Şubat-1 Mart 1776; 68-1, Evâsıt-ı Rebiülâhir 1190/30 Mayıs-8 Haziran 1776, Trabzon Şeriye Sicili, No. 1934/65, Trabzon mütesellimine ve Karadeniz sahilindeki iskele idarecilerine hüküm, Evâsıt-ı Rebiülevvel 1191/19-28 Nisan 1777; 1934/70, Trabzon'dan itibaren Karadeniz sahilindeki iskelelerin idarecilerine hüküm, Evâsıt-ı Şevval 1191/12-21 Kasım 1777; Trabzon Şeriye Sicili, No.1937/75-2, Trabzon valisi Ali Paşa'ya ve Trabzon'dan Kavak'a kadar olan yerlerin idarecilerine hüküm, Evâil-i Rebiülâhir 1198/23 Şubat-3 Mart 1784. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında eyaletlerdeki avarız ve nüzül hanesi sayısında büyük bir düşme vardı. Bu azalma, eşkiya zulmünden ve ağır vergi yükünden kurtulmak isteyen halkın yerini yurdunu terketmesinden kaynaklanıyordu. Daha ziyade İstanbul'a yapılan bu göçlerin önlenmesi hususunda devlet pek çok ferman yayınlamasına rağmen bunun öntü alınamıyordu. Ülkenin her tarafından yapılan ev göçleri sebebiyle İstanbul'da gıda sıkıntısı baş gösteriyordu. Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Trabzon'un Genel Durumu", s.139-140.

⁶⁷ Trabzon Şeriye Sicili, No.1937/70-3, Trabzon valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Muharrem 1198/Aralık ortaları 1783. Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.522. Trabzon dahilindeki timar ve zeamet anlaşmazlıklarının yanısıra, çok çeşitli konularda kendilerine haksızlık yapıldığını iddia eden şahısların durumunun incelenmesi ve suçlulara gereken cezaların verilmesi hususunda Ali Paşa'ya pek çok hükümler gönderildi. Bkz. BOA, Trabzon Ahkam Defteri, No.2

⁶⁸ XVIII. yüzyılda valilerin emri altındaki adamlar vasıtasıyla pek çok görevi halletmeleri yaygınlaşmıştı. Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.489.

⁶⁹ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.489.

⁷⁰ Trabzon Şeriye Sicili, No.1933/61-1ve 2, Trabzon eyaletindeki kazaların kadılarına buyruldu, 13 Şevval 1189/7 Aralık 1775; No.1937/66-1 ve 2, 10 Recep 1197/11 Haziran 1783.

⁷¹ Trabzon Şeriye Sicili, No.1937/57-2, Trabzon kadısına ve Şatırzade Ömer'e hüküm, 20 Rebiülâhir 1197/25 Mart 1783. Bu görev Şatırzade Ömer'in ölümünden sonra, Trabzon sancağı alay beyi Mehmed Ağa'ya verildi. Trabzon Şeriye Sicili, No.1937/65-2, 29 Zilhicce 1197/25 Kasım 1783.

verilmişti⁷². Bu görevleri sayesinde servetlerini artıran Şatırzâdeler, Trabzon havalisinde önemli bir nüfuz tesis ederek daha sonraki yıllarda devleti uğraştıracak kadar kuvvet sahibi oldular⁷³.

b. Erzurum Valilikleri

Baban (Cizre) Sancağındaki olaylar yüzünden 1775 yılında İran ile münasebetlerin bozulması üzerine başlayan savaşta, Trabzon valisi Canikli Ali Paşa'ya Kars seraskerliği görevi verildi⁷⁴. Bu göreve getirilmesi dolayısıyla Ali Paşa, Trabzon valiliği de uhdesinde kalmak üzere, Erzurum'a tayin edildi (Aralık 1776)⁷⁵. Ali Paşa'nın bu ilk Erzurum valiliği, Kasım 1777 tarihine kadar devam etti⁷⁶. Aynı yılın sonlarına doğru ikinci defa Kırım seraskerliğine getirilen Ali Paşa, Erzurum'dan alınarak Sivas valiliğine tayin olundu⁷⁷. 1778 yılı ortalarında tekrar Erzurum valiliğine getirilen Ali Paşa⁷⁸, yaklaşık bir sene

⁷² Trabzon Şeriye Sicili, No.1937/35-5, 20 Rebiülâhir 1198/13 Mart 1784.

⁷³ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.489; Yücel Özkaya, "XVIII.Yüzyılda Trabzon'un Genel Durumu", s.142.

⁷⁴ Bkz. Ali Paşa'nın Kars Seraskerliği, s.47 vd.

⁷⁵ BOA, C.Dahiliye, No.1923, Sadrazam tarafından sunulan arz tezkeresi, Tarihsiz; C.Askeriye, No. 43692, Kars muhafızı (Çatalcalı) Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Şevval 1190/3-11 Aralık 1776. Yücel Özkaya, Ali Paşa'nın 24 Mart 1774 tarihinde Kars seraskerliği ve Erzurum valiliğine tayin edildiğini yazmaktadır. Ancak, Özkaya'nın kaynak isnad ettiği Vasıf tarihinde böyle bir bilgiye rastlayamadık. Ali Paşa bu tarihten bir kaç ay önce Trabzon valiliğine getirildiğine göre (bkz. Ali Paşa'nın Trabzon Valilikleri, s.22), Özkaya'nın kronoloji hatası yaptığı anlaşılmaktadır. Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.485.

⁷⁶ BOA, MD, No.176/7-2, Trabzon ve Erzurum valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Şevval 1191/22-30 Kasım 1777. İran ile yapılan mücadele 1777 yılı sonlarına doğru kesilmişti. Bunun üzerine Erzurum ve Kars taraflarından ayrılan Ali Paşa, bazı işleri yoluna koymak için Canik'e geldi. Yerine Kars muhafızı olarak Çatalcalı Ali Paşa tayin edildi. BOA, MD, No.175/130-2, Kars eyaleti kendisine tevcih olunan Çatalcalı Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Şa'ban 1191/14-23 Eylül 1777.

⁷⁷ BOA, C.Dahiliye, No.7899, Trabzon ve Sivas valisi Ali Paşa'ya hüküm, 10 Zilka'de 1191/10 Aralık 1777; Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", s.151.

⁷⁸ Sivas'tan Erzurum'a tayin olunan Ali Paşa'nın yerine oğlu Mikdat Ahmed Paşa getirildi. Şakir Şevket, Trabzon Tarihi, II, s.187. Ancak hakkında yapılan şikâyetler üzerine Mikdat Ahmed Paşa Sivas valiliğinden alınarak babasının yerine Trabzon valiliğine getirildi. Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", s.152.

bu görevde kaldıktan sonra, artan eşkıyalık olaylarını bertaraf etmesi için Trabzon'a nakledildi (Haziran 1779)⁷⁹.

Kırım'ın Ruslar tarafından işgali ve Gürcistan ile Rusya arasında yapılan ittifak üzerine Osmanlı Devleti'nin doğu sınırları tehlike altına girmişti. Bu sebeple Erzurum eyaletinin muktedir bir valiye tevcih olunarak gerek sınır boylarında gerekse Gürcistan ve Çerkesistan bölgesinde tedbir alınması gerekiyordu. Bunun üzerine bölgeye ve meydana gelen gelişmelere vukufiyeti bilinen Canikli Ali Paşa, kendisiyle istişarede bulunulmak ve gücünden istifade edilmek maksadıyla Erzurum valiliğine tayin olundu (Ağustos 1784)⁸⁰. Ali Paşa, Haziran 1785'de ölümüne kadar bu görevde kaldı.

Canikli Ali Paşa firarından önce iki, sonra da bir olmak üzere toplam üç kere Erzurum valiliği yaptı. Bu valilikleri sırasında askerî hizmetlerinin yanında vilâyet dahilindeki çeşitli idarî hizmetleri de yürüttü. Timar ve zeamet sahipleri arasında çıkan anlaşmazlıkların araştırılarak haksızlıkların önlenmesi⁸¹, eşkıyalık olaylarının önünün alınması⁸² ve Erzurum vilâyetinden

⁷⁹ Trabzon'un kendisine, Erzurum'un da oğlu Mikdat Ahmed Paşa'ya tevcih edilmesi hususunda ricada bulunan (BOA, C.Dahiliye, No.15485, Erzurum valisi Ali Paşa'nın tahrirâtı, 7 Cemaziyelevvel 1193/23 Mayıs 1779) Ali Paşa'nın bu isteği kabul edilmiştir. BOA, MD, No.176/83-1, Trabzon valiliğine tayin edilen Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Cemaziyelâhir 1193/Haziran sonları 1779.

⁸⁰ Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, II, s.191; Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.518-519. Erzurum valiliğine, Ali Paşa'dan hemen önce, Süleyman Paşa tayin olunmuştu. Ancak Süleyman Paşa'nın Erzincan'dan meydana gelen depremde ölmesi üzerine Ali Paşa Erzurum valiliğine tayin olundu (9 Ağustos 1784). Ahmed Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.182-185; Ahmed Cevdet, *Tarih*, III, s.110-111.

⁸¹ Haksız yere timarları ellerinden alınan kişilerin haklarının iadesi, BOA, *Erzurum Ahkâm Defteri*, No.6/52-1, Erzurum valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâil-i Zilka'de 1190/12-21 Aralık 1776; 66-1, Erzurum valisi ve Kars seraskeri Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Muharrem 1191/1-10 Mart 1777; Karahisar-ı Şarkî'deki bir arazi davasının halledilmesi, 82-1, Erzurum valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Rebiülâhir 1191/19-28 Mayıs 1777; Erzurum kazalarındaki bazı timarların hak sahiplerine tevcihi, 147-1, Erzurum valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâil-i Rebiülâhir 1192/29 Nisan-8 Mayıs 1778.

⁸² Bolu'daki eşkıyalık olaylarının önlenmesi, BOA, MD, No.176/7-2, Erzurum ve Trabzon valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Şevval 1191/22-30 Kasım 1777; Çarsancak voyvodası Osman'ın cezalandırılması, BOA, *Erzurum Ahkâm Defteri*, No.6/61-1, Erzurum valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâil-i Muharrem 1191/9-18 Şubat 1777; 70-1 ve 2, Erzurum valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâil-i Safer 1191/11-20 Mart 1777; Tortum'daki bir gasp olayının faillerinin yakalanması, 65/2, Erzurum valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Muharrem 1191/1-10 Mart 1777; cinayet işleyen katillerin yakalanması, 99-1, Erzurum ve Trabzon valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Recep 1191/25 Ağustos-3 Eylül 1777; Erzurum civarının eşkıyalardan temizlenmesi ve asayişin sağlanması, BOA, MD, No.175/45-2, Erzurum valisi

alınan vergilerin toplanması⁸³ gibi hususlarda Ali Paşa'ya pek çok görevler verildi.

c. Sivas Valiliği

1774 yılında yapılan Küçük Kaynarca Andlaşması ile serbestiyeti kabul edilen Kırım'ın, Rus askerlerinin saldırılarına maruz kalması üzerine, Kırım'ı ve Kırımlılar'ı kurtarmak için ikinci defa Kırım seraskeri olan Canikli Ali Paşa'ya, Trabzon eyaletinin yanısıra Sivas valiliği de tevcih edildi (Aralık 1777)⁸⁴. Ali Paşa'ya Sivas valiliğinin verilmesinin sebebi, Kırım'ın kurtarılması için maiyetinde toplayacağı askerleri kısa zamanda ve kolayca temin etmekte⁸⁵.

Ali Paşa, Sivas eyaletinden tedarik edilecek askerlerin ve zahirenin 1778 ilkbaharına kadar hazırlanması hususunda, Sivas mütesellimine buyruldular gönderdi⁸⁶. Ancak istenilen miktarda asker ve zahire temininde güçlük çekiliyordu. Bu arada Kırım'dan gelen mahzarlar üzerine hükûmet, Ali Paşa'nın bir miktar askerle ilkbaharı beklemeden Kırım tarafına gitmesi hususunda kendisine emir gönderdi. Bu sebeplerden dolayı olsa gerek Ali Paşa,

Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Safer 1191/31 Mart-8 Nisan 1777; BOA, C.Zabtiye, No.2914, Erzurum valisi Ali Paşa'ya hüküm, 26 Rebiülevvel 1191/4 Mayıs 1777; Hınıs ve Tekman'da mutasarrıf olan Veli Paşa ve Mehmed Bey isimli şahısların, halka zulmetmeleri üzerine ocaklıklarının ellerinden alınması, BOA, C.Dahiliye, No.14901, Erzurum valisi Ali Paşa'nın tahrirâtı, 15 Rebiülevvel 1199/26 Ocak 1785.

⁸³ Erzurum imdâd-ı seferiyesinin tahsili, BOA, MD, No.175/250-2, Erzurum valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Rebiülâhir 1192/19-27 Mayıs 1778; Erzurum eyaleti zeamet ve erbâb-ı timar bedellerinin tahsili, BOA, C.Askeriye, No.17420, Erzurum valisi Ali Paşa'ya hüküm, 23 Rebiülâhir 1199/5 Mart 1785.

⁸⁴ Boa, Ali Emîrî I.Abdülhamid, No.13451, Sadrazam tarafından sunulan telhis, 8 Zilka'de 1191/8 Aralık 1777. Mehmed Süreyya, Ali Paşa'nın 1190/1776'da Sivas valiliğine getirildiğini kaydetmektedir. Ancak Ali Paşa'nın Sivas valiliğine getiriliş sebebi gözönüne alındığında Mehmed Süreyya'nın kaydettiği tarihin hatalı olduğu görülmektedir. Bkz. Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmanî, III, s.549. Özcan Mert de Mehmed Süreyya'ya isnaden Ali Paşa'nın 1776'da Sivas valisi olduğunu yazmaktadır. Özcan Mert, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, s.41.

⁸⁵ Şerefyâfte sudûr olan hatt-ı hümayun-ı şeref-makrûn mûcibince hâlâ Trabzon valisi Vezir El-Hac Ali Paşa hazretleri Kırım cânibine tertîb edeceği asâkiri evvel bahara dek tamamen tanzim ve tekmîl ve hâzır-ı müheyâ olmak şartıyla ber vech-i ilhâk Sivas eyaleti tevcih olunmak... BOA, Ali Emîrî I.Abdülhamid, No.13451, 8 Zilka'de 1191/8 Aralık 1777.

⁸⁶ Bkz, Sivas Şeriye Sicili, No.I, çok sayıda hüküm.

İstanbul'dan oğlu Mikdat Ahmet Bey'e vezirlik rütbesi ile Sivas kaymakamlığının verilmesini talep etti⁸⁷. Mikdat Ahmed Paşa'nın Sivas kaymakamı olması, Ali Paşa'nın otoritesinin oğlu eliyle kurulması anlamına geldiğinden, zahire ve asker temini hususlarında çekilen zorlukların ortadan kalkması bekleniyordu. Hükûmet, Sivas eyaletinde asayişsizliğe meydan vermemesi ve emrine verilecek on bin askerle birlikte Soğucak taraflarının muhafazasına gitmesi şartıyla, Ali Paşa'nın talebini kabul ederek, Mikdat Ahmed Paşa'yı Sivas kaymakamlığına getirdi (Nisan 1778)⁸⁸. Aynı yılın ortalarında Ali Paşa'nın Erzurum'a tayin edilmesi üzerine ondan boşalan Sivas valiliği Mikdat Ahmed Paşa'ya tevcih edildi⁸⁹. Ali Paşa ve Mikdat Ahmed Paşa'nın ardarda Sivas valiliğine getirilmeleri, Çapanoğulları'nı kışkırttı ve aralarındaki rekabete yeni bir boyut kazandırdı.

4. Ali Paşa'ya Tevcih Edilen Diğer Görevler

Canik muhassılı Ali Bey'e 1773 yılında Kırım seraskerliğine tayin edilmesi hasebiyle bir yıllık süre için Tokat hassı voyvodalığı verildi⁹⁰. Ali Paşa'nın ikinci defa Kırım seraskerliğine tayin edilmesi dolayısıyla de uhdesine malikâne kaydıyla Kastamonu Sancağı verildi⁹¹. Kastamonu'nun Ali Paşa'ya verilmesi, maiyetinde Kırım'a memur çok sayıda askeri ve ordu için lâzım olan

⁸⁷ Sivas Şeriye Sicili, No.I/48-3, Sivas valisi Ali Paşa'nın tahrirâtı, 25 Rebiülevvel 1192/23 Nisan 1778.

⁸⁸ Sivas Şeriye Sicili, No.I/49-1, Sivas kaymakamı olduğuna dair Vezir Mikdat Ahmed Paşa'ya hüküm, 4 Rebiülâhîr 1192/2 Mayıs 1778.

⁸⁹ Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, II, s.187. Ali Paşa ve Mikdat Ahmed Paşa'nın ardarda Sivas valiliğine getirilmeleri, Çapanoğulları'nı kışkırttı ve aralarındaki rekabete yeni bir boyut kazandırdı. Nitekim Çapanoğlu Mustafa Bey, bu sefer esnasında kendisine verilen emirleri çeşitli bahanelerle yerine getirmeyerek, dolaylı yolla Ali Paşa'nın Kırım'dan başarısız dönmesinde pay sahibi oldu. Bkz. Özcan Mert, XVIII. Ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, s.41-42.

⁹⁰ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.485; Özcan Mert, XVIII. ve XIX.Yüzyıllarda Çapanoğulları, s.40. Bir sancak has olarak ayrılmış ise, idaresi de voyvodalığa çevrilir ve has sahibi buraya voyvoda tayin ederdi. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, s.16.

⁹¹ Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", s.151.

zahireyi kolayca temin etmesi içindi⁹². Kastamonu Sancağı, Aralık 1777 tarihinden itibaren asi ilân edildiği Kasım 1779 tarihine kadar Ali Paşa'nın idaresinde kaldı. Ali Paşa, seraskerlik vazifesi ile Kırım'da bulunması ve diğer görevleri dolayısıyla, Kastamonu'ya yakın adamlarından Kavak'lı Deli Ali'yi mütesellim tayin etti. Kastamonu sancağının gelirlerini Ali Paşa namına tahsil eden Deli Ali, aynı zamanda sancağın asayişinden de sorumlu idi⁹³. Ancak bu görevi yaparken kendisi de halka zulmedip haksız yere paralar topladığından, Ali Paşa ile birlikte onun da cezalandırılması yoluna gidildi.

1775 yılının sonlarında Trabzon valisi Ali Paşa'ya Gümüşhane maden emniyeti görevi verildi. Ali Paşa, Trabzon sancağının vergi gelirlerinden bakaya kalanlarını tahsil etmesi şartıyla Gümüşhane maden emanetliğinin uhdesine verilmesini talep etti⁹⁴. Ali Paşa'nın bu isteği uygun görüldü. Ali Paşa'ya gönderilen hükümde, sadakati ve hizmetleri dolayısıyla bu görevin kendisine tefviz olunduğu bildirildi⁹⁵. Ali Paşa'nın Gümüşhane emniyetinin ne kadar devam ettiği kesin olarak tespit edilememekle birlikte, Aralık 1776 tarihli bir yazıdan, bu tarihte hâlâ emniyet görevinin onun üzerinde olduğu görülmektedir⁹⁶.

⁹² Kırım seraskerliğine tayin olunduğuna dair yazı geldiğinde Ali Paşa, bu görevin çok masraflı bir iş olduğunu bildiren bir yazı yazmıştı. Bunun üzerine uhdesine Sivas valiliği ile birlikte Kastamonu malikânesi de verildi. BOA, C.Askeriye, No.47028, Ali Paşa'nın divan kâtibine takriri 15 Zilka'de 1191/15 Aralık 1777.

⁹³ Kastamonu sancağı uhdesinde olan Trabzon valisi Ali Paşa'ya ve Kastamonu mütesellimine hitaben yazılan bir yazıda, Karakaş isimli bir şahsın etrafına topladığı kırk elli kadar adamla, bir kaç yıldan beri halka zulmedip cinayet işledikleri belirtilerek, yakalanması ve cezalandırılması emredilmektedir. BOA, MD, No.178/109-2, Evâhir-i Recep 1193/4-13 Ağustos 1779.

⁹⁴ BOA, Ali Emîrî I.Abdülhamid, No.18946, Trabzon valisi Ali Paşa'nın tahrirâtı, 11 Ramazan 1189/5 Kasım 1775.

⁹⁵ BOA, Ali Emîrî I.Abdülhamid, No.2071, Trabzon valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Ramazan 1189/15-24 Kasım 1775.

⁹⁶ Bir timar davasının halledilmesi hakkındaki hükümde Ali Paşa'ya, Erzurum valisi ve Gümüşhane emini olarak hitap edilmektedir. BOA, Erzurum Ahkâm Defteri, No.6, Evâil-i Zilka'de 1190/12-21 Aralık 1776.

D. ASKERİ SAHADAKİ GÖREVLERİ

1. 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nde Ali Paşa'nın Görevleri

a. Hotin Muharebesi'nde Ali Bey

Rusya'nın, andlaşmalara aykırı olarak Lehistan işlerine müdahalesi ve oraya asker sevketmesi (1767), Osmanlı Devleti ile Rusya arasında anlaşmazlığa sebep olmuştur. Müteaddid defalar, Lehistan işlerine karışmaması hususunda ihtar edildilerse de Ruslar, Leh halkını tazyik ve mallarını müsadereye devam ettiler. Hatta bununla da kalmayıp Kırım hanının haslarından olan Balta mevkiine iltica eden Rus aleyhtarı Lehliler'i takip ederek sınırı aşmaları ve müslüman halktan bir çok kişiyi katletmeleri üzerine⁹⁷ meşveret meclisi toplanmış ve Rusya'ya harp ilân edilmesi kararı alınmıştır (4 Ekim 1768)⁹⁸. Ancak gerek harp hazırlıklarının tamamlanamamış olması, gerekse Rusya'ya bir kez daha muahedeye uymasının tavsiye edilmesi gibi sebeplerden dolayı, Osmanlı ordusunun sefere hareketi 1769 baharına kadar gerçekleşmemiştir. Harp ilân edilmiş olmasına rağmen ordunun uzun zaman sefere çıkmaması Ruslar'ın işine yaramış ve Çariçe Katerina, bütün kış mevsimini harp hazırlıkları ile geçirmiştir⁹⁹.

22 Mart 1769'da İstanbul'dan hareket eden ordu, Mayıs'da İsakçı mevkiine gelinceye kadar Ruslar beş koldan hücumla geçtiler. Osmanlı ordusu henüz Tuna nehri civarında iken Galiçin kumandasındaki yaklaşık 30.000 kişilik bir Rus birliği Hotin Kalesi'ne saldırdıysa da, mağlub edildi ve geri çekilmek zorunda kaldı (Nisan 1769)¹⁰⁰. Bu muvaffakiyet üzerine Hotin Kaleşi'ndeki askerler, Ruslar'ın tekrar bir saldırıya girişemeyeceklerini zannederek Lehistan taraflarına doğru çapula gitmek istediler. Kale muhafızı

⁹⁷ Ahmed Vâsıf, *Tarih*, I, Kahire 1243, s.257.

⁹⁸ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, Ankara 1988, s.368-370.

⁹⁹ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s.375-376.

Vezir Hüseyin Paşa, askerlerini bundan men etmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. Hüseyin Paşa'yı, kendilerine müsaade etmediği için şehit eden askerler¹⁰¹, kaleden çıkarak yağmaya gittiler. Osmanlı ordusunun henüz cepheden uzakta olmasından istifade eden General Galiçin, daha önceki mağlubiyetin acısını unutmak için tekrar Hotin'e saldırdı (19 Nisan 1769)¹⁰². Kale civarındaki askerlerin mukavemetine rağmen Ruslar, Hotin kasabasını yakıp yıktılar, ancak kaleyi alamadılar. Hotin Kalesi'ndeki yamakların, Vezir Hüseyin Paşa'yı şehid ettikleri ve Rus askerlerinin kaleye ikinci defa saldırdıkları haberi orduya gelince, Serdar-ı Ekrem Mehmed Emin Paşa, Abaza Mehmed Paşa'yı, emrindeki askerlerle birlikte Hotin tarafına memur etti. Teke mutasarrıfı Abaza Mehmed Paşa'nın kaledekilerin imdadına yetişmesi üzerine Ruslar bir kez daha çekilmek mecburiyetinde kaldılar¹⁰³.

Hotin'in ikinci kez Rus saldırısından kurtarıldığı bu muharebede Canikli Ali Bey üç bin askerın kumandasından mesul olarak Abaza Mehmed Paşa'nın emrinde görevlendirildi¹⁰⁴. Üç gün kadar devam eden muharebede tahminen 8.000 kadar Rus askeri telef edildi. Bu muharebe esnasında Canikli Ali Bey de yaralandı¹⁰⁵.

Hotin'e yaptıkları bu iki saldırıdan da eli boş dönmeleri, Ruslar'ın moralini bozduğundan II.Katerina, üçüncü defa hücum ederek burayı Osmanlılar'dan alması için General Galiçin'e kesin emir verdi. Ruslar'ın bu plânı haber alınınca Hotin cephesi seraskeri Abaza Mehmed Paşa ile Canikli Ali Bey Ruslar'dan önce Dinyester nehrinin karşı yakasına geçtiler. İzvançe

¹⁰⁰ Kâmil Paşa, *Tarih-i Siyasî-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, II, İstanbul 1327, s.171; İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s.377.

¹⁰¹ Şemdanizade Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'î't-Tevârih*, Yay.Münir Aktepe, II-A, İstanbul 1978, s.122-123; İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s.377.

¹⁰² Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması (Oluşumu-Tahfili-Tatbiki)*, Başılmamış Doktora Tezi, Samsun 1997, s.20.

¹⁰³ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s.378. İ.Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, İstanbul 1972, s.45.

¹⁰⁴ Şemdanizade, *Mür'î't-Tevârih*, II-A, s.122-123. İ.Hami Danişmend, Hotin Kalesi'nin ikinci defa muhasarası esnasında kalenin imdadına yetişmek için Kırım Hanı III. Devlet Giray, Hotin cephesi seraskeri Moldovancı Ali Paşa ve Canik muhassılı Ali Bey'in görevlendirildiğini yazmakta, Abaza Mehmed Paşa'nın adını ise zikretmemektedir. Bkz.İ.Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, s.45.

yakınlarında Osmanlı ve Rus kuvvetleri muharebeye tutuştular (Temmuz 1769)¹⁰⁶. Osmanlı askerlerini tuzağa düşürmek isteyen Ruslar sahte ricate başladılar. Ruslar'ın kaçtığını zanneden Osmanlı askerleri de onları takip ederek yakınlarına kadar yaklaştılar. Osmanlı askerlerinin kendilerine iyice yaklaştığını gören Ruslar, toplarını onların üzerine doğru ateşlemeye başladılar. Ne olduğunu anlayamayan Abaza Mehmed Paşa ve Ali Bey'in kuvvetlerinden bir çoğu şehid düştü, bir kısmı da geri çekilerek Hotin'e sığındı¹⁰⁷. Bu kargaşa sırasında Canikli Ali Bey, yaralı bir vaziyette iken Ruslar tarafından kuşatıldı. Abaza Mehmed Paşa, Ali Bey'in zor durumda kaldığını ve Ruslar'a esir düşmek üzere olduğunu görünce, yetişip onu Ruslar'ın elinden kurtardı¹⁰⁸.

Ruslar, kaleye sığınan Osmanlı askerlerini takiple Hotin kalesini muhasaraya aldılar. Fakat, Hotin'in kurtarılması için yardıma gönderilen Kırım hanı ve Moldovancı Ali Paşa'nın yetişmesi üzerine Ruslar, muhasarayı kaldırıp çekilmek mecburiyetinde kaldılar (17 Temmuz 1769)¹⁰⁹.

Mehmed Emin Paşa'nın¹¹⁰ yerine sadaret makamına oturan Moldovancı Ali Paşa (12 Ağustos 1769), Hotin bozgunu sebebiyle moralleri bozuk olan Ruslar'ı kesin hezimete uğratmak istiyordu. Bu maksatla kale civarındaki geçit yerlerinde Turla nehri üzerine köprü kurulup, istihkamlar yapıldı. Sadrazam Ali Paşa, seçkin askerlerden oluşan bir kuvvetle harekete geçti. Askerlerin bir kısmı köprüyü karşıya geçmişken, aşırı yağın yağmur sebebiyle köprünün yıkılması neticesinde (17 Eylül 1769), Osmanlı askerlerinin bir çoğu boğuldu¹¹¹. Karşı tarafa geçenler Bender tarafına kaçmayı başarırken, sadrazam Ali Paşa, Hotin'in muhafazasına Abaza Mehmed Paşa'yı

¹⁰⁵ Şemdanîzade, *Mür'it-Tevârih*, II-B, s.5 ve 23.

¹⁰⁶ Osman Köse, 1774 *Küçük Kaynarca Andlaşması*, s.22.

¹⁰⁷ Ferâizcizade Mehmet Said, *Gülşen-i Maarif*, II, s.1571; İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s.379.

¹⁰⁸ Ferâizcizade, *Gülşen-i Maarif*, II, s.1571; Şemdanîzade, *Mür'it-Tevârih*, II-B, s. 73. Şemdanîzade bu olayın tarihini "seferin ibtida senesi (1768)" olarak kaydetmişse de bu tarih yanlış olup, doğrusu diğer kaynaklardaki geçtiği gibi 1769 senesidir. Bkz. aynı yer.

¹⁰⁹ Ahmed Vâsîf, *Tarih*, II, s.23.

¹¹⁰ Harbin başından beri Ruslar'a karşı başarısız kalması, orduda disiplini sağlayamaması ve diğer bazı sebepler dolayısıyla Mehmed Emin Paşa görevinden azledilmiştir. Osman Köse, 1774 *Küçük Kaynarca Andlaşması*, s.24.

¹¹¹ Ahmed Vâsîf, *Tarih*, II, s.31.

bırakarak, Hantepesi'ne doğru çekildi. Ancak Ruslar'ın sürekli top ateşi karşısında, kaleyi savunmakla vazifeli askerler de firar edince, Abaza Mehmed Paşa Hotin'i terk etmek zorunda kaldı. Böylece Ruslar, Hotin Kalesi'ni almayı başardılar (18 Eylül 1769)¹¹².

Sadrazam Hantepesi'ne gelince, burada Kırım Hanı Devlet Giray'ın da dahil olduğu bir meşveret meclisi toplandı. Hotin mağlubiyetinin ve bundan sonra yapılması gerekenlerin değerlendirildiği bu mecliste Devlet Giray, Rus askerleri Turla Nehri'ni henüz beri geçmemişken, Osmanlı askerinin Hotin'i hiç gereği yokken terkedip dağılmalarından dolayı üzüntüsünü dile getirdi. Sadrazam da dahil olmak üzere meclisdekilerin hepsi onun bu üzüntüsüne ortak oldular. Bundan sonra alınması gereken tedbirler çerçevesinde, Yaş havalisinin muhafazasına Abaza Mehmed Paşa tayin olundu¹¹³. Abaza Mehmed Paşa'nın emrine, maiyetindekilerle beraber Karaman beğlerbeyisi Hazinedarzade Ali Paşa ve Rus istilâsı sırasında yiyecek kıtlığı sebebiyle ordudan firar edip etrafa dağılan Hotin yamakları verildi. Ancak bu askerlerin görevlerine gitmeyip Prut Nehri kenarında bekledikleri duyulunca, Serdâr-ı Ekrem Ali Paşa, onları derhal Yaş tarafına getirmesi için Canikli Ali Bey'i gönderdi (14 Ekim 1769)¹¹⁴. Ancak ahalinin Ruslar'la ittifak yapması üzerine Abaza Mehmed Paşa ve Canikli Ali Bey, Yaş'da duramayıp, Hantepesi ve Kalas taraflarındaki sadrazamın yanına dönmek zorunda kaldılar¹¹⁵. Bu şekilde Yaş ve civarı da Rus kontrolüne geçmiş oldu.

Yaş'ın elden çıkmasından sonra sıranın İbrail ve Kalas taraflarına geldiği belliydi. Bunun üzerine sadrazam, Rakka valisi Mehmed Paşa'yı Kalas havalisinin muhafazasıyla görevlendirdi. Mehmed Paşa, hem bölgede Osmanlı askerlerine destek veren halkı Rus saldırılarından koruyacak, hem de İbrail muhafızı Abdi Paşa ile muhaberede bulunacaktı. Mehmed Paşa'nın bu vazifesi sırasında kendisine yardımcı olmak üzere Abaza Mehmed Paşa, Anadolu valisi

¹¹² Ahmed Vâsîf, *Tarih*, II, s.32.

¹¹³ Ferâizcizade, *Gülşen-i Maarif*, II, s.1579-1580.

¹¹⁴ Ahmed Vâsîf, *Tarih*, II, s.37; Ferâizcizade, *Gülşen-i Maarif*, II, s.1579-1580; Şemdanîzade, *Mür'it-Tevârih*, II-B, s.17.

Feyzullah Paşa, Selânik muhafızı Mehmed Paşa ile birlikte Canikli Ali Bey de maiyetine verildiler¹¹⁶. Canikli Ali Bey Hotin muharebelerinden sonra Canik tarafına geri döndü. Ancak, onun bu savaştaki görevleri bundan sonra da devam etti.

b. Canik'ten Kırım'a Asker ve Zahire Sevki

1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nin önemli cephelerinden birisi Kırım idi. Osmanlı Devleti bu savaş sırasında Kırım'ın Rus saldırılarından korunması hususuna büyük önem veriyordu. 1769 senesi kış mevsiminde Kırım'ın muhafazası için Canik havalisinden asker tertibine dair Ali Bey'e emirler gönderildi. Bu emirler gereği Canik muhassılı ve Trabzon mutasarrıfı Ali Bey marifetiyle Canik havalisinden 1.500 süvari ve 1.500 piyade toplandı. Bu askerlerin görevleri esnasındaki yiyecek içecek ihtiyaçlarının karşılanması hususunda, Canik'ten İstanbul'a kadar uzanan sahil boyundaki kazaların kadılarına, âyana, zabıtlere ve işerlerine emirler gönderildi. Tayinât bedellerinin mirîce ödeneceği de bildirilerek bu hususda ihtimam göstermeleri istendi¹¹⁷.

Kırım'ın muhafazası için gönderilen bu askerlerin Kırım'daki mevâciblerinin temini konusunda daha sonraki tarihlerde de çeşitli yerlere emirler gönderildi. Bolu, Kastamonu, Canik sancaklarının kadılarına ve sair idarecilerine, Kırım ve Kefe'yi ilkbaharda açılacak sefere kadar muhafaza etmek üzere gönderilen askerlerin mevâciblerinin karşılanması için zahire satın almaları ve bunları Sinop, Bartın ve Eregli iskelelerine göndermeleri emredildi¹¹⁸. Adı geçen üç sancağın her birine ayrı ayrı gönderilen emirlerde, her sancakdan ne kadar zahire satın alınacağı, bunların karşılığı olarak ne kadar

¹¹⁵ Şemdanîzade, *Mür'î't-Tevârih*, II-B, s.18.

¹¹⁶ Ferâizcizade, *Gülşen-i Maarif*, II, s.1580.

¹¹⁷ BOA, C.Askeriye No.18664, Canik'ten Kavak'a kadar olan yerlerin idarecilerine hüküm, 9 Ramazan 1182/17 Ocak 1769.

¹¹⁸ BOA, C.Askeriye, No. 17725, Bolu, Kastamonu, Canik sancaklarının kadılarına hüküm, 11 Rebiülâhîr 1183/14 Ağustos 1769.

para ödeneceği ayrıntılı şekilde belirtilerek, toplanan zahirenin iskelelere nakledilmek üzere mübaşire teslim edilmesi istendi¹¹⁹.

Kırım tarafında mevcut bulunan askerin iâşesi için Bolu, Kastamonu ve Canik sancaklarından satın alınan bu zahireler, askerin çokluğundan dolayı yetmeyince Amasya, Bozok ve Sivas'tan da 70.000 kile un ve 40.000 kile arpa satın alınması yoluna gidildi. Nitekim söz konusu meblağın bedeli olan 45.000 kuruşun verilmesi kararı başmuhasebeye kaydolunarak, ilgili yerlere emir gönderildi¹²⁰. Ancak zahire nakli için gereken gemilerin tedarikindeki gecikmeden dolayı Kırım'daki askerin sıkıntıya düşmesi üzerine daha pratik çözümler düşünüldü. Nitekim Sünne zabıtine gönderilen emirde Kırım ordusu için Canik, Bolu ve Kastamonu'dan satın alınıp, Sinop iskelesine toplanan zahirenin nakli için gemi tedarik edilemediği belirtilerek, zaman darlığı sebebiyle bu işin İstanbul ve Bergos'dan Sünne tarafına gelen gemiler vasıtasıyla halledilmesi istendi. Hatta, bu gemiler içinde, iki bin kile un, beş altı bin kile arpa ve iki bin kantar peksimed yüklü olanlarının Kırım tarafına gönderilmesinin emredildiği yazıda, bu gemilerin ücretlerinin Kırım ordusu defterdarı tarafından ödeneceği de bildirildi¹²¹.

c. Kartal Muharebesi'nde Ali Bey

1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nin en ömenli dönüm noktalarından birisi Kartal Muharebesi'dir. 1770 senesi bahar aylarından itibaren Ruslar'ın bazı bölgelerden saldırıya geçeceğini haber alan sadrazam İvazzâde Halil Paşa, ordunun hazırlıklarını hızlandırmıştı. Yeniçerilerden ve diğer asker sınıflarından orduya takviye yapılmış, bu arada zahire ihtiyacının giderilmesi için çeşitli yerlerden Bergos iskelesine zahire nakli hususunda ilgililere emirler

¹¹⁹ Bkz. BOA, C.Askeriye, No.17725.

¹²⁰ BOA, C.Askeriye, No. 17416, Sivas eyaletinden zahire mubayaasına dair emir, 17 Receb 1183/16 Kasım 1769

¹²¹ BOA, C.Askeriye, No. 25239, Sünne zabıtine emir, 22 Safer 1184/17 Haziran 1770

gönderilmişti¹²². Orduya bu defa yeniden gelen takviye güçler arasında Anadolu tarafından gelen çok sayıda asker de vardı. 27 Temmuz 1770 günü sadrazam ve 30.000 kişilik Osmanlı ordusu kayıklarla Tuna'yı aşip Kartal sahrasına vardılar¹²³. Kırım kuvvetleriyle birlikte toplam sayıları 180.000'i bulan Osmanlı ordusu burada metris kazımı ile uğraşırken, General Romanzof kumandasındaki 30.000 kişilik Rus ordusu aniden saldırıya geçti. Disiplinli Rus askerlerinin sürekli top atışları karşısında dayanamayan ve gafil avlanan Osmanlı kuvvetleri hemen çözülmeye başladılar. Savaş meydanında 30.000'e yakın şehit bırakan Osmanlı ordusu ağır bir mağlubiyet aldı (1 Ağustos 1770)¹²⁴.

Bu savaş sırasında, ordunun sağ kolunda görevli Abaza Mehmed Paşa'nın emrinde, maiyetindeki askerlerle birlikte Canikli Ali Bey de vardı. Ancak Abaza Mehmed Paşa'nın, Rus saldırısına tahammül gösteremeyip geriye çekilmesi üzerine Canikli Ali Bey de savaş meydanından kaçmak zorunda kaldı¹²⁵.

Kartal mağlubiyetinin ardından Canik'e dönen Ali Bey, bundan sonra da cepheye asker ve zahire sevki görevlerinde bulundu. 1771 ilkbaharında gönderilmek üzere Anadolu'nun çeşitli yerlerinden toplanan yaklaşık 30.000 askerin Kırım ve Kefe'ye geçmeleri için gerekli gemiler, Canikli Ali Bey tarafından temin edildi. Ünye, Vona (Perşembe), Giresun, Trabzon, İnebolu, Abana, Çatalzeytin ve Ayandon iskelelerinden kiralanan 120 geminin kira bedeli, asker başına dokuzar kuruş olmak üzere hazineden Canik muhassılı ve Trabzon mutasarrıfı Ali Bey'e gönderildi. Sürücüler marifetiyle Sinop, Samsun ve Trabzon iskelelerine getirilen askerler, buralarda Ali Bey tarafından gemilere bindirilerek cepheye gönderildi¹²⁶.

¹²² Bkz. Osman Köse, 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, s.34.

¹²³ Ahmed Vâsıf, Tarih, II, s.69.

¹²⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Osman Köse, 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, s.33-38.

¹²⁵ Şemdanîzade, Mür'î't-Tevârih, II-B, s.44-45.

¹²⁶ BOA, C.Askerîye, No.10386, Canik muhassılı ve Trabzon mutasarrıfı Ali Bey'e hüküm, 7 Zilhicce 1184/24 Mart 1771.

Ocak 1773'te yazılan bir hükümle Canik muhassılı ve Amasya mutasarrıfı Ali Bey'e, Faş ve Kefe'de bulunan askerlerin ihtiyac duyduğu 17.000 kile un ile 3.000 kile arpanın Samsun iskelesi mevcudundan gönderilmesi emredildi¹²⁷. Bu emir gereği Sivas, Amasya ve Kastamonu kazaları halkından, Seyyid Ahmed Ağa ve Ali Ağa marifetiyle satın alınan yaklaşık 20.000 kile un ile 2.300 kile arpa, Ali Bey tarafından gemilere yüklenerek Faş'a gönderildi¹²⁸.

d. Ali Paşa'nın Birinci Kırım Seraskerliği

1768 tarihinde başlayan harpte Ruslar'ın ilk hedeflerinden birisi, bir müddetten beri propaganda yoluyla Osmanlılar'dan koparmaya çalıştıkları¹²⁹ Kırım Hanlığı idi. Ruslar, bu propagandalarında *"siz Cengiz sülâlesinden müstakil bir hanlık iken uzun zamandan beri Osmanlı Devleti'nin hükmü altındasınız. Osmanlılar kendi valileri gibi hanları tayin ve azl ediyorlar. Eğer bizimle birlikte hareket ederseniz eski istiklâlinize sizi kavuşturmayı taahhüt ederiz"*¹³⁰ diyerek, Tatar ileri gelenlerini kandırmayı başarmışlardı. Ruslar'ın bu propagandalarının başarılı olduğu, 1770 ve 1771 senelerinde Kırım'da vuku bulan muharebelerde Tatarlar'ın onların tarafını tutmalarıyla iyice kendini gösterdi¹³¹. Ruslar, 1771'de Kırım üzerine hücum ettiklerinde, Tatar halktan Kırım seraskeri İbrahim Paşa'ya yardım etmeleri istendi ancak onlar, bu yardımı yapmadıkları gibi Osmanlı askerine karşı cephe almaktan da geri

¹²⁷ BOA, C.Dahiliye, No.12739, Canik muhassılı ve Amasya mutasarrıfı Ali Bey'e hüküm, Zilka'de 1186/Ocak 1773.

¹²⁸ BOA, C.Dahiliye, 12739, Canik muhassılı ve Amasya mutasarrıfı Ali Bey'in tahrirâtı, 15 Muharrem 1187/8 Nisan 1773. Samsun'dan yola çıkarılan gemiler'in bir kısmı Faş ve Kefe'ye ulaşamadığından Trabzon iskelesine dönmek zorunda kalmıştır. Gemilerdeki zahire burada Trabzon mütesellimi tarafından satılarak parasına el konulmuştur. Ali Bey gönderdiği yazıda bu hususta gereken soruşturmayı yapacağını bildirmektedir. Aynı vesika.

¹²⁹ Ruslar'ın Kırım'ı ilhâk etmek için yaptıkları hazırlıklar ve çalışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. Alan W.Fisher, "Rusya'nın Kırım'ı İlâk 1772-1783", Çev.Reyhan Dedeoğlu, Emel, XIII/74, s.11-28; XIII/75, s.13-25; XIII/76, s.16-19.

¹³⁰ İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, IV/I, s.406.

¹³¹ Osman Köse, 1174 Küçük Kaynarca Andlaşması, s.73 vd.

durmadılar¹³². Serasker İbrahim Paşa, Kırımlılar'ın bu ihanetine rağmen gerektiğinde özel eşyalarından kıymetli olanları satmak suretiyle askerinin maaşlarını verip, Or Kalesi'ni Rus saldırılarından korumaya çalıştı. Fakat bütün gayretine rağmen başarılı olamadı. Or Kalesi 8 Temmuz 1771'de Ruslar'ın eline geçtiği gibi, Serasker İbrahim Paşa da esir düştü¹³³. Kırım'ın Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine Tatar halkının zenginleri Anadolu sahilleri ve İstanbul'a göç ederken, fakir halk da dağlara çekildi. Kırım hanı Selim Giray da bir müddet Bahçeşaray'da kaldıktan sonra Kırım'dan ayrılarak İstanbul'a geldi¹³⁴.

Kırım'ın tam bir kargaşa ve perişanlık içinde bulunduğu bu sırada Abaza Mehmed Paşa Yenikale'den gemilerle Kırım'a yardıma gönderildi. Ancak daha karaya adım atmadan, Taman Kalesi'nin de Ruslar'ın eline geçtiğini duyunca, yanındaki az sayıda askerle Kırım'ın kurtarılmasının mümkün olamayacağını söyleyerek Sinop'a geldi¹³⁵. Abaza Mehmed Paşa'nın, kendisine verilen emri yerine getirmeyip, esir düşme korkusu ile Kırım'ı terketmesi üzerine katledilmesi hakkında ferman çıktı. Bu iş için Canik muhassılı Ali Paşa görevlendirildi. Ali Paşa, Abaza Mehmed Paşa'nın katline memur olduğuna dair emri alınca, derhal Sinop'a giderek, onu öldürdü (Ağustos 1771)¹³⁶.

Selim Giray'ın İstanbul'a gelmesi üzerine Osmanlı Devleti Maksut Giray'ı Kırım hanı tayin etti. Buna karşılık Rusya da, bir kısım Tatar halkının desteği ile Sahip Giray'ı vekâleten Kırım hanı ilân etti¹³⁷. Sahip Giray, kendisine kalgay tayin ettiği¹³⁸ Şahin Giray'ı elli altmış kadar mirza ve Tatar

¹³² İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s.407; Osman köse, 1774 *Küçük Kaynarca Andlaşması*, s.78.

¹³³ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s.409.

¹³⁴ Ahmed Cevdet, *Tarih*, I, s.84; İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s.408.

¹³⁵ Feraizcizade, *Gülşen-i Maarif*, II, s.1623;

¹³⁶ Şemdanizade, *Mür'it-Tevârih*, I, s.126-127; II-B, s.73. Şemdanizade, Abaza Mehmed Paşa'nın katledilmesi için ferman çıkarılmasında, kendisine hasım olanların parmağı olduğuna dikkat çekmektedir. Bkz. aynı yer. Amasya Tarihi'nde, kendisine Hotin'de iyilik yapan Abaza Mehmed Paşa'yı öldüren Ali Paşa nankörlükle suçlanmaktadır. Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, s.119

¹³⁷ Ahmed Cevdet, *Tarih*, I, s.84.

¹³⁸ Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, s.121.

ileri gelenleri ile birlikte Ruslar'la andlaşma yapmak üzere Petersburg'a gönderdi. Burada, Rusya'nın Osmanlı Devleti ile sulh yapmasından sonra Kırım halkının yine Rusya'ya bağlı kalacağına dair bir senet yapılması gündeme gelince, bunu Şahin Giray kabul etmesine rağmen diğerleri redderek Kırım'a geri döndüler. Kırım halkı Ruslar'ın esas maksatlarını bu şekilde öğrenince, kendi elleriyle teslim ettikleri topraklarını Rus işgalinden kurtarmak için asker toplamaya başladılar. Ama artık çok geç kalınmıştı. Çünkü Ruslar, Kırım'ın her tarafını ele geçirmişlerdi.

Rus birlikleri kol kol ayrılarak Kırım yarımadasının içlerine yayılıp halkı sıkıştırmaya, onlara eziyet etmeye ve her şeylerine el koymaya başladılar¹³⁹. Bunun üzerine Kırım halkı ve mirzalar, olayların gidişatından sonucun kötülüğünü ve ağırlığını anlayıp Ruslar'dan yüz çevirerek Osmanlı Devleti'nden yardım istemeye başladılar¹⁴⁰. Eski Kırım seraskeri Bahadır Giray, Osmanlı Devleti ile ittifak halinde Kırım'ın kurtarılması için hizmet etmeye hazır olduklarını bildirmekteydi. Ayrıca, Kırım halkı da, askerî yardım yapılması halinde Rus kuvvetlerini kovabileceklerini ve Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmaya devam edeceklerini bildiriyorlardı¹⁴¹. Ancak onların Ruslar'la yaptıkları işbirliği neticesinde Kırım'da Osmanlı ordusunun mağlub olduğu henüz akıllardan silinmemişti. Bu sebeple Osmanlı hükûmeti Kırımlılar'ın bu isteklerinde samimi olup olmadıkları hususunda tereddüt ediyordu. Kırımlılar bunun üzerine Ruslar'la anlaşmaları hakkında *"bizim Ruslar'a karşı olan temayülümüz mal ve ırzımızı korumak içindi"* diyerek İstanbul'a müteaddit defalar haber yolladılar¹⁴².

Osmanlı hükûmeti, Tatar halkın ısrarlı yardım isteklerine daha fazla sessiz kalamayarak Kırım'ın Rus işğalinden kurtarılmasına karar verdi. Eski

¹³⁹ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukûat*, III, İstanbul 1296, s.57.

¹⁴⁰ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukûat*, III, s.61.

¹⁴¹ BOA, MD, No. 171/564-1, Hacı Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Muharrem 1187/14-23 Nisan 1773.

¹⁴² İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/II, s.31.

Kırım hanı Devlet Giray¹⁴³ İstanbul'a çağırılarak Kırım'ın istilâdan kurtarılması için yapılması gerekenler hakkında görüşlerine başvuruldu¹⁴⁴. Devlet Giray, Kırım'ın kurtarılması için Canikli Hacı Ali Bey'e vezirlik rütbesi verilmesini ve yirmi bin askerle Kırım'a sevk edilmesini teklif etti¹⁴⁵. Devlet Giray'ın bu teklifi meşveret meclisinde tasvip görerek Canikli Ali Bey'in Karadeniz sahillerinden 20.000 asker toplaması ve Sinop'dan Kırım'a geçmesi kararlaştırıldı. Canikli Ali Bey'e üç tuğ ihسانيyle vezirlik rütbesi verildi. Meşveret meclisinde alınan karara göre Devlet Giray da Ali Paşa ile birlikte Kırım'a gidecekti.¹⁴⁶ Böylece "Kırım'ın istihlâsı, oradaki müslümanların kurtuluşu ve düşmanın kahredilmesi için" Trabzon valisi, Canik muhassılı ve Amasya mutasarrıfı Canikli Ali Paşa, Kırım seraskerliği görevine tayin edildi¹⁴⁷.

Canikli Ali Paşa'nın Kırım seraskeri olarak görevlendirilmesinde, onun dirayetli ve serveti bol birisi olmasının önemli rolü vardı. Ali Paşa büyük bir servetin yanı sıra, devlete gerekli askeri kısa zamanda temin edebilecek dirayet ve güce sahipti. Ayrıca kendisine fayda sağlayan kişileri el üstünde tutarak Canik havalisinde nüfuz kurmayı başarmıştı¹⁴⁸. Ali Paşa'nın bu gücünden istifade etmek isteyen hükûmet de bu masraflı ve zor işi ona tevdi etti.

Canikli Ali Paşa ve Devlet Giray'ın maiyetinde Kırım'ın istihlâsına memur olunan 20.000 askerin toplanması için, eskiden kul kethüdası olup o sıralarda Kars'da bulunan Ordu Ağası Süleyman görevlendirildi. Kendisine yardımcı olarak ocaktan tayin olunan iki turnacıbaşı ile birlikte Tokat kazaları, Kastamonu sancağı ve Bolu civarından asker tertip etmesi hususunda

¹⁴³ Ruslar'ın Hotin Kalesi'ni istilâ ve Boğdan'a hücum etmelerinden, Sadrazam Moldovancı Ali Paşa ile birlikte sorumlu tutulan Devlet Giray, Şevval 1183 tarihinde hanlıktan azledilmişti. Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, s.116-117.

¹⁴⁴ Fêrâizcizade, *Gülşen-i Maarif*, II, s.1658; Şemdanîzade, *Mür'i't-Tevârih*, II-B, s.102; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuat*, III, s.61.

¹⁴⁵ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/II, s.31.

¹⁴⁶ Şemdanîzade, *Mür'i't-Tevârih*, II-B, s.102; Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.83-84; Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, s.116-117.

¹⁴⁷ *Ankara Şeriye Sicili*, No. 848, S.91-93, Hk.282, Evâil-i Zilhicce 1187/13-22 Şubat 1774; BOA, A.DVN.MHM, No. 183/16 ve 29, Evâsıt-ı Zilhicce 1187/23 Şubat-4 Mart 1774.

¹⁴⁸ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.484.

Süleyman'a emir gönderildi. Kırım için Erzurum tarafından da altı yedi bin serdengeçdi dilâveri yazılarak Ali Paşa'nın maiyetine gönderildi¹⁴⁹. Bu askerlerin Kırım'a nakledilmeleri için gereken gemiler de Süleyman Ağa tarafından temin edildi¹⁵⁰.

Gönderilen emirler gereğince, adı geçen yerlerden askerler Samsun'a toplanmaya başladı. Bunların masrafı için ordu defterdarına gönderilmek üzere Darphâne-i Âmire'den 50.000 kuruş tahsis edildi¹⁵¹. Ayrıca ordunun ihtiyacı olan mühimmat ve çadırlar da gönderildi¹⁵². Ancak mevcut çadırlar askerin ihtiyacına yetmiyordu. Öte yandan Kırım tarafına geçilince de çok sayıda çadır lâzım olacaktı. Bunun üzerine Ali Paşa İstanbul'dan çadır gönderilmesini istedi. Fakat mehterhanede Ali Paşa'nın istediği kadar çadır bulunmadığından, bir kısmının müteveffa Katıroğlu Abdullah Paşa'nın muhallefâtından temin edilmesi yoluna gidildi¹⁵³. Cephane de mevcut olmayan bazı mühimmatı satın alma yoluyla temin etmesi için Ali Paşa'ya bir miktar da para gönderildi¹⁵⁴.

Ordunun çadır ve mühimmat eksikliğinin giderilmesi epeyce uzun bir zaman aldı. Canikli Ali Paşa, istediği mühimmatın gelmesi gecikince, kış mevsimi yaklaştığından daha fazla beklemeyerek emrindeki askerlerle Kırım tarafına geçti. İstanbul'dan gönderilen çadır ve sair mühimmatın peşinden gönderilmesi için de Samsun'da gemi bıraktı¹⁵⁵. Ancak bu arada sefer mevsimi geçmeye başlamış ve kış gelmişti. Bu sebeple, Kırım'a geçmiş olmasına rağmen Ali Paşa, burada pek bir icraatte bulunamadı.

¹⁴⁹ BOA, MD, No. 171/323-1, Erzurum'da kul kethüdâsı Süleyman'a hüküm, Evâhir-i Zilka'de 1186/13-22 Şubat 1773.

¹⁵⁰ BOA, MD, No. 171/564-1, Evâhir-i Muharrem 1187/14-23 Nisan 1773.

¹⁵¹ BOA, A.Emiri Tasnifi III.Mustafa No. 20929 21 Cemaziyelevvel 1187/10 Ağustos 1773.

¹⁵² Ali Paşa'nın, gönderilmesinin istediği mühimmat miktarı ve cinsi için bkz. BOA, Ali Emiri III.Mustafa, No.25651, Canik muhassılı Ali Bey maiyetine irsal olunan mühimmatın defteri, 6 Rebiülevvel 1187/28 Mayıs 1773; BOA, C.Askeriye, No.26679, Canik muhassılı Ali Paşa tarafından matlub olan mühimmatın defteri, 6 Cemaziyelevvel 1187/26 Temmuz 1773.

¹⁵³ BOA, C.Askeriye, No. 2752, 6 Cemaziyelâhir 1187/25 Ağustos 1773; C.Askeriye, No.26679, 4 Cemaziyelevvel 1187/24 Temmuz 1773.

¹⁵⁴ BOA, Ali Emiri III.Mustafa, No.20492, Arz tezkeresi, 15 Cemaziyelevvel 1187/4 Ağustos 1773.

¹⁵⁵ BOA, C.Askeriye, No. 2752, 6 Cemaziyelâhir 1187/25 Ağustos 1773.

Canikli Ali Paşa'nın 1773 yılının ilk aylarında serasker tayin edilmiş olmasına rağmen sefer mevsimi geçerken Kırım'a geçmesi, maiyetindeki askerlerin zamanında gelmemesinden¹⁵⁶ ve orduya gönderilen mühimmatın gecikmesinden kaynaklanmıştı. Ali Paşa'nın maiyetinde bulunmak üzere görevlendirilen Trabzon sakinlerinden Kalcıoğlu Ömer, Bolu voyvodası Ali Şir, Karadeniz sahillerinde eşkıyalık yapanların başı Dizdaroğlu Ali ve Abdullah isimli kimseler, fermana uymayıp görevlerine gitmekten kaçıyorlardı. Ayrıca sefere iştirak etmek isteyen askerlere de engel oluyorlardı. Bunun üzerine Trabzon valisi ve Kırım seraskeri Canikli Ali Paşa ile Trabzon kadısına ve adı geçen şahısların bulundukları yerlerin kadılarına, bu kişilerin dirliklerinin ellerinden alınması ve cezalandırılmaları emredildi. Gönderilen emre göre, Bolu voyvodası Ali'nin üzerinde olan Tirebolu mukâtaasının, Dizdaroğlu Ali'nin kapıcıbaşılık pâyesinin, Kalcıoğlu Ömer'in de turnacıbaşılığının ellerinden alınarak, kayıtlarının silinmesi ve herhangi bir hak iddia ederlerse buna itibar edilmemesi istenmektedir¹⁵⁷.

Buna benzer bir olay da Amasya'da vuku buldu. Sefer için kendisinden 500 nefer istenilen Amasya eşrafından Seyyid Hacı Ali adlı kişi, oğlunun da tahrikleriyle bu emri yerine getirmede. Bunun üzerine Amasya mütesellimi ve kadısına, mezkur Hacı Ali'nin bütün mallarına el konulması ve oğluyla birlikte sürgün edilmesi emredildi¹⁵⁸.

Canikli Ali Paşa ve maiyetindeki askerlerin Kırım'a geçirilmesi için donanma gemilerinin yanı sıra bazı tüccar sefinelerinden de kiralanmak suretiyle istifade edilmesi düşünülmüştü¹⁵⁹. Ancak bu gemilerin tedarikinde bazı müşkilâtın çıktığı, ordunun Kırım tarafına gitmesinin gecikmesinde bunun da rolü olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Samsun'da toplanan askeri Kırım'a götürmeye memur iken vazifesini yapmayarak askerin perişanlığına sebep olan

¹⁵⁶ Bu tarihlerde Anadolu'da yeniçerilerin ve timarlı sipahilerin ordudan kaçmaları çok yaygın bir hal almıştı. Toplanan askerlerin büyük bir kısmı savaşa gitmemekte, saklanmakta, hatta ordugâhtan kaçmaktaydılar. Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.487.

¹⁵⁷ BOA, MD, No. 172/279-80; H.2, Evâil-i Receb 1187/18-27 Eylül 1773.

¹⁵⁸ BOA, C.Askeriye, No. 20944, Evâsıt-ı Receb 1187/28 Eylül-7 Ekim 1773.

¹⁵⁹ Ankara Şeriye Sicili, No. 848, s.91-93, vs.282, Evâil-i Zilhicce 1187/13-22 Şubat 1774.

Sinop muhafızı Hacı Sadık, kendisine verilen emri yerine getirmediğinden Kayseri'ye sürgün edildi¹⁶⁰. Bu şekildeki engellemeler de serasker Canikli Ali Paşa'nın zaman kaybetmesine sebep oldu.

Devlet Giray'ın İstanbul'a çağırılarak Kırım'ın Ruslar'ın elinden kurtarılması hakkında görüşlerine müracaat edilmesi ve Canikli Ali Paşa ile birlikte Kırım tarafına gönderilmesi, bir müddetten beri Ruscuk ve Niğbolu civarında ikâmet etmekte olan Maksud Giray'ın canını sıkıyordu. *"Bu madde bir kere bizden sorulmadan Devlet Giray Han'ın rikâb-ı hümayuna dâveti ve Kırım'a azimeyi mesnedimizden infialimize dâldir"* sözleriyle gücenikliğini belirten Maksud Giray, çoluk çocuğu ve kendisine tâbi olanlarla birlikte gizlice çiftliğine çekildi¹⁶¹. Ancak onun bu şekildeki tavrı, Sultan III.Mustafa'yı kızdırdı ve Samako'ya sürülmesine sebep oldu¹⁶².

1774 senesinin ilk aylarından itibaren, Kırım'ın Rus işgalinden kurtarılması için ilkbaharda harekete geçmek üzere yeniden asker toplama hazırlıklarına başlandı. Kırım için Anadolu'nun sol kolundaki Kocaeli, Bolu, Kastamonu, Kengiri (Çankırı), Ankara ve Karahisar Sancakları ve kazâları ile Beypazarı, Taşköprü, Boyâbâd, Tosya, Hacı Hamza, Zeytun, Osmancık, İskilip, Çorum, Merzifon, Amasya, Köprü, Lâdik, Kavak, Tokat, Turhal, Kazâbâd, Niksar ve sair Sivas kazâlarından¹⁶³ ve Diyarbakır eyaletinden asker temin edilmesi için fermanlar gönderildi¹⁶⁴. Adı geçen yerlerden yazılması istenen 23.000 askerin 15.000 kadarı, Kırım'ın istihlâsına memur Trabzon valisi, Canik muhassılı ve Amasya mutasarrıfı Canikli Ali Paşa ve eski Kırım hanı

¹⁶⁰ BOA, C.Askeriye, No. 43054, Şevval 1187/Aralık 1773-Ocak 1774. Bu vesikanın aslı çürük olduğu için görmek mümkün olamamıştır. Bu sebeple arşiv kataloğundaki, vesikanın muhtevasına dair hulâsadan istifade edilmiştir..

¹⁶¹ Ferâizcizade, *Gülşen-i Maarif*, s.1757-58.

¹⁶² Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, s.114. Ferâizcizade, Maksud Giray'ın Tatarpazarcığı'na sürüldüğünü yazmaktadır. Bkz. *Gülşen-i Maarif*, s.1757-58.

¹⁶³ BOA, C.Askeriye, No. 22470, Asker sevkine memur İbrahim'e hüküm, Evâhir-i Zilka'de 1187/3-12 Şubat 1774; C.Askeriye, No. 1584, Vezir Zârelizade Feyzullah Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1187/5-13 Mart 1774; C.Askeriye, No. 51306, Kengiri (Çankırı) kaymakamına hüküm, Evâil-i Zilhicce 1187/13-22 Şubat 1774; BOA, A.DVN.MHM., No. 183/16, Evâsıt-ı Zilhicce 1187/23 Şubat-4 Mart 1774; Ankara Şeriye Sicili, No. 848, s.91,92,93, vs.282, Evâil-i Zilhicce 1187/13-22 Şubat 1774.

Devlet Giray'ın maiyetinde Taman tarafına gönderilmek üzere, buranın karşı yakasında bulunan Karadeniz sahilindeki Çayağzı, Samsun, Ünye, Vona, Sinop ve Gerze iskelelerinden münasip olanlarına sevkedilecekti. Geriye kalan 8.000 asker de, Özü kalesi muhafazasına memuren buraya nakledilmek üzere, Özü'ye karşı olan Kefken, Eregli, Amasra, Gideros, Bartın, İnebolu ve İstifan iskelelerine gönderileceklerdi¹⁶⁵.

Anadolu'nun sol kolundan Kırım için istenen bu 23.000 askerin tertibi ve sevki için Adana valisi Zaralızâde Feyzullah Paşa görevlendirildi¹⁶⁶. Askerin Özü ve Taman tarafına geçmesi için uygun limanlara sevk edilmesi işinde Feyzullah Paşa'ya kolaylık olması için ayrıca Vezir Süleyman Paşa sürücü tayin edildi¹⁶⁷. Ancak Süleyman Paşa'nın Rikâb-ı Hümâyün kaymakamlığına tayin edilmesi üzerine bu görev, yine onun maiyetinde bulunan ve eskiden Dergâh-ı Muallâ yeniçerileri ocağında kul kethüdası olan Halil İbrahim'e verildi¹⁶⁸. Asker sevkinde, yukarıda adını zikrettiğimiz sancak ve kazâların voyvodaları, mütesellimleri ve sair görevlileri de Halil İbrahim'e yardımcı olacaklardı¹⁶⁹.

Anadolu'dan Kırım'ın istihlâsı için istenen askerlerin gitmesi ile Canikli Ali Paşa ve Devlet Giray'ın güçleri bir kat daha arttı. Nogay ve Çerkes kabilelerini de yanlarına celb ederek Kırım tarafına geçmiş olan serasker Ali

¹⁶⁴ BOA, C.Askeriye, No. 51307 Evâil-i Zilhicce 1187/13-22 Şubat 1774; BOA, A.DVN.MHM., No. 183/29, Evâsıt-ı Zilhicce 1187/23 Şubat-4 Mart 1774.

¹⁶⁵ BOA, C.Askeriye, No. 1584, Zârelizade Feyzullah Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1187/5-13 Mart 1774.

¹⁶⁶ BOA, C.Askeriye, No. 1584, Zârelizade Feyzullah Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1187/5-13 Mart 1774.

¹⁶⁷ BOA, C.Askeriye, No. 13587, Sadaret kaymakamı Süleyman Paşa'ya hüküm, Muharrem 1188/Mart-Nisan 1774.

¹⁶⁸ Ankara Şeriye Sicili, No. 848, 91,92,93-282, Özü ve Taman taraflarına sevk-i asâkire memur Halil'e buyruldu, Evâil-i Zilhicce 1187/13-22 Şubat 1774; BOA, A.DVN.MHM., No. 183/16, Bolu hassı voyvodasına buyruldu, Evâsıt-ı Zilhicce 1187/23 Şubat-4 Mart 1774. Bu emrin birer sureti de Tokat voyvodası, Kastamonu, Sivas ve Kocaeli mütesellimlerine gönderilmiştir. Ayrıca bkz. BOA, A.DVN.MHM., No. 183/29, Evâsıt-ı Zilhicce 1187/23 Şubat-4 Mart 1774.

¹⁶⁹ BOA, C.Askeriye, No. 22470, Asker sevkine memur İbrahim'e hüküm, Evâhir-i Zilka'de 1187/3-12 Şubat 1774. Vesikada sadece "İbrahim" isminin kullanılmış olması, başka birisinin daha görevlendirilmiş olduğu düşüncesini uyandırır da, diğer belgelerle bu belgenin tarihlerinin aynı veya çok yakın olması, bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır.

Paşa ile Devlet Giray¹⁷⁰, 1774 senesi Nisan'ından itibaren Ruslar'la mücadeleye başladılar¹⁷¹. Yaptıkları muharebelerde başarılı olmaları üzerine, Kırım halkı da cesaretlenerek onlara destek verdi¹⁷². Osmanlı askerlerinin gayreti ve onların yanında yer alan Tatar halkının yardımları sayesinde Kırım Ruslar'dan kurtulmak üzere idi. Ancak Rusya ile Osmanlı Devleti arasında barış yapılması konusunda anlaşma sağlanması bu başarılı girişimin olumlu netice vermesini engelledi¹⁷³. Nitekim iki devlet arasında yapılan andlaşma üzerine Ali Paşa ve Devlet Giray'a Kefe'ye çekilmeleri emredildi¹⁷⁴.

Kırım'ın Rus işgalinden kurtarılması için yapılan bu müdahalenin, Küçük Kaynarca Andlaşması'nın imzalanması ile başarıya ulaşılmadan yarıda kesilmesi ve bitirilmesi, hem Osmanlı Devleti'nin hem de Kırım Tatarları'nın razı olmadıkları bir durumdu. Ruslar'la yapılan andlaşmanın üçüncü maddesi Kırım'ın bundan sonraki statüsünü belirliyordu¹⁷⁵. Buna göre, Kırım Hanlığı müstakil olacak ve Kırımlılar, hanlarını kendileri seçeceklerdi. Ancak Osmanlı Devleti ve Rusya arasında yapılan andlaşmanın Kırım'la ilgili olan hükmü, Kırım halkının tepkisine sebep oldu. Ruslar'ın Kırım'da yaptıkları zulm, Kırımlılar'ın aklını başlarına getirmiş ve Kırım'ın serbestiyeti ile bundan sonra olabilecekleri görmelerine vesile olmuştu. Kırımlılar, asırlardır bağlı oldukları Osmanlılar'dan ayrılmayı içlerine sindiremedikleri gibi, şayet müstakil olurlarsa, Osmanlı Devleti'nin himayesinden ve yardımından mahrum

¹⁷⁰ Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, s.116-117.

¹⁷¹ *Ankara Şeriye Sicili*, No. 848, s.89-90, vs.280, Evâsıt-ı Muharrem 1188/24 Mart-2 Nisan 1774.

¹⁷² Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, s.116-117.

¹⁷³ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât*, Çev.Neşet Çağatay, III-IV, Ankara 1992, s.70-71.

¹⁷⁴ Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, s.116-117. Kırım cephesindeki durum Osmanlılar'ın lehine döndüğü sırada Ruslar'la Küçük Kaynarca Andlaşması'nın (13 Temmuz 1774) imzalanması ve savaşın sona ermesi, bilhassa Rumeli cephesindeki durumun kötüleşmesinden dolayıdır. Ordunun Ruslar karşısında zor bir durumda olması ve askerlerin de fırsat buldukça yığın yığın kaçması, sadrazam Muhsinzade Mehmed Paşa'nın Ruslar'ın sulh teklifini kabul etmesine sebep olmuştur. Buna bir de Anadolu ve Rumeli'deki eşkıyalık faaliyetlerinin artık önü alınamaz hale gelmesini ve yaklaşık altı yıl boyunca devam eden harbin halk üzerindeki olumsuz etkilerini ekleyebiliriz. Bkz.Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, s.117-118.

¹⁷⁵ Küçük Kaynarca Andlaşmasının maddeleri için bkz., Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, Ankara 1953, s.121-135.

kalacaklarını düşünüyorlardı¹⁷⁶. Bunun üzerine Kaynarca Andlaşması'nın hemen ardından Kırım uleması ve mirzalarının ileri gelenlerinden bir heyet İstanbul'a gelerek, endişelerini dile getirdiler ve Kırım hanlarının, bundan önce olduğu gibi yine Osmanlı Devleti tarafından tayin edilmesini, hana teşrifat ve menşur gönderilmesini, padişah adına para bastırılıp hutbe okunmasını talep ettiler. Ayrıca, Rus istilâsı sırasında Kırım'dan kaçan Selim Giray'ın yerine han vekili olarak seçilen Sahip Giray'ın, Kırım hanı olarak tanınmasını teklif ettiler¹⁷⁷.

Kırım'ın Osmanlı hakimiyetinden çıkmasının getireceği sıkıntılar Osmanlı hükûmeti ve halkı tarafından da anlaşıldığından, bu durum büyük bir üzüntüyle karşılanmıştı. Bu sebeple, Kırımlılar'ın gönderdikleri heyet vasıtasıyla yaptıkları teklifler düşünülmeye başlandı. Ancak, Kırım'ın tekrar Osmanlı himayesine alınması ve Kırım heyetinin yaptığı diğer teklifler, Kaynarca Andlaşması hükümlerine göre imkânsızdı. Ne yapılması lâzım geldiği hususunda bir çok müzakereler yapıldı. Neticede Kırımlılar'ın istekleri kabul edilmemekle beraber, andlaşmadaki bazı ifadelerle dayanılarak¹⁷⁸ hanlara teşrifat gönderilmesi, hutbede halife olan padişahın adının zikredilmesi, sikkenin halife adına kesilmesi ve Kırım kadılarının şer'î hükümleri icra etmeleri için müsaade edilmesi gibi hususlar kabul edildi¹⁷⁹. Alınan karar gereği, heyetin isteği doğrultusunda Sahip Giray'a berat ve teşrifat gönderilerek, hutbe ve sikkenin de padişah adına olacağı bildirildi. Sahip Giray'a gidecek olan teşrifat, Dergâh-ı Muallâ kapıcıbaşılarından Ebu Bekir Paşazâde Miralem Mehmed Bey ile Kırım'a gönderildi (Ocak 1775)¹⁸⁰.

Bu gelişmelerin olduğu sıralarda Devlet Giray ve Canikli Ali Paşa henüz Kırım'da bulunuyorlardı. Kırım'ın serbestiyetine itiraz eden Abaza ve

Ayrıca, andlaşmanın bir değerlendirmesi ve Kırım ile ilgili hükümlerin uygulanışı hakkında bkz. Osman Köse, 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, s.247 vd.

¹⁷⁶ Osman Köse, 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, s.248.

¹⁷⁷ Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.5.

¹⁷⁸ Andlaşmadaki "umûr-ı mülkiyelerine hâlel getirilmeyerek umûr-ı mezhebiyelerinin halife olan Osmanlı padişahı tarafından görülmesi" maddesinden istifade edilmiştir.

¹⁷⁹ İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, IV/1, s.443.

Çerkes kabilelerinin de desteğini alan Devlet Giray, Kefe’de karargâh kurarak, Kırım hanı olmanın yollarını arıyordu¹⁸¹. Aslında bunun için aradığı fırsat da yok değildi. Zira Kırım’ın müstakil bir hanlık olarak kabul edilmesi ve halkın bunun reddedilmesine dair isteklerinin Osmanlı Devleti tarafından uygun görülmemesi, Kırım halkının tepkisini çekmişti. Osmanlılar’ın gönderdikleri teşrifat Kırım’a vardığında halk, serbestiyetin muhafaza edildiğini, Yenikale, Kerç, Kılburun kaleleri ile Kırım’ın kara yönünden bağlantısını sağlayan yolların Ruslar’ın elinde kaldığını öğrenince, seslerini daha da yükselterek Sahip Giray aleyhine propagandaya başladılar. “*Senden memnun değiliz, serbestiyet de istemeyiz*” diyen halk ve mirzalar, Sahip Giray’a tabi olmaktan çıkarak, Devlet Giray’ın etrafında birleştiler¹⁸².

Osmanlı hükûmetinin Sahip Giray’a hanlık için teşrifat göndermesine rağmen, Devlet Giray’ın halkı Sahip Giray aleyhine kışkırtması ve Kırım’ın serbestiyetini kabul etmeyip, bunun için mücadele edeceğini söylemesi, kendisine destek verenler sayesinde mümkün oluyordu. Kendi etrafında toplanan Abaza, Çerkes ve Nogaylar’dan başka, Devlet Giray’ın belki de en büyük destekçisi, iki yıldır Kırım için birlikte savaş verdikleri Canikli Ali Paşa idi. Zira Ali Paşa, emrindeki askerlerle birlikte o sırada Kefe’de bulunuyordu¹⁸³. Osmanlı Devleti’nin, Rusya ile aralarında bir gaile çıkmasına yol açacağı endişesi ile Kırım halkının serbestiyet hususundaki isteklerini reddettiği, teşrifatçı Miralem Mehmed Bey vasıtasıyla Kırım’da öğrenilince, Kırım’ın ileri gelenleri, Devlet Giray’ın yanına giderek, bundan sonra nasıl hareket edecekleri hakkında bir toplantı yaptılar. Devlet Giray’ın hanlığı hakkındaki görüşlerin ağır bastığı bu toplantıya katılanlar arasında Canikli Ali Paşa da vardı.

Kırım ileri gelenleri, mirzalar, Nogaylar ve Canikli Ali Paşa’nın desteğini alan Devlet Giray’ın, Kırım hanlığı için ortam oluşturmaya çalıştığı

¹⁸⁰ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.6; Enverî, *Tarih*, s.36/b-37/a. Teşrifatta gönderilen eşyalar hakkında bkz. Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, s.249.

¹⁸¹ Alan W.Fischer, “Rusya’nın Kırım’ı İlâhâkı 1772-1783”, *Emel*, XIII/76, s.24.

¹⁸² Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.22-23.

anlaşılmaktadır. Kırım'ın Rus istilâsından kurtarılması için Canikli Ali Paşa ile birlikte Kırım'a gönderilen Devlet Giray, Ruslar'la andlaşma yapılması üzerine geri çağırılarak, Rumeli'de istediği bir çiftlikte ikâmet ettirilmek istenmişti. Böylece, şimdiye kadar yaptığı hizmetler karşılığında, ömrünün sonuna kadar rahat bir hayat yaşaması suretiyle mükafatlandırılması düşünülüyordu. Ancak o, Kırım'daki mevcut havadan istifade ederek hanlık mücadelesine girişti ve bunda da başarılı oldu¹⁸⁴. Nitekim Sahip Giray'ın, yapılan baskılar neticesinde Kırım'dan ayrılıp İstanbul'a gelmesi üzerine (Nisan 1775)¹⁸⁵ Devlet Giray, han seçildi.

2. Osmanlı-İran Savaşında Ali Paşa'nın Görevleri

a. Ali Paşa'nın Kars Seraskerliği

Ruslar'la savaşın devam ettiği sıralarda, İran'da hükümdar vekili olarak iktidarda bulunan Zend Kerim Han, Osmanlı Devleti'nin bu sıkışık anından istifade etmek için fırsat kolluyordu. Osmanlı sınır boylarında meydana gelen olaylar ona bu fırsatı verdi: İran hududunda ocaklık olarak idare edilen Baban sancağında ortaya çıkan karışıklıklar sebebiyle iki devlet karşı karşıya geldiler.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Baban sancağı mutasarrıfı Mehmed Paşa ile kardeşi Ahmed Paşa arasında ihtilâf çıkmış ve Mehmed Paşa, kardeşini yakalayarak hapsedmişti. Bununla da yetinmeyerek, küçük kardeşi Mahmud Paşa'yı da ele geçirmek istemiş, ancak Mahmud Paşa Bağdad valisi Ömer Paşa'ya sığındığından buna muvaffak olamamıştı. Mahmud Paşa'nın Bağdat'a kaçması, zaten araları açık bulunan Ömer Paşa ile Mehmed Paşa'yı karşı karşıya getirdi. İran hükümdarı Zend Kerim Han'ın desteğine güvenen Mehmed Paşa, Ömer Paşa'ya karşı cephe alıp onun emirlerini dinlememeğe

¹⁸³ Alan W. Fischer, "Rusya'nın Kırım'ı İlâhâkı 1772-1783", *Emel*, XIII/76, s.24-25.

¹⁸⁴ Osman Köse, 1774 *Küçük Kaynarca Andlaşması*, s.251.

¹⁸⁵ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.21.

başladı. Bunun üzerine Ömer Paşa onu Baban mutasarrıflığından azlederek yerine, ilticaen yanında bulunan Mahmud Paşa'yı tayin etti¹⁸⁶.

Emrindeki kuvvetlerle Baban sancağına doğru harekete geçen Mahmud Paşa'ya karşı mukavemet edemeyeceğini anlayan Mehmed Paşa, Zend Kerim Han'ın yanına kaçtı. Kerim Han, Ömer Paşa'ya mektup yazıp Mehmed Paşa'nın görevine iadesini istedi¹⁸⁷. Ancak bu isteği reddedilince, Mehmed Paşa'nın yanına asker veren Kerim Han, onu Baban sancağı merkezine saldırttı. Fakat bir kez daha yenilen Mehmed Paşa kaçmak zorunda kaldığı gibi İran kuvvetlerinin kumandanı ve Kerim Han'ın yeğeni olan Ali Murad Han da esir düştü(1774)¹⁸⁸. Bu durum karşısında daha da hiddetlenen Kerim Han, kardeşi Sadık Han'ı 20.000 kişilik bir ordunun başında Basra'yı muhasara etmekle görevlendirip, Doğu Anadolu bölgesini de yağmalattırdı (Mart 1775)¹⁸⁹.

Basra mütesellimi Süleyman Ağa, İran'ın Osmanlı şehirlerine saldırmasının sebebini Ömer Paşa'nın yanlış siyasetine bağlıyordu. İstanbul'a gönderdiği mektupta, İran'ın savaşmak gibi bir niyeti yokken sırf Ömer Paşa'nın tahrikleri sonucu böyle bir saldırıyla karşı karşıya kaldıklarından bahseden Süleyman Ağa'nın verdiği bilgiler doğrultusunda Bağdat valisi Ömer Paşa azledildi (1776)¹⁹⁰. Böylece iki devlet arasında başlayan mücadelenin uzaması önlenmiş olacaktı. Fakat bu mümkün olamadı. Ömer Paşa'nın yerine tayin olunan Ispanakçı Mustafa Paşa'nın ihtiyatsız hareketleri savaşın büsbütün kızışmasına sebep oldu. Zira Mustafa Paşa, Bağdat'a gittiğinde, Basra İran'ın muhasarası altındaydı. İlk önce Basra'ya yardım etmesi gerekirken, emrindeki askerleri Ömer Paşa'yı bölgeden uzaklaştırmakta kullanan Mustafa Paşa'nın bu yanlış hareketi yüzünden şehir on altı ay kadar süren muhasaradan sonra İranlılar'ın eline geçti. Ayrıca Mustafa Paşa, Zend Kerim'in hilelerine aldanıp İran'ın savaşmak istemediği fikrine kapılarak askerinin bir kısmını dağıtmış,

¹⁸⁶ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.53-54; İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s.458.

¹⁸⁷ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.55.

¹⁸⁸ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s.458-459.

¹⁸⁹ BOA, C.Hariciye, No. 8111, Kars seraskeri Canikli Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Şevval 1190/3-11 Aralık 1776; İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s.460.

¹⁹⁰ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.55-56.

bir kısmını da Bağdat'ın muhafazası için o tarafa göndermişti. Bu şekildeki davranışları, Basra'nın düşmesine sebep olduğundan Mustafa Paşa azledildi¹⁹¹.

Basra'nın düşmesi ve mütesellim Süleyman Ağa ile şehir ileri gelenlerinin esir edilerek Şiraz'a götürüldüğünün öğrenilmesi üzerine¹⁹², 1776 Haziran'ında İran'a resmen savaş ilân edildi. Basra'ya yardım etmeyerek düşmesine sebep olan Ispanakçı Mustafa Paşa'nın azliyle yerine maktul Bağdat valisi Ömer Paşa'nın kethüdası Abdullah Paşa getirildi. Kerkük ve Şehrizar valiliği de vezirlikle, eski Bağdat valisi Süleyman Paşa'nın kethüdası Hasan Paşa'ya verilerek her iki vali de İran seferine memur edildiler¹⁹³.

İran üzerine iki koldan yürünmesi uygun görülerek, Kerkük ve Kars taraflarından saldırılması için hazırlıklar yapıldı. Kars kolundan harekete geçecek ordu için Ali Paşa serasker tayin edildi (Aralık 1776). Bu hususta Canikli Ali Paşa'ya gönderilen hükümde, Kerkük tarafından Hasan Paşa'nın harekete geçtiği, Kars tarafında da bir muktedir vezirin olması lâzım geldiği, bu sebeple liyâkatinden dolayı kendisine Kars seraskerliği vazifesi verildiği bildirildi¹⁹⁴. O sırada Trabzon valisi olan Ali Paşa'ya, ayrıca Erzurum valiliği de tevcih edildi. Kars seraskeri Canikli Ali Paşa'nın görevi, idaresi altındaki Kastamonu, Canik, Trabzon, Karahisar-ı Şarki, Amasya ve Erzurum askerinin cepheye sevk edilmesi için bu yerlere buyruldu yazıp, emrinde toplanmalarını temin etmek¹⁹⁵ ve bir an önce Erzurum ve Kars tarafına doğru harekete geçmek¹⁹⁶.

Kars seraskeri Canikli Ali Paşa'nın maiyetinde bulunan askerlerin ihtiyacı olan zahire, Erzurum ve kazaları ile Kars taraflarından tedarik edildi.

¹⁹¹ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.56-57.

¹⁹² Mustafa Nuri Paşa, *Netâyi'ül-Vukuat*, III-IV, s.171.

¹⁹³ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s.460.

¹⁹⁴ Trabzon eyaleti üzerinde kalmak ve memuriyetiyle ilgili hususları yerine getirmesi şartıyla Ali Paşa'nın Erzurum valiliğine ve Kars seraskerliğine tayin edilmesi hakkında sadrazam tarafından teklif sunulmuş, bu teklif padişah tarafından uygun görülmüştür. BOA, C.Dahiliye, No.1923, Sadrazam tarafından verilen arz tezkeresi, Tarihsiz.

¹⁹⁵ BOA, C.Askeriye, No.43692, Kars muhafızı (diğer) Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Şevval 1190/3-11 Aralık 1776.

¹⁹⁶ BOA, C.Hariciye, No. 8111, Canikli Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Şevval 1190/3-11 Aralık 1776.

Erzurum ve kazalarından satın alınan 200.000 kile buğday ile 130.000 kile arpa ve Kars havalisinden temin edilen 50.000 kile arpanın bedelleri hazineden Ali Paşa'ya gönderildi¹⁹⁷. Alınan tedbirlere rağmen ordunun zahire ihtiyacının temininde bazı güçlükler çıkıyordu. Canikli Ali Paşa'ya gönderilen yazıda, kendisinden önce Erzurum valisi olan Yeğen Ali Paşa'nın o havalide zahire azlığından bahsettiği hatırlatılarak, şimdiye kadar tedarik olunan toplam zahire ile bunların karşılığı olarak gönderilen tayinat bedellerinin tanzimi ve bundan sonra ne kadar zahire ve paraya ihtiyacı olduğu hakkında gerekli araştırmayı yapıp merkeze bildirmesi ve duruma göre ihtiyacın tekmlisi için ne gerekiyorsa yapması emredildi¹⁹⁸. Çünkü hükûmet, İran savaşı esnasında Osmanlı ordusunun herhangi bir müşkilâtla karşılaşmasını istemiyordu. Nitekim bir müddet sonra Ali Paşa'ya, İran seferine memur asakirin ihtiyacı için sarf olunmak üzere 75.000 kuruş daha gönderildi¹⁹⁹.

Kars kolundan İran seferine memur ordunun zahire ve mühimmat ihtiyacının eksiksiz temini için gereken itina ve ihtimamın gösterildiği görülmektedir. Kars seraskeri Ali Paşa'nın maiyetinde İran seferine memur askerlerin ihtiyacı olan mühimmat, mübaşir Süleyman marifetiyle İstanbul'dan gönderildi. Gemilerle önce Trabzon iskelesine gönderilen 150 kantar barut, 50 kantar kurşun ve sair mühimmat, buradan Erzurum'a nakledildi²⁰⁰. Mevcut asker ve mühimmatın cepheye naklinde kullanılan hayvan ve arabalar az gelince Ali Paşa durumu İstanbul'a bildirerek, Çıldır ve civarından nakliye kullanılmak üzere hayvan temin edebilmesi için kendisine yetki verilmesini istedi²⁰¹. Bunun üzerine, nakliye kullanılmak üzere hayvan satın alması

¹⁹⁷ BOA, C.Askeriye, No. 46970, Erzurum valisi ve Kars seraskeri Canikli Ali Paşa'ya hüküm, 4 Zilka'de 1190/15 Aralık 1776.

¹⁹⁸ BOA, C.Askeriye, No. 46970, Erzurum valisi ve Kars seraskeri Canikli Ali Paşa'ya hüküm, 4 Zilka'de 1190/15 Aralık 1776.

¹⁹⁹ BOA, C.Askeriye, No. 46373, Erzurum valisi ve Kars seraskeri Ali Paşa'nın gönderdiği alındı makbuzu, 15 Cemaziyelevvel 1191/21 Haziran 1777.

²⁰⁰ BOA, C.Askeriye, No. 40368, Trabzon gümrük eminine hüküm, 20 Rebiülâhîr 1191/28 Mayıs 1777; C.Askeriye, No. 26818, Erzurum valisi ve Kars seraskeri Ali Paşa'ya hüküm, 25 Rebiülâhîr 1191/2 Haziran 1777.

²⁰¹ BOA, C.Askeriye, No.42360, Kars seraskeri Ali Paşa'nın gönderdiği yazı hakkında defterdar efendinin takriri, 28 Rebiülâhîr 1191/5 Haziran 1777.

hususunda gereken izin Ali Paşa'ya verildi²⁰². Nakliyede kullanılan araba ve hayvanların bedelleri olan 3.200 kuruşun Trabzon gümrüğü gelirlerinden ödenmesi hususunda gümrük eminine emir verildi²⁰³.

Ali Paşa'nın, İran savaşı süresince kendisine yardım etmesi ve yapılacak işlerde meşverette bulunması için bir yardımcı isteğine mebni, bu göreve sadrazam kethüdalığından ayrılma İbrahim Efendi²⁰⁴ getirildi. O sırada uhdesinde bulunan surre eminliği alınarak, Ali Paşa'nın maiyetindeki orduya nezaret etme görevi verilen İbrahim Efendi derhal yeni görev yerine gönderildi (11 Nisan 1777)²⁰⁵. Ali Paşa'nın oğlu Battal Hüseyin Bey de Kastamonu'dan gelecek askerlere sürücü tayin edildi²⁰⁶.

Bu cephede güçlü bir ordunun bulunması, sadece İran ordularına karşı mukavemet için değil, aynı zamanda Azerbaycan ve Gürcistan hanlarının Osmanlı Devleti aleyhine olması muhtemel hareketlerine karşı da gerekli idi. Zira gelen haberler, bu hanlıkların İran tarafında yer aldıkları endişesini doğuruyordu. İran şahı vekili Zend Kerim Han'ın, Azerbaycan hanlarına mektuplar göndererek, onları kendi tarafına çekmeye çalıştığı hususunda casusların getirdiği haberler üzerine Ali Paşa uyarılarak, bu konuda dikkatli olması ve tedbir alması istendi²⁰⁷. Her ne kadar hanlardan Osmanlı Devleti'ne bağlı olduklarına dair haberler alınmışsa da Ali Paşa'ya, Azerbaycan hanlarının İran tarafına meyilli olup olmadıklarını öğrenmesi ve bu iş için casuslar görevlendirip onları kontrol altında tutması emredildi²⁰⁸. Kars muhafızı diğer Ali Paşa'ya gönderilen emirle, Azerbaycan hanları hakkında

²⁰² BOA, C.Askeriye, No.42360, Erzurum valisi ve Kars seraskeri Ali Paşa'ya hüküm, 6 Cemaziyelevvel 1191/12 Haziran 1777.

²⁰³ Trabzon Şeriye Sicili, No. 1934, s.66 ve 67.

²⁰⁴ Enverî, Tarih, s.90/a.

²⁰⁵ Enverî, Tarih, s.80/b-81/a.

²⁰⁶ Battal Hüseyin Bey'in Kastamonu askerine sürücü tayin edildiği, Ali Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği bir yazıdan anlaşılmaktadır. Ali Paşa yazısında, halen ordu sürücüsü olarak Kastamonu'da bulunan oğlu Battal Hüseyin Bey'in, Ruslar tarafından saldırıya uğrama ihtimali olan Samsun Kalesi'nin tamiri için gelmesine izin verilmesini ve yerine, o sırada Sinop'ta bulunan hazinedarı Ali'nin tayin edilmesini istemektedir. BOA, HH, No.784, Kars seraskeri Canikli Ali Paşa'nın tahrirati, 26 Cemaziyelâhir 1191/1 Ağustos 1777.

²⁰⁷ İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, IV/1, s.460-461.

casuslar vasıtasıyla bilgi toplayarak İstanbul'a bildirmesi ve Kars seraskeri tayin olunan Ali Paşa ile muhabereyi ihmal etmemesi tenbihlendi²⁰⁹. Ayrıca Çıldır valisi Süleyman Paşa'ya da, Ali Paşa ile muhaberede bulunması, onun vereceği emirlere riayet etmesi, Çıldır hududunu muhafazaya ihtimam göstermesi emredildi²¹⁰.

b. Ali Paşa'nın Azerbaycan ve Gürcistan Hanlarıyla Muhaberesi

Kars seraskeri Canikli Ali Paşa'ya, Azerbaycan hanlarıyla fevkalâde muhabere görevi verildi²¹¹. İran seferi için Kars kolundan gidecek ordu Azerbaycan tarafına uğrayacaktı. Bu sebeple ilk önce Azerbaycan hanlarının tavırlarının öğrenilmesi gerekiyordu. Çünkü Osmanlı-İran çatışmasında Azerbaycan hanlarının Kerim Han'la müttefik olup olmadıkları hususunda tereddütler vardı²¹². Sınırdan gelen haberler bazı hanların İran tarafına meyilli oldukları yönünde bilgiler ihtiva ediyordu. Özellikle Gürcistan hanı Eregli Han'ın, uzun süren Rus savaşı sırasında Ruslar'la ve bu sırada da İran'la yakınlık kurduğuna dair Dağıstan hanlarından gelen mektuplar²¹³ endişeye yol açıyordu. Bu durumun açığa kavuşması için kendilerine mektuplarla birlikte²¹⁴ hediyeler gönderildi ve Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarının devam etmesi

²⁰⁸ BOA, C.Hariciye, No. 8111, Kars seraskeri Canikli Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Şevval 1190/3-11 Aralık 1776.

²⁰⁹ BOA, C.Askeriye, 43692, Kars muhafızı Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Şevval 1190/3-11 Aralık 1776.

²¹⁰ BOA, C.Askeriye, No.49242, Çıldır valisi Süleyman Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Şevval 1190/3-11 Aralık 1776.

²¹¹ Şakir Şevket, Trabzon Tarihi, II, s.184.

²¹² BOA, HH, No. 827, Karton No 6/4 kayıt numaralı belgede, daha savaşın başlarında Kars muhafızı Ali Paşa'dan gelen tahriratta, Canikli Ali Paşa ile Erzurum valisi Yeğen Ali Paşa'nın İran savaşı bahanesiyle Azerbaycan topraklarına girdikleri belirtilerek, Azerbaycan hanlarının düşmanlık fikri olmadığından böyle bir hareketin mahzurları bulunduğu hususu üzerinde durulmaktadır. Ancak bu belgenin aslı çürük olduğu için görmek mümkün olmadığından, Osmanlı arşivindeki hatt-ı hümayun tasnifi kataloğunda yer alan bu vesika ile ilgili hulâsadan istifade edilmiştir.

²¹³ Cemal Gökçe, Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti, İstanbul 1979, s.108.

yönünde telkinlerde bulunuldu. Bunun üzerine hanlar, Osmanlı Devleti'nin himayesini talep etmek için sınır boylarındaki görevlilerle yazışmaya başladılar. Zira onlar da esasen Kerim Han'ın zulmünden kurtulmak için çare arıyorlardı. Bu cümleden olarak en meşhurları olan Revan hanı Hüseyin Ali Han ve Hoy hanı Ahmed Han, Kars tarafı seraskeri olan Trabzon ve Erzurum valisi Canikli Ali Paşa ile muhabereye başladılar²¹⁵.

İran'la ittifak yaptığı hususunda bilgiler alınan Tiflis hanı Eregli Han, Mirza Görgin isimli kâtibini Çıldır valisi aracılığıyla İstanbul'a göndererek İran tarafına meyilli olmadığını, şimdiye kadar Osmanlı Devleti aleyhine herhangi bir ittifak içinde bulunmadığı gibi bundan sonra da olmayacağını, bu ifadelerindeki samimiyetinin Çıldır valisi tarafından da doğrulanabileceğini yazılı olarak bildirdi. Mirza Görgin sözlü ifadesinde de Azerbaycan hanlarıyla müttefik olarak Osmanlı Devleti'nin yanında yer aldıklarını, Kerim Han'la işbirliği yapmalarının mümkün olmadığını, bunu ispatlamak ve Osmanlı Devleti'nin güvenini kazanmak için, ülkesinin önemli şahsiyetlerinden bir kaç kişiyi İran savaşı bitinceye kadar Çıldır-valisinin yanında rehin bırakmaya hazır olduklarını söyledi²¹⁶.

Tiflis hanı Eregli Han'dan ve diğer Azerbaycan hanlarından Canikli Ali Paşa vasıtasıyla alınan mektuplar²¹⁷ hususunda sadrazamın sarayında bir kaç defa meşveret meclisi toplanıp durum değerlendirmesi yapıldı. Mecliste, Osmanlı Devleti'nin hanlara karşı müşfik davranmasının, devletin şanının icabı olduğu üzerinde duruldu. Zaten daha önceden Kars seraskeri Canikli Ali Paşa'ya gönderilen fermana, şimdiye kadar Azerbaycan hanlarından husumete dair bir hareket görülmediğine dikkat çekilerek, bundan sonra da kendi hallerinde olurlarsa veya Osmanlı Devleti yanında yer alırlarsa, Kerim Han'ın saldırılarına ve vereceği zararlara karşı hanları koruması tenbih edilmişti. Ali Paşa'ya gönderilen bu fermanı, Revan hanı Hüseyin Ali Han ve Hoy hanı

²¹⁴ Bu mektuplardan Revan hanı Hüseyin Ali Han'a gönderilen mektubun bir sureti için bkz. Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.305-309.

²¹⁵ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.61-62.

²¹⁶ Enverî, *Tarih*, s.68/b-69/a; Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.61-62.

Ahmed Han duyunca, Canikli Ali Paşa vasıtasıyla İstanbul'a gönderdikleri mektuplarda, Osmanlı Devleti'nden kendilerini korumalarını talep ettiler. Hatta bundan sonra Osmanlı Devleti tarafından kendilerine ne görev teklif olunursa, Tiflis hanı Eregli Han ile ittifak halinde hizmete hazır olduklarını bildirdiler²¹⁸.

Azerbaycan hanlarından gelen bu haberler, Tiflis hanı Eregli Han'ın ifadelerini teyid ediyordu. Osmanlı Devleti'ne bağlı oldukları bu şekilde anlaşılan hanlara yardım edilmesine karar verildi. Alınan kararlar, ayrı ayrı fermanlarla hanlara bildirildi. Ayrıca Eregli Han'a 1.000 altın, bir samur kürk ve bir donanmış at, Hüseyin Ali Han'a 2.000 ve Ahmed Han'a da 1.500 altın ve birer de samur kürk hediye gönderildi. Kars seraskeri Canikli Ali Paşa'ya gönderilen fermanla, Kerim Han tarafından memleketlerine saldırı vukubulacak olursa, hanlara yardım etmesi emredildi²¹⁹. Çıldır valisi emrinde 3.000 nefer askerin hazır bulunduğu ve gerektiğinde Tiflis hanı Eregli Han'a yardıma gitmesi hususunda Çıldır valisine tenbih olunduğu; Tiflis, Hoy ve Revan hanlarına bildirildi²²⁰. Revan hanına gönderilen mektupta, diğer hanlarla müttefik olarak Osmanlı Devleti yanında kalmaları halinde halen tasarrufunda olan yer ve görevlerin aynen devam ettirileceği ifade olundu. İran'ın hilelerine karşı dikkati çekilen handan, Kars seraskeri Canikli Ali Paşa ile de sürekli irtibat halinde olması istendi²²¹. Böylece Zend Kerim Han'ın zorla ve cebir kullanarak bu hanlıkları kendisine bağlaması engellenmiş oldu.

Azerbaycan hanlarından ve Tiflis hanından, Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildiren mektuplar alınmasına ve İstanbul tarafından da, devlete

²¹⁷ Enveri, *Tarih*, s.68/b-69/a.

²¹⁸ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.63-64.

²¹⁹ Enveri, *Tarih*, s.74/a; Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.64; İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s.460-461. Nadir Şah'dan sonra Azerbaycan'da bağımsızlıklarını ilân eden hanlıklar şunlardır: Şeki, Bakü, İlisu, Kuba, Şirvan, Revan, Hoy, Gence ve Taliş. Osmanlı Devleti ile İran arasındaki nüfuz mücadelesinde bu hanlıklar bazen bir devlete bazen de diğerine bağlı olmuşlardır. Osmanlı Devleti İran'la yapılan mücadelelerde bir avantaj temin etmek için bu hanlara çeşitli hediyeler göndermiş ve bu şekilde onların desteğini almaya çalışmıştır. Yaklaşık yüz yıla yakın devam eden bu Azerbaycan hanlıkları, sonunda Rus istilâsına uğramışlardır. *Osmanlı Devleti İle Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri* (1578-1914), I, Ankara 1992, s.VII; Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, s.103-105.

²²⁰ Enveri, *Tarih*, s.72/b-73/a.

bağlılıklarının bilindiği hususunda fermanlar ve hediyeler gönderilmiş olmasına rağmen yine de hanlara pek güven duyulmuyordu. Çünkü Zend Kerim Han'ın hile ve zorlamaları karşısında bunların Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyette bulunabilecekleri endişesi hâlâ mevcuttu. Nitekim zaman zaman sınır boylarından gelen haberler bu endişenin pek de yersiz olmadığını gösteriyordu²²². Bunun üzerine hükûmet Kars seraskeri Canikli Ali Paşa'ya hanları devamlı kontrol altında tutmasını emretti. Ali Paşa'ya gönderilen hükümlerde, hanların İran tarafına meyillerinin mümkün olduğu ifade edilerek, şayet Zend Kerim Han'la anlaşmalarına dair şüphe duyarsa, ihtiyat için Erzurum'dan harekete geçmesi ve Kars ve Azerbaycan taraflarına doğru giderek hanlara ve Zend Kerim Han'a gözdağı vermesi emredildi. Ayrıca hanların, Zend Kerim Han'dan el çekip çekmediklerine dair casuslar vasıtasıyla bilgi edinmesi istenen Canikli Ali Paşa'ya, hanlara Osmanlı askerinin zahire ve diğer levazimatının karşılanması için hizmet etmelerini ve İran tarafına iânetten kaçınmalarını söylemesi de emredildi²²³. Hatta bu hususta gerekirse ellerinden senet alabileceği bildirildi²²⁴.

Osmanlı Devleti ile İran arasında Zend Kerim Han'ın ölümüne kadar (1779) devam eden bu sınır mücadelesi süresince, Canikli Ali Paşa'nın aldığı yerinde tedbirler sayesinde Azerbaycan hanlarından Osmanlı Devleti aleyhine bir hareket meydana gelmedi. Savaş daha ziyade güneydeki cephede devam etti. Burada Kerkük ve Şehrizar valisi Hasan Paşa'nın İran orduları karşısında genellikle üstün olduğu görülmektedir. Ancak gerek Osmanlı Devleti'nin buradaki valilerinin birbirlerine yardım etmemeleri²²⁵ gerekse İran'la savaşa sebep olan Babanlı kardeşlerin birbirleriyle mücadelesinin bir türlü sona

²²¹ Enveri, Tarih, s.74/b.

²²² Kars seraskeri Ali Paşa İstanbul'a gönderdiği yazıda, Azerbaycan hanlarının İran yanlısı oldukları hakkındaki şüphelerinden bahsetmektedir. Bkz. BOA, HH, No.615, 18 Cemaziyelâhîr 1191/24 Temmuz 1777.

²²³ Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.65.

²²⁴ Enveri, Tarih, s.74/b-75/a.

²²⁵ İran seraskeri olan Bağdat valisi Abdullah Paşa, İran tarafına asker sevkinde yavaş davranıyordu. Hasan Paşa ise hükûmetin izniyle Musul tarafından İran'a saldırıya geçmişti. Ancak Abdullah Paşa kasden Hasan Paşa'ya yardım göndermediğinden, sınırı geçen İran kuvvetleri bazı yerleri yağmalamışlardır. İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, IV/I, s.461.

ermemesi, savaşın uzamasına yol açtı. Ancak Canikli Ali Paşa'nın Kars seraskerliği görevinin, Eylül 1777 tarihinde bittiği anlaşılmaktadır. Bu tarihte Ali Paşa'nın, bazı işler dolayısıyla Canik'e dönmesi gerekince, yerine oğlu Mikdat Ahmed Paşa, kaymakam olarak atandı²²⁶. Canikli Ali Paşa'nın ayrılmasından bir müddet sonra Kars Kalesi muhafızlığına, eski Kars valisi Vezir Çatalcalı Ali Paşa tayin edildi²²⁷. Bu arada Kaynarca Muahedesi'nden sonra Rusya ile kurulan münasebet günden güne bozularak yeni bir harp ihtimalinin ortaya çıkması Zend Kerim Han'ın işine yaradı. Zend Kerim Han, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Kırım işleri dolayısıyla meydana gelen gerginlikten istifade ederek II.Katerina ile Osmanlılar aleyhine ittifak yaptı (1778). Bu ittifak mûcibince Ruslar Rumeli'den, Kerim Han da Doğu ve Güneydoğu Anadolu tarafından Osmanlı Devleti'ni sıkıştıracaklardı. Ancak ittifak, Zend Kerim Han'ın bir müddet sonra ölümü üzerine fiiliyata geçmeden ortadan kalktı. Osmanlı Devleti, Zend Kerim Han'ın ölümünden sonra İran'da başlayan taht kavgalarından da istifade ederek Basra'yı geri aldı (1779)²²⁸.

3. Ali Paşa'nın İkinci Kırım Seraskerliği

a. Küçük Kaynarca Andlaşması'ndan Sonra Kırım'daki Gelişmeler

Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan Küçük Kaynarca Andlaşması'nda yazılı olan Kırım'ın serbestiyeti maddesi gereği, Osmanlı Devleti ve Rusya Kırım'da han seçimine müdahalede bulunmayacaklar²²⁹ ve

²²⁶ BOA, MD, No.175/130-2, Kendisine Kars eyaleti tevcih olunan Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Şa'ban 1191/Eylül ortaları 1777. Kars'a yeni bir muhafız tayin olununcaya kadar Mikdat Ahmed Paşa kaymakam tayin edilmiştir. BOA, C.Dahiliye, No.4619, Kars eyaletindeki kadılara, yeniçeri zabıtine, âyan ve işerlerine hüküm, Evâsıt-ı Şa'ban 1191/Eylül ortaları 1777

²²⁷ BOA, MD, No.175/130-2, Bu defa Kars eyaleti tevcih edilen Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Şa'ban 1191/14-23 Eylül 1777.

²²⁸ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/I, s.461-463.

²²⁹ Andlaşmanın üçüncü maddesi şu şekilde idi: Kırım, Bucak, Kuban, Yedisin Canboyluk, ve Yediçkul Tatarları hiç bir devlete tâbi olmadan tamamen serbest olacaklardır. Kırım tatarları kendi hanlarını eski kanun ve adetlerine göre Cengiz Han soyundan serbestçe seçeceklerdir. Tatarlar, istiklallerine zarar vermemek suretiyle dinî işlerde hilâfet makamına bağlı

hanlar, Kırım halkının kendi rey'i ve ittifakıyla seçilecekti. Seçim sonucu, Tatar halkının şer'an Osmanlı Devleti'ne bağlı olmaları dolayısıyla derhal mahzarlarla İstanbul'a bildirilecek ve hana teşrifat gönderilecekti²³⁰. Andlaşmanın bu maddesine Osmanlı Devleti sadık kalırken, Rusya el altından Kırım'da hanlık seçimlerine müdahale ederek siyasî şartları yerine getirip, Kırım'ı işgal etme plânları yapıyordu. Ruslar, andlaşmadan sonra halkın da desteği ile Kırım'da han olan Devlet Giray'a karşı Kırım ileri gelenlerini, para ve hediye vererek kandırmak suretiyle teşkilâtlandırıyorlardı. Ruslar'ın bu faaliyetleri neticesinde, daha 1775 yılının sonlarında Kırım halkı ve uleması, Devlet Giray hakkında şikâyetle başlamışlardı. Aynı tarihlerde Şahin Giray'ı han yapmak isteyen Rusya da, Kırım'da bir karışıklığa zemin hazırlamak için, Osmanlı Devleti'ni Devlet Giray'ı desteklemek ve bu şekilde Kırım'ın iç işlerine karışmakla suçlamaktaydı. Buna karşılık Osmanlı Devleti ise Rusya'yı Kırım hanlığında entrikalar çevirerek, Şahin Giray taraftarlarını isyana sevk etmek, kargaşa çıkarmak ve Kırım'ın iç işlerine müdahalede bulunmakla suçluyordu²³¹. Gerçekten de Rusya, bu sırada Kırım işlerine ağırlık vererek, burada kendi menfaatlerine göre bir siyasi oluşum için uğraşıyordu. Kırım yarımadasına asker sevkiyatında bulunduğu gibi, el altından aşiretlere ve Kırım ileri gelenlerine bahşişler veren Rusya, onların Şahin Giray etrafında toplanmalarını sağladı. Ardından 15.000 kişilik bir orduyu Orkapı'ya gönderdi. Rusya'nın, 21 Kasım 1776 tarihinde General Prozorovski kumandasında Kırım'a asker göndermekteki amacı, görünüşte mevcut hanı yerinde tutmak, gerçekte ise Şahin Giray'ı han yapmaktır. Ruslar'ın bu niyetlerini anlayan Devlet Giray, çaresizlikle, Osmanlı hükûmeti'nden yardım istedi. Fakat o sırada İran'la savaş halinde bulunan Osmanlı Devleti Kırım'a yardım

kalacaklardır. Rusya'ya tahsis olunan Kerç ve Yenikale'den başka Kırım ve Kuban bölgelerinde istilâ olunan kasaba ve kalelerle Berda, Konskivodi ve Özüsuyu Nehri'nin Aksu ve Turla nehirleri arasında kalan araziler Leh hududuna varıncaya kadar Tatarlar'a bırakılacaktır. Özü Kalesi Osmanlı Devleti'ne terkedilecektir. Rusya Kırım'dan askerlerini çekecek, Osmanlı Devleti de Kırım, Kuban ve Taman üzerinde bulunan her türlü haklarından vazgeçecektir. İki devlet, Kırım'a hiç bir şekilde asker göndermeyecektir. Osman Köse, 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, s.246.

²³⁰ Enverî, Tarih, s.91/b.

gönderemeyince Devlet Giray, Kırım'dan kaçmak zorunda kaldı ve 9 Nisan 1777'de İstanbul'a geldi. Onun İstanbul'a kaçmasıyla boşalan Kırım hanlığı koltuğuna, Ruslar'ın desteklemekte olduğu Şahin Giray oturdu²³². II.Katerine hanlık makamına oturttuğu Şahin Giray'ın Rus emelleri istikametinde kalması için yanına bir de yardımcı tayin etmeyi ihmal etmedi²³³. Artık bütün işlerini Ruslar'dan aldığı direktifle yapan Şahin Giray, yanındaki yaverin de teşvikiyle Temmuz 1777'de Petersburg'a bir heyet göndererek Rusya'nın himayesini talep etti. II.Katerina, Şahin Giray'dan gelen bu teklifi memnuniyetle kabul etti. Zira karşılıklı menfaate dayalı kurulan bu dostluk sayesinde Rusya Kırım'a yerleşmek için artık askerî faaliyetlere başlayabilecekti²³⁴.

Devlet Giray'ın İstanbul'a kaçmasından sonra, Ruslar'ın yardımı ile Kırım hanı olan Şahin Giray, hanlığına meşruiyet kazandırmak için İstanbul'a bir heyet gönderdi²³⁵. Heyetin getirdiği mahzar, Kırım mirzaları ve ileri gelenlerinden Ruslar'ın zoruyla alındığı için²³⁶, Osmanlı Devleti Şahin Giray'ın hanlığını tanımayacağını bildirdi. Hükûmet, Rusya'nın bu hareketinin andlaşma hükümlerine aykırı olduğunu Rus elçisine defaatle söyleyip, Rus askerlerinin Kırım'dan çıkmalarını ve Tatar halkın kendi hallerine bırakılmaları lâzım geldiğini beyan ettiyse de, bundan bir netice alınamadı²³⁷. Bu arada Devlet Giray'ın Kırım'dan ayrılmasından sonra hanlık tahtına oturan ve zorla mühürletilen mahzarlarla İstanbul'dan teşrifat isteyen Şahin Giray'ın bu isteğini, halkın ve ulemanın ittifakıyla değil, silah zoru ile bu makama oturduğu gerekçesiyle reddeden Osmanlı Devleti, alternatif isim olarak III.Selim Giray'ı²³⁸ han nasb edip gizlice Kırım'a göndermeye karar verdi (Aralık 1777). Fakat, resmen han tayin edilmesinin andlaşmaya aykırı olacağı düşünülen

²³¹ Osman Köse, 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, s.253.

²³² Alan W.Fischer, "Rusya'nın Kırım'ı işgali 1772-1783", *Emel*, 13/77, s.22-23.

²³³ Kâmil Paşa, *Tarih-i Siyasî-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye*, II, s.196.

²³⁴ Osman Köse, 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, s.258.

²³⁵ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.83.

²³⁶ Enverî, *Tarih*, s.91/b.

²³⁷ Enverî, *Tarih*, s.91/b-92/a.

²³⁸ III.Selim Giray, 1771'de Ruslar'ın Kırım'a girmeleri üzerine kaçarak İstanbul'a gelmiş ve bir çiftliğe yerleşmişti. Halim Giray, *Gülbün-i Hânân*, s.110.

III.Selim Giray'a, Kırım'a geçmesi için sözlü izin verildi (2 Ocak 1778)²³⁹. Kırım halkının da isteği doğrultusunda Kırım'a giden III.Selim Giray 22 Ocak 1778'te Akmesid'e vardığında Kırım ileri gelenleri kendisine bağlılıklarını bildirdiler. O da İstanbul'a heyet göndererek halkın reyi ile han olduğunu ve kendisine teşrifat gönderilmesini istedi. III.Selim Giray'ın gitmesi ile Kırım'da, birisi Rusya'nın desteklediği ama halkın istemediği Şahin Giray, diğeri Osmalı Devleti'nin desteklediği ve Kırım halkı ve ileri gelenleri tarafından da kabul edilen III.Selim Giray olmak üzere iki han oldu²⁴⁰.

Rusya'nın, Şahin Giray'ın hanlığının kabulü hususunda kandırarak desteğini aldığı Kırım halkı ve ileri gelenlerini, şimdi III.Selim Giray etrafında toplanmaya sevk eden olay, Şahin Giray'ın Kırım'daki faaliyetleri idi²⁴¹. Şahin Giray'ın yaptığı reformlar ve askerlerine Rus kıyafetleri giydirmesi halkın ve ulemanın nefretini kazanmasına yol açtı²⁴². Kırım halkının infial derecesine varan bu nefretinden istifade etmek isteyen Rusya, el altından onları isyana teşvik etmekten geri durmadı. Öte yandan Yenikale'de iskân ettirilen Arnavutlar'ı da Kırımlılar üzerine saldırmaya teşvik eden Rusya'nın bu oyunları, sonunda Kırım'da olayların çıkmasına sebep oldu. 14 Ekim 1777 tarihinde Arnavutlar'ın Kırım halkı üzerine saldırması sonucu çok sayıda Tatar öldürüldü ve yaralandı. Bu olay Kırım'da bardağı taşıran son damla oldu. Artık bütün Kırımlılar, birlik olarak Rusya ve Şahin Giray'a karşı ayaklandılar. 29 Ekim'de Şahin Giray'ın adamları ve ona muhalif olan Kırımlılar arasında çıkan çatışma, Ruslar'ın da işe karışması ile kısa sürede bir savaşa dönüştü. Şahin Giray, Rus generali Prozorovski'ye sığınmak zorunda kaldı. Çatışmalarda çok sayıda Kırımlı ve 8-10 bin civarında Rus askeri öldü²⁴³. Kırım halkının bu isyanını bastırmaya kararlı olan Ruslar bunu ancak yaptıkları katliamlar

²³⁹ Osman Köse, 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, s.264.

²⁴⁰ Osman Köse, 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, s.265-266.

²⁴¹ Geniş bilgi için bkz. Alan W.Fischer, "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı 1772-1782", *Emel*, 13/77, s.25-26, 13/78, s.8; Müstecip Ülküsal, *Kırım Türk Tatarları (Dünü, Bugünü, Yarını)*, İstanbul 1980, s.105 vd.

²⁴² Alan W.Fischer, "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı 1772-1782", *Emel*, 13/78, s.9-11.

²⁴³ Enveri, *Tarih*, s.92/a.

neticesinde sağlayabildiler (Ocak 1778)²⁴⁴. Bu katliamlardan korkan çok sayıda Kırımlı, Anadolu sahillerine kaçarak canlarını kurtardılar²⁴⁵.

III.Selim Giray Osmanlı Devleti tarafından Kırım'a gönderildiğinde, Rus zulmünden perişan olmuş bir halkla karşılaştı. İstanbul'a gönderdiği mektupta Kırım halkının bu zor durumundan bahseden III.Selim Giray, Kırım'a bir an önce yardım gönderilmesini istedi²⁴⁶. Esasen Osmanlı Devleti de Kırım'daki bu durumun artık kesin olarak çözüme kavuşturulması düşüncesindeydi. Hükûmet, Küçük Kaynarca Andlaşması'nı ihlâl etmemek için bir askerî müdahaleden şimdiye kadar kaçınmıştı. Fakat Ruslar'ın andlaşma hilâfına davranışları ortada ve Kırım'ı ilhâk etmek istedikleri apaçık belliydi²⁴⁷. İstanbul'daki Rus elçisi ile yapılan görüşmelerden de bir netice alınamamıştı²⁴⁸. Nihayet Kırım halkının sürekli gönderdiği imdat davetleri ve mahzarları, 1 Ocak 1778'de toplanan mecliste ele alındı. Yapılan istişarede, Rusya'nın andlaşmaya aykırı harekette bulunduğu ve Kırım halkının Rus zulmünden kurtarılmasının devletin bir görevi olduğu fikrinde birleşildi. Toplantı sonunda, donanmadan 5 kıta gemi techiz edilmesi ve Trabzon valisi ve Canik muhassılı Canikli Ali Paşa'nın 7-8 bin askerle acilen Kırım'a gönderilmesi kararlaştırıldı²⁴⁹.

²⁴⁴ Osman Köse, 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, s.266-272.

²⁴⁵ Trabzon Şeriye Sicili, No.1934/65, Karadeniz'in Anadolu sahilindeki iskele ve kazaların kadıları, âyan ve zabitanına hüküm, Evâsıt-ı Rebiülevvel 1191/19-28 Nisan 1777. Bu hükümde, Kırım tarafından gelen mültecilerin İstanbul'a gitmeye çalıştıkları belirtilerek, ilgililerden buna engel olmaları, iskân edilecekleri yer belirleninceye ya da Kırım'a geri dönünceye kadar halen bulundukları yerlerde ikamet ettirilmeleri ve kendilerine her türlü yardımın yapılması emredilmektedir. Yaklaşık bir yıl sonra Kırım'dan yine böyle bir göç hadisesinin vuku bulması üzerine aynı mahiyette emirler gönderilmiştir. Bkz. BOA, A.DVN.KRM., No.1/61, Samsun kadısının ilâmen gönderdiği tahrirat, 8 Rebiülevvel 1192/6 Nisan 1778.

²⁴⁶ BOA, A.DVN.KRM. No.1/26, III.Selim Giray'ın sadarete mektubu 25 zilhicce 1191/24 Ocak 1778; A.DVN.KRM., No. 1/42 27 Zilhicce 1191/26 Ocak 1778.

²⁴⁷ Alan W.Fischer, "Rusya'nın Kırım'ı İlhâkı 1772-1782", Emel, 13/78, s.10-16.

²⁴⁸ Enverî, Tarih, s.94/a-94/b.

²⁴⁹ Enverî, Tarih, s.92/a-92/b; Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.86.

b. Ali Paşa'nın İkinci Kırım Seraskerliği

Kırım'ın Rus işgalinden kurtarılması kararının verildiği meclis öncesinde Özü tarafına Vezir Abdullah Paşa, Kırım tarafına da Canikli Ali Paşa serasker tayin edildiler²⁵⁰. Kırım'dan gelen mahzarlar karşısında hükûmet fazla dayanamayıp, ilkbaharda Kırım'a geçmek üzere Ali Paşa'yı görevlendirmiş ve kendisine seraskerlik menşuru göndermişti²⁵¹. Hükûmet Ali Paşa'yı Kırım seraskeri olarak tayin ederken, onun dirayetli ve kudretli bir asker ve devlet adamı olması yanında, Kırım hakkında bilgi sahibi olmasını da dikkate almıştı. Ali Paşa, 1768-1774 savaşındaki Kırım seraskerliği sırasında, Kırım hakkında geniş malûmat sahibi olmuş ve edindiği bilgileri daha sonra bir risale halinde kaleme almıştı. Bu risalede, Rusya ile komşu olması münasebetiyle Kırım'ın önemine işaret etmekte ve bu konuda nasıl davranılması gerektiği üzerinde durmaktaydı²⁵². Onun bu fikirleri devlet ricali tarafından da takdir görüyordu.

Kırım seraskeri Ali Paşa'nın maiyetinde asker toplanması için Anadolu'nun sol ve orta kollarına gerekli emirler yazıldı. Rusya'nın andlaşmaya aykırı olarak Kırım'a asker soktuğu ve Şahin Giray'ın yardım bahanesi ile Tatar halkını kandırıp sonra da katlettiği ifade edilen yazılarda, Kırım halkının İstanbul'a gönderdiği şikâyet ve yardım mahzarları üzerine baharda Kırım'a sefer kararı verildiği bildirilmektedir. Buna binâen, Canikli Ali Paşa 40.000 askerle Kırım'a geçecek, Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan

²⁵⁰ Alan W.Fischer, "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı 1772-1782", *Emel*, 13/78, s.9-11. Ekim sonlarında Kırım'da meydana gelen çarpışmalar şiddetlenince, Kırım'dan gelen mahzarcıların ısrarlı yardım talepleri üzerine Ali Paşa bu tarihten sonra Kırım seraskeri olarak görevlendirilmişti. Mühimme defterlerinde tespit ettiğimiz belgelerde Ali Paşa'ya, Aralık ayı ortalarından itibaren Kırım seaskeri olarak hitap edilmektedir. Bkz. BOA, MD, No.174/171-1, Kırım seraskeri Ali Paşa'ya hüküm, Zilka'de 1191/Aralık 1777; 174/178-1, Sivas eyaletindeki kaza kadılarına ve saire hüküm Evâsıt-ı Zilka'de 1191/11-20 Aralık 1777; 174/179-1, İsmail seraskeri Abdullah Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Zilka'de 1191/11-20 Aralık 1777. Hükûmet, Kırım'dan 1 Ocak 1778 tarihli meşveret meclisinde alınan karar ise Ali Paşa'nın Kırım'a hareket etmesi emri ile ilgilidir.

²⁵¹ Enverî, *Tarih*, s.92/b.

²⁵² Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa'nın Risâlesi, Tedâbirü'l-Gazavât", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, S.7, s.138-139.

Paşa da donanma ile ona destek verecektir²⁵³. Toplanacak askerin zahire, silah, top, mühimmat ve diğer ihtiyaçlarını karşılaması için Ali Paşa'ya, üzerinde bulunan Trabzon valiliğinin yanısıra Sivas eyaleti tevcih ve Kastamonu malikânesi iltizamen tefviz edildi²⁵⁴.

Dîvân-ı Hümayun'da Kırım'a İsmail ve Karadeniz taraflarından asker gönderilmesi kararının alınmasından sonra, bu kararın gerekçelerini açıklayarak Osmanlı Devleti'ni Avrupa kamuoyunda haksız duruma düşürmemek ve Küçük Kaynarca Andlaşmasını korumak amacıyla alındığını izah etmek için diplomatik girişimlerde bulunuldu. Bu maksatla İstanbul'da bulunan Avrupa devletleri elçilerine, Kırım'a yönelik askerî hazırlıkların Rus saldırılarına karşı caydırıcılık niyetiyle yapıldığı, Rusya'nın bir saldırısı olmadığı müddetçe Osmanlı Devleti'nin de savaşa yol açacak bir hareketten kaçınacağı bildirildi. Ayrıca Kırım meselesinin şu ana kadarki gelişimini ihtiva eden bir beyanname hazırlanarak elçilere verildi²⁵⁵.

İlkbaharda Kırım'a geçmek üzere 40.000 kişilik bir ordu hazırlaması istenen Ali Paşa'nın emrine Trabzon ve Sivas eyaletleri ile Canik, Karahisar-ı Şarkî ve Bolu sancaklarında bulunan yeniçeri, kuloğulları, cebeci, topçu, top arabacı ve *harb ve darbe kâdir* olanlar tahsis edildi²⁵⁶. Ali Paşa da adı geçen yerlerdeki görevlilere buyruldu neşrederek, söz konusu askerlerin

²⁵³ BOA, MD, No. 174/171-1, Kırım seraskeri Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Zilka'de 1191/11-20 Aralık 1777; 174/178-1, Sivas eyaletindeki kaza kadılarına hüküm, Evâsıt-ı Zilka'de 1191/11-20 Aralık 1777; Sivas Şeriye Sicili, No. I/30-2, Kırım seraskeri Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Zilka'de 1191/21-30 Aralık 1777.

²⁵⁴ BOA, MD, No.174/171-1, Kırım seraskeri Vezir Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Zilka'de 1191/11-20 Aralık 1777; 174/178-1, Sivas eyaletindeki kaza kadılarına hüküm, Evâsıt-ı Zilka'de 1191/11-20 Aralık 1777. Kırım seraskeri olduğuna dair Ali Paşa'ya yazı gönderildiğinde o, bunun çok masraflı bir görev olduğunu arz etmiştir. Bunun üzerine kendisine yukarıda zikredilen yerlerin geliri de tahsis edilmiştir. BOA, C.Askeriye, No. 47028, Canikli Ali Paşa'nın, divan kâtibine takriri, 15 Zilka'de 1191/15 Aralık 1777; Sivas Şeriye Sicili, No. I/30-2, Kırım seraskeri Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Zilka'de 1191/11-20 Aralık 1777; Trabzon Şeriye Sicili, No. 1934/71 ve 72, Ali Paşa'nın buyruldu, Evâsıt-ı Zilka'de 1191/11-20 Aralık 1777.

²⁵⁵ Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.87; Osman Köse, 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, s.295. Elçilere verilen takrir sureti hakkında bkz. Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.324-328.

²⁵⁶ BOA, MD, No. 174/178-1, Sivas eyaletindeki kaza kadılarına ve sair görevlilere hüküm, Evâsıt-ı Zilka'de 1191/11-20 Aralık 1777; Trabzon Şeriye Sicili, No. 1934/72, Trabzon kadısına ve mütesellimine emir, 8 Muharrem 1192/6 Şubat 1778.

hazırlanmasını istedi²⁵⁷. Askerlerin bulundukları yerlerden toplanıp Ali Paşa'nın istediği yere nakillerinin kısa sürede tamamlanması için Turnacıbaşı Hacı Numan²⁵⁸ ve Seyid Hasan²⁵⁹, beşer çavuş ve birer yazıcı ile birlikte memur edildiler. Askerin bir an önce toplanması gerektiğinden, emre mugayir hareket eden olursa onların cezalandırılması için Ali Paşa'ya tam yetki verildi.

Ali Paşa'nın ilkbaharda sefer için hazırlıklar yaptığı bu sırada Kırım halkından gelen imdad mahzarlarının ardı arkası kesilmiyordu. Kırım'dan gelen haberlerde durumun kötü olduğu, Ruslar'la halk arasında şiddetli çarpışmaların vuku bulduğu ifade edilerek, Ruslar'ın daha büyük kuvvetlerle Kırım'a saldırabileceği bildiriliyordu²⁶⁰. Bunun üzerine hükûmet, Kırım'a acilen yardım kararı aldı. Bu karar gereği, Ali Paşa'ya yazılan yazıda Kırımlılar'la Ruslar'ın şiddetli çarpışma içinde oldukları belirtilerek ilkbaharı beklemeden yedi sekiz bin asker toplayıp Kırım'a geçmesi emredildi²⁶¹. Ali Paşa'ya destek mahiyetinde donanmadan da beş gemi techiz edilerek Kırım'a gönderildi²⁶². Bu gemilerin başbuğluğuna, Kaptan-ı derya Gazi Hasan Paşa'nın tavsiyesiyle Hacı Mehmed Ağa getirildi²⁶³. Ayrıca maiyetindeki askerlerle birlikte Ali Paşa'yı Kırım'a götürmek için sekiz gemi tedarik edildi. Sinop ve Bafra iskelelerinden hareket edecek olan bu gemilere yeteri kadar silah, cephane ve mühimmat ile

²⁵⁷ Sivas Şeriye Sicili, I/32-1, Sivas eyaletindeki kaza kadılarına, âyan, işerleri ve sair görevlilere emir, 25 Zilhicce 1191/24 Ocak 1778; Trabzon Şeriye Sicili 1934/72, Trabzon kadısına ve mütesellimine ve sairler emir, 8 Muharrem 1192/6 Şubat 1778.

²⁵⁸ BOA, MD, No.174/173-1, Anadolu'nun sağ kol kaza kadılarına hüküm, Evâhir-i Zilka'de 1191/21-30 Aralık 1777. Anadolu'nun sol ve bazı orta kollarındaki kazalardan mürettep askerlerin sürülmesi için Turnacıbaşı El-Hac Mahmud sürücü tayin edilmişti. Ancak daha sonra askerlerin toplanmasında aciliyet görüldüğünden bu işe, Turnacıbaşı Hacı Numan tayin edilmiştir. Sivas Şeriye Sicili, I/39-1. Turnacıbaşı El-Hac Mahmud'a hitaben yazılan bu yazının sicile kaydedildiği tarih 6 Safer 1192/6 Mart 1778'dir.

²⁵⁹ BOA, MD, No 174/192-1, Anadolu'nun sol ve bazı orta kol kaza kadılarına hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1191/20-29 Ocak 1778.

²⁶⁰ Trabzon Şeriye Sicili, 1934/71, Kırım seraskeri Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Zilka'de 1191/11-20 Aralık 1777.

²⁶¹ Trabzon Şeriye Sicili, 1934/71, Kırım seraskeri Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Zilka'de 1191/11-20 Aralık 1777; BOA, MD, No. 174/171-1, Kırım seraskeri Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Zilka'de 1191/11-20 Aralık 1777.

²⁶² BOA, MD, No. 174/179-1 Evâsıt-ı Zilka'de 1191/11-20 Aralık 1777.

²⁶³ BOA, C.Hariciye, No, 3977, Kırım donanmasına başbuğ tayin edilen Hacı Mehmet'e hüküm, Evâhir-i Zilka'de 1191/21-30 Aralık 1777.

askerin ihtiyacı olan peksimet yüklendi²⁶⁴. Gemilerin ocak ayı içinde Kırım'a hareket etmeleri plânlanmıştı. Fakat şiddetli kış ve hava muhalefeti sebebiyle Ali Paşa'nın Kırım'a geçmesi bir türlü mümkün olamadı. Bu arada Kırım'a acil yardım gerektiği için, İsmail seraskeri Abdullah Paşa'ya 3.000 kadar askerle Kırım'a geçmesi emri verildi²⁶⁵.

Ali Paşa Kırım'a geçmek için havanın müsait olmasını beklerken, donanmadan Kırım'a gönderilmesi kararlaştırılan beş gemi İstanbul'dan yola çıkarıldı. Bu gemilerden dört tanesi 1778 Ocak ayı sonlarında Avlita limanına ulaştı. Diğerleri ise hava muhalefeti sebebiyle Sinop limanına çekilmek zorunda kaldı. Kırım'daki durumun aciliyeti dikkate alınarak Ali Paşa'dan, Sinop'tan temin edeceği tombazlar vasıtasıyla gruplar halinde iki üç bin kişiyi Kırım'a geçirmesi emredildi²⁶⁶. Kötü hava şartları sebebiyle Kırım yakasına geçmenin neredeyse imkânsız olduğu bir sırada hükûmetin Ali Paşa'yı Kırım'a geçmeye zorlaması, Ruslar'ın oradaki faaliyetlerine müdahalede daha da geç kalmamak içindi. Zira Selim Giray sadarete yazdığı mektuplarda, donanmadan gönderilen beş geminin yanısıra Canikli Ali Paşa'nın da her ne pahasına olursa olsun bir an önce Kırım'a gelmesini ve halkı Rus zulmünden kurtarmasını istiyordu²⁶⁷.

Kırım'a gönderilen gemilerin Avlita limanına ulaşmalarının üzerinden epey zaman geçmiş olmasına rağmen onlardan, Kırım ahvali hakkında sağlıklı bilgi alınamıyordu. Bunun üzerine tersane çavuşlarından Ali Çavuş, bir menzil kayığı ile Kırım'a gönderildi. Ali Çavuş 10 Mart 1778'de Kırım'dan geri döndü ve edindiği bilgileri sadarete aktardı. Ali Çavuş'un verdiği bilgilere göre, Kırım'a yardım için gönderilen gemiler Avlita limanına varmıştı. Burada Rus donanmasına ait gemilerle karşılaşmışlar, ancak aralarında herhangi bir muharebe olmamıştı. Yanında bir kaç tane Rus askeri bulunan Şahin Giray'ın,

²⁶⁴ BOA, MD, No. 174/198-1, İsmail seraskeri Abdullah Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1191/20-29 Ocak 1778.

²⁶⁵ BOA, MD, No. 174/198-1, İsmail seraskeri Abdullah Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1191/20-29 Ocak 1778.

²⁶⁶ BOA, MD, No. 174/203-1, Kırım seraskeri Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1191/20-29 Ocak 1778.

²⁶⁷ BOA, A.DVN.KRM. No. 1/26, Özü tarafından gelen Özbek Hoca'nın sadarete tavrı, 25 Zilhicce 1191/24 Ocak 1778.

Osmanlı gemilerinin başbuğu Mehmed Ağa'ya adam gönderip, iki devlet arasında mevcut olan andlaşmaya hanel getirecek hareketlerden kaçınılmasını, Kırım'daki hadiseler yatıştırılınca kadar burada bir gemi bırakılıp diğerlerinin İstanbul'a geri gönderilmesini istediğini ifade eden Ali Çavuş, Avlita limanı hakkında bazı stratejik bilgiler de verdi. Avlita limanının 200 tekne alacak kadar geniş bir yer olduğunu söyleyen Ali Çavuş, buranın 5.000 askerle muhafaza edilebileceğini, ancak donanmanın oradan geri dönmesi halinde Ruslar'ın burayı tahkim edebileceğini beyan etti. Bu durumda ise Avlita limanının baharda gitmesi kararlaştırılan 40.000 kişilik ordu ve otuz kırk gemilik donanmayla bile alınması mümkün olamazdı²⁶⁸.

Ali Çavuş'un Kırım hakkında verdiği bilgiler, 14 Mart 1778'de toplanan meşveret meclisinde tartışıldı. Toplantıda, alınan bilgiler doğrultusunda ilkbaharda Kırım'a yanaşmanın zor olduğu ifade edilerek, ihtiyat olarak şimdiden Avlita limanının muhafaza altına alınması gerektiği görüşü kabul edildi. Bu karar gereği Avlita limanının zabtı Canikli Ali Paşa'ya havale edildi. Ali Paşa'ya gönderilen yazıda, maiyetinde olan 8.000 civarındaki askerle hemen Kırım tarafına gitmesi ve Avlita limanını zabt etmesi emredildi²⁶⁹.

Bu sırada Kırım'a geçme hazırlığında olan Ali Paşa da, gönderdiği adamlar vasıtasıyla Kırım'daki durum hakkında sürekli haberler alıyordu. Kendisine gelen bilgiler az bir kuvvetle Kırım'a gitmenin fayda sağlamayacağı doğrultusundaydı²⁷⁰. En son gelen haberlere göre Kırım'da çok sayıda Rus askeri vardı ve bunları takviye için her geçen gün yeni askerler geliyordu. Öte yandan Kırımlılar'ın durumu da pek iyi değildi. Zahire kıtlığı yüzünden zor durumda olan halk, Osmanlı gemilerindeki peksimetlerle yiyecek ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyorlardı. Ali Paşa'ya gelen raporlarda, hazırlıklarını bir an

²⁶⁸ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.88-89.

²⁶⁹ Enveri, *Tarih*, s.96/b; Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.89.

²⁷⁰ BOA, MD, No. 177/1-1, Kırım seraskeri Ali Paşa'nın sadarete tahrirati.

önce tamamlayarak otuz gün içinde kuvvetli bir donanma ile Kırım'a gelmesi isteniyordu²⁷¹.

Ali Paşa aldığı raporlar doğrultusunda hükûmete mektup göndererek, 8.000 askerle Kırım'a gitmenin Tatar halka ümitsizlikten başka bir şey getirmeyeceğini, en az 15.000 asker, yeteri kadar mühimmat ve zahire ile gidilmesi gerektiğini bildirdi. Ali Paşa, Ruslar'ın Avlita limanında bulunan Osmanlı gemilerine taarruzda bulunmamalarını, sulha riayetden ziyade, bir hile olarak yorumluyordu. Ona göre Ruslar'ın Avlita boğazını tahkim etmeleri halinde burayı ele geçirmek için saldıracak donanmanın başarılı olmasına imkân yoktu. Bu durumda donanma ve ordunun göreceği zararın telâfisi daha da zor olabilirdi. Avlita limanında mühimmat ve zahire koymak veya muharebe anında sığınmak için bir kalenin de olmadığına işaret eden Ali Paşa, sadarete mektup göndererek bu endişelerini dile getirdi. Ali Paşa mektubunda, mükemmel bir hazırlık safhasından sonra ilkbaharda Kırım'ın üç tarafından gemilerin yanaşması daha kolay iken, sadece bir limanın zabtı ile Kırım'ın kurtarılmasının mümkün olmadığını, ancak buna rağmen hemen 8.000 askerle gitmesi isteniyorsa kendisinin hazır olduğunu bildirdi²⁷².

Ali Paşa'nın sadarete gönderdiği mektup üzerine tekrar meşveret meclisi toplandı. Meclis'de Ali Paşa'nın endişelerine hak verilerek, halen Avlita'da bulunan donanma başbuğu ve kaptanlarına, Ruslar'a karşı dostane davranmaları, Kırım'a muharebe için değil, Tatarlar ile Rus askerleri arasında meydana gelen anlaşmazlıkların aslını öğrenmek için geldiklerini söylemeleri, mümkünse Avlita limanına demir atmaları, şayet Ruslar tarafından herhangi bir tecavüz olursa derhal Sinop limanına çekilmeleri ve burada serasker Ali Paşa'nın vereceği emirler doğrultusunda hareket etmeleri hususunda talimat gönderildi²⁷³. Ali Paşa'ya gönderilen bir yazıyla da, 8.000 askerle Kırım'a geçmektense daha önceki emirler gereği toplamaya memur olduğu 40.000

²⁷¹ BOA, A.DVN.KRM. No. 1/55, Kırım seraskeri Ali Paşa'nın divan kâtibine tahrirâtı, 26 Muharrem 1192/24 Şubat 1778.

²⁷² Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.89-90.

²⁷³ Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.90.

askerin tedarikine gayret etmesi ve nasıl hareket edeceklerine dair Gazi Hasan Paşa ile haberleşmesi istendi²⁷⁴.

Kırım'ın Rus işgalinden kurtarılması için iyi bir hazırlık yapmak ve kuvvetli bir ordu hazırlamak gerektiği son gelişmelerle anlaşılmıştı. Başarıya ulaşmak için Rumeli tarafının da asker ve cephane ile güçlendirilmesi gerekiyordu. Bu sebeple İsmail seraskeri Abdullah Paşa'ya, asker ve mühimmatla Özü kalesini iyice tahkim etmesi emredildi. Ancak Abdullah Paşa'nın maiyetindeki ordu derme çatma askerlerden müteşekkil olup, bunların ekserisi sefere gitmekten kaçınıyordu. Hatta bununla da kalmayıp, kendilerini serasker maiyetine götürmeye memur sürücü seyyid Hasan Ağa'yı öldürmekten bile kaçınmamışlardı²⁷⁵. Rumeli ordusundaki bu başıbozukluğun farkında olan hükûmet, Kırım'ın kurtarılması için tek ümit olarak Canikli Ali Paşa'yı görüyordu. Çünkü onun dirayeti ve emri altındakilere olan hakimiyeti biliniyordu²⁷⁶. Ancak gerek şiddetli kış şartları, gerekse geniş bir coğrafyadan asker ve zahire toplamanın zorlukları dolayısıyla Ali Paşa'nın hareketi de bir türlü mümkün olamıyordu.

Bütün olumsuzluklara rağmen Kırım'a yardım etmeyi kararlaştırmış olan hükûmet, Ali Paşa'ya daha çok destek vererek onun hazırlıklarını bir an önce tamamlamasını istiyordu. Bu arada Rusya da boş durmuyordu. Rus askerleri Kırım ve etrafında dolaşarak o havalide eskiden beri Osmanlı Devleti'ne bağlılığı bilinen kavimleri devletten yüz çevirmeleri için kandırmaya çalışıyordu. Kırım çıkarması sırasında Karadeniz'in doğu sahillerinin güvenliğinin de tam olması gerektiği gözönüne alınırsa, gelen bu haberler bölgede tedbir alınmasını mecbur kılıyordu. Bunun üzerine Çerkesistan'daki kalelerin tahkimi için Ali Paşa'nın oğlu Mikdat Ahmet Bey'in 10.000 askerle Soğucak muhafızlığına gitmesi kararlaştırıldı²⁷⁷. Mikdat Bey'den, acilen Soğucak Kalesi'ne gitmesi ve Taman ve Kuban taraflarında

²⁷⁴ Enverî, *Tarih*, s.97/a-b; Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.90.

²⁷⁵ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.91.

²⁷⁶ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.91.

meskûn han sülâlesi mensupları, Nogaylar, Çerkesler, Abazalar ve diğer kavimlerle irtibat kurması, düşmanın hileleri hususunda onları uyarması ve Rus saldırılarına karşı o havaliyi koruması istendi. Bu görevleri karşılığında Mikdat Ahmet Bey, babasının da isteği doğrultusunda vezirlikle taltif edilerek Sivas kaymakamlığına getirildi (13 Nisan 1778)²⁷⁸. Soğucak Kalesi'nin muhafazasına memur 10.000 askerin²⁷⁹ kolayca Mikdat Ahmed Paşa'nın maiyetinde toplanmasını temin etmek için Canikli Ali Paşa'ya, üzerinde bulunan Canik muhassıllığı ve Trabzon eyaletinin yanısıra Erzurum valiliği de tevcih edildi²⁸⁰.

Canikli Ali Paşa, verilen görev gereği 40.000 askerin toplanması için kendisinden beklenen ihtimamla çalışıyordu. Asker toplanmasında aksaklık çıkmaması için oğlu Battal Hüseyin Bey ona yardım ediyordu. Toplanan askerin bir an önce Samsun ve Sinop iskelelerine gönderilmesi için Kayseri mutasarrıfı Çatalcalı Ali Paşa da sürücü tayin edildi²⁸¹. Kırım seferinin

²⁷⁷ BOA, HH, No.745, Kırım seraskeri Ali Paşa'nın tahrirâtı, 28 Rebiülâhîr 1192/26 Mayıs 1778.

²⁷⁸ BOA, HH, No. 745, 28 Rebiülâhîr 1192/26 Mayıs 1778; Sivas Şeriye Sicili I/48-3, Ali Paşa'nın sadarete yazısı, 25 Rebiülevvel 1192/23 Nisan 1778; 49-1, Ali Paşa'nın Sivas kaymakamı olduğuna dair Mikdat Ahmed Paşa'ya buyruldu, 25 Rebiülevvel 1192/23 Nisan 1778; Enverî, Tarih, s.100/b. Sivas valiliği, Kırım seraskeri olması dolayısıyla daha önce Ali Paşa'ya tevcih edilmişti. Bu defa oğlu Mikdat Ahmed Paşa, kaymakam olarak onun yerine tayin edilmiştir. Bu sırada Mikdat Ahmed Paşa Amasya mutasarrıfı idi. Sivas Şeriye Sicili, I/48-3, Ali paşa'nın, oğlunun Sivas kaymakamı olması isteğini havi yazısı, 25 Rebiülevvel 1192/23 Nisan 1778. Mikdat Ahmed Bey'e, babasının hizmetlerinden dolayı daha önce Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılığı ihsan olunmuştu. Bkz. BOA, C.Dahiliye, No. 7899, Sivas ve Trabzon valisi Ali Paşa'ya tahrirat, 10 Zilkâ'de 1191/10 Aralık 1777.

²⁷⁹ Bu askerler, Ali Paşa'nın idaresi altında olan Erzurum'dan toplanacaktı. Bunların kısa sürede Samsun'da toplanması için, Ali Paşa'nın da isteği üzerine bir ordu ağası görevlendirilmişti. BOA, HH, No. 745, Kırım seraskeri Ali Paşa'nın tahrirâtı, 28 Rebiülâhîr 1192/26 Mayıs 1778.

²⁸⁰ Enverî, Tarih, s.100/b; Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.92. Erzurum valiliği Ali Paşa'ya mukteditir ve dirayetli birisi olmasından dolayı verilmişti. Bu tarihlerde devletin her tarafında usulsüzlükler ve askerden kaçmalar çok yaygın bir vaziyetteydi. Hükûmet, Kırım meselesi gibi önemli bir konuda zaafiyet çekmemek ve devletin taşradaki otoritesini sağlamak için güçlü valilerden istifade ediyordu. Bu tarihlerde Erzurum eyaletindeki askerlerin durumu da başıbozukluktan öte değildi. Nitekim Erzurum eyalet askerinin alay beyliklerinin kanun ve tevcihat şartları gereği tanzimi hususunda Ali Paşa'ya gönderilen bir yazıda bu duruma dikkat çekilmektedir. Yazıda, Erzurum eyaletindeki kanunsuzluk hakkında bilgi verilerek, Ali Paşa'dan Erzurum'daki alay beylik tanzimi hususunda gerekli ihtimamı göstermesi ve lâıyık olanların bu göreve getirilmesinin temini istenmektedir. BOA, MD, No. 175/254-1, Erzurum ve Trabzon valisi Canikli Ali Paşa'ya tahrirat, Evâsıt-ı Rebiülâhîr 1192/9-18 Mayıs 1778.

²⁸¹ BOA, C.Askerîye, No. 54771, Kırım seraskeri Ali Paşa'ya hüküm, Evâil-i Safer 1192/1-10 Mart 1778.

önemine binaen Ali Paşa'nın maiyetindeki askerin ihtiyacına harcanmak üzere hazineden 150.000 kuruş tahsis edildi. Bu meblağın yarısı hemen gönderilerek, geri kalanıyla birlikte gemi navlunu olarak ayrıca 40.000 kuruş daha gönderileceği bildirildi²⁸². Sefer için Ali Paşa'nın emrine cephaneye²⁸³ ile birlikte tophaneden 20 kıta top²⁸⁴, 150 tüfenk²⁸⁵; mehterhaneden çadır²⁸⁶ ve diğer mühimmat sevk edildi. Ali Paşa'nın isteği üzerine, İran savaşı sonunda Erzurum'da bırakılmış olan çok sayıda çadır da orduya gönderildi²⁸⁷. Ordunun Kırım'a sevinde kullanılmak üzere, Trabzon'dan Kastamonu sahillerine kadar olan iskelelerdeki gemiler Ali Paşa'nın emrine tahsis edildi²⁸⁸.

Yiyecek ihtiyacı karşılanmayan bir ordudan başarı beklemenin anlamsız olduğunun idrakinde olan hükûmet, zahire temini konusunda başından beri titiz davranıyordu. Kırım için asker toplanmasına dair emirler yazılırken, bu askerlerin ihtiyacı olan zahirenin toplanması hususunda da gerekli emirler verilmişti. Ali Paşa ordusunun zahire ihtiyacının ağırlıklı olarak Sivas eyaletindeki kazalardan temin edildiğini, buradaki yöneticilere gönderilen muhtelif emirlerden anlamaktayız²⁸⁹. Kırım ordusu için Sivas eyaletinden satın alma suretiyle zahire tedariki için, Hacı Hasan memur edildi²⁹⁰. Fakat şiddetli kış şartları yüzünden gerek zahire toplanması gerekse toplanan zahirenin

²⁸² BOA, C.Askeriye, No. 42419, Ali Paşa'nın sadarete tahrirâtı, 21 Safer 1192/21 Mart 1778; C.Askeriye, No. 54771, Kırım seraskeri Ali Paşa'ya hüküm, Evâil-i Safer 1192/1-10 Mart 1778.

²⁸³ BOA, C.Askeriye, No. 49848, Ali Paşa'ya gönderilen cephanenin mevcudunu gösterir defter, 4 Muharrem 1192/2 Şubat 1778; C.Askeriye, No. 51080, Ali Paşa'nın sadarete tahrirâtı, 27 Cemaziyelâhir 1192/23 Temmuz 1778.

²⁸⁴ BOA, C.Askeriye, No. 38595, 29 Muharrem 1192/27 Şubat 1778.

²⁸⁵ BOA, C.Askeriye, No. 47544, Ali Paşa'nın tahrirâtı, 28 Muharrem 1192/25 Şubat 1778. Bu yazı üzerine Ali Paşa'ya 350 adet daha tüfenk gönderilmiştir.

²⁸⁶ BOA, C.Askeriye, No. 38318, Ali Paşa'ya gönderilen çadırların defteri, 28 Muharrem 1192/ 26 Şubat 1778; C.Askeriye, No. 46300, 29 Safer 1192/29 Mart 1778.

²⁸⁷ BOA, C.Askeriye, No. 22322, Ali Paşa'nın sadarete tahrirâtı, 13 Rebiülevvel 1192/11 Mart 1778.

²⁸⁸ BOA, C.Askeriye, No. 51165, Bartın'dan Sinop'a kadar olan iskelelerin kadılarına ve saire emir, Evâsıt-ı Cemaziyelâhir 1192/7-16 Temmuz 1778. Gönderilen emirlere rağmen gemi kaptanlarının Ali Paşa'nın yanına gitmediği varit olduğundan, bu gibilerin cezalandırılması için Ali Paşa'ya yetki verilmiştir. BOA, C.Askeriye, No. 37070, Ali Paşa'ya hüküm, Evâil-i Cemaziyelâhir 1192/27 Haziran-6 Temmuz 1778.

²⁸⁹ I No.lu Sivas Şeriye Sicili'nde bu hususda çok sayıda bilgi vardır.

²⁹⁰ BOA, C.Askeriye, No. 49001, Sivas mubayaacısı Hasan'a hüküm, 13 Muharrem 1192/11 Şubat 1778.

Samsun'a naklinde güçlükler çekiliyordu. Nitekim Samsun'a ancak 20.000 kile buğday gönderilebilmişti. Bu da Soğucak tarafına gidecek ordunun ihtiyacına ancak yetiyordu. Bu durumun askerler arasında hoşnutsuzluğa sebebiyet vermesinden endişe ediliyordu²⁹¹. Bunun üzerine Sivas mübayaacısı Hacı Hasan'a tekrar bir yazı gönderilerek, 30.000 kile daha buğday ve 25.000 kile arpa satın alması ve bunları acilen Sinop iskelesine nakletmesi emredildi. Toplanan zahirenin Sinop limanına nakillerinde Bozok mutasarrıfı Çapanoğlu Mustafa Bey ve bölgedeki aşiret ümerası görevlendirildi²⁹². Ancak kış şartları sebebiyle nakliyenin gecikebileceğini dikkate alan hükûmet, Varna iskelesindeki anbarlarda mevcut zahireden 20.000 kile buğday ile 10.000 kile unun Ali Paşa'ya gönderilmesine karar verdi. Buna binaen Varna kadısına ve Varna iskele mübayaacısı Yusuf'a, söz konusu zahirenin nakli için gönderilen gemiler Varna iskelesine ulaştığında, Bergos'ta bulunan ve diğer kazalardan toplanan zahireleri bir an önce bu gemilere yükleyerek Sinop'a göndermeleri emredildi²⁹³. Bundan başka Edirne'de hazırlanan 4.000 kantar peksimet, 5.000 kantara çıkarıldı ve Bergos iskelesine nakledilerek buradan Samsun'a gönderildi²⁹⁴.

Gerek Sivas eyaletinden gerekse Varna ve Bergos'tan gönderilen zahire ve peksimetler, Ocak ayında acilen Kırım'a geçmesi istenen ordunun ihtiyacı içindi. Bunun yanında ilkbaharda Kırım'a gidecek 40.000 kişilik ordunun ihtiyacına binaen çok daha fazla zahire toplanması gerekiyordu. Bu sebeple Sivas'dan 100.000 kile buğday ve 150.000 kile arpa satın alınması için Sivas

²⁹¹ BOA, C.Askeriye, No. 42660, Ordu defterdarı Mustafa Ağa'nın tahrirâtı, 2 Rebiülevvel 1192/31 Mart 1778.

²⁹² BOA, C.Askeriye, No. 49001, Sivas mübayaacısı Hasan'a hüküm, 13 Muharrem 1192/11 Şubat 1778.

²⁹³ BOA, C.Askeriye, No. 45781, Varna kadısına hüküm, Gurre-i Safer 1192/1-10 Mart 1778. Varna'dan zahire nakli için 8 adet gemi tahsis edilmiştir. Bu gemilerin yol parası toplam 396.000 akçe olup bu meblağın üçte biri peşin, geri kalanı iş bitip gemiler İstanbul'a döndükten sonra ödenecekti. BOA, C.Askeriye, No. 49852, 8 Safer 1192/ 8 Mart 1778.

²⁹⁴ BOA, C.Askeriye, No. 54265, Edirne kadısına ve peksimed tabhına (pişirmeye) memur Ali'ye hüküm, 27 Rebiülevvel 1192/25 Nisan 1778.

eyaletindeki kadılara ve âyana emir verildi²⁹⁵. Ancak bu kadar çok miktardaki zahirenin kısa zamanda toplanması mümkün olmuyordu. Bu sebeple zahire mübayaacısı Hacı Hasan Ağa'ya müteaddit defalar emir yazılarak, bu hususa ihtimam göstermesi istendi²⁹⁶. Bu arada halka zulm edilmemesi için görevlilere sürekli uyarı yapıldı. Çünkü uzun zamandan beri aralıklarla devam eden savaşlar yüzünden Anadolu halkı zaten perişan bir haldeydi. Halkın elindeki yiyeceğin, bedeli ödenerek alınmasına ihtimam gösteren devlet, bu işin zorluğunu gözönüne alarak, Ali Paşa'yı serasker olarak tayin ettiğinde ona Sivas eyaletini de tevcih etmişti. Aynı zamanda Trabzon valisi olan Ali Paşa'nın uhdesine Sivas da verilerek, bu iki eyaletin imdâd-ı seferiye vergisinin Ali Paşa'nın elinde toplanması düşünülmüştü. Binâenaleyh Trabzon ve Sivas eyaletlerinin 1192 senesine ait imdad-ı seferiyelerinin tahsil olunarak Ali Paşa'ya gönderilmesi hususunda adı geçen yerlerdeki görevlilere emirler yazıldı²⁹⁷.

Kırım ordusu için Sivas'dan toplanan zahirenin Samsun ve Sinop iskelelerine nakli için Sivas eyaleti ve Bozok sancağı ile bazı aşiretlerden günlük 25 akçe ödenerek deve temin edilmesi yoluna gidildi²⁹⁸. Ancak Sivas'tan satın alınması düşünülen 100 adet deve²⁹⁹ bu eyalette mevcut olmadığından, Ali Paşa bunların bedelinin tahsil edilmesi hususunda İstanbul'a teklifte bulundu. Bu teklif hükûmet tarafından da uygun görülerek, deve yerine

²⁹⁵ Sivas Şeriye Sicili, No. I/71-1, Sivas eyaletindeki kadılara, âyan ve saire hüküm, 2 Rebiülevvel 1192/31 Mart 1778; 72-1, Sivas mütesellimi Ali Ağa'ya buyruldu, 19 Rebiülevvel 1192/17 Nisan 1778.

²⁹⁶ Şeriye sicillerinde kayıtlı bir çok hükümde bu husus ifade edilmektedir. Bkz. Sivas Şeriye Sicili, No I.

²⁹⁷ Trabzon Şeriye Sicili, No. 1934/73, Trabzon zabitanına ve saire hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1191/20-29 Ocak 1778; Sivas Şeriye Sicili, No I/28-2, Sivas eyaletindeki kaza kadılarına ve saire hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1191/20-29 Ocak 1778. 1192 yılına ait Trabzon imdâd-ı seferiyesi 40.000 kuruş, Sivas imdâd-ı seferiyesi ise 33.000 kuruş idi.

²⁹⁸ Sivas Şeriye Sicili, No. I/59-1, 3 Cemaziyelâhir 1192/29 Haziran 1778.

²⁹⁹ Sivas Şeriye Sicili, No. I/35-1, 3 Safer 1192/3 Mart 1778. Bu hükümde satın alınması istenen 100 devenin, Sivas kazaları ile Yeniil ve Mamalu Türkmenlerine taksim olunan miktarı ayrıntılı olarak kaydedilmiştir. Develerin Her biri 300 kuruştan toplam bedeli 30.000 kuruş olup bu meblağ mübaşir Ahmed Ağa ile gönderilmiştir. Aynı hüküm.

onların para olarak bedelinin ödenmesi kabul edildi³⁰⁰. Sivas'tan temin edilemeyen develer de Bozok mutasarrıfı Çapanoğlu Mustafa Bey tarafından tedarik edilecekti³⁰¹.

Ordunun ihtiyacı olan zahire peyderpey Samsun limanına sevk edilirken, Ali Paşa da güç şartlar altında topladığı askerlerle kendisini Kırım'a geçirecek olan Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın gelmesini bekliyordu. Ali Paşa'nın yanında, Soğucak tarafına gitmek için donanmayı bekleyen oğlu Mikdat Ahmed Paşa da vardı. Donanmadan kırk büyük gemi ile Kırım'a gitmek üzere 7 Mayıs 1778'de hareket eden Gazi Hasan Paşa³⁰², hava muhalefeti sebebiyle Beşiktaş önlerinde demir atmak zorunda kaldı. Bir kaç gün zarfında hareket etmesi beklenen donanma, havanın müsait olmamasından dolayı yaklaşık kırk gün yola çıkamadı. Donanmanın gecikmesi üzerine Ali Paşa'ya haber gönderilerek, Soğucak tarafına gidecek Mikdat Ahmed Paşa'nın, emrindeki askerlerle birlikte donanmanın gelmesini beklemeden yola çıkması ve bölgedeki kabileleri organize etmesi istendi. Gönderilen yazıda, Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa'nın da hava müsait olduğu an yola çıkacağı bildirildi³⁰³.

Osmanlı donanmasının uzun bir süre denize çıkamamasında sadece hava muhalefetinin değil, o sıralarda devlet adamlarının Rusya ile bir harbi göze alamamalarının da rolü vardı. Ruslar, Kırım'da asker bulundurmalarını, serbestiyet maddesi yüzünden Tatarlar arasında çıkan anlaşmazlıkları gidermek şeklinde izah ediyorlar ve iki devlet arasında mevcut anlaşmaya bağlı olduklarını söylüyorlardı. 1778 yılı başlarında Kırım'a gönderilen donanmaya da taarruz etmemiş olan Rusya'nın bu iddiasında samimi olduğunu düşünen bir

³⁰⁰ Sivas Şeriye Sicili, No. I/61-3, Sivas mütesellimine ve mübaşire hüküm, 3 Cemaziyelâhir 1192/29 Haziran 1778; 64-2, 11 Cemaziyelâhir 1192/7 Temmuz 1778. 11 Cemaziyelâhir 1192 tarihli hükümde para olarak karşılığı tahsil edilen develerin sayısı 600, bunların toplam bedeli de 51.000 kuruş olarak kayıtlıdır. Aynı hükümde bu meblağın kazaların payına düşen miktarı da yazılıdır.

³⁰¹ BOA, D.BŞM, No. 4816, 29 Receb 1192/23 Ağustos 1778.

³⁰² Enverî, Tarih, s.100/b.

³⁰³ BOA, HH, No. 873, Sadareten Ali Paşa'ya tahrirat, 1192. Bu belgede Mikdat Ahmed Paşa'nın maiyetinde Soğucak tarafına gidecek askerlerin sayısı 15.000 olarak gösterilmektedir.

kısım devlet ricali, şayet Osmanlı ordusu Kırım'a gidip doğrudan doğruya muharebeye başlarsa, andlaşmayı Osmanlı Devleti bozmuş olur diyerek endişelerini dile getiriyorlardı. Öte yandan Fransa da İstanbul'da bulunan elçisi vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ni Rusya ile bir harpten uzaklaştırmaya çalışıyordu³⁰⁴. Kırım meselesinin görüşmeler yoluyla halledilmesini tavsiye eden Fransa'nın bu yaklaşımı esasen Rusya'nın da işine geliyordu. Çünkü o sıralarda Rusya'nın içişlerindeki karışıklıklarla meşgul olan II.Katerina, bir harp çıkmasını istemiyordu. Ancak bu durumu belli etmek istemeyen çariçe, gerekirse savaş yapabileceğini ifşa edip, Osmanlı Devleti'nin harp yapabilecek durumda olmadığını da düşünerek daha cesaretli bir tutum sergiliyordu. Osmanlı devlet adamlarının bir kısmı, Rusya'nın bu hilesini farkedemedikleri, bir kısmı da harbe kendilerinin sebep olması mesuliyetinden kaçındıkları için, kararsız bir tutum içindeydiler. Osmanlı tarafı Kırım meselesinin savaşla ya da barışla çözülmesi arasında kararsızlık gösterirken, arada geçen zamanı değerlendiren Rusya ise, Kırım'a asker ve mühimmat yığınağı yapmaya devam ediyordu. Bütün bu değerlendirmelerden sonra, hâlâ Beşiktaş önlerinde bekleyen Gazi Hasan Paşa'ya ve Kırım seraskeri Ali Paşa'ya yazılan yazılarda, Kırım tarafına geçtiklerinde, oradaki Rus generali ile muhaberede bulunmaları, Rus askerlerinin Kırım'dan çıkmalarını teklif etmelerini ve bu arada mümkün olduğunca andlaşmayı bozacak hareketlerden kaçınmaları emredildi³⁰⁵.

20 Haziran 1778 günü Beşiktaş'tan yola çıkan³⁰⁶ Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa, Sinop'a gelerek burada Kırım seraskeri Ali Paşa ile buluştu. Ali Paşa'nın emrinde toplanabilen 15.000 kadar asker, Sinop iskelesinden gemilere bindirildi. 7 Ağustos 1778 tarihinde Sinop'dan hareket eden donanma kısa

³⁰⁴ Kâmil Paşa, *Tarih-i Siyasî-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s.198.

³⁰⁵ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.106-107; Kâmil Paşa, *Tarih-i Siyasî-i Devlet-i Osmaniyye*, s.198.

³⁰⁶ Donanmanın bir türlü denize açılmaması üzerine, bu durum "*Allah'ın inâyetinden öte çare yoktur*" diye kabullenilip, dualarla birlikte Buhârî-i Şerîf hatmine başlanmıştı. Sultan I.Abdülhamid'in de zaman zaman dinlediği ve salâvat-ı şerîfe okuduğu bu hatmin yarısına gelindiğinde nihayet münasip rüzgâr çıkmış ve donanma Karadeniz'e açılmak üzere Boğaz'dan demir almıştır. Enverî, *Tarih*, s.101/b; Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.108.

sürede Soğucak sahillerine vardı³⁰⁷. Ali Paşa, hükûmetin kendisine verdiği emir gereği önce, Avlita limanını tahkim eden Rus generali Suvarof'a bir mektup gönderdi. Ali Paşa mektupta, Rus askerinin Kırım'a girmesinin ve donanmasının Karadeniz'de dolaşmasının Küçük Kaynarca Andlaşması'nın Kırım'ın serbestiyeti ile ilgili maddesine aykırı olduğunu belirtti. Halkın daveti üzerine Kırım'a geldiklerini söyleyen Ruslar'ın bu iddialarının doğru olmadığını da yazan Ali Paşa, gerek Kırım halkından gerekse Taman ve Kuban havalisinde sakin kabilelerden İstanbul'a gelen elliden fazla mahzar olduğunu ve bu mahzarlarda Rus askerlerinden ve Şahin Giray'dan şikâyet ederek yardım istediklerini bildirdi. Kırım halkının isteği ile onları kurtarmak için padişah tarafından görevlendirildiklerini ifade eden Ali Paşa, gayelerinin Rus askerlerine saldırmak olmadığını, ancak yaşılacak ve su alınacak yerlerde Osmanlı askerlerine ve donanmasına Rus askerleri tarafından her hangi bir saldırı olursa, karşılık verileceğini ifade etti³⁰⁸.

Kırım seraskeri Canikli Ali Paşa ve Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa'nın yazdıkları mektubu götüren adamlar Kırım'a vardıklarında Ruslar, karantina dolayısıyla kırk gün beklemeleri gerektiğini söylediler. Ruslar böyle bir cevap vermek suretiyle aslında, Osmanlı donanması su almak için bile olsa Kırım'ın her hangi bir limanına yaşayacak olursa buna izin vermeyeceklerini, aksi halde bunun savaş sebebi olacağını ima ediyorlardı³⁰⁹. Hatta bir müddet sonra bu niyetlerini açıkça belirten haberler de gönderdiler³¹⁰. Ruslar'ın bu

³⁰⁷; Enverî, *Tarih*, s.107/b; Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.108; Kâmil Paşa, *Tarih-i Siyasî-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s.98. Sivas şeriye sicilindeki bazı hükümlerde, Ali Paşa ile Gazi Hasan Paşa'nın Kırım'a gitmeleriyle Ruslar'ın Bender ve Hotin tarafına yönelebilecekleri belirtilerek, Sivas'dan acilen asker toplanıp İsmail seraskeri Abdullah paşa maiyetine takviye gönderilmesi emredilmektedir. *Sivas Şeriye Sicili*, No.I/74-1, Sivas alay beyilerine hüküm, 25 Şa'ban 1192/18 Eylül 1778; *Sivas Şeriye Sicili*, No.I/76-1, Sivas alay beyilerine hüküm, 25 Şa'ban 1192/18 Eylül 1778. Alan W.Fischer, donanmanın 9 Ağustos 1778 tarihinde Samsun'dan yola çıktığını yazmaktadır. Bkz. "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı 1772-1783", *Emel*, 13/77, s.19-20.

³⁰⁸ Enverî, *Tarih*, s.108/a; Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.108-109; Kâmil Paşa, *Tarih-i Siyasî-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s.198-199.

³⁰⁹ Enverî, *Tarih*, s.108/a; Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.109.

³¹⁰ BOA, MD, No. 177/3-1, Kırım seraskeri Ali Paşa ve Gazi Hasan Paşa'nın tahriratları, Evâhir-i Receb 1192/15-24 Ağustos 1778; Kâmil Paşa, *Tarih-i Siyasî-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, s.199.

kesin tavrına karşı Ali Paşa ve Gazi Hasan Paşa durumu İstanbul'a bildirerek, bundan sonra nasıl davranacaklarını sordular³¹¹. Ruslar'ın savaşa davetiye manasına gelen bu tavrı üzerine, esasen meseleyi barış yoluyla halletmek isteyen hükûmet Serasker Ali Paşa ve Gazi Hasan Paşa'ya, gereken cevabı vermekte gecikmedi. Gönderilen fermanda, doğruca Taman'a veya Kırım'a gitmeleri, Ruslar müdahalede bulunmayıp kendi hallerinde dururlarsa buralarda ordugâh kurup teyakkuzâne beklemeleri, şayet Rusya tarafından taarruz edilir veya su almalarına engel çıkarılırsa, andlaşmaya aykırı davranışın Ruslar'dan geldiğinin bilincinde olarak muharebe etmeleri ve vardıkları yerleri ele geçirmeleri emredildi³¹².

İstanbul hükûmeti ile Kırım ordusu arasında bu yazışmalar yapılırken, epey vakit harcanmış ve deniz mevsimi geçmeye yüz tutmuştu. Fakat buna rağmen Osmanlı donanması Soğucak Kalesi açıklarından demir alıp, Kırım'a doğru hareket etti. Kefe civarına gelindiğinde bir Rus donanması ile karşılaştılar. Ruslar, dostça selâm verip, Osmanlı donanmasının arasından geçip gittiler. Osmanlı donanması da yoluna devam edip Kefe önlerine geldi. Kıyıda asker çıkarılabilecek bir yer aranırken, oradaki Rus askerleri, veba hastalığı sebebiyle karantina uygulandığını, durumu üç günlük mesafede bulunan kumandanlarına bildireceklerini ve ondan gelecek cevaba göre hareket edeceklerini söylediler. Serasker Ali Paşa ve Gazi Hasan Paşa, mecburen Rus generalinden gelecek haberi beklemeye başladılar. Fakat bu arada güz mevsimi sonlarına gelinmiş ve fırtınalar çıkmaya başlamıştı. Rus generalinden haber beklemenin beyhude olduğunu anlayan Osmanlı paşaları, kış mevsiminin de iyice yaklaşması üzerine geri dönmeye karar verdiler³¹³.

Osmanlı donanmasının herhangi bir icraat yapamadan Kırım'dan ayrılmasının, Ruslar'ın cesaretini artırmasına ve Osmanlı Devleti'ne bel

³¹¹ BOA, MD, No. 177/3-1, Evâhir-i Receb 1192/15-24 Ağustos 1778; Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.109.

³¹² BOA, MD, No.177/3-1, Kırım seraskeri Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Receb 1192/15-24 Ağustos 1778; Enverî, Tarih, s.108/a; Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.109.

³¹³ BOA, MD, No. 177/17-2, Kırım seraskeri Ali Paşa'nın tahrirâtı, (Tarihsiz); Enverî, Tarih, s.108/b; Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.110.

bağlayıp yardım bekleyen Kafkas kavimlerinin ümitsizliğe düşmesine yol açacağı endişesiyle Sultan I.Abdülhamid, hiç olmazsa Serasker Ali Paşa'nın Kırım'da kalması gerektiğini düşünüyordu³¹⁴. Nitekim bu düşünceye binaen Ali Paşa'ya gönderilen emirde, maiyetindeki askerlerle birlikte Kırım'da kışlaması, muhtemel Rus saldırılarına karşı tabyalar ve hendekler açıp tedbir alması ve hatta kış esnasında zaman zaman Ruslar'la muharebe etmesi istendi. Aynı yazıda, kış dolayısıyla İstanbul'a dönecek donanma gemilerinden bir kaç tanesinin de Samsun ve Sinop limanlarında kalarak, Rus tarafına karşı caydırıcılığın artırılması emredildi³¹⁵. Ancak karaya çıkmadan Kırım sahillerinde kalmanın bir fayda sağlamayacağı düşüncesi ve Soğucak taraflarındaki Çerkes kabilelerinin ve Abazalar'ın da, kendilerinden beklenen hizmeti göstermeyecekleri endişesini taşıyan Ali Paşa³¹⁶, oradaki askerleri de alıp, donanma ile beraber Eylül 1778 sonlarında Sinop'a döndü³¹⁷.

Gönderilen emre rağmen, Kırım'da kalmayıp geri dönen serasker Ali Paşa'nın, Soğucak taraflarını muhafaza etmekle görevli oğlu Mikdat Ahmed Paşa ve askerlerini de alıp gelmesi, hükûmeti kızdırdı. Soğucak gibi stratejik önemi haiz bir kalenin korunmasız bırakılmasının hayret ve esefle karşılanmıştı. Böyle bir vakitte Soğucak'ın düşman saldırılarına açık biçimde istihkâmsız bırakılmasının kendisinden hiç beklenilmediği bildirilen Ali Paşa'ya, deniz mevsimi henüz geçmemişken derhal 15.000 asker gönderip Soğucak Kalesi'ni muhafaza etmesi emredildi³¹⁸. Ancak gerek kış mevsiminin gelmesi, gerekse bu kadar çok sayıda askeri toplamanın imkânsız olması dolayısıyla bu emir uygulanamadı.

³¹⁴ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s.450.

³¹⁵ BOA, MD, No. 177/20-1, Kırım seraskeri Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Receb 1192/15-24 Ağustos 1778.

³¹⁶ BOA, MD, No. 177/17-2, Ramazan 1192/Ekim 1778.

³¹⁷ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.110. Alan W.Fischer, 1779 baharında yeniden sefer yapılmak üzere Ali Paşa'nın Samsun'a dönmesine izin verildiğini yazmaktadır. Bkz.Fischer, "Rusya'nın Kırım'ı İlhâkı 1772-1782", *Emel*, 13/78, s.20. İ.Hakkı Uzunçarşılı da, Canik'e dönmesine dair izni havi bir fermanın Ali Paşa'ya gönderildiğini kaydetmektedir. Bkz.*Osmanlı Tarihi*, IV/1, s.450.

³¹⁸ BOA, MD, No. 177/17-2, Ali paşa'ya hüküm, Evâhir-i Ramazan 1192/13-22 Ekim 1778.

Kendisine duyulan güven dolayısıyla Kırım seraskerliği ile görevlendirilen Canikli Ali Paşa'nın, hiç bir şey yapamadan donanma ile birlikte Kırım'dan dönmesi, hükûmet ve halk arasında hayal kırıklığına sebep oldu. Oysa Rusya'nın Kırım'ı istilâsı yanında, Karadeniz'e sahipmişcesine Rus gemilerinin ve tüccarlarının İstanbul'a gelip gitmesi, özellikle olan biteni yakından takip etme imkânına sahip İstanbul halkını infiale sevk ediyordu. Hatta bir gün intikam hisleriyle dolu bir kaç kalyoncu, İstanbul'daki Rus elçisini öldürmeye teşebbüs etmişler, kaptan paşanın araya girmesiyle olay ancak yatıştırılabilmişti³¹⁹. Bu sırada Rusya'nın muhtemel bir harp halinde Osmanlı Devleti'ne karşı İran'la andlaşma yaptığı haberleri de alınınca, gerek tedbir alma açısından gerekse İstanbul halkını yatıştırma gayesi güdülerek, Karadeniz sahilindeki iskelelerde bulunan Rus ticaret gemilerine el konuldu³²⁰.

Kendisinden çok şey umulmasına rağmen Kırım seferinden başarısız bir şekilde eli boş dönen Canikli Ali Paşa, devlet ricali tarafından tenkit edilmeye başlandı. Kendisine her türlü imkân sağlandığı ve oğlu Mikdat Ahmed Paşa'ya vezirlik payesi ile Sivas valiliği verilmiş olduğu halde, Kırım'ın Rus istilâsından kurtarılması için yeteri kadar gayret sarfetmediği düşünülüyordu³²¹. Ali Paşa'ya karşı takınılan tavırda, bir aydan fazla zamandan beri İstanbul'da bulunan Kırım hanı Selim Giray'ın şikâyetlerinin de etkisi oldu. "*Kırım'a geçmek üzere Samsun'a vardığımda, oradan donanma ile Soğucak tarafına birlikte gitseydik, oradaki kabileleri kendi tarafımızda tutar ve onların Şahin Giray'a meyletmelerini önlerdik*" diyen Selim Giray, "*hiç olmazsa ben Kırım'dayken donanma ve asker gönderilmiş olsaydı, Kırım Rus istilâsından ve Şahin Giray'ın zulmünden kurtarılabilirdi*" diye de serzenişte bulunuyor ve Ali Paşa'yı vakit geçirmekle suçluyordu³²². Selim Giray'ın, hiç olmazsa kış aylarında Soğucak taraflarının muhafaza altında tutulması isteğini

³¹⁹ Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.110; Kâmil Paşa, Tarih-i Siyasî-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, s.220.

³²⁰ Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.110.

³²¹ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.501-502.

³²² BOA, A.AMD.KRM., No. 1/12, Beylikçi Seyyid Mehmed Hayri'nin sadarete takriri, 19 Şa'ban 1192/12 Eylül 1778.

değerlendiren hükûmet, işte bu istek doğrultusunda Ali Paşa'nın on beş bin asker toplayıp acilen Soğucak'a göndermesini emretmişti. Bununla da kalmayan hükûmet, Rusya ile harp ihtimalini dikkate alarak, 1779 ilkbaharında yeni bir sefer için Ali Paşa'nın hazırlıklara başlamasını istedi. Gönderilen yazı gereğince Ali Paşa Sivas, Erzurum ve Trabzon eyâletleri ile Kastamonu ve Bolu sancakları askerlerini, kendisinin belirleyeceği bir yerde toplayacaktı³²³.

Osmanlı Devleti, bir taraftan harp hazırlıkları yaparken, öbür tarafta da Kırım meselesinin barış yoluyla halledilmesi hususunda İstanbul'daki Rus elçisi ile görüşmeler devam ediyordu. Görüşmeler yoluyla neticeye varmanın, harpten daha iyi olacağını düşünen hükûmet, Fransa elçisinin de aracılığıyla³²⁴, Rusya ile müzâkereye yeniden başlanmasını uygun gördü. Abdürrezzak Bahir Efendi'nin murahhas tayin edildiği görüşmeler Aynalıkavak Sarayı'nda devam ederken, bir iyi niyet göstergesi olarak, İstanbul'da bağlı tutulan Rus ticaret gemileri serbest bırakıldı³²⁵. Uzun süren görüşmelerde iki devlet arasında anlaşmazlığa sebep olan konular tek tek ele alındı. Üzerinde durulan en önemli madde Ruslar'ın, Şahin Giray'ın kayd-ı hayat şartıyla Kırım hanı olmasını istemeleriydi. Osmanlı heyeti ise bunun verasete yol açacağı endişesiyle gelecekteki mahzurlarını düşünerek değiştirilmesini istiyordu. Sonunda, hakikî varis bırakmadan ölümüne kadar Şahin Giray'ın hanlığı maddesi üzerinde ittifak edilerek, andlaşma yapıldı (Ocak 1779)³²⁶. Düzenlenen senet, 28 Ocak 1779 tarihinde toplanan mecliste ele alındı. Toplantıda, zamanın şartlarına göre devletin kabul edebileceği bir andlaşma olarak değerlendirilen Aynalıkavak

³²³ BOA, MD, No. 177/43-2, Kırım seraskeri Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Zilka'de 1192/11-20 Aralık 1778.

³²⁴ Fransa'nın, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş çıkmasını önlemeye çalışmaktaki esas gayesi, İngiltere ile aralarında bulunan anlaşmazlıkta Rusya'nın kendi tarafını tutmasını sağlamaktır. Bunu gerçekleştirmek için de, bütün cesur görüntüsüne rağmen savaşmak istemeyen Rusya ile Osmanlı Devleti arasında andlaşma yapılmasına aracılık ediyordu. Bkz. BOA, MD, No. 177/77-2, Erzurum valisi Ali Paşa'ya gönderilen hükümden, Evâil-i Rebiülevvel 1193/19-28 Mart 1779. Böylece Rusya'nın hüsn-i teveccühünü kazanmış olacaktı. Bu konuda geniş bir değerlendirme için bkz. Osman Köse, 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, s.297-299.

³²⁵ Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.117-118.

³²⁶ İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, IV/1, s.451.

Tenkihnâmesi'nin kabulü kararlaştırıldı³²⁷. 21 Mart 1779 tarihinde iki devlet murahhasları tarafından imzalanan Tenkihnâme³²⁸, Temmuz başlarında da mübadele edilerek yürürlüğe girdi³²⁹.

Kırım meselesinin andlaşma yoluyla çözüme kavuşması üzerine Canikli Ali Paşa'nın tekrar bir sefere çıkmasına gerek kalmadı³³⁰. Andlaşma görüşmeleri yapıldığı sırada her ihtimale karşı sefer hazırlığı içinde bulunan Ali Paşa'ya, andlaşmanın imzalandığı haber verildi³³¹. Böylece Ali Paşa'nın bu ikinci Kırım seraskerliği görevi sona ermiş oldu.

Kırım meselesi her ne kadar andlaşmayla bir neticeye bağlanmışsa da sefer sırasında Canikli Ali Paşa'nın elle tutulur bir faaliyette bulunmaması, aleyhinde bazı tavırların alınmasına sebep oldu. Kendisine olan bunca güvene rağmen seferin başarıya ulaşması için gerekli gayreti sarfetmediği düşüncesi hakimdi. Üstelik sefer masrafları için tahsis edilen para ve vergiler sayesinde hazinesini doldurmakla suçlanıyordu. Buna karşılık Ali Paşa ise, maiyetinde toplanan asker için gereken ulûfe ve bahşişlerin devletce verilmediğinden şikâyet ediyordu. Kanunsuz hiç bir şey yapmadığını söylemesine rağmen, Ali Paşa'nın sefer hazırlıkları sırasında kendisine tanınan yetkileri kötüye kullanıp halktan fazla para aldığını düşünenlerin sayısı fazlaydı. Gerek bu şikâyetler, gerekse Bozok ve Yeniil âyanı Çapanoğlu Mustafa Bey ile aralarındaki husumet, Canikli Ali Paşa ile hükûmeti karşı karşıya getirdi. Neticede devlete karşı takındığı tavır isyan olarak nitelenen Ali Paşa'nın ortadan kaldırılması kararı verildi.

³²⁷ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.119.

³²⁸ Aynalıkavak Tenkihnâmesi'nin maddeleri hakkında bkz. Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.329-335.

³²⁹ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.120.

³³⁰ Kırım seraskerliği görevi dolayısıyla asker toplaması hususunda daha önce kendisine emir gönderilen Ali Paşa'ya, müteakiben yazılan bir yazıyla, Rebiülevvel'in üçüncü günü itibariyle Rusya ile sulh görüşmelerinin yeniden başladığı bildirilerek, şimdilik ikinci bir emre kadar hazırlıklara ara vermesi ve beklemesi emredildi. BOA, MD, No.177/77-2, Erzurum valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâil-i Rebiülevvel 1193/19-28 Mart 1779.

³³¹ BOA, MD, No. 177/75-1, Kırım seraskeri Canikli Ali Paşa'ya hüküm, Rebiülevvel 1193/Mart 1779.

4. Ali Paşa'nın Gürcistan'daki Görevleri

a. 1765-1766 Yıllarındaki Görevleri

II. Bayezid devrinden itibaren Gürcistan'ın batı kısımlarına akınlar yapılmış; I.Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) zamanlarında da bölgenin güney ve güneybatı kesimleri Osmanlı topraklarına dahil edilmişti. Osmanlı Devleti'nin bilhassa İran ile olan mücadelelerinde Gürcistan bir savaş sahası olmuş ve bölge, yapılan müdahalelerle XVI. asırda üç ayrı krallığa bölünmüştü. Bunlar; merkezi Kartliya olan Tiflis, merkezi Kutayis olan Kahetya ve Samakşe-Saatabago krallıkları idi³³². 1578 senesinde İran seferine çıkan Lala Mustafa Paşa, Gürcü meliklerini itaate davet etmiş ve aksi takdirde ülkelerinin yağma ve ahalisinin esir edileceğini bildirmişti. Bunun üzerine bazı Gürcü melikleri, Osmanlı Devleti'ne tabi olmayı kabul etmişlerdi. İran ile yapılan savaşın Osmanlı Devleti'nin lehine neticelenmesi ve Osmanlı hakimiyetinin Şirvan'a kadar uzanmasıyla, Gürcistan'ın diğer bölgeleri de Osmanlı idaresine geçmişti³³³. Bundan sonraki dönemde bölgenin tahriri yapılmış ve düzenli bir idarenin kurulması temin edilmişti³³⁴.

XVII. yüzyılda Gürcistan Osmanlı Devleti ve İran arasında bir rekabet sahası olarak zaman zaman el değiştirdi. Fakat İran'ın hakimiyet sahası daha ziyade bölgenin güney ve orta kesimleri olup, batı kısımları ise genellikle Osmanlı idaresinde kaldı. 1625'de Safevi idaresine katılan Kartliya ve Kahetya, 1632'de Tiflis vilâyetine bağlı olarak tekrar Osmanlı Devleti'yle birleşti. XVIII. yüzyılın başlarına kadar bu iki bölge, ihtida etmiş Gürcü asıllı valiler tarafından yönetildi³³⁵.

³³² Mirza Bala, "Gürcistan", İA, IV, İstanbul 1988, s.841.

³³³ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasi Münasebetleri (1578-1590)*, s.39-40; Mahir Aydın, "Faş Kalesi", *Osmanlı Araştırmaları*, VI, İstanbul 1986, s.68.

³³⁴ Hüsamettin M.Karamanlı, "Gürcistan", TDVİA, XIV, İstanbul 1993, s.314; Mahir Aydın, "Faş Kalesi", s.68; Mirza Bala, "Gürcistan", s.842.

³³⁵ Hüsamettin M.Karamanlı, "Gürcistan", s.315.

Osmanlı Devleti'nin Gürcistan'daki hakimiyeti XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etti. Bu yüzyılda Rusya ve İran'la yapılan harpler Osmanlı Devleti'nin gücünü içeride ve dışarıda azaltmıştı. II.Katerina (1762) Rusya'nın Kafkasya siyasetine yeni bir hareketlilik getirdi³³⁶. Osmanlı Devleti'nin Ruslar'la uğraştığı bu yıllarda Tiflis hanı II. Eregli, Çariçe II.Katerina'dan da aldığı destekle Kartliya ve Kaahetya krallıklarını kendi idaresinde birleştirmeye muvaffak olarak Osmanlı hakimiyetinden çıkmanın yollarını arıyordu. Öte yandan yaptığı zulümler dolayısıyla hanlıktan azledilen Açıkbaş hakimi Salamon da Rusya'dan yardım görmek suretiyle Osmanlı Devleti'ne isyan etti (1762). Bu tarihte Salamon'ın cezalandırılması için Erzurum valisi Abdurrahman Paşa memur edildiyse de bir netice alınması mümkün olmadı³³⁷.

Rusya'nın tahrikleriyle Gürcistan'da Osmanlı idaresine karşı başlatılan isyan hareketini bastırmak ve bölgeye yeniden bir nizam vermek için Çıldır valisi Hasan Paşa görevlendirildi (1765)³³⁸. Hasan Paşa'nın emrine Çıldır eyaletinden toplanan 4.000 askerin yanında, Canik sancağı'ndan da 4.000 piyade levant gönderildi³³⁹. Gemilerle Vona iskelesinden Faş Kalesi'ne nakledilen bu levantlerin başında Canikli Ali Bey vardı³⁴⁰. Hasan Paşa, Gürcistan tarafına doğru harekete geçip, vergi vermekten kaçınan hanları itaate aldı. Fakat asi Salamon Tiflis'e kaçtı ve yakalanması mümkün olmadı. Osmanlı hükûmeti ise, Salamon'ın yakalanmasını ve kesin olarak ortadan kaldırılmasını istiyordu³⁴¹. Aksi takdirde Gürcistan'da Rus nüfuzu artacak ve Osmanlı Devleti'nin doğu sınırları Rus tehdidi altına girecekti.

³³⁶ Akdes N.Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara 1990, s.34.

³³⁷ Yuzo Nagata, *Muhsinzâde Mehmed Paşa ve Âyanlık Müessesesi*, s.28-29.

³³⁸ "Gürcistan'da itaatsiz olan meliklerin te'dib ve güşmâllerine cüyûş-ı kesîre ile Çıldır valisi nasb olunup...", BOA, C.Askeriye, No.2178, Trabzon valisi Abdi Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Şa'ban 1178/13-21 Şubat 1765.

³³⁹ Çeşmîzade Mustafa Reşid, *Çeşmîzade Tarihi*, Yayına hazırlayan: Bekir Küttükoğlu, İstanbul 1959, s.4-5.

³⁴⁰ BOA, C.Askeriye, No.2178, Trabzon valisi Abdi Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Şa'ban 1178/13-21 Şubat 1765.

³⁴¹ Çeşmîzade Mustafa Reşid, *Çeşmîzade Tarihi*, s.9.

Gürcistan meselesinin kesin olarak bitirilmesini isteyen hükûmet, 1766 senesi ilkbaharında yeniden harekete geçmek üzere Hasan Paşa'yı memur etti. Canikli Ali Bey de Canik ve havalisinden tertip ve tecviz edeceği 2.000 leventle Faş tarafına gidecek ve Hasan Paşa'ya destek verecekti. Ali Bey'in emrinde toplanan askerlerin gemilerle Vona'dan (Perşembe) Faş'a geçirilmesi için, Yiğitbaşı Hacı Ahmed görevlendirilirken, Karadeniz sahilindeki iskelelerin kadı ve âyanlarına da bu askerlerin bir an önce hareket etmesi için gerekli ihtimamı göstermeleri emredildi³⁴².

Canikli Ali Bey'in desteğini alan Hasan Paşa, emrindeki askerlerle Gürcistan topraklarına girerek, bir çok kaleyi itaat altına aldı³⁴³. Asker ve cephane bırakmak suretiyle, ele geçirilen kalelerin muhafazasını sağladı. Ancak Gürcistan'da sükûnetin tam temini için Salamon'ın tahkim edip içinde gizlendiği Suvir Kalesi'nin de alınması gerekiyordu. Hasan Paşa, Bağdatcık'da askerin ileri gelenleriyle yaptığı toplantıda bu konuyu gündeme getirdi. Neticede Suvir Kalesi'nin alınmasına karar verildi. Bunun üzerine kaleye doğru harekete geçildi. Yol üzerindeki eşkıyaların bir kısmı öldürüldü, bazıları da esir alındı. Bu şekilde Suvir Kalesi'ne kadar gelindi ve kale kuşatıldı. Fakat kalenin tahkimi Salamon tarafından çok kuvvetli yapıldığından muhasara uzun sürdü. Nihayet yirmi dokuzuncu günün sonunda kaledekiler aman dileyerek teslim olmak zorunda kaldılar. Salamon ise bir yolunu bulup kaçmayı başardı. Bu şekilde ele geçirilen Suvir Kalesi, asker ve cephane ile takviye edilerek, Açıkbaz meliki nasb olunan Tahmuras'a verildi³⁴⁴.

Gürcistan'da mukavemet edecek bir güç kalmamakla birlikte, Salamon hâlâ yakalanamadığı için tehlike bitmiş değildi. Dolayısıyla onun bertaraf edilmesi gerekiyordu. Bunu sadece Osmanlı hükûmeti değil, Gürcü halk da istiyordu. Çünkü onun isyankâr davranışları yüzünden bir çok insan ölmüş ve ülkeleri perişan olmuştu. Nitekim Gürcüler'in ileri gelenleri, Kütatis'de

³⁴² BOA, C.Askeriye, No.2178, Eğri Liman'dan Trabzon'a kadar olan iskelelerin kadılarına ve âyanına ve Canik muhassılı Ali Bey'e hüküm, 12 Şevval 1179/25 Mart 1766.

³⁴³ Ahmed Vâsîf, Tarih, I, s.228; Ferâizcizade, Gülşen-i Maârif, II, s.1551-1552.

bulunan Hasan Paşa'ya adam göndererek, görüşme talebinde bulundular. Hasan Paşa, orduda bulunan Kapıcılar Kethüdası İbrahim Ağa ve kethüdasını, Kapıcıbaşı El-Hac Mehmed Bey'i, ordu kadısı İsmail Efendi ve ordu ağasını onların meramlarını dinlemek üzere gönderdi. Gürcüler, Salamon'dan çekindikleri için isyankâr davrandıklarını, Salamon tehlikesinin bertaraf edilmesi halinde Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmaya devam edeceklerini söyleyerek, işledikleri cürmün affedilmesini talep ettiler. Fakat Salamon'ın ortadan kaldırılmasının zor olduğunu söyleyen Gürcüler, Osmanlı askeri bölgeden çekilince Tahmuras'ın yalnız kalıp Salamon'la baş edemeyeceği endişesini dile getirerek yardım istediler³⁴⁵.

Gürcü ileri gelenlerinin bu ifadeleri ve Suvir Kalesi'nin Osmanlı askeri ile takviyeli olarak muhafazası istekleri, heyet tarafından Hasan Paşa'ya bildirildi. Gürcüler niyetlerinde samimi olduklarını ispat için gerekirse rehine vermeyi de teklif ettiler. Onların bu isteği serasker Hasan Paşa ve ordu ileri gelenleri tarafından değerlendirildi. Bu görev için en uygun kişinin Canik muhassılı Ali Bey olduğu düşünülüyordu. Zaten Gürcüler'in de, Canikli Ali Bey'in Gürcistan'da kalması yönünde bir talepleri vardı. Bunun üzerine Ali Bey'in, kış mevsiminde bölgenin asayişini temin etmek maksadıyla üç dört bin kadar askerle Kütatis Kalesi'nde kalması kararlaştırıldı (Kasım 1766)³⁴⁶. Ayrıca Gürcüler'den de, verdikleri sözde duracaklarına ve itaatten ayrılmayacaklarına dair senetler alındı³⁴⁷.

Kütatis'de yetmiş gün kadar kalan Canikli Ali Bey, burada bazı zorluklarla karşılaştı. Özellikle askerin ihtiyacı olan zahirenin temini hususunda sıkıntı çeken Ali Bey, İstanbul'a gönderdiği yazıda bu durumdan bahsederek, Kütatis civarından temin ettikleri yiyeceklerin bittiğini, zaten kendilerine kırk günlük tayinat bedeli verildiğini belirtti ve acilen para ya da

³⁴⁴ Ahmed Vâsıf, *Tarih*, I, s.229-230; Ferâizcizade, *Gülşen-i Maârif*, II, s.1551-1552; Çeşmîzade Mustafa Reşid, *Çeşmîzade Tarihi*, s.7-8.

³⁴⁵ Ahmed Vâsıf, *Tarih*, I, s.229-230; Çeşmîzade Mustafa Reşid, *Çeşmîzade Tarihi*, s.7-8.

³⁴⁶ Çeşmîzade Mustafa Reşid, *Çeşmîzade Tarihi*, s.7-8.

³⁴⁷ Ferâizcizade, *Gülşen-i Maarif*, II, s.1551-1552; Şemdanîzade, *Mür'it-Tevârih*, II.A, s.93-94.

yiyecek gönderilmesini talep etti³⁴⁸. Bunun üzerine önce konu hakkında Çıldır valisi İbrahim Paşa'ya yazı yazılarak Ali Bey'in isteğinin haklı olup olmadığı araştırıldı. İbrahim Paşa'nın gönderdiği yazı üzerine Ali Bey'e Hazine-i Âmire'den 20.000 kuruş gönderilerek, maiyetindeki askerlerin zahire ihtiyacını bölge halkından satın alarak temin etmesi kendisine emredildi³⁴⁹.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında da Faş Kalesi muhafazası için bin kadar piyade asker tertip ederek göndermesi hususunda Ali Paşa'ya emir verildi. Daha önce 1772 yılı başlarında Faş Kalesi muhafazası için Canik havalisinden bin kadar asker tahriri hususunda kendisine yazı gönderildiği hatırlatılan emirde, altı aylık mevâcibleri mukabili 27.000 kuruşun hazinece tahsis edilmesine rağmen bu askerleri göndermekte ihmalkâr davranan Ali Paşa ikaz edildi. Faş'ın öneminin vurgulandığı mükerrer emirde, kaleyi muhafaza etmek üzere istenen miktardaki askeri hemen Faş Kalesi'ne göndermesi Ali Paşa'ya emredildi³⁵⁰.

b. Gürcistan Sınırındaki Olaylar Sırasında Ali Paşa'ya Verilen Görevler

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Osmanlı Devleti'nin ağır bir mağlubiyetle ayrılması ile, Rusya yeniden ve daha kararlı bir şekilde Gürcistan siyasetine ağırlık vermeye başladı. Savaş sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Andlaşması'na göre Bağdatcık, Kütatis ve Şhriban kalelerinden Rus askerleri çekileceklerdi. Fakat Ruslar, bu kalelerin Osmanlılar'a geçmesine razı değillerdi. Onlara göre adı geçen yerleri ihtiva eden İmeretya'nın (Mingrel veya Açıkbaz) "*en eski sahiplerine*" verilmesi gerekiyordu. Osmanlı Devleti ise bu

³⁴⁸ BOA, C.Askeriye, No.51763, Canikli Ali Bey'in tahrirâtı, 27 Ramazan 1180/26 Şubat 1767.

³⁴⁹ BOA, C.Askeriye, No.51763, Çıldır valisi İbrahim Paşa'ya hüküm, 7 Zilka'de 1180/6 Nisan 1767.

³⁵⁰ BOA, C.Askeriye, No.1659, Amasya sancağı mutasarrıfı ve Canik muhassılı Kapıcıbaşı Ali Bey'e hüküm, 10 Rebiülâhîr 1186/11 Temmuz 1772.

toprakların kendisine ait olduğunu iddia ediyordu. Bu sebeple iki devlet arasındaki sürtüşme, andlaşmadan sonra da devam etti³⁵¹.

Rusya'nın iddialarına Gürcistan kralı II.Eregli de destek veriyordu. II.Eregli, İran ile yapılan savaş sırasında her ne kadar Osmanlı Devleti'ne sadık olduğunu bildiren mektuplar göndermişse de, esasen ayrılmak düşüncesindeydi. Nitekim Osmanlı Devleti'nin Küçük Kaynarca Andlaşması'ndan sonraki zayıf durumundan istifade ederek, bu düşüncesini gerçekleştirme plânlarına başvurdu. Hatta bu amaçla Osmanlılar'ın himayesinde bulunan Azerbaycan hanlarına da Osmanlılar'a karşı işbirliği önerilerinde bulundu³⁵². II.Eregli'nin bu faaliyetlerinin arkasında en büyük destekçi, şüphesiz Rusya idi. Öte yandan Açıkbaş hakimi Salamon da bu sıralarda II.Eregli ile müttefik olarak Rusya ile işbirliği halindeydi³⁵³. Aralarındaki din bağı bu işbirliğini daha da güçlendiriyordu³⁵⁴.

Rusya'nın Gürcüler'le işbirliği yapması, esasen -Kırım'dan sonra Kafkasya'yı da ele geçirme plânlarının bir parçası idi³⁵⁵. Nitekim bunu başardıktan sonra Ruslar'ın ikinci ve en önemli hedefi Gürcistan'a kolayca ulaşabilecek bir yol yapmak oldu. Kafkaslar'daki Rus ordularının kumandanı General Potemkin'in emriyle, günde sekiz yüz kişinin çalışarak yaptığı ve ünlü Daryal Geçidi'nden geçen bu "*Askeri Gürcü Yolu*", 1783 yılında bitirildi. Bir arabanın rahatça geçebileceği şekilde yapılan 240 kilometrelik bu yol³⁵⁶ sayesinde Ruslar, ileride Kafkasya'da girişecekleri işgal hareketinin altyapısını

³⁵¹ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.35.

³⁵² İbrahim Yüksel, "Çarlık Rusyası'nın Azerbaycan'ı İstilas ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu", *Kafkas Araştırmaları I*, İstanbul 1988, s.28.

³⁵³ Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, s.77-78. Açıkbaş hakimi Salamon önceleri Rus telkinlerine boyun eğmemişken gerek Osmanlı Devleti'nin huduttaki görevlilerinin yanlış davranışları yüzünden, gerekse II.Katerina'nın oldukça yüklü hediyeleri karşısında fazla dayanamayıp Rusya tarafına meyletmiştir. Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, s.233.

³⁵⁴ *Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri*, Ankara 1992, s. XXIII.

³⁵⁵ Bu tarihlerde Ruslar'ın Kafkasya ve Azerbaycan ile ilgili plânları ve icraatleri hakkında özet bilgi için bkz. Rıza Karagöz, "*Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Siyaseti*", *Akademik Açı*, S.4, Samsun 1997, s.175 vd.

³⁵⁶ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.36.

oluşturdular. Ruslar, Gürcistan'la sağladığı irtibat sayesinde Kafkasya'nın orta yerinde bir üs elde etmiş oldular.

Kırım'ın kaybedilmesinin ardından Kafkasya'nın da Rus hakimiyetine geçmesini istemeyen Osmanlı Devleti, bütün bu gelişmeler karşısında bölgedeki hanlıkları uyarmaya başladı. Dağıstan ve Azerbaycan hanlarıyla yapılan yazışmalarda, Ruslar'ın Gürcistan'daki faaliyetlerinden söz edilerek, aralarında işbirliği yapmaları ve Rus-Gürcü ittifakına engel olmaları istendi. Hanlar, gönderdikleri mektuplarda Osmanlı Devleti ile işbirliğine hazır olduklarını bildirdiler³⁵⁷. Fakat buna rağmen II.Eregli'nin Ruslar'la bir andlaşma imzalamasının önü alınamadı. 24 Temmuz 1783 tarihinde imzalanan ve on üç maddeyi ihtiva eden Rusya-Gürcistan Andlaşması³⁵⁸, Gürcistan'ın Osmanlı Devleti ile irtibatını keserek, Rusya'nın himayesi altına girmesi anlamına geliyordu. Nitekim Rusya andlaşmanın hemen ardından Tiflis'e asker ve mühimmat sevkine başladı³⁵⁹.

Ruslar'ın II.Eregli ile yaptığı andlaşmadan sonra Tiflis'e asker sevkياتında bulunması karşısında, Osmanlı Devleti dikkate değer bir tepkide bulunamadı. Çünkü Tiflis'e yapılacak herhangi bir hareket, Rusya'nın müdahalesine sebebiyet verebilirdi. Öte yandan Rusya'nın bölgeye yönelik faaliyetleri açıkça görüldüğü halde, Tiflis ve Açıkbâş'a yakın olan kaleler de takviye edilmemiş ve tamire muhtaç bir halde bulunuyordu. Bu durum II.Eregli ve Salamon'ın cesaretini artırıyor ve tahrikkâr davranışlarda bulunmalarını kolaylaştırıyordu³⁶⁰.

Gürcüler'in Osmanlı kalelerine yönelik faaliyetlerini artırmaları karşısında Çıldır eyaletine bağlı Acara halkının da Gürcistan üzerine akınlar yaparak esir ve ganimet alması, huduttâ gerginliğin artmasına yol açtı. Gürcüler Acaralılar'dan intikam almak için hazırlık yapmaya başladılar. Faş Kalesi'ne

³⁵⁷ Azerbaycan ve Dağıstan hanlarından gelen mektuplarla, işbirliğine hazır olduklarına dair haberler hakkında bkz. *Osmanlı Devleti İle Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri I*, Ankara 1992, s.62 ve 65.

³⁵⁸ Andlaşma maddeleri için bkz. Ahmed Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.76-77; Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, s.75-77.

³⁵⁹ Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, s.80.

saldırmayı plânlayan Gürcüler'in bu niyetlerine dair haberler Faş muhafızı Halil Paşa'ya gelince o da gerekli tedbirleri aldı. Gürcüler'in Faş civarındaki Cako kasabasına saldıracakları öğrenilince, kasaba halkı dağlara çekildi. 8 Mayıs 1784'de Cako'ya gelen Gürcüler, kaleyi ateşe vermeye çalışırken, daha önceden yapılan plâna uygun olarak eski Gönnye mutasarrıfı Abaza Mehmed paşa, emrindeki askerlerle onların üzerine saldırdı. Meydana gelen çatışmada Gürcüler'in ekserisi öldürüldü³⁶¹.

Gürcistan hududunda meydana gelen bu olay, II.Eregli'nın Faş ve Batum kalelerini almaya yönelik faaliyetlerini artırmasına yol açtı. Çıldır valisi Süleyman Paşa'dan alınan bilgiye göre, Faş Kalesi'ndeki bir kişiyi elde eden II.Eregli, bu sayede kendisine karşı alınan tedbirlerden zamanında haberdar oluyordu³⁶². Osmanlı hükûmeti, Ruslar'dan destek ve güç alan Eregli Han ve Açıkbaş hakimi Salamon'ın bu saldırı plânlarına karşı sınırdeki kaleleri takviye etmeye çalıştı. Bu amaçla, Faş, Batum, Sohum ve Soğucak kalelerine yamak yazımı kararı alındı³⁶³. Hükûmet bu iş için bölgeye hakimiyeti bilinen Trabzon valisi Canikli Ali Paşa'yı görevlendirdi³⁶⁴. Nitekim Ali Paşa'ya, Tokat, Amasya, Osmancık ve Merzifon'dan 500; Trabzon, Rize, Sürmene ve Yomra'dan 200 asker tertib ederek Faş ve Batum kalelerini muhafaza etmek için gitmesi ve bölgede bozulan asayiş düzeltilmesi emredildi³⁶⁵. Faş Kalesi'ne giden Ali Paşa, önce istihbarat faaliyetlerinde bulundu. Görevlendirdiği

³⁶⁰ Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, s.81.

³⁶¹ Mahir Aydın, *Faş Kalesi*, s.110-111.

³⁶² Ahmed Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr, ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.154.

³⁶³ Ahmed Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.154.

³⁶⁴ BOA, MD, No. 181/230-665, Trabzon valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Receb 1197/22 Haziran-1 Temmuz 1783; MD, No. 181/260-739, Trabzon valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâil-i Ramazan 1197/31 Temmuz-9 Ağustos 1783; C.Askeriye, No. 35867, Trabzon valisi ve Canik muhassılı Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Ramazan 1197/20-29 Ağustos 1783.

³⁶⁵ BOA, MD, No.181/260-739, Trabzon valisi Ali Paşa'ya ve yamak tahririne memur Serturnacı El-Hac Mustafa'ya hüküm, Evâhir-i Ramazan 1197/20-29 Ağustos 1783; *Trabzon Şeriye Sicili*, No.1937, s.51-1, Trabzon valisi Ali Paşa'ya hüküm, tarihsiz. Canikli Ali Paşa'nın topladığı yamakların Soğucak'a nakli için gereken gemilerin ücreti ve ihtiyaçları olan peksimet paraları, Trabzon gümrüğünden ödenecekti. *Trabzon Şeriye Sicili*, No.1937, s.64-1, Trabzon gümrük eminine ve mütesellim Abdullah Ağa'ya emir, 2 Şevval 1197/31 Ağustos 1783; BOA, C.Dahiliye, No. 51447, Yeniçeri ağasının takriri, 11 Şevval 1197/9 Eylül 1783; C.Askeriye, No. 51452, Trabzon kadısına, mütesellimine ve gümrük eminine hüküm, 12 Şevval 1197/10 Eylül 1783.

casuslar vasıtasıyla II.Eregli'nin sınır kalelerine yönelik hareketlerde bulunduğunu öğrenen Ali Paşa, kale ve sınırların muhafazası için takviye gerektiğini hükûmete bildirdi³⁶⁶.

Ali Paşa mektubunda, Faş ve Batum'a gönderilecek yamakların tayinatsız gönderilmemesi hususu üzerinde önemle duruyordu. Zira bu durumun onların gevşek davranmalarına yol açacağından endişe ediyordu. Ayrıca asayişin sağlanması için bölgeye vâkıf birinin görevlendirilmesi gerektiğini ifade eden Ali Paşa bu iş için, gerektiğinde beş altı bin asker temin edecek kadar nüfuz sâhibi olan Gönve sakinlerinden Hacı Şahinzâde Osman Paşa'nın oğlu Mustafa Bey'in daha uygun olduğunu bildirdi. Ali Paşa'nın bu teklifi üzerine uhdesine mîr-i miranlık rütbesi verilen Mustafa Bey, emrine para ve asker gönderilmek suretiyle Faş Kalesi'nin muhafazası için görevlendirildi (3 Haziran 1784)³⁶⁷.

Gürcüler'in Cako'da aldıkları mağlubiyet üzerine, Açıkbâş hakimi Salamon'un kederinden ölmesi, bölgede yeni bir problemin doğmasına sebebiyet verdi. Salamon'un ölmesi, Tiflis'den sonra Açıkbâş Hanlığı'nın da Rus kontrolüne geçmesi tehlikesini ortaya çıkardı. Zira Açıkbâş hakimliği için Salamon'un oğlu ve II.Eregli'nin damadı olan David'den başka aday bulunmuyordu. Salamon'un oğlunun Açıkbâş hakimi olması halinde ise Gürcistan'ın tamamen II.Eregli Han ve Rus kontrolü altına girmesi kaçınılmazdı. Bu durumu değerlendiren Osmanlı hükûmeti, bir kaç yıldan beri İstanbul'da bulunan ve Gürcülerce de kabul gören Açıkbâş melikzâdelerinden Liani Keyhüsrev'i Açıkbâş hanı yapmayı kararlaştırdı³⁶⁸. Böylece Ruslar'ın bölgede daha da güçlenmelerinin önü alınmış olacaktı.

Liani Keyhüsrev'in melik nasb edilmesi kararının alınması üzerine onun Açıkbâş'a nasıl gönderileceği meselesi araştırıldı. Neticede, Liani Keyhüsrev'in de önerisi ile, Gürcüler tarafından iyi tanınan ve kalabalık bir askeri güce sahip olan Canikli Ali Paşa bu işe memur edildi. Kendisine 4.000

³⁶⁶ Ahmed Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr, ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.155.

³⁶⁷ Ahmed Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.155.

³⁶⁸ Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, s.235.

kuruş para ve yanına adamlar katılarak İstanbul'dan yola çıkarılan Liani Keyhüsrev'i³⁶⁹ salimen Açıkbâş'a götürmesi için Ali Paşa, kethüdası Trabzon mütesellimi Abdullah Ağa'yı 8.000 askerle görevlendirdi³⁷⁰. Fakat Liani Keyhüsrev'in gönderilmesi hazırlıklarının yapıldığı bu sırada, Ruslar daha erken davranıp, Salamon'un oğlu David'i yanına bir miktar asker vererek Açıkbâş'a gönderdiler. Bu durum karşısında önceleri şaşkınlık gösteren Osmanlı hükûmeti, hemen bir meşveret meclisi toplayarak ne yapılması gerektiği hususunu görüştü. Toplantıda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir savaşa sebep olmasından endişe edilen bu meselenin, diplomatik yollardan çözüme kavuşturulmasının daha uygun olduğu kararı verildi. Buna göre, Osmanlı hükûmeti tarafından Açıkbâş meliki nasb olunan Liani Keyhüsrev'in melikliğinde ısrar edilmeyecek, fakat melik tayini hakkı Osmanlı Devleti'nin olduğu için, David'e menşur gönderilecek, ahalinin bunu da istememesi halinde başka birisi tayin edilecekti (23 Aralık 1784)³⁷¹. Nitekim Ruslar'ın emrivakisiyle bir müddet sonra Osmanlı Devleti David'in Açıkbâş hanı olmasını kabul etti.

Rusya'nın bir taraftan Kırım'ı işgal edip diğer taraftan da Tiflis Hanı II. Eregli ile andlaşma yapması, Osmanlı Devleti'ni bu bölgede daha esaslı bir siyaset takip etmeye ve tedbir almaya sevketti. Bölgeye vakıf olduğu bilinen Ali Paşa, hem Gürcistan meselesinde kendisinin tecrübelerinden istifade etmek hem de Eregli Han ve Ruslar'a karşı Azerbaycan'daki hanlarla muhaberede bulunmak maksadıyla Erzurum valiliğine getirildi³⁷². Erzurum eyaleti, Osmanlı Devleti'nin doğu hudutlarının muhafazası için büyük önem taşıdığından, buraya tayin olunan valilerin güçlü ve muktedir olmalarına itina gösteriliyordu. Bu sebeple Ali Paşa Erzurum valiliğine tayin edilirken maiyetinde üç bin kadar askerle yeni görev yerine gitti. Maiyetine memur bu kadar askerin zahiresini

³⁶⁹ BOA, Ali Emiri, I.Abdülhamid, No. 1215, Sadrazam telhisi, Tarihsiz.

³⁷⁰ Ahmed Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s. 189.

³⁷¹ Ahmed Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.209.

³⁷² BOA, HH, No.1321, Erzurum valiliğine tayin olunan Canikli Ali Paşa'nın tahrirâtı, 10 Zilka'de 1198/25 Eylül 1784. Erzurum valiliğine tayin edilen Ali Paşa'dan boşalan Trabzon valiliğine ise oğlu Mikdat Ahmed Paşa getirildi. Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, II, s.191.

tedarik etmeye gücünün yetmeyeceğini bildiren Ali Paşa, zahire bedelinin devlet tarafından ödenmesini veya Erzurum'un hazeriye vergisinin iki katına çıkarılmasını talep etti³⁷³. Bunun üzerine Erzurum eyaletinin 27.500 kuruş olan 1199/1784-85 yılı hazeriye vergisi yerine, bu miktarın iki katı olan 55.000 kuruş seferiye vergisi toplanması uygun görüldü³⁷⁴.

Ali Paşa Erzurum'a gider gitmez Tiflis hanı Eregli Han'ın plânları ve Gürcistan bölgesindeki diğer olaylar hakkında malûmat toplayarak hem İstanbul'a bilgi verdi hem de yapılması gerekenler hususunda önerilerini dile getirdi. Ali Paşa'nın Erzurum'a gittiği tarihlerde, Salamon'un ölümüyle boşalan Açıkbaş hanlığına kimin tayin edileceği meselesi gündemdeydi. Hükûmet, bu bölgede nüfuzunu devam ettirebilmek için Liani Keyhüsrev'i Açıkbaş'a göndermeye karar verdi. O sırada İstanbul'da bulunan Gürcistan beyzadelerinden Kôr Yorgi de han olmayı arzuluyordu. Gürcü halktan han olması hususunda davet aldığını söyleyen Kôr Yorgi, Osmanlı Devleti'nin kendisine destek vermesini istiyordu. Erzurum valisi Ali Paşa da, Kôr Yorgi'nin gönderilmesini uygun gördüğünü bildirmişti. Ancak bu sırada Rusya'nın desteklediği David, Açıkbaş'a gelerek hanlık koltuğuna oturmuştu. Bu mesele yüzünden Rusya ile bir çatışmayı göze alamayan devlet, gerektiğinde kendisinden istifade edilebilir düşüncesiyle Yorgi'nin İstanbul'da ikamet ettirilmesini daha uygun gördü. Ali Paşa da bilâhare Kôr Yorgi'nin İstanbul'da tutulmasının daha uygun olduğu yönünde görüş bildirdi³⁷⁵.

Rusya ile ittifak yapan Tiflis Hanı Eregli Han, Revan Kalesi'ni ele geçirmeyi plânlıyordu. Revan'ın istilâsı halinde Osmanlı Devleti'nin doğu hudutları daha büyük bir tehlike altına girecekti. Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Hoy hanı Ahmed Han ve diğer Dağıstan hanları da Revan'ın maruz kaldığı tehlikeyi haber vermişlerdi. Revan'ın maruz kaldığı bu durum Erzurum'a tayin olunan Ali Paşa'ya bildirilerek, Erzurum'a gider gitmez Azerbaycan ve

³⁷³ BOA, HH, No.1321, Erzurum Valisi Ali Paşa'nın tahrirâtı. 10 Zilka'de 1198/25 Eylül 1784.

³⁷⁴ BOA, HH, No.1322, Erzurum valisi Ali Paşa'nın tahriratından bir maddenin hulâsası, 19 Zilka'de 1198/4 Ekim 1784.

Dağıstan hanlarıyla haberleşmesi, ilk iş olarak Revan Kalesi'nin emaneten Osmanlı Devleti'ne terk veya başka bir yolla muhafaza edilmesi hususunda gerekli çalışmayı başlatması emredilmişti. Ali Paşa Erzurum'a gidince bu konuda araştırma yapacağını ve duruma göre uygun olan tedbiri alacağını bildirdi³⁷⁶.

Gürcistan'ın Rusya ile yaptığı ittifak, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki kaleleri kuvvetlendirerek tedbir almasını gerektirmişti. Sohum Kalesi'nin muhafazası için yeniçeri ocağından 300 yamak, 20 topçu ve 300 mirî asker gönderilmesi hususunda Sohum Kalesi muhafızı Keleş Bey talepte bulunmuştu. Faş muhafızı Halil Paşa da Sohum'a en az 500 asker gönderilmesi gerektiğini bildirmişti. Gürcistan meselesi esasen Erzurum valisi Ali Paşa'ya havale olunduğundan, Faş ve Sohum kaleleri muhafızlarının talepleri Ali Paşa'ya bildirildi³⁷⁷. Ali Paşa cevaben gönderdiği yazıda, kethüdası Abdullah'ın maiyetindeki askerlerle birlikte halen Gürcistan taraflarında olması hasebiyle³⁷⁸ Sohum için ayrıca asker gönderilmesine gerek olmadığını belirtti. Onun yerine Anapa Kalesi'nin takviye edilmesini tavsiye eden Ali Paşa, ihtiyaten Sohum'un da bir miktar askerle takviyesinin düşünülmesi halinde bu askerlerin Yeniçeri Ocağı'ndan gönderilmesinin veya masrafları hazineden karşılanmak şartıyla o havaliden temin edilmesinin daha doğru olacağını bildirdi³⁷⁹. Ali Paşa'nın bu

³⁷⁵ BOA, HH, No.1322, Ali Paşa'nın tahriratından bir maddenin hulâsası, 10 Zilka'de 1198/25 Eylül 1784.

³⁷⁶ BOA, HH, No.1324, Ali Paşa'nın tahrirâtı, 3 Zilka'de 1198/18 Eylül 1784; BOA, HH, No.1322, Ali Paşa'nın tahriratından bir maddenin hulâsası, 10 Zilka'de 1198/25 Eylül 1784.

³⁷⁷ BOA, HH, No.1322, Ali Paşa'nın tahriratından bir maddenin hulâsası, 10 Zilka'de 1198/25 Eylül 1784.

³⁷⁸ Açıkbaş melikliği için düşünülen Keyhüsrev'in Gürcistan'a götürülmesine memur olunan Ali Paşa'nın kethüdası Trabzon mütesellimi Abdullah Ağa, Trabzon'daki timar ve zeamet erbabından müteşekkil bir ordu ile 28 Ağustos 1784 tarihinde Gürcistan'a gönderilmişti. Abdullah Ağa, emrindeki askerlerle birlikte Gürcistan'da yaklaşık üç ay kaldıktan sonra, şiddetli kış sebebiyle geri dönmek zorunda kalmıştır. BOA, C.Askerîye, No.17420, 23 Rebiülâhîr 1199/5 Mart 1785; BOA, HH, No.1325, Erzurum valisi Canikli Ali Paşa'nın tahrirâtı, 5 Zilka'de 1198/20 Eylül 1784.

³⁷⁹ BOA, HH, No.1325, Erzurum valisi Ali Paşa'nın tahrirâtı, 5 Zilka'de 1198/20 Eylül 1784. Ali Paşa, Sohum Kalesi'nde mevcut askerlerin Abazalar'dan müteşekkil olması dolayısıyla, taşradan oraya gidecek askerlerle anlaşmazlığa düşmelerinden endişeleniyordu. Böyle bir durum muhafazadan ziyade zarara sebebiyet vereceğinden kale muhafızını da zor duruma sokabilirdi. BOA, HH, No.1322, Ali Paşa'nın tahriratından bir maddenin hulâsası, 10 Zilka'de 1198/25 Eylül 1784.

tavsiyesi yerinde görülerek, Anapa ve civarının korunması için Soğucak muhafızı Ferah Ali Paşa'ya asker, zahire ve para gönderilmesi yoluna gidildi³⁸⁰.

Kırım'ın işgali ve Gürcistan'daki olaylar yüzünden Rusya ile Osmanlı Devleti arasında bir harp çıkması ihtimali yüksek idi. Bu sebeple sınır kalelerinin iyice tahkim edilmesi gerekiyordu³⁸¹. Nitekim Sohum, Faş, Anapa ve Soğucak gibi kalelerin yanısıra Kars ve Çıldır eyaletindeki kalelerin tahkimine de itina gösterildi. Kars ve Çıldır Kalesi için İstanbul'dan gönderilen mühimmatın yerlerine ulaştırılması, bu kalelerin tamire muhtaç yerlerinin onarılması hususlarına Erzurum valisi Ali Paşa memur edildi³⁸². Kars ve Magazberd kalelerinin tamir masrafları için Diyarbakır Eyaletine bağlı Samsad ve Siverek sancaklarından 12.200 kuruş temin edildi³⁸³. Sınır kalelerindeki askerlerin iâşesi için de Erzurum eyaletine bağlı Karahisar-ı Şarkî, Kemah, Kuruçay ve diğer kazalardan zahire satın alınması hususunda Ali Paşa'ya emir verildi³⁸⁴. Sınırdaki Ahıska, Ahılkelek, Argun ve Hartuş kalelerinde bulunan askerlerin mevacic bedeli için ayrıca Trabzon gümrüğü gelirinden de para aktarıldı³⁸⁵. Bu şekilde muhtemel bir harp halinde sınır boylarının Rus saldırılarına hazır duruma getirilmesi için gerekli tedbirler alınmış oldu.

³⁸⁰ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.521.

³⁸¹ Sınır kalelerinde mevcut bulunmak üzere İstanbul'dan Trabzon'a gönderilen mühimmatın buradan Ahılkelek, Ahıska, Hartuş ve Argun gibi kalelere nakli hususunda Trabzon valisi Ali Paşa'ya emir verilmişti. Bkz.Trabzon Şeriye Sicili, No.1937/35-5, Trabzon valisi Ali Paşa'ya hüküm, 20 Rebiülâhîr 1198/13 Mart 1784.

³⁸² BOA, Ali Emiri, I.Abdülhamid, No.20435, Erzurum valisi Ali Paşa'ya hüküm, 6 Zilka'de 1198/21 Eylül 1784.

³⁸³ BOA, Ali Emiri, I.Abdülhamid, No.9468, Erzurum valisi Ali Paşa'nın tahrirâtı, Gurre-i Cemaziyelâhîr 1199/11-20 Nisan 1785. Siverek ve Samsat'tan toplanan paralar yetmeyince, Ali Paşa İstanbul'dan para gönderilmesini talep etmiştir. Yapılan tahkikatta kalelerin tamiri için şimdiye kadar 15.000 kuruş toplandığı, hazineye de 9.500 kuruş gönderildiği tespit edilmiştir. BOA, Ali Emiri, I.Abdülhamid, No.13322, Ali Paşa'nın tahrirâtı, 11 Recep 1199/20 Mayıs 1785.

³⁸⁴ Söz konusu kazaların halkı, bu zahirelerin Çıldır eyaletindeki kalelere naklinin mesafe uzaklığı sebebiyle çok pahalıya mal olacağını ifade ederek parasını kendileri vermek şartıyla üzerlerine düşen hissenin Ahıska'dan satın alınmasını talep etmişlerdir. Ali Paşa'ya bu hususta Çıldır valisi ile haberleşip uygun olanı yapması emredilmiştir. BOA, Ali Emiri, I.Abdülhamid, No.4783, Erzurum valisi Ali Paşa'ya hüküm, 14 Cemaziyelâhîr 1199/24 Nisan 1785.

³⁸⁵ Trabzon Şeriye Sicili, No.1937, 62-3, Trabzon kadısına ve iltizamen Trabzon gümrüğü uhdesinde bulunan Şatırzâde Ömer'e hüküm, 7 Şevval 1197/5 Eylül 1783.

5. Ali Paşa'nın Sinop Tersanesi'nde İnşasına Memur Olduğu Kalyonlar

Sinop, Karadeniz'de gemi kerestesi tedarikine ve donanma için gemi inşasına en müsait yerlerden biri idi³⁸⁶. Osmanlılar'a Candaroğulları Beyliği'nden miras kalan Sinop Tersanesi, mükemmel bir yer olarak XVI. ve XVII. asırlarda donanma için kadirga ve kalyon inşasında kullanılmıştır. Daha XVI. asır sonlarından itibaren önemi artan Sinop, bundan sonraki tarihlerde donanma gemilerinin yapıldığı bir tersane hüviyeti kazanmıştır. XIX. asrın sonlarına kadar bu özelliğini muhafaza eden Sinop Tersanesi'nde³⁸⁷, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Canikli Ali Paşa'nın yapımına memur olduğu kalyonlardan³⁸⁸ arşiv belgelerinde sıkça söz edilmektedir. Gemilerin yapım masrafı için gereken para ve kereste temin etmesinin yanısıra, bizzat Ali Paşa'nın inşasına memur olduğu kalyonlar da vardır.

Sinop Tersanesi'nde inşa olunan iki kıta kalyonun inşaat harcamalarında kullanılmak üzere Canik cizyesi malından 10.000 kuruş gönderilmesi hususunda Canikli Ali Bey'e emir verildiğini görmekteyiz³⁸⁹. Bu tarihte Ali Bey Canik muhassılı idi. Ali Paşa'nın yapımına memur olduğu başka iki kıta kalyon için de yine Canik cizyesinden 25.000 kuruş verilmesi hususunda kendisine emir gönderildi³⁹⁰.

Sinop Tersanesi'nde gemi inşası için gereken kereste, Sinop ve Kastamonu ormanlarından karşılanıyordu. Ancak tersanede sadece donanma için gemi yapılmıyordu. Tüccarlar için yapılan özel gemiler de vardı. Sinop'ta

³⁸⁶ Sinop'ta gemi inşasının gelişimi ve Sinop Tersanesi hakkında geniş bilgi için İbrahim Güler, XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Sinop, (Basılmamış Doktora Tezi) İstanbul 1992, s.233 ve devamı.

³⁸⁷ İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı, Ankara 1984, s.506.

³⁸⁸ Kalyon üç direkli yelkenli harp gemisidir. Osmanlılarda daha ziyade XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kullanılmıştır. İdris Bostan, Osmanlı Bahriye Teşkilâtı, s.94.

³⁸⁹ BOA, C.Bahriye, No.10540, Sinop kadısına ve Sinop'ta kalyon inşasına memur Mustafa'ya, 3 Safer 1185/18 Mayıs 1771.

³⁹⁰ BOA, C.Bahriye, No. 9214, Trabzon valisi ve Canik muhassılı Ali Paşa'ya hüküm, 22 Şevval 1189/16 Aralık 1775.

tüccarlar için inşa olunan *şayka* ve *melekse*³⁹¹ cinsi gemiler sebebiyle zaman zaman kereste sıkıntısı çekiliyor ve kalyon inşasında aksamalar oluyordu. Özellikle donanmanın gemi ihtiyacının çok olduğu savaş zamanlarında böyle aksaklıkların olması, devletin başka tedbirler almasını gerektiriyordu. Nitekim 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nde de buna benzer bir durum ortaya çıkmış ve kereste kıtlığı sebebiyle donanma gemilerinin inşası durmuştu. Sinop Tersanesi'nde kereste yokluğu sebebiyle inşası duran kalyonların bir an önce bitirilmesi hususunda Canik muhassılı Ali Bey'e, donanma kalyonlarının yapımı bitinceye kadar ormanlardan diğer gemiler için ağaç kesilmesinin yasaklanması emredildi. İhtiyaca binaen Canik ve Trabzon ormanlarından da kereste nakledilmesine dair Ali Paşa'ya emir gönderildi³⁹². Ayrıca gemi inşasında çalışan marangoz, burgucu ve halatçıların da başka gemilerde çalıştırılmaması istendi³⁹³.

İnşasına memur olduğu kalyonlar için gereken keresteyi muhtelif yerlerden Sinop Tersanesi'ne nakletme görevi de Ali Paşa'ya verilmişti. Nakliyede kullanılan gemileri Ali Paşa bizzat kendisi temin ediyordu. Ancak Tersane-i Âmire'den gemi gönderildiği de oluyordu. Nitekim yapımına memur olduğu iki kıta kalyon inşası için gereken keresteyi Sinop Tersanesi'ne nakletmek için Tersane-i Âmire'den gemi gönderilmesini talep eden Ali Paşa'nın bu isteği yerine getirildi. Ancak bakımsızlık yüzünden kullanılamaz hale gelen bu geminin yerine yeniden bir üç direkli isteyen Ali Paşa'ya, bunun mümkün olmadığı bildirilerek ya elindeki gemiyi tamir ederek kullanması ya da orada bir tombaz³⁹⁴ yapması tavsiye edildi. Esasen kereste nakli için

³⁹¹ *Şayka* altı düz ve enli bir harp gemisi olup Osmanlılar tarafından bilhassa Tuna Nehri ve Karadeniz'de kullanılıyordu. Osmanlılar *şayka* inşa etmeye XVI. ve XVII. yüzyıllarda başlamışlardır. *Melekse* ise küçük yelkenli bir gemi çeşidi olup yaklaşık 100 kişi alabilecek kapasitededir. Osmanlılar Gümüşhane madeninden elde edilen bakırın Trabzon iskelesinden Tersâne-i Âmire'ye naklinde bilhassa bu gemilerden istifade etmekteydiler. Geniş bilgi için bkz. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s.88 ve 92.

³⁹² BOA, C.Bahriye, No.8627, Trabzon valisi ve Canik muhassılı Ali Paşa'ya hüküm, 21 Muharrem 1189/24 Mart 1775.

³⁹³ BOA, C.Bahriye, No.12346, Kalyon inşası emini Ahmed tarafından gönderilen tahrirat, 9 Cemaziyelevvel 1185/20 Ağustos 1771.

³⁹⁴ Yelkenli ve ikişer demiri bulunan tombaz, güvertesiz ve altı düz olup daha ziyade akarsularda kullanılan bir çeşit kayıktır. Bkz. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı*, s.92.

Tersane-i Âmire'den gemi gönderilmesi gibi bir durum ilk defa vuku bulmuştu. Gelenek olmadığı halde isteği üzerine kendisine gemi gönderildiği hatırlatılan Ali Paşa'dan, inşasına memur olduğu kalyonları bir an önce tamamlaması ve tersaneye teslim etmesi de tekîden emredildi³⁹⁵.

Kalyon inşası için gerekli olan malzeme genellikle Tersane-i Âmire'den gönderiliyordu³⁹⁶. Ali Paşa'nın 1775 yılı ortalarında yapımına memur olduğu iki kıta kalyon için 500 kantar demirin yanısıra, tamamlandığında denize indirilişinde kullanılmak üzere oymacı, mengene takımı, sömbeki, kızak ve sair mühimmat da Tersane-i Âmire'den gönderildi³⁹⁷. Bu tarihlerde Kars seraskeri olan Ali Paşa, kalyonların inşasına nezaret etmesi için Ali Bey isimli birisini görevlendirmişti³⁹⁸. 1776 ilkbaharında tamamlanması istenen bu kalyonların zamanında bitirilememesi üzerine Ali Paşa'ya tekîden gönderilen yazılarda, kalyonların bir an önce bitirilerek denize indirilmesi emredildi³⁹⁹.

Donanma-i Âmire için inşa edilen kalyonların yanısıra Ali Paşa'nın, kendi mallarıyla inşasını taahhüd ettiği tüccar gemileri de vardı. Ali Paşa ile oğlu Battal Hüseyin Bey'in birlikte inşasını taahhüd ettikleri iki kıta tüccar

³⁹⁵ BOA, C.Bahriye, No.10678, Trabzon valisi ve Canik muhassılı Ali Paşa'ya hüküm, 24 Receb 1189/20 Eylül 1775.

³⁹⁶ BOA, C.Bahriye, No.9214, Tersane emininin takriri, 22 Şevval 1189/16 Aralık 1775; C.Bahriye, No.8896, Defterdar Efendinin takriri, 11 Muharrem 1190/2 Mart 1776.

³⁹⁷ BOA, C.Bahriye, No.9388, 25 Rebiülevvel 1190/14 Mayıs 1776.

³⁹⁸ BOA, C.Bahriye, No.9388, 20 Rebiülevvel 1190/9 Mayıs 1776.

³⁹⁹ BOA, C.Bahriye, No.9070, Trabzon valisi ve Canik muhassılı Ali Paşa'ya hüküm, 28 Cemaziyelâhir 1190/14 Ağustos 1776; C.Bahriye, No.9128, 11 Zilka'de 1190/22 Aralık 1776. Bu kalyonların denize nüzulleri 1777 ilkbaharını bulmuştur. Bkz.Trabzon Şeriye

gemisini, Sinop Tersanesi'nde yapma istekleri, buradaki donanma kalyonlarının inşası gecikebilir düşüncesiyle kabul edilmedi. Ali Paşa'ya bu gemileri, Sinop yerine Karadeniz'de gemi inşasına uygun olan Giresun, Ünye ve diğer tersanelerde yapması tavsiye edildi⁴⁰⁰.

Sicili, No.1934, s.65, Trabzon kaymakamı Seyyid Hasan'ın buyrulduzu, 27 Rebiülevvel 1191/5 Mayıs 1777.

⁴⁰⁰ BOA, MD, No. 175/61-1, Trabzon ve Erzurum valisi ve Kars seraskeri Ali Paşa'ya ve oğlu Battal Hüseyin Bey'e hüküm, Evâil-i Rebiülâhîr 1191/9-18 Mayıs 1777.

II. BÖLÜM

CANIKLI ALİ PAŞA’NIN İSYANI VE FİRARI

A. ALİ PAŞA’NIN İSYAN ETMESİNİN SEBEPLERİ

1. Ali Paşa Hakkındaki Şikâyetler ve Hükûmetin Düşünceleri

Canikli Ali Paşa, ikinci defa Kırım seraskerliği ile görevlendirildiğinde kendisine malikâne olarak Kastamonu sancağı tevcih edilmiş, ardından Erzurum valiliği verilmişti. Henüz 18 yaşında olan oğlu Mikdat Ahmed Bey vezaretle Sivas valiliğine getirilirken¹, aynı tarihlerde büyük oğlu Battal Hüseyin Bey de kapıcıbaşı ünvanını elde etmişti. Yeğeni Mehmed Bey ise mir-i miranlıkla Çorum sancağı idaresini ele almıştı. Ali Paşa ile birlikte oğullarına ve yeğenine bunca rütbe ve görevlerin verilmesinin sebebi, onun Kırım seferi için gereken asker ve zahireyi zorluk çekmeden kolayca toplamasını sağlamaktı. Ancak kendisine gösterilen bütün kolaylıklara rağmen Ali Paşa’nın Kırım’dan başarısız olarak dönmesi², hükûmetin gözünden düşmesine ve aleyhinde tavrı alınmasına yol açtı³.

Devletin Ali Paşa aleyhinde oluşan tavrına sebep sadece Kırım seferindeki başarısızlığı değildi. Ali Paşa’nın daha sefer hazırlıkları sırasında, askerin ihtiyacını bahane ederek halktan haksız yere ve zor kullanarak çok miktarda para topladığına dair şikâyetler geliyordu. Aslında Ali Paşa’nın halka zulmettiğine dair önceden beri şikâyetler oluyordu. Meselâ Amasya ahalisi Ali Paşa’nın zulmünden şikâyetle, Amasya malikânesinin ondan alınmasını ve kurtarılmalarını rica eden bir yazı yazmıştı⁴. Ancak, bu yazının gönderildiği

¹ Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, II, s.187.

² Enverî, *Tarih*, s.109/a.

³ Özcan Mert, “Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi”, s.151.

⁴ Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, s.125-126.

günlerde Kars seraskerliğine tayin edilmesi dolayısıyla maiyetinde çok sayıda asker bulunan Ali Paşa buna kızarak bir gaile çıkarmasından çekinilmiş ve Amasya halkının isteği uygun görülmemiştir⁵. Canik Sancağı'na bağlı Erim, Terme ve Akçay kazaları halkı da, Ali Paşa'nın kendilerinden zorla fazla kendir aldığından yakınıyorlardı. Bunların yanısıra, Kırım seferi için halktan toplanan zahire ve paraları kendi hazinesine kattığına dair şikâyetler de, Ali Paşa'nın yolsuzluk yaptığı şeklindeki görüşleri artırıyordu⁶. Esasen bu tarihlerde âyan ve yerli hanedan mensuplarının halktan zorla ve kanunsuz olarak vergi ve para toplamaları çok sıklaşmıştı. Bilhassa seferler sırasında mübaşirlerin, kanuna aykırı şekilde halktan vergi topladıklarına dair şikâyetler çok fazladır. Hükûmet, bu kanunsuzlukları önlemek için taşradaki görevlilere hitaben muhtelif tarihlerde çeşitli adâlet-nâmeler gönderiyordu⁷. Nitekim Kırım seferi sırasında da halktan kanuna aykırı para toplandığına dair şikâyetler oluyordu. Sefer sırasında askerin ihtiyacı olan zahirelerin toplandığı yerler olan Sivas, Tokat, Gümüşhane, Amasya gibi yerlerdeki kadı ve zabıtlere gönderdiği adalet-nâmelerle, bu gibi haksızlıkların önünün alınmasını isteyen hükûmet⁸, adı geçen yerler Ali Paşa'nın yetkisi dahilinde olduğu için, yapılan yolsuzluklardan esas onu mesul tutuyordu.

Hükûmet, Kırım seferi sırasında Ali Paşa'nın emrindeki askerin ihtiyacı için toplanan para ve zahirelerin onun tarafından alıkonulduğu hususundaki şikâyetleri gözönüne alarak, bir araştırma başlattı. Kırım meselesinin andlaşma yoluyla halledilmesinden sonra, bu sefer için nerelerden ve ne miktarda zahire satın alındığına ve bunların ne kadarının sarf edilip ne kadarının halen Ali

⁵ BOA, C.Dahiliye, No.12500, Amasya halkının şikâyeti hususunda sadrazamanın sunduğu telhis, 25 Şa'ban 1190/9 Ekim 1776. Sadrazam padişaha sunduğu telhiste, halka zulmün önlenmesi hususunda bir hatt-ı hümayun yazılarak özel bir mübaşirle Ali Paşa'ya gönderilmesini, Amasya sancağına da yeni bir mütesellim tayin edilmesini önermiş ve şimdilik bununla yetinilmesini istemiştir. Aynı vesika.

⁶ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.502-503.

⁷ Bu konuda geniş malumât için bkz. Yücel Özkaya, "XVIII.Yüzyılda Çıkarılan Adâlet-nâmelere Göre Türkiye'nin İç Durumu", *Belleten*, XXXVIII/151, (Temmuz 1974), Ankara 1974, s.445-491.

⁸ Yücel Özkaya, "XVIII.Yüzyılda Çıkarılan Adalet-nâmelere Göre Türkiye'nin İç Durumu", s.482.

Paşa'nın eli altında olduğuna dair ordu defterdârı Mustafa Ağa'ya ve bizzat Ali Paşa'ya yazılar gönderilerek ayrıntılı bilgi istendi. Gerek Ali Paşa gerekse ordu defterdarı Mustafa Ağa, verilen emir gereği hem zahire hem de cephane ve mühimmat miktarlarını ayrıntılı olarak gösteren yazılar göndermelerine rağmen⁹, hükûmetin Ali Paşa hakkındaki görüşleri değişmedi. Çünkü yapılan tahkikat neticesinde, ordu defterdarı Mustafa Ağa'nın da Ali Paşa ile işbirliği yaptığı ve yolsuzluklarında ona yardım ettiği anlaşıldı¹⁰. Bu durum hükûmetin Ali Paşa'yı ortadan kaldırma yönündeki fikrini daha da kuvvetlendirdi.

Ali Paşa'nın hükûmet nezdinde gözden düşmesinin en önemli sebebi rütbelere ve yetkiler verilmek suretiyle taltif edilmiş olmasına rağmen kendisinden beklenen hizmeti göremeyip Kırım'dan eli boş dönmesiydi¹¹. Gerçekten de emrine verilen bu kadar asker ve mühimmatla Kırım'a kadar gidip hiç bir iş görmeden dönmesi, dost ve düşmana karşı devleti utanç duyacak bir duruma düşürmesi hem Sultan I.Abdülhamid'in hem de devlet adamlarının onun aleyhinde tavır takınmalarına sebep oldu¹². Ali Paşa'nın ortadan kaldırılmasına dair divanda karar alınmasına yol açan olay ise, Kırım seferinden sonra takındığı müstakilâne davranışları¹³ ve Çapanoğlu Mustafa Bey'e karşı harekete geçmesidir ki bu konu aşağıda ele alınacaktır.

⁹ Rusya ile Kırım meselesi hakkındaki görüşmelerin uzaması dolayısıyla muhtemel bir sefer için Sinop limanında bekletildiği anlaşılan zahire ve mühimmatın ne kadar olduğunun tespit edilerek ayrıntılı şekilde bildirilmesi ve bunların İstanbul'a gönderilmesi hususunda çok sayıda belge mevcuttur. BOA, C.Askeriye, No. 53017, Erzurum valisi Ali paşa'ya ve Kırım ordusu defterdarı Mustafa Ağa'ya hüküm, 21 Rebiülevvel 1193/8 Nisan 1779; C.Askeriye, No. 37316, Kırım ordusu defterdarı Mustafa Ağa'nın tahrirâtı, 7 Zilhicce 1192/27 Aralık 1778; C.Askeriye, No. 48123, Kırım seraskeri Ali Paşa'nın zahire ve mühimmata dair gönderdiği defter, 23 Rebiülevvel 1193/10 Nisan 1779; C.Askeriye, No.48139, Sivas eyaletinden zahire mubayaasına memur mübaşire ve eyalet âyan ve işerlerine hüküm, 26 Zilka'de 1193/5 Aralık 1779.

¹⁰ Enveri, Tarih, s.127/a-b. Ali Paşa ile işbirliği yaptığı tespit edilen Mustafa Ağa'nın derhal İstanbul'a gelmesi emredildiyse de akıbetinin farkına varan Mustafa Ağa bu emirlere itibar etmedi. Ali Paşa'nın isyan ve firar ettiği günlerde Mustafa Ağa'nın onunla yakınlığının devam ettiği öğrenilince, yakalanıp cezalandırılması için sadrazam çukadarı görevlendirildi. Bir müddet sonra Mustafa Ağa yakalanarak İstanbul'a getirildi ve 14 Nisan 1780 tarihinde idam edildi. Enveri, Tarih, s.127/a-b.

¹¹ Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.130.

¹² BOA, MD, No.178/138-1, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Safer 1194/12-26 Şubat 1780.

¹³ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.502.

Ali Paşa'nın cezalandırılması hususunda meclis kararı çıkmasından sonra onun yakalanması hakkında taşraya çok sayıda emir yazısı gönderilmiştir. Bu yazılarda, Ali Paşa'nın cezalandırılmasını gerektiren sebepler açıkça kaydedilmiştir¹⁴. Bunları daha derli toplu olarak şu şekilde hülasa etmek mümkündür.

- 1- Sahip olduğu rütbe ve nimetlerin şükrünü bilmemesi,
- 2- Uhdesine ihale olunan Kırım seraskerliği sırasında çeşitli bahaneler ileri sürerek sefere çıkmak istememesi, Kırım'a çıktığında ise herhangi bir iş yapmadan geri dönmesi, böylece kendisinden umulan hizmeti yerine getirmemesi,
- 3- Çapanoğlu Mustafa Bey'e karşı hasmâne tavır göstermesi, devletin bu husumetten vazgeçmesi hususundaki emirlerine itaat etmemesi,
- 4- Hatta gönderilen emirlere rağmen Çapanoğlu'na karşı gayr-i kanuni asker toplayıp onu öldürmek istemesi ve isyana kalkışması,
- 5- Yapılan uyarılara rağmen isyankâr davranıp, saltanat-ı seniyye hakkında tahammül gösterilemeyecek derecede hakaretlerin yer aldığı yazılar göndermesi ve tehditlerde bulunması,
- 6- Sahip olduğu eyaletlerde şakîce tavırlar göstermesi ve halka zulm etmesi¹⁵.

Ahmed Cevdet Paşa'ya göre Ali Paşa'nın tavır ve hareketlerine isyan nazarıyla bakılmasının esas sebebi, servetinin ve emrindeki askerlerin çokluğu dolayısıyla gururlanıp, devlet adamlarına şiddetli mektuplar yazarak onlar

¹⁴ BOA, MD, No. 178/37-2, Bozok sancağı mutasarrıfı Çaparzade Mustafa Bey'e hüktüm, Evâil-i Şevval 1193/12-21 Ekim 1779; MD, No.178/40,41-2, Trabzon mütesellimliğine tayin olunan Gümüşhane emini Hafız Mehmed'e hüktüm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779; MD, No.178/138-1, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüktüm, Evâsıt-ı Safer 1194/17-26 Şubat 1780. Aynı defterde bu hususla ilgili çok sayıda hüktüm vardır. Konuyla ilgili bilgi için ayrıca bkz.Enverî, *Tarih*, s.118/b-119/a; Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.130-131.

¹⁵ 1776 yılında Kemah köylerini basarak halkın mal ve eşyalarını talan eden Divriği hanedanından Köse Paşa'nın Canikli Ali Paşa tarafından himaye edildiğinden bahseden Necdet Sakaoğlu, Kemah halkının Ali Paşa'dan korkuları dolayısıyla o zaman şikâyetçi olmaktan çekindiklerini ve ancak Kırım'a firarından sonra bu olayla ilgili şikâyetle bulunduklarını yazmaktadır. Necdet Sakaoğlu, *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı*, Ankara 1984, s.59.

hakkında ağır ithamlarda bulunmasıdır¹⁶. Ali Paşa, mülkî ve askerî nizama dair yazdığı risalesinde¹⁷ Bağdad valisi Ömer Paşa'nın katli hususunda uygulanan yöntemi tenkid ederek, o sırada iş başında bulunan vükelânın yaptığı hataları ortaya koymuştu. Ali Paşa'nın kendileri hakkında aşağılayıcı sözler sarfedip hatalarından bahsettiği idareciler, ona karşı nefret ve nefsanîyet beslemeye başlamışlardır. Bir vesile ile Ali Paşa'yı izale etmenin yolunu arayan hükûmet erbabı, Çapanoğlu Mustafa Bey'e karşı hareketini fırsat bilerek onu asi ilân etmiştir.

17 Ekim 1779 tarihinde toplanan divanda¹⁸, Ali Paşa'nın bütün bu hareketleri değerlendirilerek, isyankâr tavırları sebebiyle şer'an ve kanûnen idamına karar verildi¹⁹. Uhdesinde bulunan mukataa ve iltizamları alınarak vezareti kaldırılan²⁰ Ali Paşa'nın idaresi altında bulunan yerlere başkaları tayin edildi²¹. Bu cümleden olarak; Trabzon eyâleti Çerkes Hasan Paşa'ya²², malikâne olarak üzerinde bulunan Amasya sancağı Amasyalı Halil Paşa'ya, Kastamonu mütesellimliği Ünyeli Altıkulaçzâde Hüseyin'e tevcih edildi. Erzurum mütesellimi olan oğlu Mikdat Ahmed Paşa'nın yerine Erzurum sakinlerinden Feyyazzâde Halil getirilirken²³, vilâyet valiliğine de Karaman valisi Dağıstanî Ali Paşa getirildi²⁴. Trabzon mütesellimliğine ise Gümüşhane emini Hafız Mehmed tayin olundu²⁵. Canik sancağının zabt ü rabt altına alması ve o havalinin asayişinin sağlanması şartıyla burası geçici olarak, o sırada İçel

¹⁶ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.131.

¹⁷ Bu risale Yücel Özkaya tarafından yayınlanmış olup, "Ali Paşa'nın Eserleri" başlığı altında genişçe ele alınacaktır.

¹⁸ Enveri, *Tarih*, s.108/b.

¹⁹ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.503.

²⁰ BOA, MD, No.178/138-1, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Safer 1194/17-26 Şubat 1780.

²¹ Yücel Özkaya, "Anadolu'daki Büyük Hanedanlıklar", *Belleten*, S.217, s.814.

²² BOA, MD, No.178/58-2, Trabzon valisi tayin olunan Çerkes Hasan Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779.

²³ BOA, MD, No. 178/37-2, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüküm, Evâil-i Şevval 1193/12-21 Ekim 1779.

²⁴ Enveri, *Tarih*, s.118/b; Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.129-130.

²⁵ BOA, MD, No. 178/40-2, Gümüşhane emini Hafız Mehmed'e hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779; Trabzon Şeriye Sicili, No.1935, s.73/1-1, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779. Bu yazıda, Trabzon mütesellimliğine tayin olunan Hafız Mehmed'in ismi yanlış olarak Hafız Ahmed olarak zikredilmektedir.

sancağı mutasarrıflığında bulunan Ali'ye tefviz edildi²⁶. Ancak Canik sancağı daha sonra Cezayirli Gazi Hasan Paşa'ya ber vech-i malikâne tevcih olundu²⁷.

2. Ali Paşa'nın Çapanoğlu Mustafa Bey'le Mücadelesi

a. Mücadelenin Sebepleri

Canikli Ali Paşa ile Çapanoğlu Mustafa Bey²⁸ arasındaki mücadelenin ilk emareleri, Ali Paşa'nın Amasya sancağı mutasarrıfı olduğu sıralarda görülmeye başlandı²⁹. Canik muhassılı Ali Bey'in, 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbi'nin başlarında gösterdiği başarıyı mükafatlandırmak isteyen Bâb-ı âli'nin, 1772 senesinde Amasya sancağını ona tevcih etmesi, bölgede söz sahibi olmak isteyen Çapanoğlu Mustafa Bey'le Ali Paşa'yı birbirlerine komşu yapmanın ötesinde bir rekabetin başlangıcı oldu. Daha sonraki tarihlerde Trabzon, Erzurum ve Sivas valisi olan Ali Paşa'nın, nüfuz sahasını Çapanoğulları'nın söz sahibi olduğu coğrafyaya doğru genişletmesi, Mustafa Bey'i endişeye sevketti ve aralarında belli belirsiz bir husumet başladı. Bilhassa Sivas valiliğinin, rakibi olan Ali Paşa'ya verilmesi, burayı elde etmek isteyen Mustafa Bey'i kızdırdı. Hükûmetin Ali Paşa'ya gösterdiği teveccühü kıskanan Mustafa Bey, bunu protesto etmek için olsa gerek, İran'la yapılan savaş sırasında Bağdat'a 2.000 asker sevkine dair gönderilen emre itaat etmedi. Hükûmet, Mustafa Bey'in hareketini hoş karşılamadıysa da, olayı büyütmeyip

²⁶ BOA, MD, No.178/61-1, Uhdesine Canik sancağı verilen İçel mutasarrıfı Ali'ye hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779; MD, No.178/57-1, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779.

²⁷ BOA, MD, No. 178/67-2, Çaparzade Mustafa Bey'e hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1193/30 Aralık 1779-7 Ocak 1780.

²⁸ Bozok (Yozgat) sancağında yerleşik bulunan Çapanoğulları hakkında İ.Hakkı Uzunçarşılı ve Süleyman Duygu, belgeler ışığında oldukça teferruatlı araştırmalar yapmışlardır. Bkz.İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Çapanoğulları", *Belleten*, XXXVIII-150 (Nisan 1974), s.215-261; Süleyman Duygu, *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, İst.1953. Özcan Mert ise doktora çalışmasında, Çapanoğulları hakkında bilgi vermenin yanında, onların Caniklizadeler'le mücadelesine de yer vermiştir. Bkz.Özcan Mert, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, Ankara 1980.

²⁹ Özcan Mert. XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, s.40.

ona Kırşehir mütesellimliğini tevcih etti³⁰ ve bir anlamda endişelerinin yersiz olduğunu göstermeye çalıştı.

1777 senesinin sonlarında Ali Paşa'nın Kırım seraskeri olarak tayin edilmesi, Çapanoğlu Mustafa Bey'in ona karşı kıskançlığını daha da artırdı. Bu görev dolayısıyla Ali Paşa'ya Kastamonu sancağının yanısıra Erzurum valiliği, oğlu Mikdat Ahmed Paşa'ya da Sivas eyaleti tevcih edildi. Ali Paşa'nın yeğeni Mehmed Bey de Çorum sancağı mutasarrıflığına tayin olundu³¹. Yapılan bu tayinler neticesinde Sivas eyaletinin bütünüyle Canikli Ali Paşa ailesine verilmesi ve böylece kendi nüfuz sahası içinde yer alan Çankırı sancağının da kuzey ve doğu yönlerinden rakipleri tarafından kuşatılmış olması, Mustafa Bey'i endişelendirmekle kalmayıp, Canikli Ali Paşa'ya karşı düşmanca düşünceye sevketti. Ali Paşa'nın başarılı olmasını istemeyen Mustafa Bey, Sivas vilâyetinden toplanan zahirenin Kırım seraskerinin maiyetine naklinde kullanılmak üzere deve tedarik etmesi ve göndermesi hususundaki emirlere çeşitli bahanelerle riayet etmedi. Hatta kendi bölgesinden gönderilmesi istenen asker ve diğer yardımların sevkini de önleyen Mustafa Bey, gayesine ulaşmada başarılı oldu³². Gerçekten Ali Paşa'nın Kırım seferinden eli boş dönmesinde Çapanoğlu Mustafa Bey'in bu engellemelerinin rolü olsa gerektir.

Ali Paşa'nın Kırım seferinden başarısız bir şekilde dönmesi üzerine aleyhinde oluşan kamuoyu, Çapanoğlu Mustafa Bey'in de işine geliyordu. Esasen Mustafa Bey, hükûmetin Ali Paşa ve ailesine karşı tutumunda meydana gelen değişikliklerin farkındaydı ve bundan istifade etmek istiyordu. Ali Paşa'nın idaresi altındaki yerlerde yaşayan âyanların onun hakkında yaptıkları şikâyetler, Mustafa Bey'e aradığı fırsatı verdi. Mikdat Ahmed Paşa'nın yaptığı baskılara dayanamayan Amasya halkı, şakice hareketlerde bulunduğu gerekçesiyle sadarete onun hakkında şikâyetle bulundular. Amasyalılar'ın yaptığı bu şikâyetler üzerine Ali Paşa'ya gönderilen yazıda, oğlunu bu gibi

³⁰ Özcan Mert, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, s.41.

³¹ Bkz. Ali Paşa'nın İkinci Kırım Seraskerliği, s. 57 vd.

³² Özcan Mert, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, s.42.

işlerden men etmesi emredildi³³. Ancak bundan bir netice alınamamış olmalı ki Amasya halkı ve ileri gelenleri 1778 yılı sonlarında Mustafa Bey'e sığınarak onun yardımını istediler³⁴. Halkın ve âyanların ısrarlı şikâyetini dikkate alan hükûmet bu sıralarda Ali Paşa'yı Sivas valiliğinden almayı uygun görerek yerine İzzet Mehmed Paşa'yı tayin etmiş, Mikdat Ahmed Paşa'ya da haksız yere aldığı mal ve mülkleri sahiplerine iade etmesini emretmişti. Hükûmetin bu tutumundan yararlanmak isteyen Mustafa Bey, Amasya âyanlarının kendisinden yardım isteğini de bahane ederek, Haziran 1779'da Mikdat Ahmed Paşa'ya hükûmetin emrine uyması hususunda haber gönderdi³⁵. Rütbece kendisinden aşağı bir mevkide olan Mustafa Bey'in bu müdahalesine sert tepki gösteren Mikdat Ahmed Paşa, haddini bildirmek maksadıyla Çapanoğlu'nun topraklarına saldırdı. Ancak karşı hücumla geçen Mustafa Bey, Zile yakınlarında Mikdat Ahmed Paşa kuvvetlerini yendi (Eylül 1779) ve Amasya'ya kadar ilerledi³⁶.

Mustafa Bey'in, oğlu Mikdat Ahmed Paşa'yı yenmesi ve ardından kendi idaresi altındaki Amasya'ya tecavüz etmesi, Ali Paşa'yı kayıtsız bırakamazdı. Zaten Kırım seferi sırasında gönderilen emirleri hiçe sayıp asker, zahire ve deve yardımı yapmayan Çapanoğlu'na karşı bir fırsat kollayan Ali Paşa, Mustafa Bey'in haddini aşan bu son davranışları üzerine harekete geçti.

b. Ali Paşa'nın Çapanoğlu Mustafa Bey'e Karşı Harekete Geçmesi

Canikli Ali Paşa'nın, nüfuz sahasını Çapanoğlu Mustafa Bey'in aleyhine olacak şekilde genişletmesi üzerine aralarında baş gösteren gizli husumet ve çekişme, İran savaşı ve Kırım'ın istihlâsı için yapılan müdahaleler sırasında iyice meydana çıkmıştı. Mustafa Bey'in, hükûmetin emirlerine rağmen Ali Paşa'ya göndermesi gereken yardımları yerine getirmemesi, Ali

³³ BOA, Ali Emiri, I.Abdülhamid, No. 1632, Amasya halkının şikâyetine dair arzuhal, Tarihsiz.

³⁴ Özcan Mert, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, s.42.

³⁵ Özcan Mert, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, s.43.

Paşa'nın ona karşı tavır almasına sebep olmuştu. Nitekim ordu defterdarı ile İstanbul'a gönderdiği yazıda, Bozok mutasarrıfı Çapanoğlu Mustafa Bey'in deve ve zahire tedarikindeki kusurlarından bahseden Ali Paşa, onun cezalandırılmasını istedi³⁷. Hükûmetin, böyle bir işin yerine getirilmesinde Çapanoğlu'na tenezzüle ihtiyacının olmadığı, bu sebeple kendisinin de bu husus üzerinde fazla durmaması gerektiği şeklindeki yazı ve telkinlere rağmen Ali Paşa, Çapanoğlu'na karşı husumetini devam ettirmekten geri durmadı. Hatta, hükûmetin emir niteliğindeki yazılarına, “*ya Çapanoğlu'nu idam edersiniz, ya da ben üzerine varıp izale ederim*”³⁸ şeklinde cevap vererek işin peşini bırakmayacağını açıkça ilân etti. Ali Paşa, bununla da kalmayıp, devlete hakaret derecesine varan sözler sarfetti. “*Benim fîmâ ba'd devlet ile işim yoktur, istediğimi işlerim ve nice memleket harab ederim*”³⁹ diyerek, isyanını ortaya koydu.

Canikli Ali Paşa'nın Çapanoğlu üzerine yürümesine sebep olan olay ise, oğlu Mikdat Ahmed Paşa'nın Zile yakınlarında Mustafa Bey tarafından mağlub edilmesi oldu. Esasen Çapanoğlu Mustafa Bey, idaresi altındakilere zulm eden bir idareci idi. Onun bu zulmünden kurtulmak isteyen bazı adamları ve akrabaları, Ali Paşa'nın idaresinde bulunan Amasya, Merzifon ve Vezirköprü taraflarına iltica etmişlerdi. İşte bu mültecilerden olan Mamalu oğlu Şemsi Bey'in tahrikleri, iki taraf arasında mevcut olan husumeti ateşlemeye yetti⁴⁰. Zaten Mustafa Bey, Mikdat Ahmed Paşa'ya yazdığı yazılarda haddini aşan sözler sarfetmiş ve isteklerde bulunmuştu. Aralarında vuku bulan zıtlaşma nihayet çatışmaya dönüştü.

³⁶ Özcan Mert, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, s.43.

³⁷ BOA, MD, No.178, 139-2, Erzurum valisi Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Safer 1193/28 Şubat-9 Mart 1779.

³⁸ BOA, MD, No.178/37-1, Çaparzade Mustafa Bey'e hüküm, Evâsıt-ı Ramazan 1193/22 Eylül-1 Ekim 1779.

³⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Çapanoğulları”, s.222; Yücel Özkaya, “Canikli Ali Paşa”, s.503. Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya gönderilen bir hükümde, devlete karşı ağıza alınmayacak ve tahammül olunamayacak sözlerinden bahsedilen Ali Paşa'nın, bu sözleriyle isyan ve tuğyanını açıkça ilân ettiğine işaret edilmektedir. BOA, MD, No.178, 37-2, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Ramazan 1193/22 Eylül-1 Ekim 1779.

⁴⁰ İ.Hakkı Uzunçarşılı, “Çapanoğulları”, s.222.

Mustafa Bey'in, Mikdat Ahmed Paşa'yı mağlub ederek Amasya'ya kadar ilerlemesi, Ali Paşa'yı harekete geçirdi. "*Çaparzadeyi cezalandırmam için bana ferman geldi*" demek suretiyle etrafına asker toplayan Ali Paşa, Mustafa Bey'i cezalandırmak maksadıyla Vezirköprü'ye geldi. Bu durum karşısında hükûmet, daha fazla ileri gitmemesi için Ali Paşa'yı ikaz etti. Ayrıca Çapanoğlu hakkındaki düşüncelerini aklından çıkarması ve devlete karşı gelerek göz göre göre kendisini tehlikeye atmaması hususunda uyarıda bulunarak, Ali Paşa'nın bu hareketinden vazgeçmesini istedi⁴¹. Fakat Ali Paşa vazgeçmek niyetinde değildi. Bunun üzerine hükûmet Ali Paşa'yı valilikten azli ederek vezirliğini üzerinden aldı. Bu arada Ali Paşa'yı gözden çıkarmış bulunan devlet Çapanoğlu'nu, Ali Paşa'nın kendisine karşı hareketi hususunda haberdar ederek gerekli tedbirleri almasını sağlamıştı⁴². Asi ilân ettiği Ali Paşa'nın cezalandırılması işini de bizzat Mustafa Bey'e vermişti⁴³.

c. Merkezî İdarenin Ali Paşa'ya Karşı Çapanoğlu'nu Desteklemesi

XVIII. yüzyılda devlet, isyan eden veya cezalandırılmasına karar verilen güçlü âyan ve hanedanları kendisi bertaraf etmekte güçlük çektiğinden, onun başka mütegalibelerle çekişmesinden istifade etmek yoluna sıkça başvuruyordu. Hanedanların gittikçe artan nüfuzlarını kontrol altına almak

⁴¹ BOA, MD, No.178/139-2, Ali Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Safer 1194/17-26 Şubat 1780.

⁴² BOA, MD, No.178/139-1, Çaparzade Mustafa Bey'e hüküm, Evâsıt-ı Safer 1194/17-26 Şubat 1780.

⁴³ Ali Paşa'nın ortadan kaldırılması görevinin Çapanoğlu Mustafa Bey'e verildiğine dair 178 no.lu Mühimme Defteri'nde pek çok hüküm mevcuttur. Bu hükümler Sivas valisi başta olmak üzere, bölgedeki âyan, zabitan, kadı ve sair görevlilere hitaben yazılmıştır. Bunlardan bir tanesi şöyledir:

"Sivas valisi Vezir İzzet Mehmed Paşa'ya;

Trabzon valisi Ali Paşa nam hâin-i vâcibü'l-izâlenin evvel ve âhiri senin ma'lûmundur... İsyân ve tuğyanını alenen izhâr eylemekden nâsi hâinin tertib-i cezâsı sâirlere mücib-i ibret olması için vâcib olduğuna binâen Bozok Mutasarrıfı Mustafa dâme mecdühü Bozok havâlisi askerile seri'an hareket ve hâini bulunduğu yerde ihâta ve bilâ aman tedmîr ve başını der-alıyyeme isâl eylesini nâtik fermânım sudûr kılınmağın... BOA, MD, No.178/37-2, Evâil-i Şevval 1193/12-21 Ekim 1779.

isteyen merkezi otorite, böyle yapmakla bir denge siyaseti güdüyordu⁴⁴. Mütegalibenin kendi aralarındaki mücadelede devlet, hoşlanmadığı tarafa karşı diğerini desteklemek suretiyle, onların birbirleriyle mücadelesinden çıkar sağlama siyaseti takip ediyordu⁴⁵. Çünkü, bu yüzyılda devletin elinde isyankâr hanedanlara ve mütegalibeye karşı kullanabileceği güçlü bir kuvvet mevcut değildi. Savaşlar sırasında toplanan ordunun temelini oluşturan büyük hanedan ve âyanların maiyetindeki askerler, savaş haricindeki zamanlarda da onların kapılarında bulunduklarından, devlet bu gibi güçlü ve özellikle bulundukları bölgede nüfuz kuran hanedanlara karşı söz geçirmekte zorlanıyordu. İşte bu sebeple onlarla mücadeleyi kendisi yapmaktansa, onların birbirleri arasındaki mücadeleden istifade etmeyi yeğleyen devlet, bilhassa 1750'lerden sonra güçlü hanedanlara karşı "*iti ite kırdırma*" siyasetini başlatmıştı⁴⁶. Böylece merkezî otoriteyi tehdit edecek kadar güçlenen hanedan mensuplarının izale edilmeleri amaçlanıyordu. Canikli Ali Paşa'nın ortadan kaldırılması hususunda da aynı metod uygulamaya konuldu⁴⁷.

Canikli Ali Paşa ile Çapanoğlu Mustafa Bey arasında baş gösteren mücadelede hükûmet, Çapanoğlu Mustafa Bey'in yanında yer aldı. Bunun en açık göstergesi, onu Ali Paşa'nın yakalanmasına memur etmesidir. Hükûmet bölgedeki âyan ve paşalara da Canikli Ali Paşa'ya karşı Çapanoğlu'na yardım ve destek vermelerini emretti⁴⁸. Ali Paşa'nın kendisine karşı harekete geçeceğine dair Mustafa Bey'in hükûmet tarafından uyarılması ve gafil avlanmaması için tavsiyelerde bulunulması, öte yandan Ali Paşa'ya Çapanoğlu'nu cezalandırma düşüncesinden vaz geçmesi hususunda haberler

⁴⁴ Saim Savaş, "XVIII. Asırda Sivas'ta Bir Âyan Ailesi Zaralızâdeler", Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi, S.VIII, İzmir 1993, s.83 ve 88-89.

⁴⁵ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.502.

⁴⁶ Necdet Sakaoğlu, Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı, s.12.

⁴⁷ Yücel Özkaya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık, s.243-244.

⁴⁸ Özcan Mert, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, s.43-44. Ali Paşa'nın yakalanıp cezasının verilmesi hususunda bölgedeki görevlilere hitaben yazılan hükümler hakkında bkz. BOA, MD. No.178.

gönderilmesi⁴⁹, merkezî idarenin Çapanoğlu tarafında olduğunu açıkça göstermektedir.

B. ALİ PAŞA'NIN YAKALANMASI İÇİN YAPILAN ÇALIŞMALAR

1. Çapanoğlu Mustafa Bey'in Ali Paşa'yı Yakalamak İçin Görevlendirilmesi

Canikli Ali Paşa, hükûmetin ikazlarını dikkate almayarak Çapanoğlu Mustafa Bey'e karşı harekete geçmesi üzerine, bu hareketinden dolayı asi ilân edildi. Zaten Kırım seraskerliği sırasındaki başarısızlıkları ve bu sefer ihtiyacı için kendisine gönderilen para ve zahire yardımlarını kendi hesabına aktardığı yolundaki şikâyetler sebebiyle gözden çıkarılmış bulunan Ali Paşa'nın valilik görevi ve vezareti kaldırılarak, yakalanıp cezalandırılmasına karar verildi (17 Ekim 1779)⁵⁰. Kendisi ile birlikte oğlu Mikdat Ahmed Paşa da rütbe ve görevlerinden azledildi⁵¹. Ali Paşa'nın takibi ve adamlarıyla birlikte yakalanması için Çapanoğlu Mustafa Bey memur edildi. Bu hususla ilgili olarak Mustafa Bey'e gönderilen yazıda, yeteri kadar asker tedarik ederek Ali Paşa'yı yakalayıp cezasını kesmesi ve başını İstanbul'a göndermesi emredildi⁵².

Ali Paşa'nın yakalanmasına memur edilen Mustafa Bey'e, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa başta olmak üzere bölgedeki diğer görevlilerin de yardım etmesi emredildi⁵³. Amasya mutasarrıfı, Kastamonu ve Trabzon mütesellimleri,

⁴⁹ BOA, MD, No.178/139-1, Çaparzade Mustafa Bey'e hüküm, Evâsıt-ı Safer 1194/17-26 Şubat 1780.

⁵⁰ Enverî, Tarih, s.118-b; Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.130-131.

⁵¹ Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.131.

⁵² BOA, MD, No.178/37-1, Çaparzade Mustafa Bey'e hüküm, Evâsıt-ı Ramazan 1193/22 Eylül-1 Ekim 1779. Çaparzade Mustafa Bey'e bu hususda daha başka yazılar da gönderilmiştir. Bkz. BOA, MD, No.178, çok sayıda hüküm.

⁵³ BOA, MD, No.178/37-2, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüküm, Evâil-i Şevval 1193/12-21 Ekim 1779; 178/47-1, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779. Yücel Özkaya, Çapanoğlu ve diğer görevlilerin Ali Paşa'yı yakalamaya memur edildiği tarihi Mart 1779 olarak göstermektedir. Ancak Özkaya'nın, kaynak isnad ettiği vesikaların tarihini yanlış okuduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, Ali Paşa'nın asi ilân

Mustafa Bey'e destek vereceklerdi. İzzet Mehmed Paşa'ya gönderilen yazıda, idaresi altındaki Sivas çevresine buyruldu neşrederek Ali Paşa'nın yakalanması için Mustafa Bey'in memur edildiğini bildirmesi ve Ali Paşa'ya taraftar olanların ondan ayrılması, aksi halde hepsinin idam edileceğini ilân etmesi tenbihlendi⁵⁴. Söz konusu yazıda Sivas valisine ayrıca, emrindeki askerlerle birlikte hemen yola çıkarak Tokat ve Niksar taraflarına doğru gitmesi ve Mustafa Bey'e destek vermesi emredildi⁵⁵. Sivas valisi ve vilâyet alaybeyilerine yazılan başka bir yazıda, kendisini yakalamaya memur Mustafa Bey'e karşı Ali Paşa'nın muharebeye cesaret etmesi ihtimali üzerinde durularak, böyle bir durum vukuunda derhal vilâyetteki züemâ ve timarlıları toplayıp Mustafa Bey'in yardımına göndermeleri istendi. Ayrıca, Mustafa Bey'den top, alet ve edevat yardımına dair bir istek gelirse, bunları Amasya, Tokat ve civardaki diğer kalelerden tedarik ederek göndermesi tenbih edilen İzzet Mehmed Paşa'ya, ihtiyaç duyulan malzemenin gönderilmesi hususunda aksaklık çıkmasına mani olmak için yavaş yavaş Tokat ve Niksar taraflarına doğru yola koyulması emredildi⁵⁶.

Canikli Ali Paşa'nın yakalanması hakkındaki emir kendisine ulaşır ulaşmaz, Çapanoğlu Mustafa Bey, hemen hazırlıklara başladı. Kendi askerleri ve etraftan yardımına gönderilen kuvvetlerle birlikte Ekim 1779 ortalarında Ali Paşa'ya karşı harekete geçmeyi plânladı. Nitekim 24 Ekim 1779 tarihinde Canik sancağına bağlı kazalara kadar ilerledi⁵⁷. Bir kaç koldan saldırıya geçen Çapanoğlu'nun askerleriyle Ali Paşa'nın kuvvetleri Kavak yakınlarında üç gün boyunca savaştılar. Bu muharebelerde Ali Paşa'nın askerlerine galip gelen

edilmesine sebep olan olaylar ve hakkında karar verilen meclis, bundan çok sonra vuku bulmuştur. Bkz. BOA, MD, No.178, çeşitli hükümler; Enveri, Tarih, s.118/b, 119/a.

⁵⁴ Sivas eyaletindeki kadırlara, âyan ve zabitanâ hitaben neşrettiği buyruldu Ali İzzet Mehmed Paşa, Şevval'in 17'sinde hareket etmek üzere mütesellim tayin olunan Sarızade Mehmed Emin Bey'in maiyetinde asker toplanmasını emretmiştir. Sivas Şeriye Sicili, No.I/186-1, 9 Şevval 1193/20 Ekim 1779.

⁵⁵ BOA, MD, No.178/37-2, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüküm, Evâil-i Şevval 1193/12-21 Ekim 1779.

⁵⁶ BOA, MD, No.178/38-1, Sivas valisine ve vilâyet alay beyilerine hüküm, Evâil-i Şevval 1193/12-21 Ekim 1779.

⁵⁷ BOA, MD, No.178/38-2, Sivas valisine hitaben yazılan hükümden, Evâil-i Şevval 1193/12-21 Ekim 1779. Enveri, Tarih, s.119/a; Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.131.

Çapanoğlu Mustafa Bey, Bafra'ya kadar ilerledi. Burada kendisine mukavemette bulunan 2.000 kişilik bir kuvveti de yendi⁵⁸.

Adamlarının Mustafa Bey'le savaştığı sırada Ali Paşa, bizzat muharebeye katılmayıp durumu uzaktan izliyordu. Kendisine bağlı kuvvetlerin her iki savaşta da yenilmesi üzerine artık Çapanoğlu'na karşı mücadele edecek gücü kalmayan Canikli Ali Paşa kaçmak zorunda kaldı. Büyük oğlu Battal Hüseyin Bey ile birlikte ailesinden yakınında olanları ve bir kısım eşyalarını yanına alan Ali Paşa, Bafra'da ikamet ettiği hanesini yaktıktan sonra Kırım'a geçmek üzere Gerze ve Sinop taraflarına doğru gitti (Kasım 1779)⁵⁹.

Çapanoğlu'na direnemeyip firar eden Ali Paşa'nın sahillerde bir yerde olması ihtimali üzerine, zahire toplamak amacıyla Karadeniz sahilllerinde bulunan Dergâh-ı Âlî Kapıcıbaşı Osman, İstanbul'dan Trabzon'a kadar olan iskelelerin kontrol edilmesine, firarının ölü veya diri ele geçirilmesine ve Çapanoğlu Mustafa Bey'e yardıma memur edildi⁶⁰. Bu yazının birer sureti de, Bolu Kastamonu, Canik ve Trabzon sancaklarındaki iskelelerin kadı ve naibleriyle birlikte Çıldır valisi, Kars muhafızı, Erzurum ve Gümüşhane mütesellimlerine gönderilerek firar eden Ali Paşa'nın yakalanması için gereken gayreti göstermeleri emredildi⁶¹.

⁵⁸ BOA, MD, No.178/46-2, Çapanoğlu Mustafa Bey'e hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779; Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.507.

⁵⁹ BOA, MD, No.178/46-2, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779; Enveri, Tarih, s.119-a; Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.131.

⁶⁰ Sivas Şeriye Sicili, No.I, s.196-2, Evâil-i Şevval 1193/12-21 Ekim 1779.

⁶¹ BOA, MD, No.178/39-1, Karadeniz'in Anadolu sahilinde zahire tedarikine memur Osman'a hüküm, Evâil-i Şevval 1193/12-21 Ekim 1779. Söz konusu hükmün birer sûretinin gönderildiği yerler şunlardır:

- Kavak'tan Hopa'ya kadar ve Bolu sancağı dahilindeki sahiller ve iskelelerin kadı ve nâiblerine ve Bartın kazasında mukîm Sertnacıbaşı İbrahim'e, serdar, âyan, kürekçiler, iskele eminleri, zabitan ve işerlerine,
- Kastamonu Sancağındaki sahil ve iskelelerin idarecilerine,
- Canik sancağındaki sahil ve iskelelerin idarecilerine,
- Gümüşhane emini ve Trabzon mütesellimi Hafız (Mehmet)'e ve Trabzon eyaletindeki iskelelerin idarecilerine,
- Çıldır valisi Vezir Süleyman Paşa'ya, Firarî Ali Paşa o havalilere gelirse yakalaması için,
- Erzurum mütesellimi Feyyazade Halil'e,
- Kars muhafızına.

2. Ali Paşa'nın Yakalanması İçin Alınan Tedbirler

Çapanoğlu Mustafa Bey'in Canik topraklarına girip karşısına çıkan kuvvetleri mağlub ederek Bafra'ya kadar gelmesi üzerine firar eden Ali Paşa'nın⁶² yakalanması için her tarafa emirler gönderildi. Bu emirlerde, kendisini cezalandırmakla görevli Çapanoğlu Mustafa Bey'e karşı mukavemet edemeyen Ali Paşa'nın, çoluk çocuğunu alarak Bafra'dan ayrıldığı, Kırım'a geçmek için Gerze ve Sinop taraflarına geldiği belirtilmektedir. Firarî Ali Paşa'nın nasıl hareket edeceğinin belli olmadığı, hava muhalefeti sebebiyle Kırım tarafına geçmesinin mümkün olamayabileceği belirtilen yazılarda, Karadeniz sahilindeki sancak, kazâ ve iskelelerin kadı, naib ve zabitlerinden, dikkatli olmaları ve Ali Paşa'yı gördükleri yerde hemen yakalamaları istenmektedir.

Firarî Ali Paşa'nın kaçmasını önlemek için daha önce de söz konusu yerlere emirler yazılmış ve yakalanması için Çapanoğlu Mustafa Bey'e yardım etmeleri istenmişti. Ancak, bu hususta gereken ihtimam gösterilmediği için Ali Paşa firar etmeyi başarmış ve izini kaybettirmişti. Bunun üzerine hükûmet tarafından Ali Paşa'nın firarında ihmali görülenlere tekîden emirler yazıldı. Bolu hassı voyvodası El-hac Ahmed'e yazılan yazıda, Ali Paşa'nın yakalanması için görevlendirilen Çapanoğlu'nun maiyetine memur kılınmışken, firarînin yakalanamayıp kaçmasında kendisinin ihmali olduğunun belirlendiği bildirildi. Şayet, firarînin yakalanmasını temin ederse cezalandırılmaktan kurtulabileceğinin belirtildiği yazıda voyvodadan, Bolu sahillerindeki iskelelere mutemed adamlar tayin ederek gece gündüz teyakkuz halinde bulunması emredildi⁶³. Diğer taraftan Çapanoğlu Mustafa Bey Bafra'ya geldiğinde Ali Paşa'yı burada bulamayınca durumu İstanbul'a bildirmiş ve Ali paşa'nın Canik'ten firar ettiğini söylemişti. Bunun üzerine sadareten Mustafa

⁶² Arşiv vesikalarında, kaçmasından sonraki tarihlerde Ali Paşa'dan "firarî" diye bahsedilmektedir.

⁶³ BOA, MD, No,178/43-2, Bolu hassı voyvodası El-hac Ahmed'e hüküm, Evâsıt-ı Şevval 1193/22-31 Ekim 1779.

Bey'e gönderilen yazıda Ali Paşa'nın hâlâ oralarda bir yerde olabileceği, bu sebeple kendisinin dikkatli olması ve firarının gizlenebileceği yerleri araması ve kaçmasına fırsat vermemesi emredildi⁶⁴.

Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya gönderilen bir yazıda Ali Paşa'nın 50-60 kadar adamıyla Sinop'tan bir gemiye bindiği ancak nereye gittiğinin tespit edilemediği belirtilerek, firarının bulunduğu yerde yakalanması için Karadeniz'in Rumeli ve Anadolu sahilindeki kazâ ve iskelelerin kadı ve zâbitlerine emirler⁶⁵ gönderildiği bildirildi. Ali Paşa'nın gidebileceği yerlerden olan Özü ve Soğucak kalelerinin muhafızlarıyla Abaza beylerine ve Çıldır valisine de gereken emirlerin yazıldığı belirtilen yazıda Sivas valisine, idaresi altındaki Canik kazâlarına ve sair yerlere buyruldu neşretmesi, Ali Paşa'nın buralara ayak bastırılmaması ve görüldüğünde yakalanması, bu husustâ tekîden kendisine emir gönderilen Çapanoğlu Mustafa Bey'le birlikte hareket etmesi emredildi. Ayrıca, Canik havalisinde Ali Paşa'ya bağlı adamların bulunabileceği hatırlatılan İzzet Mehmed Paşa'ya, bunların çıkarması muhtemel fesatlarına karşı dikkatli olması ve tedbir alması tembih edildi⁶⁶. Aynı tarihlerde Trabzon mütesellimi Hafız Mehmed'e de Firarî Ali Paşa'nın hava muhalefeti sebebiyle Trabzon iskelesine gelmesi ihtimali olduğu hatırlatılarak, buraları kontrol ve muhafazaya ihtimam göstermesi ve şayet oralara gelirse Ali Paşa'yı yakalayıp başını İstanbul'a göndermesi emredildi⁶⁷.

⁶⁴ BOA, MD, No.178/47-1, Çaparzade Mustafa Bey'e hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779.

⁶⁵ BOA, MD, No.178/45-1, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779. Kavak'tan Karadeniz'in Rumeli sahilindeki Sünne Boğazı'na, Kili, Akkırman ve Hocabey iskelelerine kadar olan kadılar, âyan, silahdarân, zabîtan ve işerlerine gönderilen bu hükmün birer sureti de Anadolu sahilindeki iskelelerin yöneticilerine, Soğucak muhafızı Süleyman'a, Çıldır valisi Süleyman Paşa'ya, Özü muhafızı ve Abaza beylerine gönderilmiştir.

⁶⁶ BOA, MD, No.178/57-1, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779; MD, No.178/40-1, Sivas valisine hüküm, Evâil-i Zilka'de 1193/10-19 Kasım 1779.

⁶⁷ Trabzon Şeriye Sicili, No.1935, s.82/1-1 ve 2, Trabzon mütesellimi Hafız Ahmed'e (doğrusu Mehmed) hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779.

Trabzon müteselliminden ayrıca, firarînin ailesi ve yakın adamlarından oralara gelenler olursa onları da hapsedmesi istendi⁶⁸.

İsyanından önceki dönemde Ali Paşa'nın nüfuzu Kastamonu taraflarını içine alacak kadar geniş olduğundan, bu bölgede saklanması ihtimali de göz ardı edilmedi. Kastamonu mütesellimi Altıkulaçzâde Hüseyin'e gönderilen bir yazıda bu ihtimalden bahisle, firarînin hava muhalefeti dolayısıyla Kırım yakasına geçememiş olabileceği, bu sebeple yetki alanında bulunan Kastamonu sahillerinin gereği gibi muhafazası için buralara mutemet adamlar tayin etmesi ve şayet Ali Paşa oralara gelirse hemen yakalaması emredildi⁶⁹. Firarî Ali Paşa'nın Sinop gibi müstahkem bir kaleye sığınıp burada istihkam etmesini önlemek için, Altıkulaçzâde Hüseyin'e bilâhare ikinci bir emir gönderen hükûmet, ondan Kastamonu'daki görevlerini güvenilir bir adamına bırakarak derhal Sinop Kalesi'ne gitmesini ve orayı kontrol altına almasını istedi⁷⁰.

Ali Paşa'nın Bafra'dan ayrıldıktan sonra Gerze ve Sinop taraflarına gittiği ve buradan bir gemiye binerek Kırım'a geçtiğine dair haberlere rağmen hükûmet, mevsim şartlarının müsaade etmemesi yüzünden onun sahilde bir yerlerde olabileceği ihtimali üzerinde duruyordu. Böyle bir durumda Ali Paşa'nın bölgedeki nüfuzunu kullanarak yeniden toparlanmasından endişelenen hükûmet, ona bu fırsatı vermemek için gereken her türlü tedbirin alınmasını istiyordu. Kafkasya sahillerinden Rumeli'ye kadar olan geniş bir coğrafyadaki yöneticilere ard arda emirler gönderilerek Ali Paşa'ya karşı dikkatli olunması ve görüldüğü yerde öldürülmesinin istenmesi işte bu endişeden kaynaklanmaktaydı. Ancak alınan bütün tedbirlere rağmen Ali Paşa'yı yakalamak mümkün olmadı.

⁶⁸ BOA, MD, No.178/57-2, Trabzon mütesellimi Hafız Mehmed'e hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779.

⁶⁹ BOA, MD, No.178/46-1, Kastamonu mütesellimi Altıkulaçzâde Hüseyin'e hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779.

⁷⁰ BOA, MD, No.178/51-2, Altıkulaçzâde Hüseyin'e hüküm, Evâil-i Zilka'de 1193/10-19 Kasım 1779. Bu sırada Altıkulaçzâde Hüseyin'e Kastamonu sahillerini muhafaza etmesinin yanı sıra, Ali Paşa'nın Kastamonu mütesellimi tayin ettiği hazinedarı Ali'yi yakalayıp idam etmesi görevi de verilmişti.

C. ALİ PAŞA'NIN KIRIM'A FİRARI

Çapanoğlu Mustafa Bey'le yaptığı mücadeleyi kaybeden Ali Paşa daha fazla direnemeyeceğini anlayınca, kaçmayı yeğlemişti. Bafra'daki hanesini yakan Ali Paşa, yanına büyük oğlu Battal Hüseyin Bey'le birlikte 50-60 kadar adamını ve bazı değerli eşyalarını alarak Sinop ve Gerze taraflarına gelmişti. Buradan bir gemiye binerek deniz yoluyla kaçtı⁷¹.

Ali Paşa'nın, Bafra'dan ayrılmasından sonra hangi tarihte Kırım tarafına geçtiği kesin olarak tespit edilememektedir. Ali Paşa'nın Sinop'tan gemiye bindiği bilinmekle beraber, nereye gittiği belli değildi⁷². Bafra'ya geldiğinde Ali Paşa'yı bulamayan Çapanoğlu Mustafa Bey, yaptırdığı istihbaratla onun Gerze ve Sinop taraflarına kaçtığını ve buradan bir gemiye binerek Kırım yakasına geçtiğini öğrendi. Çapanoğlu'nun bu bilgiyi Bafra'ya gelişinden hemen sonraki günlerde İstanbul'a bildirmesinden anladığımız kadarıyla, Ali Paşa vakit kaybetmeden Kırım tarafına geçmeyi başarmıştı. Ancak hükûmet, mevsimin güz olması ve hava muhalefeti sebepleriyle Ali Paşa'nın denize açılmayacağı ihtimalini değerlendirip, Karadeniz'in Anadolu sahilindeki bütün iskele ve kaza yöneticilerine emirler göndererek, firarının hâlâ oralarda olabileceğini, bu sebeple dikkatli olmalarını ve gördükleri yerde onu yakalamalarını emretti.

Yukarıdaki bilgilere göre Ali Paşa'nın, hiç vakit kaybetmeden Kırım tarafına geçtiği anlaşılmaktadır. Zira, 1780 senesi Ocak ayı başlarında, Karadeniz'in Anadolu sahilindeki bütün iskele ve kazaların kadı, mütesellim, zabıtân, âyan, iskele eminleri ve iş erlerine hitaben gönderilen yazıda, Çapanoğlu'nun kendisini yakalamak üzere Bafra'ya doğru ilerlediğini haber alan Ali Paşa'nın, bunu duyunca Kırım'a kaçtığı belirtilmektedir⁷³. Gerçekten de bu tarihten sonraki belgelerde, Ali Paşa'nın yakalanmasına dair bir emir

⁷¹ BOA, MD, No.178/57-1, Sivas valisine hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779; Enveri, Tarih, 119/a; Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.130-131.

⁷² BOA, MD, No.178/57-1, Sivas valisine hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779.

yoktur. Ali Paşa'nın Kırım'a kaçtığıının anlaşılmasından sonra hükûmet, onun taraftarlığını devam ettirmek isteyenlere karşı takibata devam etti.

1780 senesi Şubat sonlarında Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya gönderilen bir yazıyla, Ali Paşa'ya taraftarlıkta devam eden akraba ve yakın adamlarının ortadan kaldırılması emredildi⁷⁴. Aynı tarihte Kars muhafızı İbrahim Paşa'ya, Erzurum kadılarına ve âyanlarına da emirler gönderilerek Ali Paşa taraftarlarının bu bölgelerde asayiş bozucu hareketlerde bulunmalarına fırsat vermemeleri ve bu gibi davranışları derhal yakalamaları istendi⁷⁵. Adı geçen görevliler, bu hususta Sivas valisi ile ittifaken hareket edeceklerdi. Çorum sancağı mutasarrıfı İbrahim Paşa da, Canik bölgesinin eşkıyadan temizlenmesi için Çapanoğlu Mustafa Bey'e yardım edecek ve Sivas valisinin vereceği emirlere uyacaktı⁷⁶.

Firarî Ali Paşa'nın, uzakta da olsa el altından Canik bölgesinde bir karışıklık çıkarmak isteyebileceğini düşünen hükûmet, Karadeniz sahilindeki iskele ve kaza yöneticilerine gönderdiği yazıyla, Ali Paşa'nın yanına gidip gelen adamlar olursa onların yakalanıp İstanbul'a gönderilmelerini emretti⁷⁷.

D. ALİ PAŞA'NIN FİRARINDAN SONRAKİ GELİŞMELER

Canikli Ali Paşa'nın Kırım'a kaçtığıının anlaşılmasından sonra, geride kalan akraba ve taraftarlarının Canik ve diğer yerlerde herhangi bir asayişsizliğe meydan vermemeleri için hükûmet tedbir alma yoluna gitti.

⁷³ BOA, MD, No.178/61-2, Anadolu sahilindeki kaza ve iskelelerin idarecilerine hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1193/30 Aralık 1779-7 Ocak 1780.

⁷⁴ BOA, MD, No.178/138-1, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Safer 1194/17-26 Şubat 1780.

⁷⁵ BOA, MD, No.178/138-1, Evâsıt-ı Safer 1194/17-26 Şubat 1780.

⁷⁶ BOA, MD, No.178/67-1, Çorum mutasarrıfı İbrahim Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1193/30 Aralık 1779-7 Ocak 1780.

⁷⁷ Karadeniz sahillerinden Soğucak'a kadar olan iskelelerin kadılarına gönderilen bir yazıda, idareleri altındaki yerleri kontrol altında tutmaları, Kırım'a kaçtığı belirlenen Firarî Ali Paşa'nın veya adamlarından herhangi birisinin gelip gitmesine izin verilmemesi istenmektedir. Trabzon Şeriye Sicili, No.1935, s.64/2-1, Evâil-i Zilhicce 1193/10-19 Aralık 1779. BOA, MD, No.178/61-2, Karadeniz'in Anadolu sahilindeki kaza ve iskelelerin kadı,

Özellikle, Ali Paşa'nın memleketi olması hasebiyle, Canik civarında çıkması muhtemel karışıklıklar, zamanında alınan tedbirlerle önlendi. Ali Paşa'nın nerede olduğu ve bundan sonra yapmak istediği işler hakkında bilgilerine başvurulmak üzere, akraba ve yakın adamlarının İstanbul'a gönderilmeleri hususunda gereken tedbirlerin alınması için ilgililere emirler yazıldı. Gerek İstanbul'a gidenlerin verdiği bilgiler, gerekse yapılan tahkikatlar neticesinde elde edilen bulgular değerlendirilerek, Ali Paşa'nın geride bıraktığı menkul, gayri menkul ve nakitlerinin yerleri tespit edildi. Bunların zabıtları tutularak bir çoğu Tersane-i Âmire'ye, nakitleri de Hazine-i Âmire'ye aktarıldı.

1. Karışıklıklara Karşı Canik Sancağı ve Civarında Alınan Tedbirler

Çapanoğlu Mustafa Bey'in Bafra'ya girmesi üzerine Ali Paşa ona mukavemet etmeyip kaçmıştı. Ancak gerek Canik sancağı dahilinde gerekse civar sancak ve kazalarda Ali Paşa'nın adamları hâlâ direnmeye devam ediyorlardı. Ali Paşa'nın kaçmasının hemen ardındaki günlerde, Kastamonu mütesellimi tayin ettiği hazinedarı Deli Ali, 40-50 kadar adamıyla Gerze'ye girmek istemiş, ancak burası Çapanoğlu'nun adamları tarafından kontrol altına alındığı için başarılı olamamıştı. Bu olay sırasında Deli Ali'nin bir çok adamı yakalanmış, kendisi ise bir kaç adamıyla birlikte kaçmayı başarmıştı⁷⁸. Bunun üzerine Deli Ali ve adamlarının yakalanması için Çapanoğlu'na ve civardaki diğer yöneticilere emir yazıldı⁷⁹. Öte yandan Çapanoğlu'na, mütesellim tayin olunan İçel sancağı mutasarrıfı Ali gelinceye kadar Canik'te kalması, etrafi

voyvoda, mütesellim, zabitan, yeniçeri zabitleri, kale dizdarları, iskele eminleri, gümrükçüler, âyan ve işerlerine hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1193/30 Aralık 1779-7 Ocak 1780.

⁷⁸ BOA, C.Dahiliye, No.16900, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'nın tahrirâtı, 27 Zilka'de 1193/6 Aralık 1779.

⁷⁹ BOA, C.Dahiliye, No.16900, Gurre-i Zilhicce 1193/10-19 Aralık 1779; BOA, MD, No.178/62-2, Bozok mutasarrıfı Çaparzade Mustafa Bey'e ve saire hüküm, Evâil-i Zilhicce 1193/10-19 Aralık 1779.

kontrol altında tutması ve firarî taraftarlarının fitne ve fesat çıkarmalarına müsaade etmemesi emredildi⁸⁰.

Ali Paşa'nın Canik'e tekrar geri döneceğini ümid eden akraba ve taraftarları, Canik'te asayiş ve nizamı sağlamakla görevlendirilen Çapanoğlu Mustafa Bey'in üzerine hücum ettiler. Ali Paşa'nın damadı Sadullah ve İbrahim, kardeşinin oğlu Mehmed Paşazâde Ahmed ve bölgedeki ünlü eşkıya, "*Çaparzâde bize zulm eyledi*" diyerek etraftan topladıkları beş bin kişiyle Mustafa Bey'e saldırdılar. Üç bin kadar adamıyla onların karşısında duramayan Çapanoğlu, Canik'i terk etmek zorunda kaldı⁸¹. Bu olayda Çapanoğlu'nun hazinedarı ve adamlarının çoğu öldürüldü. Bu olay üzerine, Dergâh-ı Muallâ kapıcıbaşlarından olan ve Ali Paşa'nın muhallefâtını müsadereye memuriyetle Canik'te bulunan Mehmed'e yazılan hükümde, elinde ferman bulunan bir devlet memurunun üzerine bu şekilde saldıranın suç olduğu, şayet Çapanoğlu halka zulm etmişse, durumun önce İstanbul'a arz edilmesi gerektiği halde buna uyulmamasının isyan anlamına geldiği, bu sebeple Ali Paşa taraftarlarının haksız olduğu bildirildi. Olaya karışanların pişman olmaları halinde affedilebileceklerinin belirtildiği yazıda Kapıcıbaşı Mehmed'e, tekrar böyle bir harekete cesaret ederlerse hepsinin şiddetle cezalandırılacaklarını Canik halkına ve Ali Paşa'nın akrabalarına bildirmesi emredildi⁸².

Firarî Ali Paşa taraftarlarının saldırısı neticesinde çok sayıda adamını kaybeden Çapanoğlu Mustafa Bey Canik'ten ayrılmak zorunda kalmıştı. Ancak, Canik bölgesinin tekrar Ali Paşa taraftarlarının eline geçmesini istemeyen hükûmet, Çapanoğlu'nun yeniden oraya gitmesini ve bölgeyi nizam altına almasını istedi. Bu hususta gönderilen yazıda, Bozok ve çevresinden toplayacağı adamlarla tekrar Canik'e gitmesi ve buradaki eşkıyayı ber taraf

⁸⁰ BOA, MD, No.178/46-2, Çaparzade Mustafa Bey'e hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779.

⁸¹ BOA, MD, No.178/64-2, Memuriyetle Canik'te bulunan Mehmed'e ve saire hüküm, Evâhir-i Zilka'de 1193/30 Kasım-9 Aralık 1779; MD, No.178/65-1, Memuriyetle Canik'te bulunan Kapıcıbaşı Mehmed'e yazılan hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1193/30 Aralık 1779-7 Ocak 1780; 65-2, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya yazılan hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1193/30 Aralık 1779-7 Ocak 1780.

ederek bölgeyi zabt etmesi görevi verilen Çapanoğlu'na, bir an önce hazırlıklarını tamamlayıp hemen harekete geçmesi emredildi⁸³. Çapanoğlu'na yazılan başka bir yazıda, Canik'in ber vech-i malikâne Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa'ya tevcih edildiği, onun Canik'e bir muhassıl tayin ettiği, ancak şu sıralar bölgenin yalnızca bir muhassıla emanetinin sakıncalı olduğu belirtilerek, gerek sahillerin muhafazasında gerekse asayişin ve halkın huzurunun temin edilmesinde muhassıla yardımcı olması emredildi⁸⁴.

Canik bölgesinde asayişin sağlanması ve bölgenin kontrol altına alınması hususunda Çapanoğlu'na gereken desteği vermesi için Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya da emir gönderildi. İzzet Mehmed Paşa, idaresi altındaki yerlere buyrulduklarını göndererek harp ve darbe kadir herkesin Çapanoğlu'na yardıma gitmesini emredecek⁸⁵, kendisi de bizzat destek verecekti. Ayrıca Sivas vilâyetine bağlı olan Karadeniz sahilindeki iskele ve kazaların, Firarî Ali Paşa'nın dönmesi ihtimaline karşı uyarılması bâbında Bolu voyvodası Turnacıbaşı İbrahim ve Kastamonu mütesellimi Altıkulaçzâde Hüseyin'e emirler gönderecekti. Gümüşhane emini Hafız Mehmed akıllı adam olması hasebiyle derhal Çapanoğlu'nun yanına gelip ona yardım edecek, bu arada Trabzon ve sahillerinin muhafazası için gereken tedbirleri de alacaktı⁸⁶.

Canik'teki olayların bertaraf edilmesi için Çapanoğlu'na yardım etmesi hususunda Trabzon valisi Çerkes Hasan Paşa'ya da emir gönderildi. Ancak Canik'teki olaylarda da parmağı bulunan Trabzon'daki Ali Paşa taraftarlarının, burada çıkardıkları olaylar sebebiyle Çerkes Hasan Paşa Trabzon'da kalmasının

⁸² BOA, MD, No.178/65-1, Kapıcıbaşı Mehmed'e hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1193/30 Aralık 1779-7 Ocak 1780.

⁸³ BOA, MD, No.178/66-2, Çaparzade Mustafa Bey'e hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1193/30 Aralık 1779-7 Ocak 1780.

⁸⁴ BOA, MD, No.178/67-2, Çaparzade Mustafa Bey'e hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1193/30 Aralık 1779-7 Ocak 1780.

⁸⁵ Kengiri (Çankırı), Kastamonu, Bolu, Karahisar-ı Şarkî sancaklarının züema, timarlı ve harbe kadir adamları, Yahyalı, Develi, İncesu ve Karahisar kazalarının bilcümle askerleri, Çapanoğlu'na yardım etmeleri için görevlendirileceklerdi. BOA, MD, No.178/65-2, Evâhir-i Zilhicce 1193/30 Aralık 1779-7 Ocak 1780.

⁸⁶ BOA, MD, No.178/65-2, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1193/30 Aralık 1779-7 Ocak 1780.

daha doğru olacağını bildirdi⁸⁷. Çerkes Hasan Paşa İstanbul'a gönderdiği yazıda, Ali Paşa'nın buradaki taraftarlarının "*Ali Paşa af olmuş, Trabzon'a gelecekmış*" şeklinde etrafa şayiada bulunarak, kendi aralarında işbirliği yaptıklarını bildirdi. Hasan Paşa'nın yazısına göre, Trabzon alaybeyi Şatıroğlu Ömer, kale gibi bir yerde ikamet edip başına üç bin kadar sekban toplamıştı. Trabzon'a gelmesini umdukları Ali Paşa'yı saklamak maksadıyla Giresun Kalesi'ni ele geçiren Şatıroğlu Ömer, kendisi gibi Ali Paşa'ya bağlılıklarını devam ettiren Polathane serdarı Hasan, Gogooğlu Süleyman, Bahadıroğlu Mehmed, Sakaoğlu Ali ve Güvenikoğlu Mehmed gibi bölgedeki eşkıya reisleri ile birlikte hareket ediyordu⁸⁸. Etraflarına çok sayıda adam toplayıp şekavette bulunan ve halka zulm eden bu eşkıya reisleri, kendilerini muhafaza için bulundukları yerlerde müstahkem kaleler yapmışlardı. Durumun vehametinden bu şekilde bahseden Çerkes Hasan Paşa, eşkıyanın yakalanamaması halinde Trabzon'daki durumun daha da kötüye gideceğini bildirdi⁸⁹. Bu haber üzerine Çerkes Hasan Paşa'ya derhal duruma el koyması, şekavette bulunanların üzerine kararlilikla gitmesi ve onları öldürmesi, Firarî Ali Paşa taraftarlarından hiç kimsenin Trabzon'da kalmasına ruhsat vermemesi, Giresun Kalesi'ni de Şatıroğlu Ömer'in elinden alması ve kendisini idam etmesi emredildi. Trabzon'da huzurun sağlanması için her türlü tedbiri alması istenen Çerkes Hasan Paşa'dan, bunun için Trabzon eyaletinde devlete bağlı olan herkesten istifade etmesi istendi. Daha önce devlete sadakatinden bahsettiği Kalcıoğlu Ömer'den istifade etmesi de tavsiye edilen Çerkes Hasan Paşa'ya, mezkur Ömer'in Trabzon alaybeyiliğine tayin edilmesi hususundaki isteğinin kabul edildiği bildirilerek, bölgenin nizam altına alınmasında ondan faydalanması tembih edildi⁹⁰. Ayrıca, Canik'teki olaylara karışanlardan Trabzon tarafına

⁸⁷ BOA, C.Dahiliye, No.14881, Trabzon valisi Çerkes Hasan Paşa'nın tahrirâtı, 23 Muharrem 1194/30 Ocak 1780.

⁸⁸ BOA, C.Dahiliye, No.14470, Erzurum valisi Dağıstanî Ali Paşa hüküm, Safer 1194/7 Şubat-6 Mart 1780.

⁸⁹ BOA, MD, No.178/71-2, Trabzon valisi Çerkes Hasan Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Muharrem 1194/28 Ocak-6 Şubat 1780.

⁹⁰ BOA, MD, No.178/71-2, Çerkes Hasan Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Muharrem 1194/28 Ocak-6 Şubat 1780.

kaçanlar olursa bu gibilerin yakalanması için gereken ihtimamın gösterilmesi emredilen Hasan Paşa'dan bütün bu hususlarda Çapanoğlu ve Sivas valisi ile işbirliği içinde hareket etmesi istendi⁹¹.

Trabzon'da meydana gelen şekavet olaylarının önlenmesi ve bölgenin kontrol altına alınması hususunda Çerkes Hasan Paşa'nın yardımına gitmesi için Erzurum valisine de emir gönderildi. Erzurum valisi Dağıstanî Ali Paşa'ya gönderilen yazıda, Trabzon'daki durum etraflıca açıklandıktan sonra, Trabzon valisinin emrinde kâfi askerin bulunmadığı, bu sebeple, emri altında bulunan Karahisar-ı Şarki askerlerini onun yardımına göndermesi emredildi. Ayrıca, Erzurum eyaletinde bulunan Fırarî Ali paşa taraftarlarının izalesi hususunda da gereken ihtimamı göstermesi istenen Dağıstanî Ali Paşa'ya, Trabzon valisi ile haberleşmesi ve bölgede devlet otoritesinin hakimiyeti için birlikte hareket etmesi emredildi⁹². Canik'teki olayların yatıştırılmasının da buna bağlı olduğunu düşünen devlet, Trabzon'da vuku bulan hadiselerin bir an önce halledilmesini istiyordu.

Devlet, Canik ve Trabzon havalisinde çıkan bu olaylardan çok çekindiği için sert tedbirler almakla beraber, bir taraftan da halkı Fırarî Ali Paşa taraftarlığından caydırmak için daha yumuşak bir yola başvurmak gerektiğini düşünüyordu. Bu maksatla, bölgeye gönderilen yazılarda halka, Ali Paşa taraftarlığından vaz geçmeleri, bölgede fesat çıkaranların ele geçirilmeleri ve Kırım'da olduğu anlaşılan fırarînin yanından gelip gidenler olursa onların yakalanmaları hususunda yardımcı olmaları halinde, bundan önce yaptıkları kabahatlerin affedileceği vadedildi⁹³. Hükûmetin bu vaadi gerçekten de Canik halkı arasında tesirini göstermekte gecikmedi. Fırarî Ali Paşa'nın yanından bu tarafa veya buradan Kırım tarafına birisinin gelip gittiği duyulursa, bu gibilerin Canik sancağına ve bağlı kazalara ayak bastırılmaması üzerine, halkın

⁹¹ Trabzon Şeriye Sicili, No.1935, S.65/-1, Trabzon valisi Çerkes Hasan Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1193/30 Aralık 1779-7 Ocak 1780.

⁹² BOA, MD, No.178/72-2, Erzurum valisi Dağıstanî Ali Paşa'ya hüküm, Evâil-i Safer 1194/7-16 Şubat 1780.

⁹³ BOA, MD, No.178/65-1, Memuriyetle Canik'te bulunan Kapıcıbaşı Mehmed'e hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1193/30 Aralık 1779-7 Ocak 1780.

temsilcileri vaatte bulundular. Aksi takdirde 100.000 kuruş ödemeyi kabul ettiklerine dair -Ali Paşa'nın muhallefâtını müsadereye memuren Canik'te bulunan- Mehmed Ağa'ya senet verdiler⁹⁴. Firarî Ali Paşa'nın Canik sancağı dahiline gelmesi halinde kendisini yakalayıp kesik başını İstanbul'a göndereceklerine dair Samsun, Bafra, Kavak ve Alaçam kazaları halkı ayrıca bir mahzar ve ilâm gönderdiler⁹⁵. Canik halkının taahhütlerini muhtevi bu yazılar İstanbul'da baş muhasebeye kaydedildi ve Samsun ve Bafra kadılarına tekîden yazı yazıldı. Bu yazıda kadılardan, taahhütlerinin kabul edildiğini Canik halkına bildirmeleri, şayet bunun hilafına hareket ederlerse nezirlerinin kendilerinden tahsil olunacağından şüphe etmemelerini bilmeleri istendi⁹⁶. Memuriyetle Canik'te bulunan El-Hac Mehmed'e gönderilen hükümde ise, Çapanoğlu'na karşı muharebede bulunanların cürmlerinin af edilecek gibi olmadığı, ancak şayet pişman iseler ve kendilerinin kandırıldıklarını söylüyorlarsa, Ali Paşa'nın Canik'teki mal, eşya ve nakitlerinin ortaya çıkarılmasında ve kapu halkının ele geçirilip İstanbul'a gönderilmesi hususunda yardımcı oldukları takdirde, çoluk çocuklarının emin olabilecekleri ifade edilerek, bundan sonra bu gibi hareketlere cesaret etmemeleri hakkında halkı uyarması emredildi⁹⁷.

Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği bir yazıdan Canik halkının hangi hususlarda taahhütte bulunduğu daha açık şekilde görülmektedir. Firarî Ali Paşa'nın Kırım'da olduğunun yapılan tahkikatler neticesinde kesin olarak anlaşıldığı belirtilen yazıda, Karadeniz sahilindeki iskeleleri sedd ü bend ederek gece gündüz muhafaza edeceklerine, Kırım'a gelip giden gemilerin içinde bulunan şahısların kimlikleri ve ne maksatla yolculuk yaptıkları hakkında tahkikat yapacaklarına, şayet Ali Paşa'nın casusu

⁹⁴ BOA, MD, No.178/74-1, Ali Paşa'nın emvali kabzına memur Mehmed'e ve saire yazılan hüküm, Evâsıt-ı Safer 1194/17-26 Şubat 1780.

⁹⁵ BOA, C.Dahiliye, No.15857, Canik tarafından gelen evrakın hulâsası, 5 Safer 1194/11 Şubat 1780; BOA, MD, No.178/78-1, Canik sancağındaki kaza kadılarına, âyan ve işerlerine hüküm, Evâsıt-ı Rebiülevvel 1194/17-26 Mart 1780.

⁹⁶ BOA, C.Dahiliye, No.3296, Bafra ve Samsun naiblerine yazılan tahrirat, 15 Muharrem 1194/22 Ocak 1780.

olduğu tespit edilenler olursa bu gibileri ve ellerindeki belgeleri İstanbul'a göndereceklerine dair Canik sancağındaki 18 kaza ahalisinin söz verdiği bildirilmektedir⁹⁸.

Hükûmet, bölgede asayişin sağlanması ve otoritenin yeniden tesisi için Canik halkının yapmayı taahhüt ettiği hususların yerine getirilmesine büyük önem verdi. Canik sancağındaki yöneticilere, kaza kadılarına ve bölge ileri gelenlerine gönderilen yazılarda, taahhütlerinde durup ırz ve edepleriyle oturmaları halinde halka bir zarar gelmeyeceği tekrarlandı⁹⁹. Bu arada İstanbul'a gönderilmeleri istenen Ali Paşa'nın akrabalarını da korumamaları, şayet onlar yüzünden Canik'te yeniden bir fesat çıkarsa, bundan halkın da mesul olacağı hatırlatıldı¹⁰⁰. Aynı yazının bir sureti de Ünye naibine gönderilerek, Firarî Ali Paşa'nın etbaından Kırım'a geçmek isteyenlere mani olması ve gemi reislerine tenbihde bulunması istendi¹⁰¹. Bütün bunların bölge halkına bildirilmesi ve halkla birlikte etrafın muhafazasına dikkat etmesi ve asayişin sağlanmasına ihtimam göstermesi hususunda Canik muhassılı Mehmed Emin'e de yazı gönderildi¹⁰².

Canik ahalisi verdikleri söze sadık kalarak, Firarî Ali Paşa'nın damadı Sadullah'ın ele geçirilmesinde ve İstanbul'a gönderilmesinde gayret

⁹⁷ BOA, MD, No.178/68-1, Firarî Ali Paşa'nın emvali kabzına memur El-Hac Mehmed'e hüküm, Evâil-i Muharrem 1194/8-17 Ocak 1780.

⁹⁸ BOA, C.Dahiliye No.4755, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'nın tahrirâtı, 21 Muharrem 1194/28 Ocak 1780.

⁹⁹ BOA, MD, No.178/78-1, Canik sancağındaki kazaların kadılarına, âyan ve işerlerine hüküm, Evâsıt-ı Rebîülevvel 1194/17-26 Mart 1780.

¹⁰⁰ Firarî Ali Paşa'nın damadı Sadullah, avanesinden Kör Feyzi ve sairlerin hâlâ yakalanamaması üzerine gönderilen yazıda, Canik halkının bunları öldürülmelerinden endişelendikleri için teslim etmedikleri belirtilmektedir. Mezkûr kişilerin, halkın himayesi sebebiyle ele geçirilemediğinin ifade edildiği yazıda, halkın verdikleri taahhüde uymaları, aksi takdirde cezalandırılacakları hatırlatılmaktadır. BOA, MD, No.178/76-2, Evâsıt-ı Rebîülevvel 1194/17-26 Mart 1780.

¹⁰¹ BOA, MD, No.178/74-1, Firarî Ali Paşa'nın emvali kabzına memur Mehmed'e ve sair sancak idarecilerine hüküm, Evâsıt-ı Safer 1194/17-26 Şubat 1780.

¹⁰² BOA, MD, No.178/112-1, Canik muhassılı Mehmed Emin'e hüküm, Evâhir-i Celaziyevvel 1194/25 Mayıs-3 Haziran 1780. Ünye Mütessellimi İbrahim Bey'e gönderilen başka bir yazıda, halen kethüdası olan Kör Feyzi'nin aslında Firarî Ali Paşa'nın adamı olduğu ve Canik bölgesinde fesat çıkarmaya çalıştığının istihbar edildiği belirtilmekte ve adı geçen şahsın bir an önce idam edilmesi emredilmektedir. BOA, MD, No.178/112-2, Ünye mütessellimi İbrahim Bey'e hüküm, Evâhir-i Celaziyevvel 1194/25 Mayıs-3 Haziran 1780.

gösterdiler. Onların bu davranışı hükûmetle aralarında mevcut buzların erimesine vesile oldu. Canik muhassılına gönderdiği yazıda, halkın bu sadakatinden övgüyle bahseden hükûmet, bundan sonra da emirlere uygun davranmaya devam etmeleri ve aksi davranışta bulunanları içlerinden çıkarmaları hususunda halkı tenbihlemesini muhassıldan istemektedir¹⁰³. Öte yandan Trabzon taraflarında olay çıkaran Firarî Ali Paşa taraftarlarının affedilmeleri de düşünüldü. Ancak bu durumda, Trabzon valilerinin nüfuz ve otoritelerinin kalmayacağı ve suçsuz insanlara haksızlık olacağı endişesiyle bundan vaz geçildi¹⁰⁴.

Ali Paşa'nın kurduğu nüfuz ve otoritenin tamamen ortadan kaldırılması için, orada burada şekavete devam eden adamlarının tamamen izale edilmeleri gerekiyordu. Bu maksatla başta Canik, Trabzon, Bolu, Kastamonu ve diğer yerlerde bulunan görevlilere yazılar yazılarak, firarî taraftarlarının takip edilmeleri ve yakalanmaları için emir verildi. Ancak Ali Paşa'nın dairesi halkından iken, cezalandırılması gündeme geldiğinde ondan ayrılanlar varsa bu gibilerin zarar görmemesi için dikkat edilmesi hususunda ilgililer uyarıldı. Nitekim, Çapanoğlu Mustafa Bey'e Ali Paşa'yı yakalamak için ruhsat verildiğine dair yazılarda bu husus vurgulanarak, firarînin yanından ayrılanlarla uğraşmaması tenbihlendi. Ali Paşa'ya yandaşlıktan vazgeçmelerine dair yapılan ikazlara uymayanların ise şiddetle cezalandırılmaları emredildi¹⁰⁵. Bu gibilerin, Ali Paşa firar ettikten sonra onun taraftarlığından ayrılmaları halinde cezalandırılmayacaklarının halka ilân edilmesi ve devletten ceza gelir zannıyla korkmalarının yersiz olduğunun duyurulması istendi¹⁰⁶. Firarî Ali Paşa'ya yardım ve taraftarlık edenlerin çoğu, onun şerrinden korktukları için böyle davranmayı tercih ediyorlardı. Ancak bu uyarı ve davetlere rağmen teslim

¹⁰³ BOA, C.Zabtiye, No.3739, Canik muhassılına ve saire hüküm, Evâil-i Rebiülevvel 1194/7-16 Mart 1780.

¹⁰⁴ BOA, C.Zabtiye, No.610, Gümüşhane emini ve Trabzon mütesellimi Mehmed'in tahrirati, 16 Zilka'de 1193/25 Kasım 1779.

¹⁰⁵ BOA, MD, No.178/56-1, Çaparzade Mustafa Bey'e hüküm, Evâsıt-ı Şevval 1193/22-31 Ekim 1779.

olmayan ve Ali Paşa geri gelir düşüncesiyle mukavemet edenler olunca bunların yakalanması ve ortadan kaldırılmaları yoluna gidildi.

Canik ve civarında fesat çıkarıp şekavette bulunan Firarî Ali Paşa taraftarlarının yakalanması için, sancak ve kazalarının idarecilerine gönderilen yazıda, bu gibilerin izalesi için muhassılla ittifak halinde hareket etmeleri emredildi¹⁰⁷. Trabzon taraflarında bulunan Ali Paşa avanesinin yakalanması için de buradaki idarecilere emir verildi. Firarî Ali Paşa'nın Trabzon mütesellimi tayin ettiği hazinedarı Abdullah, Görele voyvodası Gogooğlu Süleyman'ın hanesinde gizleniyordu. Gerek Abdullah'ın gerekse ona yardım edenlerin yakalanması ve İstanbul'a gönderilmeleri için Trabzon valisi Çerkes Hasan Paşa'ya ve Trabzon mütesellimi Hafız Mehmed'e emir verildi¹⁰⁸. Nitekim yapılan takibat neticesinde mezkur Abdullah yakalandı ve sorgulanmak üzere İstanbul'a gönderildi¹⁰⁹. Bütün bu çalışmalar neticesinde gerek Canik çevresinde gerekse diğer yerlerde devlet otoritesi büyük çapta temin edildi. Ali Paşa avanesinden bir çoğu ya öldürüldü ya da hapsedildi.

Ali Paşa'nın, adamları vasıtasıyla bölgede yeniden bir teşkilatlanmaya gitmesini önlemek amacıyla bilhassa sahillerin muhafazasına dikkat ediliyordu. Bu hususta iskele yöneticileri uyarıldı ve gereken tedbirler alındı. Böylece Kırım'da bulunan Ali Paşa'nın yanına gidip gelenlerden kimlikleri tespit edilenler yakalandı ve yeni olayların çıkmasına fırsat verilmedi¹¹⁰. Gösterilen

¹⁰⁶ BOA, MD, No.178/52-2, Gümüşhane Emni ve Trabzon mütesellimi Hafız Mehmed'e hüküm, Evâil-i Zilka'de 1193/10-19 Kasım 1779. Aynı mahiyette Sivas valisine yazılan emir hakkında bkz. MD, No.178/138-1, Evâsıt-ı Safer 1194/17-26 Şubat 1780.

¹⁰⁷ BOA, MD, No.178/63-2, Evâsıt-ı Zilhicce 1193/20-29 Aralık 1779.

¹⁰⁸ BOA, MD, No.178/167-2, Trabzon valisi ve mütesellimine hüküm, Evâsıt-ı Zilka'de 1193/20-29 Kasım 1779; MD, No.178/54-1 ve 2, Trabzon valisi Çerkes Hasan Paşa'ya hüküm. Evâhir-i Zilka'de 1193/30 Kasım-9 Aralık 1779.

¹⁰⁹ BOA, MD, No.178/63-1. Trabzon'dan Üsküdar'a kadar olan kazâların yöneticilerine hüküm, Evâil-i Zilhicce 1193/10-19 Aralık 1779. Bu hükümde, Kethüda Abdullah'ın mübaşir vasıtasıyla İstanbul'a getirileceği belirtilerek, merhumun ve yanındaki mübaşirin yanına adamlar katılarak salimen İstanbul'a ulaşmalarının temin edilmesi kaza yöneticilerine emredilmektedir.

¹¹⁰ Firarînin eniştesi Osman'ın adamı olan Ünyeli Mehmed Reis isimli birisi Kırım tarafından getirdiği evrakla birlikte yakalanarak elindeki evraka el konuldu. Kendisi de Samsun'da zindana atılarak cezalandırıldı. Ayrıca bu gibi olayların üzerine bundan sonra da ihtimamla gitmesi için Canik muhassılı Mehmed Emin uyarıldı. BOA, MD, No.178/113-1, Canik muhassılı Mehmed Emin'e hüküm, Evâhir-i Celaziyelevvel 1194/25 Mayıs-3 Haziran 1780.

kararlı tutum sayesinde firarî taraftarlarının bir kısmı da artık kanunsuz hareket etmeyeceklerine dair söz verdiler¹¹¹. Firarî taraftarı olup halen yakalanamamış olan bir kaç kişinin ele geçirilmesi için, bunların bulundukları yerlere emirler yazıldı. Keza Amasra taraflarında gizlendiği haber alınan K r Feyzi ve Kastamonu'da bulunan Musa be e oğlu Ali namındaki kişilerin de bir an önce yakalanması için ilgililere emir verildi¹¹².

2. Ali Paşa'nın Akraba ve Maiyetinin İstanbul'a Gönderilmesi

Ali Paşa'nın Kırım'a kaçmasının ardından, Canik ve diğer yerlerde mevcut mal, eşya ve para cinsinden nesi varsa hepsine hazine adına el konulması yoluna gidildi. Ancak bunun için önce Firarî Ali Paşa'nın mal varlığının yeri ve miktarının tespit edilmesi gerekiyordu. Bu bilgilerin, en doğru şekilde Ali Paşa'nın akraba ve yakın adamlarından   renilebilece i d          . Bu maksatla Ali Paşa'nın akraba ve yakın adamlarının İstanbul'a getirilmeleri için çok sayıda ferman yazıldı¹¹³.

Ali Paşa'nın Canik'teki akraba ve taraftarları  apano lu'na karşı mukavemet edip onunla sava m  lardı. Bu olayın ardından Canik'te asayişin yeniden temini için alınan tedbirler arasında, Firarî Ali Paşa'nın akrabalarının oradan uzaklaştırılması da vardı. Bu cümleden olarak Ali Paşa'nın yakın akrabalarının İstanbul'a getirilerek g z hapsinde tutulması yoluna gidildi.

¹¹¹ Firarî Ali Paşa'nın Osmancık'taki b l kba ılarından K r Mehmed ve K r  mer'in, bundan sonra devlete karşı gelmeyeceklerine dair ocaklıdan Abdurrahman b.Ali ve Yusuf be e b. Mustafa kefil olmuşlar ve aksi halde 7.500 kuru  nezr ödemeyi taahhüt etmişlerdir. Bu hususla ilgili Osmancık kadısına gönderilen yazıda, mezkurların af edildikleri, şayet bundan sonra hıl f  hareket ederlerse haklarından gelinece ini kendilerine bildirilmesi istenmiştir. BOA, C.Dahiliye No.15516, Osmancık kadısına hüküm, 5 Rebiülevvel 1194/11 Mart 1780.

¹¹² BOA, MD, No.178/105-2, Bolu voyvodası ve Kastamonu mütesellimine hüküm, Evâil-i Rebi l ahir 1194/6-15 Nisan 1780; MD, No.178/121-3, Bartın serdarı Turnacıba ı  alıkzade İbrahim'e hüküm, Evâhir-i Cemaziyel ahir 1194/24 Haziran-2 Temmuz 1780.

¹¹³ Canikli Ali Paşa'yı yakalamak maksadıyla Canik'te bulunan  aparzade Mustafa Bey'e gönderilen bir yazıda, Ali Paşa'nın eskiden beri Canik bölgesinde çok mal, eşya ve para sahibi olduğu ve bunların hâlâ oralarda saklı olduğu belirtilerek bunların ortaya çıkarılması için Ali Paşa'nın sırlarına vakıf olan kişilerin ele geçirilip İstanbul'a gönderilmeleri emredilmektedir. BOA, MD, No.178/48-2,  aparzade Mustafa Bey'e hüküm, Evâhir-i  evval 1193/1-9 Kasım 1779.

Böylece hem Canik civarında yeni bir kargaşa ortamının doğması önlenecek, hem de Ali Paşa hakkında daha etraflıca bilgi edinilmesi mümkün olacaktı¹¹⁴.

İstanbul'a getirilmesi istenenler arasında Ali Paşa'nın damadı Sadullah, yeğeni Mehmed Bey'in oğlu Ahmed Bey, hazinedarı Abdullah ve Süleyman Paşazade İbrahim Bey'in isimleri vardı. Çapanoğlu Mustafa Bey'e karşı duranlar arasında da isimleri geçen bu şahısların ele geçirilmeleri hususunda, Canik yöneticilerine pek çok emir yazıldı. Bu emirlerde adı geçen kişilerin Ali Paşa ile ilgili bazı sorulara cevap vermek üzere İstanbul'a gönderilmeleri isteniyordu¹¹⁵.

Ali Paşa'nın akrabalarının İstanbul'a getirilmesi hususunda, Canik halkının yardımlarına da baş vuruldu. Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya gönderilen bir yazıda, Canik halkının Ali Paşa'ya tarafgirlikten vazgeçmelerinin tavsiye edilmesi, şayet bunu yaparlar ve Canik'te bulunan Ali Paşa'nın akrabalarının İstanbul'a gönderilmelerine yardımcı olurlarsa hem kendilerinin hem de gönderilenlerin cezalandırılmayacakları bildirildi¹¹⁶. Bu yazıdan sonra Canik ve bağlı kazaların halkı, Ali Paşa'nın akrabalarının gönderilmelerine yardımcı olacaklarına dair taahhütte bulundularsa da, bunların İstanbul'a alınmasından maksadın, cezalandırılmaları olduğu endişesiyle bu yardımı yapmakta tereddüt ettiler¹¹⁷. Bunun üzerine Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya bir yazı gönderilerek, Ali Paşa'nın akrabalarının cezalandırılmak maksadıyla değil, onlar Canik'te bulundukça fesat niyetinde olanların boş durmayacakları endişesinden dolayı İstanbul'a getirilmelerinin istendiği bildirildi. Şayet onlar Canik'te kalır ve orada yeniden karışıklık çıkarsa, bu

¹¹⁴ BOA, MD, No.178/97-1, Memuren Canik'te bulunan Mehmed'e, Canik kazalarının kadılarına, Muhassıl Mehmed Emin'e, âyan, zabitan ve işerlerine hüküm, Evâil-i Rebiülâhîr 1194/6-15 Nisan 1780.

¹¹⁵ BOA, MD, No.178/68-2, Canik kazalarının kadılarına, zabitan, âyan ve işerlerine hüküm, Evâil-i Muharrem 1194/8-17 Ocak 1780; MD, No.178/69-3, Memuren Canik'te bulunan Mehmed'e, Canik muhassılına, kadılara, zabıtlere ve bu husus için tayin olunan mübaşire hüküm, Evâil-i Muharrem 1194/8-17 Ocak 1780.

¹¹⁶ BOA, MD, No.178/73-1, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüküm, Evâil-i Safer 1194/7-16 Şubat 1780. Çaparzade'ye karşı yapılan mücadelede Canik halkından da destek verenler olmuştu. İşledikleri bu cürmün affedilebilmesi için Ali Paşa taraftarlarının bulunması ve İstanbul'a gönderilmelerine yardımcı olmaları hususunda Canik halkına yazılar yazılmıştı.

¹¹⁷ Bu konuda bkz. BOA, MD, No.178/73-1, Evâil-i Safer 1194/7-16 Şubat 1780.

durumun hem Ali Paşa'nın akrabalarına hem de bütün bölge halkına zarar vereceği hatırlatılan yazıda, halkın uyarılması ve taahhütlerini yerine getirmesi emredildi¹¹⁸. Yapılan tahkikatler sonunda, Canik halkının da yardımları sayesinde Ali Paşa'nın damadı Sadullah ve diğer bazı akrabalarının İstanbul'a gönderilmeleri sağlandı¹¹⁹.

Ali Paşa, yanında bulunan adamlar vasıtasıyla Canik'teki hısım ve akrabalarıyla irtibatını devam ettiriyordu. Ali Paşa'nın Canik'te yeniden söz sahibi olmasından endişelenen hükûmet, bu irtibatı kesmek için gereken tedbirlerin alınması hususunda Samsun naibine ve Canik muhassılı Mehmed Emin'e yazı gönderdi. Yazıda, Ali Paşa'nın eniştesi Osman'dan Canik'teki ailesine bazı evrakın geldiğinin öğrenildiği belirtilerek, bu gibi olaylara meydan verilmemesi emredildi. Ayrıca, mezkur Osman'ın Canik'te bulunan ailesinin mal ve eşyalarıyla birlikte İstanbul'a gönderilmeleri istendi¹²⁰. Ali Paşa'nın Canik'le olan irtibatını kesmeye kararlı olan hükûmet, Bafra'da ikamet eden üvey annesinin de İstanbul'a gönderilmesine dair Muhassıl Mehmed Emin'e yazı gönderdi¹²¹.

İstanbul'a gelmesi istenenler arasında, Ali Paşa'ya muhalif olan yeğeni de vardı. Ali Paşa'nın isyanı sırasında Çorum sancağı mutasarrıfı olan Süleyman Paşazâde Mehmed Bey, Çapanoğlu Mustafa Bey'e asker yardımında bulunmuştu. Bu hareketinden dolayı taltif edilen Mehmed Bey, Ali Paşa hakkında bazı bilgiler vermek üzere İstanbul'a çağırıldı. Bu hususta gönderilen yazıda, İstanbul'a çağırılması hakkında vesveseye kapılmaması istenen

¹¹⁸ BOA, MD, No.178/77-1, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Rebiülevvel 1194/17-26 Mart 1780.

¹¹⁹ İstanbul'a getirilen Sadullah'ın verdiği bilgiler değerlendirilerek, Firarî Ali Paşa'nın halen bulunamayan akraba ve torunlarının da İstanbul'a getirilmeleri için emirler gönderilmiştir. Bkz. BOA, MD, No.178/106-2, Canik'te memuren bulunan Mehmed'e, Muhassıl Mehmed Emin'e ve sair Canik idarecilerine hüküm.

¹²⁰ BOA, MD, No.178/113-2, Evâhir-i Celaziyelevvel 1194/25 Mayıs-3 Haziran 1780.

¹²¹ BOA, MD, No. 178/124-3, Canik muhassılı Mehmed Emin'e hüküm, Evâsıt-ı Cemaziyelâhir 1194/14-23 Haziran 1780.

Mehmed Bey'e, Çorum'a bir mütesellim tayin ederek hemen gelmesi emredildi¹²².

Ali Paşa'nın uzak yakın bütün akrabaları yanısıra, kendisi hakkında bilgi verebilecek olanların da tespit edilerek İstanbul'a getirilmesi gerekiyordu. Bilhassa Ali Paşa ve oğullarının çok miktardaki mal varlığı, bu sayede ortaya çıkarılabilecekti. Bu maksatla Ali Paşa'nın sırlarına vakıf olduğu belirlenen Şihmanoğlu'nun İstanbul'a gönderilmesi için Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya emir verildi¹²³. Kendisinin yakalanması hususundaki yazılardan haberdar olan Şihmanoğlu, kaçtıysa da¹²⁴ bir müddet sonra ele geçirildi ve sorgulanmak üzere İstanbul'a gönderildi¹²⁵. Öte yandan Firarî Ali Paşa'nın yanında bulunan oğlu Battal Hüseyin Bey'in sırdaşı olduğu belirlenen Ünyeli Mıgırdıç'ın da yakalanarak İstanbul'a yollanması hususunda Sivas valisine ve Çapanoğlu'na yazı gönderildi¹²⁶.

Firarî Ali Paşa'nın yakın adamlarından olan Hazinedaroğlu Ali'nin de İstanbul'a gönderilmesi istenmişti. Ancak kendi halinde birisi olduğu tespit edilen Hazinedaroğlu Ali, Gazi Hasan Paşa'nın da tavassutu ile bundan muaf tutuldu. Canik sancağındaki yöneticilere bu hususta gönderilen yazıda, mezkur Ali'nin İstanbul'a gönderilmesi hususunda zorlanmaması emredildi¹²⁷.

¹²² BOA, MD, No.178/58-1, Mir-i mirândan Çorum mutasarrıfı Mehmed'e hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779.

¹²³ BOA, MD, No.178/44-2, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779; C.Dahiliye, No.12578, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüküm, Evâil-i Zilka'de 1193/10-19 Kasım 1779.

¹²⁴ BOA, MD, No.178/52-1, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüküm, Evâil-i Zilka'de 1193/10-19 Kasım 1779. Şihmanoğlu ele geçirildiğinde önce Amasya Kalesi'nde hapsedildi. Daha sonra bir mübaşir tayin olunarak, buradan İstanbul'a götürüldü. MD, No.178/40-1, Evâil-i Zilka'de 1193/10-19 Kasım 1779. Şihmanoğlu'nun salimen İstanbul'a nakli hususunda Sivas'tan İstanbul'a kadar olan yerlerin kadıları ve yöneticilerine gönderilen yazı hakkında bkz. BOA, MD, No.178/53-2, Evâsıt-ı Zilka'de 1193/20-29 Kasım 1779.

¹²⁵ Sivas valisine gönderilen yazıda, Şihmanoğlu'nun İstanbul'da hapis olduğu yazılıdır. BOA, MD, No.178/65-1, Evâhir-i Zilhicce 1193/30 Aralık 1779-7 Ocak 1780.

¹²⁶ BOA, MD, No.178/44-3, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya ve Çaprazade Mustafa Bey'e hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779. Mıgırdıç'ın yakalanması gecikince, sahiliden Kırım'a -Ali Paşa'nın yanına- kaçması ihtimali üzerinde durularak, merhumun nerede olduğunun tespit edilerek yakalanması ve mübaşire teslim olunması hususunda sahillerdeki kaza kadılarına tekîden emir gönderildi. Bkz.Trabzon Şeriye Sicili, No.1935/65-1, Evâil-i Zilhicce 1193/10-19 Aralık 1779.

¹²⁷ BOA, MD, No.178/143-2, Canik sancağındaki kazaların kadılarına, Muhassıl Mehmed Emin'e, âyan ve zabıtana hüküm, Evâhir-i Zilka'de 1194/18-27 Kasım 1780.

Ali Paşa'nın İstanbul'a getirilen akrabalarından bazıları Yedikule'de göz hapsinde tutuldu. Biraderzâdesi eski Çorum mutasarrıfı Mehmed, damadı Sadullah ve yine biraderzadesi Halil, Süleyman Paşa'nın zevcesi ve damadı Süleyman Bey, göz altında tutulanlar arasındaydı. Bunların ailelerinin nafaka ve ev kiralari için İstanbul'da bulundukları sürece her ay kendilerine 75 kuruş tahsis edildi¹²⁸. Ancak verilen bu para az gelmiş olmalı ki, Süleyman Paşazade Mehmed Bey ve çocuklarının sıkıntı içinde olduklarından bahseden Gazi Hasan Paşa, onların bir yere kaçmayacaklarına ve kötü bir şey yapmayacaklarına dair kefil olarak salıverilmelerini talep etti. Hasan Paşa'nın bu isteği Sultan I.Abdülhamid tarafından kabul edildi¹²⁹.

3. Mikdat Ahmed Paşa'nın Yakalanması

Canikli Ali Paşa isyan edince onunla birlikte, yaptığı zulm ve kanunsuzluklarda kendisine eşlik eden oğlu Mikdat Ahmed Paşa'nın da vezareti kaldırılmış ve yakalanmasına karar verilmişti. Mikdat Ahmed Paşa'nın yakalanarak Erzurum Kalesi'nde hapsedilmesi için Erzurum mütesellimi Feyyazzâde Halil'e bir yazı gönderildi¹³⁰. Ancak bu ferman daha Erzurum'a ulaşmadan, kendisi hakkındaki kararı öğrenen Mikdat Ahmed Paşa kaçmaya çalıştı. Fakat kaçıışı sırasında Erzurum halkından bazıları onun üzerine saldırarak yanındaki mal ve paralarını gasp ettiler ve kendisini Erzurum dışına çıkardılar. Bir yolunu bularak Karahisar-ı Şarkî'ye gelip burada saklanan Mikdat Ahmed Paşa'nın ele geçirilmesi için Erzurum ve Trabzon valileri ve mütesellimleri ile buralardaki kazaların kadılarına ve diğer

¹²⁸ BOA, Ali Emiri I.Abdülhamid, No.6345, Safer 1195 ayı nafaka ve kirasının ödenmesi hususunda telhis, 29 Safer 1195/24 Şubat 1781; BOA, C.Zaptiye, No.1208, nafaka ve kira parası hakkında telhis, 28 Cemaziyelâhir 1195/21 Haziran 1781. Bu hususta telhis üzerine buyruldu tarihi Gurre-i Receb 1195/Haziran sonu 1781'dir. Aynı vesika.

¹²⁹ BOA, Ali Emiri, I.Abdülhamid, No.6352, Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa'nın tahrirâtı, 7 Safer 1195/2 Şubat 1781.

¹³⁰ BOA, MD, No.178/45-2, Erzurum mütesellimi Feyyazzade Halil'e hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779.

yöneticilerine emir verildi¹³¹. Öldürülmekten korkan Mikdat Ahmed Paşa, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa vasıtasıyla bağışlanması hususunda mektuplar gönderdiyse de, bu talebi kabul edilmedi. Sivas valisine gönderilen yazıda, Mikdat Ahmed Paşa'nın af taleplerine kulak asmadan, onu yakalaması ve cezasını vermesi emredildi¹³².

Mikdat Ahmed Paşa, alınan tedbirlerin sıklığı karşısında kaçmasının mümkün olmadığını anlayınca teslim olmak mecburiyetinde kaldı. Mikdat Ahmed Paşa'nın mübaşir maiyetinde Sivas'tan alınarak Bursa'ya götürülmesi ve burada ikamet ettirilmesi düşünüldü¹³³. Ancak daha sonra Seddülbahir Kalesi'ne nakli uygun görülerek, oraya götürüldü¹³⁴.

Mikdat Ahmed Paşa'nın Erzurum'dan kaçmaya çalıştığı sırada halktan bazı kişilerce gasp edilen mal ve eşyalarının bulunması için tahkikat başlatıldı. Erzurum valisi Dağıstanî Ali Paşa'ya gönderilen yazıda, Mikdat Ahmed Paşa'nın mallarına el koyanların tespit edilerek bulunması, ellerindeki mal ve nakitlerin alınması ve İstanbul'a gönderilmesi emredildi¹³⁵. Ancak, bu ve bundan sonra gönderilen başka yazılara rağmen¹³⁶, Mikdat Ahmed Paşa'nın mal ve nakitlerinin tamamen bulunması ve gasp edenlerden tahsili uzun zaman

¹³¹ BOA, MD, No.178/44-1, Mikdat Ahmed Paşa'nın bulunduğu yerlerin kadılarına, âyan, zabitan ve il erlerine hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779; MD, No.178/48-1, Erzurum valisi Dağıstanî Ali Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779. Erzurum'da Mikdat Ahmed Paşa'ya yapılan kanunsuz saldırı hakkında da vali ve kadıya gönderilen yazıda, bu olayın suç teşkil ettiği ve mesul olanların bir an önce yakalanıp cezalandırılmaları emredildi. BOA, MD, No.178/49-51/2, Evâil-i Zilka'de 1193/10-19 Kasım 1779.

¹³² BOA, MD, No.178/110-2, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüküm, Evâil-i Zilka'de 1193/10-19 Kasım 1779.

¹³³ BOA, MD, No.178/53-2, Sivas'tan Bursa'ya kadar olan yerlerin vezir, kadı, mütesellim, voyvoda, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları ve iş erlerine hüküm, Evâsıt-ı Zilka'de 1193/20-29 Kasım 1779. Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.131.

¹³⁴ BOA, MD, No.178/108-2, Mikdat Ahmed Paşa'yı Seddülbahir Kalesi'ne götürmeye memur mübaşire hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1193/30 Aralık 1779-7 Ocak 1780.

¹³⁵ BOA, MD, No.178/73-2, Erzurum valisi Dağıstanî Ali Paşa'ya, Erzurum kadısına ve hususen Feyyaz Ahmed Paşa'ya hüküm, Evâsıt-ı Safer 1194/17-26 Şubat 1780.

¹³⁶ Erzurum valisi İbrahim Paşa'ya gönderilen bir yazıda, Mikdat Ahmed Paşa'nın, ahali tarafından gasp edilen mallarının ortaya çıkarılması hakkında gönderilen emirlere rağmen henüz bu konuda bir gelişme olmadığı ve halen bazı kişilerin elinde paşaya ait mal ve eşyanın bulunduğu belirtilerek, bu gibilerin tespit edilerek ellerindeki malların mirî için zabtedilmesi emredilmekte ve bu hususta ihtimam göstermesi istenmektedir. BOA, MD, No.178/130-2, Evâil-i Şa'ban 1194/2-11 Ağustos 1780.

aldı¹³⁷. Öte yandan Mikdat Ahmed Paşa Erzurum'dan ayrılınca Aşfar(?) Ovasında birisinin evinde konaklamış, oradan ayrılırken de yanındaki mallarının bir kısmını buraya saklamıştı. Bu durum, Mikdat Ahmed Paşa'nın İstanbul'a gelen bir adamından öğrenilince, bu malların da zabtedilmesi için mübaşir gönderildi. Aşfar(?) kadısına da, mübaşire yardımcı olması emredildi¹³⁸.

Mikdat Ahmed Paşa'nın Amasya'da da evi vardı ve çocuklarından Hasan Bey ve Safiye burada oturuyorlardı. Mikdat Ahmed Paşa'nın buradaki mallarını müsadere etmek üzere Hacı Bey isimli birisi görevlendirildi. Yapılan arama sonunda Hasan Bey'e ait 15.000 kuruşluk altın, kızı Safiye'ye ait de 10.000 kuruşluk altın ile paşanın kendisine ait bir gümüş at takımı ve iki kesme ile 103.464 kuruşluk altın ele geçirildi. Aynı hanede bunlardan başka para ve eşyaların bulunduğu yolunda yapılan ihbar üzerine yeniden bir memur gönderilerek arama yapıldı. Fakat neticede başka para ve sair eşyanın bulunmadığı anlaşıldı¹³⁹.

4. Ali Paşa'nın ve Maiyetinin Mallarının Müsaderesi

Asi ilân edilip yakalanması kararı verilen Canikli Ali Paşa Kırım'a firar edince, geride bıraktığı çok miktardaki mal, eşya, hayvan ve para, nesi varsa hepsine el konulması yoluna gidildi. Firarî Ali Paşa'nın Bafra, Samsun, Trabzon, Sivas ve Sinop'da mevcut mal varlığının tespit edilip hazineye kazandırılması için mübaşirler tayin edildi. Bu maksatla adı geçen yerlerin vali, kadı ve diğer idarecilerine pek çok ferman gönderildi. Bu mal ve paraların yerlerinin ve miktarının tespitinde ve müsaderesinde, bilhassa Ali Paşa'nın

¹³⁷ Mal ve paralara el koyanlar, buna karşılık taksitlerle yirmi beş bin kuruş tazminat ödemeyi kabul etmelerine rağmen bunu ödememişler ve mesele Ali Paşa'nın Erzurum'a vali olduğu 1784 yılına kadar sürüncemede kalmıştır.

¹³⁸ BOA, MD, No.178/49-1, Aşfar kadısına hüküm, Evâil-i Safer 1194/7-16 Şubat 1780.

¹³⁹ BOA, Ali Emiri LAbdülhamid, No.16810, Memuren Amasya'ya gidip dönen El-Hac Ali'nin getirdiği evrakın hulâsası, 13 Safer 1194/19 Şubat 1780.

sırlarına vâkıf olan adamlarının, yakın akrabalarının ve Canik halkının verdiği bilgilerden istifade edildi¹⁴⁰.

Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya ve mübaşir Mehmed'e gönderilen yazıda, Firarî Ali Paşa'nın mallarının mirî için müsadere edilmesi hakkındaki emirler gereğince Sivas eyâleti dahilinde bulunup, firarînin adamlarından olan Şihmanoğlu Ali, Amasyalı Hacı Kadir, yine Amasya'da sakin Milli Musa ve Abdullah kethüda, Kavaklı Deli Ali ve Merzifon ve Hacıköy mukâtaası voyvodalarını buldurup ellerinde Ali Paşa'ya ait ne varsa el koymaları emredildi¹⁴¹. Özellikle Şihmanoğlu Ali'nin elinde Ali Paşa'ya ait pek çok mal ve eşya'nın olduğu tahmin ediliyordu. Bu sebeple onun bilgisine başvurulması ve elinde mevcut ne varsa alınması için emirler yazılıyordu. Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa da, kendisine gönderilen hükümler gereğince, idaresi altındaki sancak ve kazaların kadılarına ve ileri gelenlerine buyruldu neşrederek, Ali Paşa'nın mallarının müsaderesi için gereken çalışmayı yapmalarını istiyordu. Bu cümleden olarak Sivas kadısına, mütesellim Mehmed Emin'e, âyan ve zabıtlere buyruldu gönderen İzzet Mehmed Paşa, İstanbul'a gönderilen Şihmanoğlu Ali'nin Sivas ve kazalarındaki ahalinin zimmetinde kalan ve anbarlarda saklı bulunan hububatlardan gerek kendisine gerekse Firarî Ali Paşa'ya ait olanlarının hepsinin tespit edilmesini ve defter halinde ilâm olunmasını emretti¹⁴². İzzet Mehmed Paşa'ya gönderilen emirde, Şihmanoğlu Ali'nin elinde firarîye ait olan mal ve eşyalardan satılabilecek olanlarını satarak parasını; satılmayanları ise bir deftere kaydederek aynen İstanbul'a göndermesi istendi¹⁴³. Yapılan tahkikatlar neticesinde Şihmanoğlu Ali'nin, Ali Paşa'ya ait

¹⁴⁰ BOA, D.BŞM., No.4932, Firarî Ali Paşa'nın emvali kabzına memur Mehmed Ağa'nın gönderdiği defter, 15 Muharrem 1194/22 Ocak 1780; BOA, MD, No.178/42-2, Evâsıt-ı Şevval 1193/22-31 Ekim 1779.

¹⁴¹ Sivas Şeriye Sicili, No.I/203-1, Evâsıt-ı Şevval 1193/22-31 Ekim 1779. Adı geçen şahısların ellerinde mevcut mal, eşya ve çiftliklerin miktarı hakkında bkz. BOA, D.BŞM.MHF., No.65/26, Firarî Ali Paşa'nın muhalefât defteri, Gurre-i Rebiülâhîr 1194/6-15 Nisan 1780.

¹⁴² Sivas Şeriye Sicili, No.I/204-2, 12 Zilka'de 1193/21 Kasım 1779; 205-1, 11 Zilka'de 1193/20 Kasım 1779; 205-2, Sivas kadısı ve mütesellimine, 11 Zilka'de 1193/20 Kasım 1779.

¹⁴³ Sivas Şeriye Sicili, NoI/221-2, Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa'ya hüküm, 27 Safer 1194/4 Mart 1780.

olmak üzere 14.017 kile arpa ile 255 adet yük katırını İplikli aşireti kethüdası Halil Ağa'ya emanet ettiği anlaşıldı. Bunlardan bir kısmı telef olmuş, bir kısmı da satılmıştı. Satılan katırların tutarı olan 12.357 kuruş ile bir kısmı harcanan arpadan geriye kalan 10.797 kilenin ve 100 adet katırın zabtedilerek mübaşire teslim olunması hususunda Sivas naibi ve mütesellim Mehmed Emin'e emir verildi.¹⁴⁴

Ali Paşa'nın Samsun ve Bafra'daki muhallefâtını mirî için müsadere etmek üzere memur olarak, kapıcıbaşı eski çavuşbaşılardan El-hac Mehmed tayin edildi¹⁴⁵. Bu maksatla Canik'e gönderilen Mehmed Emin, Firarî Ali Paşa ve yandaşlarının Canik'teki mallarını tespit ederek, kimsenin müdahalesine izin vermeden ve tamamen zabt edecekti¹⁴⁶. Mehmed Ağa Canik'e varınca ilk olarak Ali Paşa'nın Bafra'daki evinin bahçesinde bulunan ve o kaçınca mühürlenmiş olan mahzene gitti. Sivas valisi İzzet Mehmed Paşa tarafından görevlendirilen divan katibi Abdi Efendi, Çaparzade Mustafa Bey, eski Kırım defterdarı Mustafa Ağa, Bafra müftüsü ve Bafra ileri gelenleri huzurunda açılan mahzende, Ali Paşa'ya ait altın ve nakit olmak üzere toplam 295.428 kuruş bulunarak bir deftere kaydedildi¹⁴⁷. Nakli için bir mübaşir görevlendirilen bu paranın, salimen Hazine-i Âmire'ye ulaşması hususunda yol üzerindeki kazaların kadılarıyla diğer yöneticilerine emirler gönderildi¹⁴⁸.

¹⁴⁴ Sivas Şerîye Sicili, No.I/223 ve 224-1, 21 Safer 1194/27 Şubat 1780.

¹⁴⁵ BOA, MD, No.178/48-2, Ali Paşa'nın mallarını kabza memur Mehmed'e hüküm, Evâhir-i Şevval 1193/1-9 Kasım 1779; 178/69-3, Evâil-i Muharrem 1194/8-17 Ocak 1780. Daha sonra Gümüşhane Maden Emîni Hafız Seyyid Mehmed bu iş için memur edildi. Bkz.MD, No.178/100-2, Sabika Gümüşhane emîni Hafız Seyyid Mehmed'e hüküm, Evâil-i Rebiülâhîr 1194/6-15 Nisan 1780.

¹⁴⁶ BOA, MD, No.178/64-2, Memuriyetle Canik'te bulunan Mehmed Emin'e, Canik kadısına ve saire hüküm, Evâhir-i Zilhicce 1193/30 Aralık 1779-7 Ocak 1780.

¹⁴⁷ BOA, D.BŞM.MHF., No.E-55, Firarî Ali Paşa'nın Bafra'daki mal, eşya ve nakitlerine dair defter, Tarihsiz.; BOA, C.Dahiliye, No.12578, Tarihsiz.

¹⁴⁸ BOA, MD, No.178/66-1, Bafra'dan Üsküdar'a kadar yol üzerindeki kazaların kadı, kethüda yerleri, zabitan, âyan ve işerlerine hüküm, Evâsıt-ı Zilhicce 1193/20-29 Aralık 1779; MD, No.178/69-2, Bafra'dan Üsküdar'a kadar yol üzerindeki kazaların kadı ve sair yöneticilerine hüküm, Evâil-i Muharrem 1194/8-17 Ocak 1780.

Bu paralardan başka, yine Canik ve Bafra civarında Firarî Ali Paşa'ya ait çok miktarda mal ve eşya tespit edildi¹⁴⁹. İstanbul'a nakledilmek üzere el konulan bu mal ve eşyalar Canik muhassılı Mehmed Emin Bey'e teslim edilerek Samsun bedestanında muhafaza altına alındı. Ancak çok miktarda olan bu malların zarar görmemesi için bir an önce İstanbul'a nakilleri gerekiyordu. Bunun için büyük bir gemiye ihtiyaç duyulduğunu bildiren Mehmed Ağa'ya, nakil işinin gecikmemesi için İstanbul'dan gemi gelmesini beklememesi, o taraftan münasip bir gemi bularak, firarîye ait malları celbetmesi emredildi¹⁵⁰.

Ali Paşa firar ederken haremindeki kadınların bir kısmını yanına almış bir kısmını da damadı Sadullah Bey'le Ünye'ye göndermişti. Bunlar Canik muhassılı marifetiyle yakalanarak, eşya ve mallarıyla birlikte İstanbul'a sevk ve nakledilmesi kararlaştırıldı. Bunların Bafra'da olan diğer mal ve eşyaları da ele geçirilerek hepsi bir gemiyle İstanbul'a getirildi¹⁵¹.

Ali Paşa ve oğullarına ait Bafra, Havza, Köprü ve Sivas vilâyeti dahilindeki çeşitli yerlerde mevcut çiftlikler vardı. Bu çiftliklerin ve içindeki ürün ve malların satılarak elde edilen paranın mirî için müsaderesi babında emirler gönderildi. Firarî Ali Paşa ve oğlu Battal Hüseyin Bey'in Sivas eyaletindeki bazı mallarıyla çiftliklerinin bir kısmı ihale ile satıldı. Satılan mallardan tahsil edilen para mübaşir Mehmet vasıtasıyla hazineye gönderildi. Sivas valisine gönderilen bir yazıyla, orada henüz satılmayan mal ve çiftliklerle, bu çiftliklerdeki hayvan ve ürünün de ihale ile satılarak, elde edilecek paranın mübaşir vasıtasıyla hazineye gönderilmesi emredildi¹⁵². Firarî Ali Paşa ile oğlu Mikdat Ahmed Paşa'ya ait Sivas'ın Sonisa kazasındaki iki çiftlikle yaylak ve kışlaklarda mevcut mallar ve hayvanların zabt ve mirî için

¹⁴⁹ Firarî Ali Paşa'nın Bafra'da ele geçirilen bîcümle mal varlığı, muhalledât kabzına memur Mehmed Ağa tarafından tespit edilerek defter halinde İstanbul'a gönderilmiştir. Bkz. BOA, D.BŞM.MHF., No.65/45, 29 Rebiülevvel 1194/4 Nisan 1780; D.BŞM., No.4932, 15 Muharrem 1194/22 Ocak 1780.

¹⁵⁰ BOA, C.Dahiliye, No.15323, Memuriyetle Canik'te bulunan Mehmed'e tahrirat, 4 Safer 1194/10 Şubat 1780.

¹⁵¹ BOA, Ali Emiri L.Abdülhamid, No.4834, 19 Rebiülâhîr 1194/24 Nisan 1780.

¹⁵² BOA, Ali Emiri L.Abdülhamid, No.17980, Sivas valisi Ali Paşa'ya hüküm, 17 Receb 1194/19 Temmuz 1780.

satılması hususunda ise Hafız Seyyid Mehmed memur tayin edildi¹⁵³. Yaklaşık bir yıl sonra tarihli bir belgeden, söz konusu çiftliklerin 361 gün vade ve 1.200 kuruş karşılığında satıldığı anlaşılmaktadır¹⁵⁴.

Ali Paşa ile oğulları Mikdat Ahmed Paşa ve Battal Hüseyin Bey'in Havza ve Köprü kazalarında da çok sayıda malları ve ortakçısı oldukları çiftlikler vardı¹⁵⁵. Halk Ali Paşa'nın burada sahip olduğu tarlaları zorla aldığını iddia ettiyse de buna itibar edilmedi. Bu çiftliklerde Firarî Ali Paşa'nın ortakçısı olduğu 137 baş sığır ile 463 baş koyun ve keçi vardı. Demirbaş tabir olunan bu hayvanlar civardaki Türkmen ve Yörük halka Ali Paşa ve Battal Hüseyin Bey tarafından maktu olarak verilmişti. Küçük baş hayvanların her biri için 10 para, sığırların her biri için ise 60 para maktu vergi alınıyordu. Bunların bir kısmının telef olduğu tespit edildi¹⁵⁶. Kalanlardan koyun ve keçinin çifti 60 kuruş, sığır danasının beheri 30'ar kuruştan satılarak tahsil olunan meblağın gönderilmesi hususunda, muhallefât kabzına memuren oralarda bulunan Mehmed'e ve kazaların kadılarına emir yazıldı¹⁵⁷. Ancak gerek çiftliklerin gerekse içindeki hayvan ve hububatın satılması kolay olmuyordu. Meselâ Firarî Ali Paşa'nın üçte iki hisseye sahip olduğu, Köprü kazasına bağlı Kayalı Çiftliği'ne, içindeki 470 İstanbul kilesi hububat ve 408 adet büyük ve küçük baş hayvan ile beraber 2.250 kuruşa alıcı olup daha fazla veren yoktu¹⁵⁸. Çünkü Ali Paşa'nın zulmünden çekinen halk, bunları satın almaya yanaşmıyordu. Bu

¹⁵³ BOA, C.Zabtiye, No.4198, Hafız Seyyid Mehmed'e ve Sonisa kadısına hüküm, 9 Cemaziyelâhir 1194/12 Haziran 1780.

¹⁵⁴ BOA, D.BŞM.MHF., No.67/71, Firarî Ali Paşa'ya ait muhallefât defteri, 20 Cemaziyelevvel 1195/24 Mayıs 1781.

¹⁵⁵ Bu mal ve çiftliklerin bir listesi ile çiftlik içindeki hububat ve hayvanların mikdarı hakkında bkz. BOA, D.BŞM.MHF., No.65/32 ve 65/38, Firarî Ali Paşa ve oğullarının Amasya sancağının Havza ve Köprü kazalarında mutasarrıf oldukları çiftlikler ve ortakçıların defteri, Gurre-i Rebiülâhir 1194/6-15 Nisan 1780.

¹⁵⁶ BOA, D.BŞM.MHF., No.65/38, Firarî Ali Paşa'nın Havza ve Köprü kazalarında mutasarrıf olduğu çiftlikler ve ortakçıların defteri, Gurre-i Rebiülâhir 1194/6-15 Nisan 1780.

¹⁵⁷ BOA, Ali Emiri I.Abdülhamid, No. 18026, Muhallefât kabzına memuren Havza ve Köprü'de bulunan Mehmed'e ve kazaların kadılarına hüküm, 29 Receb 1194/31 Temmuz 1780.

¹⁵⁸ BOA, D.BŞM.MHF., No.65/38, Gurre-i Rebiülâhir 1194/6-15 Nisan 1780.

sebeple, bir kişinin yerine bütün kaza ya da köy halkı birlikte uzun vade şartıyla bu mallara talip oluyorlardı¹⁵⁹.

Ali Paşa'nın sahip olduğu mallar arasında çok miktarda cephane ve mühimmat da vardı. Onun Kırım'a kaçmasını müteakiben diğer eşya ve paralarının yanısıra bu mühimmatın da İstanbul'a gönderilmesi için ilgili yerlere emirler yazılmıştı. Trabzon mütesellimi ve Gümüşhane emini Hafız Mehmed'e gönderilen yazıda, Firarî Ali Paşa'nın Trabzon ve sair bazı kalelerde sakladığı çok sayıda cephane ve mühimmatın tespit edilip, telef olmadan bulundukları yerlerden Trabzon Kalesi'ne nakli ve orada korunması emredilmişti¹⁶⁰. Bu emir hükmünce, Samsun ve sair yerlerde el konulan mühimmat vakit kaybedilmeden Mehterhane-i Âmire'ye ulaştırıldı¹⁶¹. Sözkonusu mühimmatın gümrük iskelesinden Mehterhane'ye taşınması için 422 hamalın çalışması¹⁶², bunların miktarı hakkında bize fikir vermektedir.

Ali Paşa'ya ait Ünye ve Anaburnu civarında sahilde kum içinde saklı bir kaç top bulunduğuna dair Trabzon valisi Çerkes Hasan Paşa'nın yazısı üzerine, sözkonusu yerlerde arama yapıldı ve toplar gün yüzüne çıkarıldı. Giresun'a zâbit tayin olunan Sertunacıbaşı Numan Ağa ve ahalinin isteği doğrultusunda bu toplar Giresun Kalesi'nin muhafazasında kullanılmak üzere buraya nakledildiler¹⁶³.

Ali Paşa'nın bütün mal varlığını müsadere eden devlet, onun tâbilerinden olan kişilerin eşya ve paralarına da el koydu. Çünkü bu eşya ve paraların gerçek sahibinin Ali Paşa olduğu düşünülüyordu. Arşiv belgelerinde bilhassa Ali Paşa'nın Kastamonu mütesellimi tayin ettiği ve firarda olan Deli

¹⁵⁹ BOA, **D.BŞM.MHF**, No.65/32, Firarî Ali Paşa'nın muhalefâtı kabzına memur Mehmed Bey'in tahrirâtı, 10 Rebiülâhir 1194/15 Nisan 1780.

¹⁶⁰ BOA, **MD**, No.178/55-2, Trabzon mütesellimi ve Gümüşhane emini Hafız Mehmed'e hüküm, Evâhir-i Zilka'de 1193/30 Kasım-9 Aralık 1779.

¹⁶¹ BOA, **C.Dahiliye**, No.2140'da kayıtlı bir belgeden bu mühimmatın bir kısmının 3 Muharrem 1194/10 Ocak 1780'de İstanbul'a vardığı anlaşılmaktadır.

¹⁶² BOA, **C.Dahiliye**, No. 2140, Hamalların ücretlerinin ödenmesi hakkında tezkere, 12 Cemaziyelâhir 1194/15 Haziran 1780. Firarî Ali Paşa'nın Samsun'dan getirilip Mehterhane-i Âmire'ye teslim olunan çadırlarının miktarı hakkında ayrıca bkz. BOA, **C.Askeriye**, No.48044, Gurre-i Ramazan 1194/31 Ağustos-9 Eylül 1780

¹⁶³ BOA, **C.Askeriye**, No.52031, Trabzon valisi Hasan Paşa'ya ve Numan Ağa'ya hüküm, 17 Ramazan 1194/16 Eylül 1780.

Ali'nin mal ve paraları üzerinde durulmaktadır. Kastamonu, Taşköprü, Boyabat kazalarında, mezkur Deli Ali'nin bazı kişilere emanet ettiği paralardan bir kısmı Kastamonu mütesellimi Altıkulaçzâde Hüseyin tarafından ele geçirilmişti¹⁶⁴. Adı geçen yerlerde sakin bazı kişilerin de Ali Paşa namına halktan para topladıkları yolunda alınan ihbarlar üzerine buralara mübaşir gönderildi. Gerek kadıların ilâmları ile gerekse mübaşirin tahkikatı neticesinde bu mahiyette bir olayın vuku bulmadığı anlaşıldı¹⁶⁵. Ancak Deli Ali'nin Sinop'un Yaykil nahiyesinde tespit edilen eşyaları satılarak, bedeli olan 792 kuruş, görevli çukadara teslim edildi¹⁶⁶. Ali Paşa'nın kethüdası Abdullah'ın Samsun'daki evinde ele geçen mal, eşya, hayvan ve zahireleri de müzayede ile satışa çıkarıldı. Satılanların parası, satılmayanlar ise aynî olarak İstanbul'a gönderildi¹⁶⁷.

Ali Paşa ile oğulları ve adamlarına ait bütün eşya, mal ve paraların müsaderesinin çok sıkı bir şekilde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu hususla ilgili yazışmalarda gerek aynî gerekse nakdî bütün mal varlığının ayrıntılı olarak defterlere kaydedilerek İstanbul'a bildirildiği dikkati çekmektedir¹⁶⁸. Bunlar arasında, bulunduğu yerde müzayede usulüyle satılanların cinsi, mikdarı ve ne kadar paraya satıldıkları teferruatıyla belirtilmektedir¹⁶⁹. Öte yandan Firarî Ali Paşa'yı takiben Canik'e gelen Çapanoğlu Mustafa Bey'in maiyetindeki askerin tayinâtı için kullanılmak üzere yine Ali Paşa'nın Bafra'daki muhallefâtından

¹⁶⁴ BOA, Ali Emiri I.Abdülhamid, No.17980, Sivas valisine gönderilen yazı, 17 Receb 1194/19 Temmuz 1780.

¹⁶⁵ BOA, C.Zabtiye, No.4101, Memuren Taşköprü ve Boyabat'ta bulunan Mehmed Haseki'nin tahrirâtı, 25 Cemaziyelevvel 1194/29 Mayıs 1780.

¹⁶⁶ BOA, Ali Emiri I.Abdülhamid, No.20184, Sinop mütesellimi Hüseyin Ağa'nın tahrirâtı, 9 Rebiülevvel 1195/5 Mart 1781.

¹⁶⁷ BOA, D.BŞM.MHF, No.13695, Kethüda Abdullah'ın muhallefâtına dair defter, 1194/1780.

¹⁶⁸ Firarî Ali Paşa'nın muhallefâtının kaydedildiği defterlerden BOA, D.BŞM. 4932 numarada kayıtlı defter, en hacimli olanı olup ekler kısmında liste halinde verilmiştir. Bu arada diğer defterlerde tespit edilen farklı muhallefat da yazılmış ve bunların kayıtlı olduğu defterin numarası dipnotlarda gösterilmiştir. Bkz.Ek 1. Canikli Firarî Ali Paşa'nın Muhallefatı.

¹⁶⁹ BOA, D.BŞM.MHF, No.65/26, Gurre-i Rebiülâhir 1194/6-15 Nisan 1780; D.BŞM.MHF, No.65/38, Gurre-i Rebiülâhir 1194/6-15 Nisan 1780.

harcanan bazı zahire ve hayvanlar vardır ki bunlar da muhalledât defterlerinde ayrıntılı şekilde kaydedilmiştir¹⁷⁰.

¹⁷⁰ BOA, D.BŞM.MHF, No.E-55, Tarihsiz; D.BŞM.MHF, No.65/45, Firarî Ali Paşa'nın Bafra'daki muhalledâtı hakkında Canik muhassılı Mehmed Bey tarafından tutulan defter, 29 Rebiülâhîr 1194/4 Mayıs 1780

III.BÖLÜM

FİRARI ALİ PAŞA’NIN AFFEDİLMESİNDEN SONRAKİ FAALİYETLERİ, ÖLÜMÜ ve ŞAHSİYETİ

A. ALİ PAŞA’NIN AFFEDİLMESİ

Canikli Ali Paşa 1781 yılında İstanbul’a bir mektup göndererek yaptığı hatadan dolayı affını istirham etti. Kendisine sempati duyan bazı vezirlerin onun affedilmesi için yaptıkları telkinlerden de istifade eden Ali Paşa mektubunda, Trabzon eyaleti kendisine, Erzurum eyaleti de oğlu Mikdat Ahmed Paşa’ya verilirse devlete hizmet etmeye talip olduklarını belirtti¹. Gerek bu telkinler gerekse bizzat kendisinin affedilme talebi neticesinde, Canikli Ali Paşa affedildi².

Ali Paşa’nın Çapanoğlu Mustafa Bey’e karşı hareketi isyan olarak telâkki edilerek üzerine asker sevk olunmuştu. Ancak o, fermanla üzerine gönderilen Çapanoğlu’na karşı fazla mukavemet göstermeyerek firar etmişti. Ali Paşa’nın Çapanoğlu üzerine asker sevketmesi, aslında bir isyan niteliği taşımayıp, belki devlet nezdindeki haysiyyet ve gururunun kırılmasından kaynaklanmış bir hareketti. Fakat ona muhalif olanların, Ali Paşa’nın bu hareketine isyan rengi verdiklerini düşünen sadrazam İzzet Mehmed Paşa, onun affedilmesini kabul etti³. Ali Paşa’nın cezalandırılması kararının verildiği tarihte Sivas valisi olan İzzet Mehmed Paşa, kendisine Ali Paşa’yı ortadan kaldırma görevinin verilmesi üzerine, daha o tarihte de bir şefaatnâme yazarak, onun affedilmesini talep etmiş⁴ fakat bu isteği kabul görmemişti. Ali Paşa’nın haksız yere cezalandırıldığı kanaatini taşıyan İzzet Mehmed Paşa, sadrazamlık

¹ Yücel Özkaya, “Canikli Ali Paşa”, s.513-514.

² Enveri, Tarih, s.150/b.

³ Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.160.

⁴ BOA, C.Dahiliye, No.11538’de kayıtlı vesika, İzzet Mehmed Paşa’nın bu şefaatnâmesiyle alâkalıdır. Ancak, çürük olduğu için bu vesikayı görmek ve değerlendirmek mümkün olmamıştır.

mevkiine gelince onu affetmesi için padişaha telkinlerde bulunmuştu. Sonunda Sultan I.Abdülhamid, Canikli Ali Paşa ve oğlunu affederek rütbelerini iade etti.

Ali Paşa'nın affedilmesinde Kırım hanı Şahin Giray'ın tavassutunun da önemli tesiri oldu⁵. İstanbul'a gönderdiği mektubunda Ali Paşa'nın affedilmesini rica eden Şahin Giray'ın⁶, böyle bir girişimde bulunmasının sebebi, İzzet Mehmed Paşa'nın Ali Paşa hakkındaki düşüncelerinden istifade ederek, Osmanlı Devleti ile aralarında mevcut ihtilâf ve soğukluğu bertaraf etme fikrinden kaynaklanmaktadır. Nitekim daha Kırım hanı olduğu günden itibaren İstanbul'a gönderdiği mahzarcılar vasıtasıyla Osmanlı Devleti'nin menşurunu talep eden Şahin Giray, Canikli Ali Paşa'nın affedilmesine aracı olmak suretiyle, İstanbul hükûmetiyle yakınlık kurmayı amaçlamıştır⁷.

Ali Paşa ve oğullarının affedilmesinde, İstanbul'da bulunan yakın akraba ve hısımlarının içinde bulundukları zor durumun etkisi büyük oldu. Yüz kişinin üzerinde olan Ali Paşa'nın İstanbul'daki bu yakınları, Osmanlı bürokrasisinin önemli şahsiyetlerinin konaklarında ikamet ettirilerek göz hapsinde bulunduruluyorlardı. Geçimleri için kendilerine hazineden çok az miktarda bir para tahsis edilmişti⁸ ama, bu para ihtiyaçlarını karşılamaya yetmiyordu. Sadrazam İzzet Mehmed Paşa'nın Ali Paşa hakkındaki iyi niyetini bilen bu akraba ve hısımları, onun affedilmesi için defaatle müracaatta bulunmuşlardı. Onların bu durumu da, Ali Paşa'nın affedilmesinde önemli rol oynadı⁹.

⁵ Bernard Lewis, "Djanikli Hadjdji Ali Pasha", s.458.

⁶ Enveri, Tarih, s.151/a.

⁷ Şahin Giray'ın Ali Paşa'nın affedilmesine dair şefaathamesi hakkında C.Dahiliye kataloğu 1164 numarada kayıtlı bir vesika mevcuttur. Ancak bu vesikanın büyük kısmı çürük olduğu için görme ve değerlendirme imkânı olmamıştır. Vesikanın katalogda verilen hulâsası, "*Kırım hanı Şahin Giray tarafından şefaath olunmasına ve kendisi de pişmanlığını bildirmesine mebnî vezaretinin ibkâsıyla Trabzon vilâyetine tayin olunduğuna dair Hacı Ali Paşa'ya*" şeklindedir. Bkz. BOA. C.Dahiliye, No.1164, Şa'ban 1195/Temmuz-Ağustos 1781. Mikdat Ahmed Paşa'ya hitaben yazılan başka bir vesikada, Ali Paşa'nın affedilmesinde Kırım hanı Şahin Giray'ın ricası ve iltimasının da rol oynadığı ifade olunmaktadır. Bkz. BOA, C.Dahiliye, No.7161, Ber vech-i arpalık Amasya sancağı tevcih olunan Mikdat Ahmed Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Receb 1195/13-22 Temmuz 1781.

⁸ Ali Paşa'nın çoluk çocuğu ve yeğeni için aylık 75 kuruş tahsis edildiğine dair bkz. s.75.

⁹ Enveri, Tarih, s.151/a; Ahmed Cevdet, Tarih, II, s.160.

Sultan I.Abdülhamid, Canikli Ali Paşa'nın affedilmesini, sadrazam ve bazı devlet adamlarının telkinleri ile ve fakat gönülsüzce kabul etmişti. Çünkü padişah, Ruslar'la işbirliği yaparak devletin başını bin bir türlü gaileye sokan Şahin Giray'a ilticası sebebiyle Ali Paşa'yı affetmeyi içine sindiremiyordu¹⁰. Nitekim Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa'ya yazdığı bir yazıda Sultan I.Abdülhamid, Canikli Ali Paşa'nın Şahin Giray taraftarı olmasından şikâyet etmektedir. Eski sadrazam İzzet Mehmed Paşa'nın ısrarlarıyla affedilen Ali Paşa gibi birisine asla güven duyulamayacağını, çünkü devletin başına her an bir bela açabileceğini ifade etmekte ve bir yolu bulunarak öldürülmesinin daha doğru olacağı kanaatini bildirmektedir. Ancak sadrazam Yeğen Mehmed Paşa¹¹ ve Halil Hamid Paşa, nüfuzundan dolayı Ali Paşa'nın gücendirilmesinin doğru olmayacağı düşüncesiyle, padişahın bu duygularını değiştirmeye gayret ettiler. Her iki sadrazam da, daha sonraları Ali Paşa'ya yazdıkları mektuplarda, üzerine asker sevkeden eski devlet adamlarının hatalı davrandıklarını, onun gibi dirayetli birisinin gücünden ve tecrübelerinden istifade etmeyi tercih ettiklerini yazarak gönlünü almışlardır¹².

Kendisinin ve diğer aracılardan ricası neticesinde affedilen Canikli Ali Paşa'ya, 15 Temmuz 1781 tarihinde Trabzon eyaleti tevcih olunarak vezaret rütbesi yeniden verildi¹³. Vezaretinin iade olunduğuna dair hilat, Ali Paşa'nın kapı kethüdası Hazine-i Dar İbrahim Efendi'ye ihsan olundu. Kendisinin

¹⁰ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s.409-410.

¹¹ Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa, Alâiyeli Yusuf Ağa'nın oğlu olup 1139 (1726/1727) tarihinde doğdu. Yeniçeri ağalığı (1773), Sadâret Kaymakamlığı (1774), Hotin Muhafızlığı (1781), Rumeli valiliği (1782) gibi önemli görevlerde bulunduktan sonra 25 Ağustos 1782'de sadrazam oldu. 31 Aralık 1782'de bu görevinden azledildi. Bundan sonra da çeşitli yerlerde valilik ve seraskerliklerde bulunan Yeğen Mehmed Paşa, 6 Aralık 1787 tarihinde Köstence'de öldü. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, IV, s.263-264; İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, Ankara 1988, s.430-432.

¹² İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s.610-611. Alan W.Fischer, Firarî Ali Paşa'nın Kırım'da iken Rus Çaricesi Katerina'nın himayesini talep ve Osmanlı Devleti'ne karşı ona yardım etmeyi teklif ettiğini yazmaktadır. Babası ile birlikte Kırım'a gelen Battal Hüseyin Bey'in de Şahin Giray'a, Kuban'a göndereceği orduya kumandanlık etmeyi teklif ettiğini ancak bunun Şahin Giray tarafından kabul edilmediğini ifade eden Fischer'in, bu bilgileri Rus kaynaklarından aldığı görülmektedir. Bkz.Alan W.Fischer, "Ruslar'ın Kırım'ı İlhâkı 1772-1782", *Emel*, S.78, s.9. Yerli kaynaklarda ise bu bilgileri doğrulayacak herhangi bir malumat mevcut değildir.

¹³ Enveri, *Tarih*, s.151/a.

affedilerek vezaretinin ibka olunduğunu bildirmek ve Ali Paşa'yı Kırım'dan alıp getirmek üzere bir mübaşir tayin olunması uygun görüldü. Mübaşir tayiniyle ilgili sadrazam telhisinde, bu mübaşirin bir kapıcıbaşı veya züemâ arasından şanlı birisi olmasının vesveseye sebebiyet vereceği endişesine mebnî, Ali Paşa'ya tabi iken sonraları ondan ayrılıp sadrazam dairesinde ağa olan İsmail Ağa'nın, kapıcılar bölükbaşı namıyla gönderilmesi istendi. Sadrazamın bu isteği padişah tarafından da uygun görüldü¹⁴.

Vezareti iade olunarak uhdesine Trabzon valiliği verilen Canikli Ali Paşa'ya, görevine başlamasına dair ferman gönderildi (Ağustos 1781)¹⁵. Ali Paşa'ya bu tevcih yapılırken, kendisi gibi affedilen ve vezareti ibka olunan oğlu Mikdat Ahmed Paşa'ya da Amasya sancağı arpalık olarak verildi¹⁶. Mikdat Ahmed Paşa daha sonra Erzurum valiliğine getirildi.

B. ALİ PAŞA'NIN BUNDAN SONRAKİ FAALİYETLERİ

1. Kırım'da Meydana Gelen Karışıklıklar Hakkında Ali Paşa'nın Düşünceleri

Aynalıkavak Tenkihnâmesi (1779) hükmünce, ölümüne kadar Kırım hanı olan Şahin Giray'ın, Tatar halkın tahammül edemeyeceği şekildeki uygulamaları¹⁷, kendisine karşı olan muhalefeti daha da artırmıştı. Kırım ileri gelenleri bu hareketlerinden dolayı Şahin Giray'ı hanlıktan indirip yerine kardeşi Bahadır Giray'ı getirdiler. İstanbul'a gönderdikleri mahzarcılar

¹⁴ BOA, HH, No.928, Sadrazam tarafından sunulan arz tezkeresi Tarihsiz; I.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s.610.

¹⁵ BOA, C.Dahiliye, No.1164, Trabzon vilâyetine tayin olunduğuna dair Hacı Ali Paşa'ya hüküm, Şa'ban 1195/Temmuz-Ağustos 1781.

¹⁶ BOA, C.Dahiliye, No.7161, Bu defa vezareti ibkâ ile ber vech-i arpalık Amasya sancağı tevcih olunan Mikdat Ahmed Paşa'ya hüküm, Evâhir-i Receb 1195/13-22 Temmuz 1781; Enveri, *Tarih*, s.151/a; Özcan Mert, *XVIII. ve XIX.Yüzyıllarda Çapanoğulları*, s.44.

¹⁷ Şahin Giray, Ruslar'ın hile ve oyunlarına aldanarak, onların telkinleriyle geleneklere aykırı hareketlerde bulunuyor, Frenk usulü sofralarda içki içiyor, askerlikten kaçanları ölümle cezalandırıyor, halka aşırı miktarda vergi yüklüyor ve halka ait vakıfları tamamen ortadan kaldırıyor. Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.204.

vasıtasıyla da Bahadır Giray için teşrifat ve menşur istediler. Kendisine karşı ihtilâl başlatıldığını anlayan Şahin Giray Yenikale ve Kerş taraflarına kaçarak Ruslar'ın buradaki generaline sığındı¹⁸. Bahadır Giray'ın hanlığının kanunsuz olduğunu iddia eden Şahin Giray, Ruslar'dan aldığı destekle hanlık koltuğunu tekrar ele geçirmek için uğraşıyordu. Ruslar'ın, Kırım'ın serbestiyeti ile ilgili andlaşma maddesine aykırı olarak Kırım işlerine müdahalesi İstanbul'da duyulunca iki devlet arasında yeniden bir zıtlasma başladı. Reisülküttab Mehmed Hayri Efendi'nin İstanbul'daki Rus elçisiyle yaptığı görüşmelerden bir netice çıkmaması üzerine meşveret meclisi toplanarak bu husus ele alındı. Yapılan müzakere sonunda Ruslar'ın Kırım'a müdahalesinin iki devlet arasında yeni bir husumete sebep olacağı endişesini havi bir takririn elçi vasıtasıyla Rusya tarafına gönderilmesi, bu takririn cevabı gelinceye kadar Kırım mahzarcılarının bekletilmesi kararı alındı (Ağustos 1782)¹⁹. Ancak esas gayesi Kırım'ı işgal etmek olan Rusya, Şahin Giray'ın yardım isteğini fırsat bilerek Kırım'a asker soktu. Şahin Giray'ı cebren Kırım hanlığına getiren Ruslar, Kırım'daki asker sayısını günden güne artırmak suretiyle meselenin andlaşmalara uygun olarak halledilmesi taraftarı olmadığını açıkça gösteriyordu²⁰. Kırım'ın ilhâkı için zamanın uygun olduğunu gören Ruslar, bu niyetlerini gerçekleştirmeye bahane teşkil edecek olaylara sebebiyet veriyorlardı. Ancak suçu Osmanlı Devleti'ne yüklemek için türlü yollara başvurmaktan da geri durmuyorlardı²¹.

Ruslar'ın Kırım'dan sonraki ilk hedefleri Çerkesistan havalisi idi. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin bu bölgede nüfuz tesis etmesini istemiyorlardı. Osmanlı Devleti ise Ruslar'ın bu niyetini bildiğinden, Çerkes kabilelerinin Osmanlı Devleti'ne bağlılığını artırmak suretiyle burada bir set oluşturmaya

¹⁸ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.204.

¹⁹ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.205-206.

²⁰ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.208-209.

²¹ Önceleri Şahin Giray'ın hanlığını destekleyen Ruslar, Kırım'a askeri müdahalede bulunabilmek ve ardından burayı istilâ edebilmek maksadıyla daha sonraları onun aleyhindeki kamuoyundan da istifade ile el altından Bahadır Giray ve Arslan Giray'ı desteklemeye başlamıştı. Onların Kırım'da çıkaracakları bir ihtilâlde Şahin Giray'ın

çalışıyordu. Bu maksatla hükûmet Soğucak Kalesi muhafızlığına Ferah Ali Paşa'yı tayin etmişti²². Aynı zamanda Çerkes kabilelerinin Kırım'a yönelik saldırılarla andlaşmayı ihlâl etmelerini önlemeyi plânlayan Osmanlı Devleti, Ali Paşa Soğucak'a gidinceye kadar Zanoğlu Mehmed Giray'ı muhafız vekili olarak acilen Soğucak'a göndermişti²³.

Ruslar, Bahadır Giray'ın hanlığı ve Şahin Giray'ın kendilerine sığınarak yardım istemesine yol açan olayların, muhafız vekili olarak Soğucak'a gönderilen Zanoğlu Mehmed Giray'ın fesatları neticesinde çıktığını iddia ediyorlardı. Bu iddialara göre Mehmed Giray Soğucak'a geldikten sonra Kabartaylar'daki Nogay kabileleri ve Tatar halk arasında fitne ve fesad çıkararak Şahin Giray aleyhinde bir hareket başlatmış ve Kırım olayları bundan neşet etmişti. İstanbul'daki Rus elçisiyle yapılan müteaddid görüşmelerde bunların aslının olmadığı, Osmanlı Devleti'nin andlaşmayı ihlâl etmemek için kendi tebası olan Çerkes kabilelerinin Kırım'a yönelik saldırılarını önlemek maksadıyla buraya muhafız tayin ettiği, Mehmed Giray'ın onları nizam altına almak için gittiği, Reisülküttab Mehmed Hayri Efendi tarafından ifade edilmişse de, türlü bahaneler ileri süren Ruslar, güya Şahin Giray'ın haklarını korumak bahanesiyle Kırım'ı istilâ ettiler (Ekim 1782)²⁴.

Osmanlı Devleti Ruslar'ın Kırım'a asker sokmasını protesto etti. Meselenin diplomatik yollarla halledilmesi için İstanbul'daki Rus elçisiyle görüşmelere de devam edildi. 21 Ekim 1782 tarihinde yapılan görüşmede Rusya'ya gönderilen takrire cevap gelmediği, Şahin Giray'a yardım bahanesiyle Kırım'a asker çıkarmaktan maksadın ne olduğu Rus elçisine soruldu. Elçi cevabında, Şahin Giray'ın her iki devletin ittifakıyla atandığını, ona karşı başlatılan olayın bir isyandan ibaret olduğunu, andlaşma gereği Şahin Giray'ın

kendilerinden yardım isteyeceğini iyi bilen Ruslar, böylece Kırım'a müdahalede bulunmak için zemin hazırlıyorlardı. Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.206-208.

²² Ahmed Cevdet, *Tarih*, III, s.160 vd.

²³ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.215.

²⁴ Osman Köse, 1774 Küçük Kaynarca Andlaşması, s.339 vd.

hanlıkta kalması gerektiğini ve Rusya'nın bu uğurda savaşmayı bile göze aldığını söyledi²⁵.

Rusya'nın bu tutumu, savaş istemeyen Osmanlı Devleti'ni telâşlandırmakla birlikte, harp ihtimali yüksek olduğundan hazırlıklara başlandı²⁶. Hükûmet, daha önce iki defa Kırım seraskeri olan, asi ilân edilmesiyle Kırım'a kaçarak iki seneye yakın Şahin Giray'ın yanında kalan Canikli Ali Paşa'nın Kırım olayları ve bundan sonra alınması gereken tedbirler hakkındaki düşüncelerinden istifade etme yoluna da gitti. Çünkü, bir savaş çıkması halinde Kırım seraskerliğine en münasip kişi olarak yine Ali Paşa görünüyordu. Kırım olaylarının başından beri gerek İzzet Mehmed Paşa, gerek Yeğen Mehmed Paşa ve gerekse Halil Hamid Paşa sadaretlerinde Ali Paşa'yla muhabereye ve onun bu konudaki görüşlerine itibar edildi. Ali Paşa da peyder pey Kırım meselesine dair alınacak tedbirleri ve fikirlerini hükûmete bildirdi²⁷.

Kırım'da Şahin Giray aleyhine ihtilâl başlatıldığında İzzet Mehmed Paşa sadrazam idi. Ali Paşa bu olayların başlamasına Zanoğlu Mehmed Giray'ın icraatlarının sebebiyet verdiğini düşünüyordu²⁸. Halbuki Mehmed Giray, Ruslar'ın kendisi hakkındaki şikâyetlerini duyunca, İstanbul'a bir mektup göndermiş ve andlaşmayı ihlâl edici hiç bir faaliyette bulunmadığını belirtmişti. İzzet Mehmed Paşa, Mayıs 1782 tarihinde Ali Paşa'ya gönderdiği mektupta, Kırım'daki olaylarla ilgili bildiklerini ve bundan sonra yapılması gerekenler hakkında fikirlerini bildirmesini istedi. Ali Paşa, 20 Mayıs 1782 tarihinde sadaret kethüdası Ömer Vahid Efendi'ye gizlice²⁹ gönderdiği mektupta³⁰, Şahin Giray'ın Osmanlı Devleti'ne sadakatinden bahisle,

²⁵ Ahmed Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.21.

²⁶ Sultan I.Abdülhamid savaş aleyhtarı bir siyaset izlemekle birlikte, Ruslar'ın bahara kadar harekete geçebilecekleri endişesiyle sadrazam Yeğen Mehmed Paşa'yı sefer hazırlıklarını başlatması hususunda uyarmıştır. Osman Köse, *1774 Küçük Kaynarca Andlaşması*, s.343.

²⁷ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.216-217.

²⁸ Ali Paşa'nın gerek Ruslar tarafından yayılan havadislerin gerekse Şahin Giray'a karşı beslediği minnet duygularının etkisiyle böyle düşündüğü hakkında kanaatler vardır. Bkz. Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.216.

²⁹ Ali Paşa, kendisinin hükûmet işlerine çokça karıştığı yolundaki serzenişlere ve şikâyetlere meydan vermemek için yazdığı mektupların gizli tutulmasını rica ediyordu. Bkz. Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.217.

³⁰ Ali Paşa'nın gönderdiği mektup metni için bkz. Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.344-347.

kardeşlerinin onun aleyhindeki hareketlerinin Mehmed Giray'ın tahrikleri sonucu meydana geldiğini yazdı. Bu gibi tahrikkâr hareketlerin daha büyük olaylara yol açacağını belirten Ali Paşa, böyle olayların önünün alınması gerektiğini düşünüyordu. Sadrazam ve Ömer Vahid Efendi cevaben yazdıkları mektuplarda, Çerkes kabilelerinin andlaşmayı ihlâl edici hareketlerinin önlenmesi için Soğucak'a muhafız tayin edilmesinin uygun görüldüğünü, Mehmed Giray'ın da bu maksatla Soğucak'a gönderildiğini, şayet sulhü bozucu hareketlerde bulunursa bundan men edileceğini bildirdiler³¹.

İzzet Mehmed Paşa'nın azlinden sonra sadrazam olan Yeğen Mehmed Paşa da gönderdiği mektupta, Ali Paşa'nın Soğucak ve Kırım taraflarına göz kulak olmasını ve bölgeyle ilgili edindiği havadisleri kendisine bildirmesini istedi. Ali Paşa'ya Sadaret kethüdası Halil Hamid Efendi tarafından da bir mektup yazıldı³².

Kırım meselesi günden güne karışıp Ruslar burayı istilâ edince, iki devlet arasında bir harb çıkması ihtimali daha da arttı. Bu şartlarda Ali Paşa'nın bu tarafa serasker tayin olunması ve özellikle Çerkesistan'a asker sevki gerektiğinde onun marifetiyle tedarik edilmesi münasip görülmüyordu. Halbuki Ali Paşa Kırım'a firar ettiği tarihte geride bıraktığı bütün mal varlığı müsadere edilmiş ve affedilmesinden sonra da eski gücünden çok şey kaybetmişti. Kendisine seraskerlik memuriyeti verilmesi halinde, devlet hazinesinden yardım isteyeceği aşikârdı. Hazine-i Âmire'nin durumu ise buna müsait değildi. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında cereyan eden son gelişmeler ise bir harbin kapıda olduğunu gösteriyordu. Böyle bir durumda Ali Paşa'nın talep edeceği şeyler hakkında bilgi edinmek isteyen hükûmet, Ali Paşa'nın kapı kethüdası İbrahim Efendi'den yardım istedi. İbrahim Efendi, Ali Paşa'ya yazdığı mektupta, başta padişah olmak üzere devlet ricalinin kendisi gibi muktedir birisinin asi ilân edilip türlü badirelere maruz bırakılmasının hatalı olduğunu kabul ettiklerini, gerek İzzet Mehmed Paşa gerekse halen sadrazam olan Yeğen

³¹ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.217. Ömer Vahid Efendi'nin Ali Paşa'ya gönderdiği mektup için aynı eserin 347 ile 350. sayfalarına bakınız.

³² Her iki mektup metni için bkz. Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.350-352.

Mehmed Paşa'nın kendisi hakkında taltifkâr sözler sarfettiklerini ifade ederek, Rusya ile bir harp vukuunda kendisinin serasker tayin edilmesinin düşünüldüğünü, ancak hazineden para talebinde bulunacağınız endişesini taşıdıklarını belirtti. Böyle bir talep karşısında, hakkında iyi niyet taşıyan ricalin hayal kırıklığına uğrayacağından bahseden İbrahim Efendi, şu sıralar devletin onun hizmetine ihtiyacı olduğunu, hatta Soğucak tarafına beş yüz veya bin kadar asker tertib ederek göndermesinin beklendiğini bildirdi³³.

Ali Paşa, cevaben 1782 Aralık ayı başlarında bir mektup yazdı. Mektubunda Kırım'da meydana gelen olayları başından itibaren özetledikten sonra, Ferah Ali Paşa'nın Soğucak muhafızlığına tayin edilmesinin yanlış olduğunu, yaptığı yanlışlıkların farkına varan Şahin Giray'ın Osmanlı Devleti'ne meyletmeye başladığı bir sırada, Soğucak tarafına giden Mehmed Giray ve Ferah Ali Paşa'nın, Ruslar'ın aradığı fırsatı onlara verdiğini söyledi. Şahin Giray'ı hanlığa tekrar oturtmak bahanesiyle Kırım'ı istilâ eden Ruslar'ı artık buradan çıkarmanın zor olduğunu söyleyen Ali Paşa, Soğucak tarafına asker gönderilmesinin de bir işe yaramayacağını bildirdi. Ona göre, çok kuvvetli ve mükemmel bir hazırlık yapılmadıktan sonra bunun devlete faydası değil zararı olacaktı. Çünkü bu durum, Ruslar tarafından savaş sebebi sayılabiliirdi. Ali Paşa yine de kendisine verilecek her emre itaat etmeye hazır olduğunu ve elinden gelen gayreti göstereceğini ifade etti³⁴.

Ali Paşa'nın mektubunda bahsettiği hususlar İbrahim Efendi tarafından Sadaret Kethüdası Halil Hamid Efendi'ye ve şeyhülislâma aktarıldığında onlar da Ali Paşa'nın bu düşüncelerine katıldıklarını söylediler. 1783 senesi başlarında Ali Paşa'ya yazılan mektupta, Soğucak tarafının imar edilerek muhafazasına adamlar tayin edilmesi hususunun bizzat kendisi ve Gazi Hasan Paşa tarafından tavsiye edildiği hatırlatılarak³⁵, Ferah Ali Paşa'nın oraya bu

³³ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.218-220.

³⁴ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.220-222.

³⁵ 1778 yılı Ağustos'unda Kırım'ı Ruslar'ın elinden kurtarmak maksadıyla görevlendirilen Ali Paşa ve Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa, önce Soğucak'a uğramışlardı. Burada ilk defa Osmanlı askeriyle karşılaşan Çerkesler, gece vakti donanmaya saldırarak bir çok eşya çalmışlar ve bir kaç askeri de esir almışlardı. O zaman Soğucak'ın stratejik önemini kavrayan

sebeple gönderildiği anlatıldı. Ancak Şahin Giray'ın hanlıktan uzaklaştırılmasını bahane eden Rusya'nın sulhü bozarak Kırım'a asker çıkardığı belirtilen mektupta, Kırım'ın Ruslar'ın eline bırakılmaması için ne gibi tedbirler alınması gerektiği hususunda Ali Paşa'nın görüşleri soruldu³⁶. Ali Paşa, sınırın takviye edilmesini, en az üç yıl yetecek kadar zahire ve mühimmat temin edilmeden de savaşa girilmemesini tavsiye ederek aksi takdirde daha büyük bir gaile ile karşı karşıya kalılabileceğini bildirdi³⁷.

Ali Paşa'nın bu görüşleri, o sırada sadaret kethüdası olan Halil Hamid Efendi tarafından tamamıyla kabul edildi. Ali Paşa'nın tecrübesine ve fikirlerine güvenen Halil Hamid Efendi, sadaret makamına geldiğinde de (31 Aralık 1782)³⁸, onun Kırım ahvaliyle ilgili fikirlerini almaya devam etti. Ruslar'ın Kırım'ı ilhâka yönelik faaliyetleri iyice arttığından, şayet bir muharebe vukubulursa nasıl hareket etmek lâzım geldiği hususunda yazdığı bir mektup Ali Paşa tarafından Şubat 1783'te cevaplandı. Ruslar'a karşı galip gelmek için öncelikle güçlü bir donanma hazırlanarak Yenikale boğazının tutulması ve bu suretle Karadeniz'e Rus donanmasının çıkmasının önlenmesi gerektiğini söyleyen Ali Paşa, bununla birlikte, Özü ve Kılburun kalelerinin de iyice tahkim edilmesini tavsiye etti. “*Şayet bunlar gerçekleşirse, zahiresi ve mühimmatı ikmal edilmiş bir orduyla Ruslar'ın Kırım'dan çıkarılmaları mümkün olur.*” diyen Ali Paşa'nın bu düşünceleri³⁹, muhtemel bir savaştan galip ayrılmak için gereken şartları ihtiva ediyordu. Ancak Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum, böyle bir donanma ve ordu hazırlamaya imkân vermiyordu. Öte yandan, Rusya ile ittifak yapan Avusturya'ya⁴⁰ karşı da ayrıca

Ali Paşa ve Gazi Hasan Paşa, burasının imar edilerek ileride Ruslar'a karşı müstahkem bir mevki olarak kullanılabileceğini, Çerkesler'in de nizam altına alınması halinde Osmanlı Devleti'nin onlardan istifade edebileceğini havi bir tahrir sunmuşlardı. Ahmed Cevdet, *Tarih*, III, s.162-163.

³⁶ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.223.

³⁷ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.223-224.

³⁸ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.236. Halil Hamid Paşa hakkında geniş bilgi için bkz. İ.Hakkı Uzunçarşılı, “Halil Hamid Paşa”, *Türkiyat Mecmuası*, V, İstanbul 1935, s.211-267.

³⁹ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.238-239.

⁴⁰ Rusya ile Avusturya, daha bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nin paylaşımı hususunda aralarında anlaşma yapıyorlardı. Bu tarihlerde ünlü Rus generali Potemkin'in tesiri altında kalan Katerina, Rus başvekili Panin'in tavsiyesine aykırı olarak Prusya yerine Avusturya ile

bir ordu çıkarmak gerekiyordu. O tarihte Osmanlı Devleti'nin gücü ise buna müsait değildi. Bu durumda nasıl hareket edileceğine dair bir kere daha görüşlerine müracaat edilen Ali Paşa'dan Halil Hamid Paşa'ya bu defa ayrıntılı bir mektup geldi. Mektubunda Rusya'nın Kırım'ı ilhâka kararlı olduğunu ifade eden Ali Paşa, Ruslar'ın bununla kalmayıp hem Rumeli tarafını, hem de Gürcüler'le yapacakları bir ittifak sayesinde Kafkasya'nın batı sahillerini ele geçirmeye hazırlandıklarını yazdı. Ali Paşa, şayet tedbir alınmazsa buraların elden çıkması ile birlikte Anadolu'nun da tehlikeye maruz kalacağı hususunda Halil Hamid Paşa'yı uyardı⁴¹. Gerçekten Ruslar'ın hal ve tavırları da Ali Paşa'nın bu mülâhazalarını doğruluyordu.

Bütün bu yazışmaların ve mektuplaşmaların ardından Osmanlı hükûmeti, bundan sonra daha ihtiyatlı davranmaya ve sefer için hazırlıkların başlatılmasına karar verdi. Ali Paşa'nın son yazdığı mektup değerlendirilerek, tavsiyeleri doğrultusunda ilk önce Rumeli tarafında gereken tedbirlerin alınması yoluna gidildi. İlk tedbir olarak *Tuna Yalısı*'na liyakatli bir vezirin serasker tayin edilmesi düşünüldü. Bu görev için Aydoslu Mehmed Paşa uygun görüldü. Ancak o sırada Mehmed Paşa hasta olduğundan, şayet vefat edecek olursa yerine tayin edilecek münasip bir vezir gerekiyordu. Bu hususta toplanan meşveret meclisinde, Bosna valisi Abdullah Paşa'nın serasker olarak tayin edilmesi fikri ortaya atıldı. Ancak Bosna tarafında da liyakatli bir vezire ihtiyaç vardı. Bunun üzerine Kütahya valisi Abdi Paşa'nın Tuna seraskerliğine memur edilmesi, ondan boşalan Kütahya valiliğine ise Canikli Ali Paşa'nın getirilmesi kararlaştırıldı. Ancak Ali Paşa uzun zamandan beri Trabzon ve Canik havalisinde nüfuz tesis etmiş olduğundan, başka bir yerde görevlendirilmeye razı olup olmayacağından endişe ediliyordu. Bu konuda kendisinin de fikrini almak için Sadrazam Halil Hamid Paşa tarafından Ali Paşa'ya övgü dolu bir mektup yazıldı. Ali Paşa, bazı eksikleri olduğunu söylemekle birlikte kendisine

anlaşmayı tercih etmişti. Avusturya İmparatoru Jozef ile II.Katerina arasında Petersburg'da yapılan görüşmeler neticesinde Osmanlı Devleti'nin paylaşılması hususunda birlikte hareket etmeyi kararlaştırmışlardır (1780). İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s.467.

⁴¹ Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.240-241.

verilen her görevi kabul edeceğini bildirdi. Fakat bu sırada Aydoslu Mehmed Paşa'nın iyileştiği haberi gelince, Ali Paşa'nın Kütahya'ya gitmesine gerek kalmadı⁴². Bununla birlikte savaş alametlerinin iyice belirginleşmesi üzerine, Ali Paşa gibi bir vezire devletin her zaman ihtiyacı olduğunu düşünen Halil Hamid Paşa, onu taltif edici mahiyette bir mektup yazarak şimdiye kadarki tavsiyelerinden dolayı teşekkür ederek bundan sonra da gerekli gördüğü mülâhazaları bildirmesini istedi⁴³.

2. Ali Paşa'nın Şam Emîr-i Haccı Olması Hakkındaki Görüşler

Azimzâde Mehmed Paşa'nın 1783 senesinde vefat etmesi üzerine, eski Şam valisi Osman Paşa'nın oğlu Derviş Paşa Şam valisi ve emir-i hac⁴⁴ olarak tayin olunmuştu. 1198/1784 senesinde Şam tarafından giden hacıların ihtiyaçlarının ve emniyetlerinin karşılanması hususu, Şam valisi olması hasebiyle Derviş Paşa'nın görevi idi. Derviş Paşa her ne kadar bu görevi yerine getirmeye çalıştıysa da, onun rehaveti ve kudretsizliği sebebiyle Şam hacıları yolculuklarını zor şartlarda tamamlamışlardı. Gelecek hac mevsiminde de aynı akibetin başlarına gelmemesi için durumlarını arz ederek tedbir alınmasını istemişlerdi. Hacıların emniyeti ile ilgili haberleri İstanbul'a getirmekle görevli müjdecî de, Dârüssaade ağasıyla yaptığı görüşmede bu durumdan şikâyetle, hac yolu üzerindeki bazı kalelerin eşkıya baskınına uğrayıp soyulduğunu, Derviş Paşa'nın ise rehavet içinde çadırından dahi çıkmadığını ifade etmişti. Bu yıl hacıların zorluk çekmemeleri için dirayetli bir vali tayin edilmesini isteyen müjdecî, hac yolculuğunda hacıların yüklerini taşımak için en az 10.000 deve tedarik ve eşkıyanın soyduğu kalelerdeki ihtiyaç maddelerinin de telâfi edilmesini talep etmişti. Müjdecinin kendisine söylediklerini Dârüssaade ağası

⁴² Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.241-242.

⁴³ Halil Hamid Paşa'nın Şubat 1783 tarihinde yazdığı mektubun metni için bkz. Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.355-357.

⁴⁴ Mîr-hac, emîr-i hac veya emirü'l-hac; hacılar emiri, hacılar kafilisine reislik etmekle vazifeli bulunan kimse için kullanılan bir tabirdir. Emir-i Hac İstanbul ve Anadolu hacılarını Şam

da padişaha arz etti. Bunun üzerine Derviş Paşa'nın yerine muktedir bir vezir olan Cezzar Ahmed Paşa'nın Şam valisi ve emir-i hac tayin olunması hususunda hatt-ı hümayun sadır oldu⁴⁵.

Emir-i haclık, çok masraflı bir iş olduğundan, dirayeti ve şecaati yanında servetinin çokluğu ile de meşhur olan Cezzar Ahmed Paşa'nın, bu görev için uygun olduğu düşünülmüştü. 7 Şubat 1784 tarihinde şeyhülislâm konağında meşveret meclisi toplanarak, geçen sene vuku bulan olaylar müzakereye açıldı ve alınacak tedbirler ile Cezzar Ahmed Paşa'nın emir-i haclığı tartışıldı. Mecliste ilk sözü alan Reisülküttap Süleyman Feyzi Efendi, Ahmed Paşa'nın bazı hallerinden ve diğer bazı vezirlerin de kudretsizliğinden bahisle, Recep ayına (Mayıs 1784) kadar beklendikten sonra Canikli Ali Paşa'nın bu göreve getirilmesinin münasip olacağını söyledi. Kaptan Paşanın da destek verdiği bu görüşe sadrazam Halil Hamid Paşa karşı çıkarak, emir-i hacın ihtiyacı olan bütün mühimmatın hazır olması halinde bu ertelemenin mahzuru olmayacağını, ancak mühimmat ve diğer ihtiyaç maddelerinin acilen tedarik edilmesinin gerektiği böyle bir anda beklemenin faydasız olduğunu ifade etti. Ali Paşa'nın bu göreve tayin edilmesi halinde hazineden para talep edeceği şeklinde bir görüş üzerine, defterdar devlet kasasının böyle bir talebi karşılamaya müsait olmadığını açıkladı. Şeyhülislâm da söz konusu görevin Ali Paşa'ya bırakılması halinde çok vakit geçeceği ve hazırlıkların tamamlanamayacağı gerekçesiyle Şam'ın Cezzar Ahmed Paşa gibi muktedir ve zengin bir vezire tevcih edilmesinin daha münasip olacağı görüşünde olduğunu söyledi⁴⁶.

Mecliste bulunanların ekseriyeti Cezzar Ahmed Paşa üzerinde mutabık olmalarına rağmen Süleyman Feyzi Efendi onun hakkındaki bazı endişelerini dile getirerek, Ali Paşa'nın görevlendirilmesinde ısrar ediyordu. Bunun üzerine bir kez daha söz alan sadrazam Halil Hamid Paşa; maiyetindeki 6-7 bin askerle

yoluyla Mekke'ye götürürdü. Bkz.M.Zeki Pakalın, "Emirü'l-Hac", **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, I, İstanbul 1993, s.527.

⁴⁵ Ahmed Cevdet, **Tarih**, III, İstanbul 1309, s.151-152.

Erzurum ve Trabzon havalisini istikrarlı bir şekilde idare eden Ali Paşa'nın Şam valiliğine tayin edilmekten pek hoşlanmayacağını, zaten bu kadar askerle Şam'a ulaşmasının uzun zaman alacağını söyledi⁴⁷. Süleyman Feyzi Efendi, gerekirse Ali Paşa'nın zorla görevlendirilebileceğini söyleyince, sadrazam, *"şayet Ali Paşa ısrarlarımıza red cevabı verecek olursa bu itaatsizlik anlamına geleceğinden cezalandırılması gerekir ki, mesele bir iken ikiye çıkar"* diyerek bunu göze alamayacaklarını ifade etti⁴⁸.

Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın görüşlerine karşılık Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa ile defterdarın sözleri Süleyman Feyzi Efendi'yi destekler mahiyette idi. Her ikisi de özellikle Şam taraflarındaki asayişsizliğin önlenmesi için Cezzar Ahmed Paşa'nın yerine Ali Paşa gibi güçlü ve kudretli bir vezirin işbaşına getirilmesinin doğru olacağını savunuyorlardı. Ancak, Ali Paşa bu görevi kabul etse bile Şam'a gitmesi uzun vakit alacağından, hac mevsimine kadar oraya ulaşabilmesi mümkün görünmüyordu. Öte yandan Cezzar Ahmed Paşa'nın hem askeri güç hem de servet bakımından bu işe daha lâyık bir vezir olduğu fikrinde olanların sayısı daha fazla idi. Bu arada söz alan Müftüzâde Ahmed Efendi, bu tartışmanın sonunun gelmeyeceğini, vakit darlığı sebebiyle Cezzar Ahmed Paşa'nın hemen bu göreve nasbedilmesinin doğru olacağını söyledi. Meclistekilerin ekserisi de onun desteklediler. Bunun üzerine şeyhülislâmın da onayı alınarak en azından bu sene için Cezzar Ahmed Paşa'nın emir-i haclığa getirilmesi kararlaştırıldı⁴⁹.

Alınan karar bir telhisle padişaha arz olundu. Padişah bu kararın ittifakla alınmadığını, hem Cezzar Ahmed Paşa hem de Ali Paşa hakkında dile getirilen tereddütlerin olduğunu belirttiği hatt-ı hümayununda, şayet Azimzadeler'den işe yarar birisi varsa onun Şam valiliğine getirilmesi yönündeki fikrini ifade etti. Ancak böyle liyakatli birisi de yoktu. Bütün bu

⁴⁶ Ahmed Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.221-222; Ahmed Cevdet, *Tarih*, III, s.152-153.

⁴⁷ Ahmed Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.222.

⁴⁸ Ahmed Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.222; Ahmed Cevdet, *Tarih*, III, s.153-154.

⁴⁹ Ahmed Cevdet, *Tarih*, III, s.153-154.

tartışma ve yazışmalardan sonra, Şam valiliğine ve emir-i haclık vazifesine Cezzar Ahmed Paşa'nın tayin edilmesi fikri daha da ağırlık kazandı. Fakat bir de Ali Paşa'nın kapı kethüdasının görüşünün alınması ve ondan sonra kesin kararın verilmesi teklifi üzerine konu ona soruldu. Ali Paşa'nın kapı kethüdası, emir-i haclığın maddi güç ve külliyetli masraf gerektiren bir iş olduğundan bahisle, Ali Paşa'nın vaktiyle mallarının müsadere edilmiş olmasından dolayı bu görevi hakkıyla yerine getiremeyeceğini söyledi⁵⁰. Kapı kethüdasının bu sözlerinin ardından Ali Paşa'nın Şam valisi ve emir-i hac olmasını isteyenler de bu fikirlerinden vazgeçtiler. Neticede Cezzar Ahmed Paşa'nın 26 Mart 1784 tarihinde bu göreve tayin edilmesiyle⁵¹ mesele kapanmış oldu⁵².

3. Ali Paşa İle Çapanoğlu Mustafa Bey Arasındaki Mücadelenin Sonucu

Ali Paşa ile Çapanoğlu Mustafa Bey arasındaki çekişme silahlı mücadeleye dönüşünce, devlet Ali Paşa'ya karşı Mustafa Bey'in yanında yer almıştı. Hatta Ali Paşa'nın isyanına ve firarına sebep de, Çapanoğlu'nun devlet tarafından onu yakalamakla görevlendirilmesi idi. Ali Paşa'nın firarından sonra Mustafa Bey, Canik sancağında bozulan asayişin sağlamasını vazifelendirilmişti. Ancak, Çapanoğulları'nın Canik ve mülhakatını da hâkimiyet altına alarak daha fazla kuvvetlenmesini istemeyen hükûmet, Canik sancağını Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa'ya tevcih ederek onu kontrol altında tutmak istemiştir⁵³.

⁵⁰ Ahmed Cevdet, *Tarih*, III, s.154.

⁵¹ Ahmed Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.224; Ahmed Cevdet, *Tarih*, III, s.155. Ahmed Cevdet Paşa'nın konuyla ilgili bilgileri Ahmed Vâsîf'in eserine isnâden verdiği, her iki eserin birbiriyle mukayesesinden anlaşılmaktadır.

⁵² Cezzar Ahmed Paşa'nın Şam valiliğine tayin edilmesi sırasında cerde başbuğluğu ile Trablusşam Ali Paşa'nın oğlu Mikdat Ahmed Paşa'ya tevcih olunmuştu. Fakat bu göreve gitmeyen Mikdat Ahmed Paşa, bir mektup yazarak cerdeciliğe durumunun müsait olmadığını beyanla affını istemişti. Bunun üzerine hac yolculuğu esnasında herhangi bir hadise zuhur etmesini istemeyen padişah, başka birisinin cerde nasb olunmasını uygun görmüş ve Mikdat Ahmed Paşa bu görevden alınmıştır. Ahmed Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.248-249; Ahmed Cevdet, *Tarih*, III, s.155-156.

⁵³ Özcan Mert, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, s.44.

Ali Paşa, firarî olarak bir müddet Kırım'da kaldıktan sonra 1781 senesinde affedilerek vezareti iade olundu ve yeniden devlet hizmetine girdi. Ali Paşa'nın Kırım'da bulunduğu süre içinde bölgede Çapanoğulları lehine bozulan denge böylece yeniden kuruldu. Ancak Ali Paşa'nın affedilip geri dönmesinden sonra iki aile arasındaki rekabet şartları tekrar ortaya çıkmaya meyilli iken, Mustafa Bey köleleri tarafından öldürülünce, bu çekişme bir müddet için de olsa sona ermiştir⁵⁴.

Babası Ahmed Paşa'nın öldürülmesinden sonra Bozok mutasarrıfı olan Çapanoğlu Mustafa Bey, yaptığı zulümlerle etrafındaki herkesi sindirmişti. Yaptığı kötülükler dolayısıyla kendi akıbetinden de endişe duymaya başlayan Mustafa Bey, çevresindekilere karşı büyük bir güvensizlik ve korku içinde yaşıyordu. Hatta herhangi bir suikaste karşı kendisini korumaları için otuzdan fazla köle edinerek onları silahlandırmıştı. Fakat Mustafa Bey, kendisini korumak üzere silahlandığı bu köleleri tarafından öldürüldü⁵⁵. Mustafa Bey'in konağından bir şamdan çalınmıştı. Hırsızın kim olduğunu bilen kölelerden bir kaçı, Mustafa Bey'in kötülüğünü bildiklerinden, "*bir şamdan için bir adam öldürülmesin*" düşüncesiyle onu ele vermemişlerdi. Hırsızı buldurup öldüren Mustafa Bey, nankörlükle suçladığı kölelerine ağır hakaretlerde bulundu. Efendilerinin bununla yetinmeyip kendilerini öldüreceğinden korkan köleler, aralarında anlaşarak onu öldürmeye kara verdiler. Mutad olarak silah talimi için dışarıya çıktıkları bir gün hep birlikte tüfeklerini Mustafa Bey'e doğrultup ateş ederek onu öldürdüler (Evasıt-ı C.evvel 1196/Nisan sonları 1782)⁵⁶.

Vak'anüvis Ahmet Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr* adlı eserinde, Çapanoğlu Mustafa Bey'in öldürülmesi olayında Canikli Ali Paşa'nın parmağı olabileceği ihtimalinden bahsetmektedir. Ona göre, devlet nazarındaki

⁵⁴ İki aile arasındaki rekabet, daha sonraki yıllarda Battal Hüseyin Paşa'nın oğlu Tayyar Mahmud Paşa ve Mustafa Bey'in oğlu Çapanoğlu Süleyman Bey arasında yeniden su yüzüne çıkmıştır. Geniş bilgi için bkz. Özcan Mert, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, s.56-62; İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Çapanoğulları", s.239 vd.

⁵⁵ Enveri, *Tarih*, s.160/b-161/a; Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.171-172.

itibarının zedelenmesine sebep olan Çapanoğlu'ndan intikam almak düşüncesiyle fırsat arayan Ali Paşa, bir yolunu bularak Mustafa Bey'in kölelerini kendi tarafına çekmeyi başarmıştı. Mustafa Bey'i öldüren kölelerin daha sonra Canikli Ali Paşa'ya iltica etmelerini de, olayda onun parmağı olduğuna delil olarak göstermektedir⁵⁷. Mustafa Bey'in öldürülmesinde Ali Paşa'nın dahli olduğuna dair kesin bir delil olmamakla birlikte, aralarında geçmişte cereyan eden hadise dolayısıyla birbirlerine düşman oldukları şüphesizdir. Buna binaen, Mustafa Bey'in öldürülmesinde Ali Paşa'nın parmağı olduğu ihtimalden uzak değildir⁵⁸.

C. ALİ PAŞA'NIN SON ZAMANLARINDAKİ DİĞER FAALİYETLERİ ve ÖLÜMÜ

9 Ağustos 1784 tarihinde Erzurum valiliğine tayin olan Ali Paşa⁵⁹, bu görevini ibraz için baş çukadarı İsmail Ağa ile Erzurum'a bir yazı göndermişti. Bu kaime ile birlikte isimsiz olarak mütesellimlik buyruldu neşreden Ali Paşa, Erzurum eyaletinden gelip geçmekte olan "*dîvangâh ve tüfenkçiyân taifesinin*" başka yerlere nakledilmesini ve kendisinden önce Erzurum valisi tayin edilmişken Erzincan depreminde hayatını kaybeden Süleyman Paşa'nın muhallefâtının ele geçirilmesi için gediklülere ve kethüdasının muhafaza edilmelerini istemişti. Bu buyruldu Erzurum'a ulaşınca, halkın ve ileri gelenlerin isteği ile eski mütesellim Hasan Bey tekrar mütesellim yapıldı. Ali Paşa'nın gönderdiği buyrulunun birer sureti etrafa gönderildi. Müteveffa Süleyman Paşa'nın, Erzincan naibi ve kethüdası tarafından Erzurum'a ulaştırılan para ve eşyaları Taşhan odasına konularak mühürlendi ve muhafaza

⁵⁶ Enveri, *Tarih*, s.161/a; Ahmed Cevdet, *Tarih*, II, s.171-172; Özcan Mert, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, s.46.

⁵⁷ Ahmed Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.279.

⁵⁸ Ahmed Cevdet, *Mehâsinü'l-Âsâr*'daki bilgilere dayanarak eserinde yer verdiği bu olayda, Ali Paşa'nın eli olduğu kanaatini ifade etmektedir. Bkz. *Tarih*, II, s.172.

⁵⁹ Ahmed Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.182-185.

altına alındı. Süleyman Paşa'nın silahdar ve hazine başyamağı Erzurum Kalesi'nde göz altına alındı⁶⁰.

Ali Paşa'nın isyanı sırasında Erzurum valisi olan oğlu Mikdat Ahmed Paşa'nın da cezalandırılması ve mallarına el konulması hususunda ferman çıkmıştı. Ancak Mikdat Ahmed Paşa'nın malları, bazı kişilerce yağma edilmişti. Hükûmetin, bu malları alanların bulunması ve kendilerinden tazmin edilmesi hususunda emir göndermesi üzerine, Erzurum halkı hazineye 25.000 kuruş ödemeyi taahhüt etmişti. Ali Paşa Erzurum'a gidince, bu paranın 5.000 kuruşunun eski vali Timur Paşa tarafından tahsil olunduğunu, ancak kalanının hâlâ ödenmediğini belirten bir yazı yazarak, bu paranın tahsili hususunda kendisine bir yetki yazısı gönderilmesini talep etti. Bunun üzerine Ali Paşa'ya mütebaki 20.000 kuruşun tahsil edilmesi hakkında emir gönderildi⁶¹.

Ali Paşa'nın son zamanlarında halline memur olduğu işlerden biri de Tokat'ta ortaya çıkan olaylardı. Tokat imdâd-ı seferiyesinin tahsili, Erzurum valisi tayin olunduğu günlerde müteveffa Süleyman Paşa'ya verilen üç günlük tayinat bedelinin toplanması ve diğer bazı hususlara Katıroğlu Bekir Bey'in müdahalede bulunmaması hakkında İstanbul'dan gönderilen ferman Tokat kadısı tarafından ilâm edilince, Katıroğlu bu emre itaat etmeyerek, etrafına topladığı adamlarıyla Tokat civarında eşkıyalık hareketlerinde bulunmaya başladı. Tokat kadısı Ahmed Efendi Ali Paşa'ya yazdığı yazıda, eşkıyalım yapıp devletin emirlerine uymayan Katıroğlu Bekir Bey'in Samsun Kalesi'nde hapsedilmesini istedi⁶². Ali Paşa bu hususla ilgili İstanbul'a gönderdiği yazıda, Tokat kadısının tamahkâr bir karaktere sahip olduğunu, Katıroğlu'nun fitne ve fesadlarının ise herkesçe malûm olduğunu bildirerek, her ikisinin de o bölgeden uzaklaştırılması gerektiğini, aksi taktirde olayların devam edeceğini belirtti⁶³. Tokat civarı uzun zamandan beri Ali Paşa'nın hüküm sürdüğü yerlerden biri

⁶⁰ BOA, HH, No.1322, Erzurum valisi Ali Paşa'nın tahriratından bir maddenin hulâsası, 10 Zilka'de 1198/25 Eylül 1784.

⁶¹ BOA, HH, No.1322, Erzurum valisi Ali Paşa'nın tahrirâtı hulâsası, 10 Zilka'de 1198/25 Eylül 1784.

⁶² BOA, HH, No.1326/a, Tokat kadısının Erzurum valisine yazısı, 17 Şevval 1198/3 Eylül 1784.

olduğundan, onun tavsiyeleri dikkate alındı. Nitekim Tokat naibi azl olunarak yerine başkası tayin olundu. Katıroğlu Bekir Bey de Samsun Kalesi'nde hapsedildi⁶⁴.

Ali Paşa, eşkıyalık olaylarına karışan Rışvan Aşireti'nin⁶⁵ Rakka'da iskân edilmesi için, Çapanoğlu Süleyman Bey'le birlikte görevlendirildi. Ancak Ali Paşa, uhdesine havale edilen bu görevi yerine getirme fırsatı bulamadan vefat etti. Nitekim soyulan İzmir kervanının zararının tazmin edilmesi ile ilgili, Çapanoğlu Süleyman Bey'e gönderilen Ağustos 1785 tarihli hükümde Ali Paşa "müteveffa" diye anılmaktadır⁶⁶.

Canikli Ali Paşa, bir kaç aydan beri yakalandığı hastalıktan kurtulamayarak 26 Haziran 1785 tarihinde 65 yaşında iken Erzurum'da öldü⁶⁷. Hastalığının ne olduğu hakkında kaynaklarda bilgi verilmemektedir. Bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nin veba salgınına maruz kaldığı düşünülürse⁶⁸, Ali Paşa'nın da bu hastalığa yakalanmış olabileceği ihtimali vardır. Fakat hastalığının bir kaç ay devam etmesi bu ihtimali zayıf kılmaktadır. Ali Paşa'nın ölüm haberi İstanbul'a ulaşınca, nüfuzlu bir vezir olması hasebiyle hanedanının

⁶³ BOA, HH, No.1326, Erzurum valisi Ali Paşa'nın tahrirâtı, 3 Zilka'de 1198/18 Eylül 1784.

⁶⁴ BOA, HH, No.1322, Erzurum valisi Ali Paşa'nın tahrirâtı hulâsası, 10 Zilka'de 1198/25 Eylül 1784.

⁶⁵ 1784 yılının yaz aylarında Rışvan Aşireti eşkıyası, Alacahan yakınlarında Bağdat kadısı ile yanındaki adamları öldürerek, mallarını çalmışlardı. Malatya dolaylarında da bir çok insanı katleden eşkıyaların yakalanması için Divriğili Köse Mustafa Paşa memur edilmiş, ancak aşiret mensuplarının sebep olduğu olaylar önlenememişti. 1785 yılının ortalarına doğru Rışvan aşiretine bağlı olup Maden'e bağlı Akçadağ'da meskûn Melukanlı Hacı Musul ve adamları Alacahan'da İzmir kervanını vurdular. Necdet Sakaoğlu, **Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı**, s.63. Bunun üzerine devlet, bu aşiret mensuplarının cezalandırılması ve bölgeden uzaklaştırılması işini Canikli Hacı Ali Paşa ile Çapanoğulları'na havale etmeyi uygun görmüştür.

⁶⁶ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.524-525.

⁶⁷ Ahmed Cevdet, **Tarih**, III, s.144-145; Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa", s.525.

⁶⁸ Osmanlı İmparatorluğunda 1700-1850 yılları arasında veba salgınları hakkında araştırma yapan Daniel Panzac, hastalığın daha ziyade Balkanlar, İstanbul, İzmir, Mısır ve Suriye gibi bölgelerde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. 1840'lara doğru Doğu Anadolu'da, Erzurum'da da görülen hastalığın, Ali Paşa'nın ödüğü tarihte bu bölgelerde görülüp görülmediğine dair ise bilgi vermemektedir. Bkz. Daniel Panzac, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)**, Çev. Serap Yılmaz, İstanbul 1997, s.21-36. Panzac'ın çalışmasında daha ziyade Avrupa arşiv ve kaynaklarını kullanması ve konsolos mektuplarındaki bilgileri değerlendirmesi, Anadolu'nun bu dönemdeki durumunu araştırma dışında bıraktığı ihtimalini düşündürmektedir. Ancak veba hastalığının farelerden insanlara

sönmemesi, ailesi ve cemiyetinin dağılmaması için oğlu Kapıcıbaşı Battal Hüseyin Bey vezirlikle Erzurum valiliğine ve Şark seraskerliğine getirildi (2 Temmuz 1785)⁶⁹.

D. ALİ PAŞA'NIN ŞAHSİYETİ

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da kurulan hanedanlıkların en meşhurlarından olan Caniklizadeler ailesinin kurucusu olan Canikli Ali Paşa, basiretli ve muktedir kişiliği ile kısa zamanda nüfuz ve itibar kazanmıştır. Yaşadığı dönemdeki taşra ümerasından farklı biçimde aydın kişiliği ile dikkat çeken Ali Paşa, III. Mustafa ve I.Abdülhamid devirlerindeki olaylarla, devlet müesseselerini değerlendiren ve tenkit eden bir risale kaleme alarak bu yönünü ortaya koymuştur⁷⁰. Aynı zamanda acımasız ve zorba bir yönetici olarak tanınmıştır. Nitekim mensubu olduğu sülâlenin hüküm sürdüğü saha onun zamanında en geniş sınırlarına ulaşarak, Canik başta olmak üzere Trabzon, Erzurum, Sivas, Amasya, Kastamonu ve Kars gibi eyalet ve sancakları içine almıştır. Ölümünden sonra oğulları ve torunları da -ağırlıklı olarak bu bölgelerde olmak üzere- ülkenin çeşitli yerlerinde vali, mutasarrıf, serasker gibi görevlerle hüküm sürmüşlerdir.

Canikli Ali Paşa dirayetli karakteriyle, en zor işleri dahi kolaylıkla hallederdi. Emri altındaki askerleri iyi kumanda ederdi. *Bir köstek için bir haneyi yakıp yıkacak kadar kararlı* bir yapıya sahip olan Ali Paşa, uyanık ve açıkgozlu olması hasebiyle daima tedbirli davranmıştır. Geniş bir sahaya yayılan görevleri sayesinde hem askerî gücünü artırmış hem de yüklü miktarda servet edinmiştir. Beş on gün gibi kısa bir zamanda otuz kırk bin asker toplayacak kadar sözünü geçirir bir kuvvete sahip olan Ali Paşa, muktedir kişiliği ile Osmanlı Devleti'nin bu dönemdeki kumandanları arasında önemli

bulaşma özelliği dolayısıyla, bilhassa sahil kentlerinde sıkça görülmesi, Erzurum gibi denizden uzak bir yerde bu hastalığın etkili olma ihtimalini zayıflatmaktadır.

⁶⁹ Ahmed Vâsıf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.277; Ahmed Cevdet, *Tarih*, III, s.145.

bir mevki edinmiştir. Devlet adamlığı meziyetine sahip çok az sayıda ümeranın bulunduğu bir dönemde yaşayan Ali Paşa, yaptığı hizmetlerle devletin önde gelen vezirleri arasında yerini almıştır. Bu özelliği sayesinde ki “*Devlet-i Aliyye'nin rûkn ü rekîni, âcâm-ı ma'ârik ve hurûbun leys-i arîni*”⁷¹ diye vasıflandırılmıştır⁷². Bütün bu özelliklerinin yanında, terk-i salât (namazı terketme) ile meşhur olan Ali Paşa, ömründe bir defa da hacca gitmiştir⁷³. Acımasızlıktan ve kan dökmekten çekinmeyen Ali Paşa, hırsı ve tamahkârlığı sebebiyle çok miktarda mal ve para edinerek hatırı sayılır bir servet elde etmiştir⁷⁴.

E. ALİ PAŞA'NIN ESERLERİ

Canikli Ali Paşa'nın en önemli eseri, Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıldaki genel yapısını ortaya koyduğu ve mahiyeti itibarıyla bu dönemin tarihine kaynak teşkil edebilecek nitelikteki risalesidir. Ali Paşa bu risaleyi, 1774'te Kırım'dan döndükten sonra kaleme almaya başlamış ve 25 Kasım 1776'da tamamlamıştır⁷⁵. Bir nasihatname niteliğinde olan bu eserinde Ali Paşa, III.Mustafa ve I.Abdülhamid devirlerindeki olayları ele almakta, işlenen hataları tenkit etmekte ve devlet kurumlarında ortaya çıkan bozuklukların düzeltilmesi hususunda alınabilecek tedbirleri kendi tecrübelerine dayanarak ortaya koymaktadır.

Türkiye'deki ve yurtdışındaki kütüphanelerde Canikli Ali Paşa'nın risalesinin muhtelif tarihlerde istinsah edilmiş nüshaları mevcuttur. Bunlar

⁷⁰ Ahmed Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.279.

⁷¹ Devletin sağlam direği ve harp meydanlarının cesur arslanı.

⁷² Ahmed Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.279; Ahmed Cevdet, *Tarih*, III, s.145-146.

⁷³ Özcan Mert, “Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi”, s.151.

⁷⁴ Ahmed Vâsîf, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbâr*, s.279; Ahmed Cevdet, *Tarih*, III, s.146.

⁷⁵ “... işbu bin yüz doksan senesi mâh-ı Şevval-i Şerîfin on üçüncü yevm-i Pazar ertesi günü âlemin keyfiyyetine nazar ve hallerini mülâhaza eyleyüb...”. Yücel Özkaya, “Canikli Ali Paşa'nın Risâlesi, Tedâbirü'l-Gazavât”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, VII, S.12-13, s.190-191.

arasında diğerlerine göre daha düzgün ve doğru istinsah edileni olan *Tedâbirü'l-Gazavât* adlı nüsha, diğerleri ile mukayeseli olarak Yücel Özkaya tarafından yayınlanmıştır⁷⁶. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi kısmında bulunan bu nüsha 69 varak olup Süleyman Sıtkı tarafından Şubat 1783 tarihinde istinsah edilmiştir⁷⁷. Bu nüshanın yayınlanmasında, diğer nüshalarda yer almayan “*Rumeli âyanlarının hileleri beyanı*” kısmının bulunması da rol oynamıştır. Risale, mevcut bütün nüshaların iyice incelenmesi ve aralarındaki farklılıkların tespit edilmesinden sonra yayınlanmıştır. Eserin nüshaları arasındaki fark, yazılış tarzının, harflerinin ve varaklarının büyük ya da küçük oluşundan kaynaklanmakta olup, muhteva itibarıyla aralarında bariz bir fark yoktur⁷⁸.

Canikli Ali Paşa, Canik, Trabzon, Erzurum, Sivas ve Kars bölgelerinde çeşitli görevler yapmış, yaşadığı dönemdeki harplere katılmış, gençliğinde bir müddet İstanbul’da kalarak, zaman içinde tecrübe sahibi olmuş bir devlet adamı idi. Bu bakımdan Anadolu ve Rumeli ile İstanbul’un XVIII. yüzyılın ikinci yarısındaki durumuna vakıftı. Onun risalesinde bahsettiği hususlar arşiv vesikaları ve şeriye sicillerinden elde edilen bilgilerle paralellik

⁷⁶ Yücel Özkaya, “Canikli Ali Paşa’nın Risâlesi, *Tedâbirü'l-Gazavât*, s.119-191. Özkaya, Risâle’de ele alınan hususları özetledikten sonra, eserin transkripsiyonlu metnini de vermiştir. En sonunda okuyucuya kolaylık sağlanması bakımından eserin nüshalarından bazı varakların tıpkı basımı yapılmıştır.

⁷⁷ Eserin yurtiçindeki diğer nüshaları şunlardır: Bkz. “Canikli Ali Paşa’nın Risâlesi”, s.119-120.

1. Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi ve Hüsrev Paşa kitaplığındaki iki nüsha: *Tedbir-i Cedîd-i Nâdir*, 60 varak; diğer *Tedbir-i Cedîd-i Nâdir*, 80 varak.

2. Topkapı Sarayı III.Ahmed kitaplığındaki nüshalar:

a. H.387 numarada kayıtlı *Tedbir-i Cedîd-i Nâdir*, 29 varak,

b. H.378 numarada kayıtlı *Tedbir-i Cedîd-i Nâdir*, 63 varak,

c. E.H. 1455 numarada kayıtlı *Tedbir-i Cedîd-i Nâdir*, 56 varak.

3. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi yazma eserler kitaplığı İsmail Saib koleksiyonunda bulunan *Tedbir-i Cedîd*, 64 varak.

4. Türk Tarih Kurumu yazma eserler kısmındaki *Canikli Ali Paşa’nın Risalesi*, 39 varak.

5. İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi yazma eserler kısmında mevcut iki nüsha. Bkz. Özcan Mert, “Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi”, s.153.

6. Risâle’nin Upsala’da bir nüshası olduğuna dair bkz. Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Ankara 1991, s.23. Ayrıca Sofya’daki Oriental Department of The Cyril and Methodius National’da da bir nüsha vardır. Bkz. Özcan Mert, “Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi”, s.153.

⁷⁸ Yücel Özkaya, “Canikli Ali Paşa’nın Risâlesi”, s.120. Nüshalarda farklı kullanılan bazı kelimeler Özkaya tarafından belirtilmiştir.

göstermektedir⁷⁹. Bu itibarla onun eserinin bu dönem tarihi açısından kaynak niteliği taşıdığını söylemek mümkündür.

Ali Paşa risalesine, uzun müddetten beri devlet hizmetinde canla başla çalıştığını, bu zaman içinde devletin şanı ve şerefi için yapılması gerekenler üzerinde fikir yürüttüğünü söyleyerek başlamakta ve düşüncelerini kırk yedi madde halinde kaleme aldığını ifade etmektedir⁸⁰. İlk olarak Bağdat'taki gelişmelerle Zend Kerim Han'ın hileleri ve Kırım meselesinin ortaya çıkış sebeplerini ele alan Ali Paşa⁸¹ daha sonra, devlet müesseselerinin düzeni, bunlardaki bozulmalar üzerinde durmaktadır. Önemli devlet memuriyetlerinin ehil kişilere ve kaydı hayat şartıyla verilmesinin önemine işaret eden Ali Paşa, Defterdarlık, Tersane Eminliği, Kaptan-ı Deryalık gibi görevlere getirilenlerin azl ve tayinlerinde dikkatli olunmasını tavsiye etmektedir. Çünkü ona göre bu kurumlar devletin en önemli müesseseleridir⁸². Taşradan vezirlik rütbesi verilecek olanlarda liyakat, tecrübe, yaşlılık, halkın durumundan anlama ve dirayet gibi hususiyetlerin aranması gerektiğini belirten Ali Paşa, aksi takdirde valiler hakkında şikâyetlerin eksik olmayacağını söylemektedir⁸³.

Risalede, sefer zamanlarında yapılması lâzım olan hazırlıklar üzerinde de durulmaktadır. Savaş kararının verilmesinden önce, ordunun para, zahire ve mühimmatının mükemmelen tamamlanması gerektiği, aksi takdirde mağlubiyetin kaçınılmaz olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca timar sistemindeki bozukluk üzerinde durularak, hakkı olmayanlara iltimasla dirlik verilmesinin sakıncaları dile getirilmektedir⁸⁴.

Ali Paşa risalesinin sonunda levend eşkiyasının zulmünden dolayı Anadolu'nun harap olduğu, bu yüzden halkın yerini yurdunu terkedip İstanbul'a göç ettiğinden bahsetmektedir. Bu durumun İstanbul'da geçim sıkıntısı çekilmesine sebep olmasının yanı sıra, bazı vergilerin geride kalan

⁷⁹ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa'nın Risâlesi", s.124.

⁸⁰ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa'nın Risalesi", s.136.

⁸¹ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa'nın Risalesi", s.137-141.

⁸² Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa'nın Risalesi", s.153-154.

⁸³ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa'nın Risalesi", s.150-152.

⁸⁴ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa'nın Risalesi", s.162-163.

halka yüklenmesine yol açtığı, bunun da halkı iyice fakirleştirdiğine işaret etmektedir. İstanbul'un ihtiyacı, hazine gelirleri, Anadolu ve Rumeli taraflarından karşılandığı için fakir halkın oraya göç ettiğini vurgulayan Ali Paşa, bunun önlenmesi için önce taşranın durumunun düzeltilmesi gerektiğini, o takdirde İstanbul'un da rahatlayacağını belirtmektedir⁸⁵.

Canikli Ali Paşa risalesinde devletin içinde bulunduğu bozuklukları anlattıktan sonra, bunların düzeltilmesi için alınması lâzım gelen tedbirleri de belirtmektedir. Onun bu şekilde bir metod takip etmesi, kendisinden önce benzer mahiyette yazılmış risaleleri inceleyip onlardan etkilendiğini düşündürmektedir⁸⁶.

Ali Paşa'nın diğer bir eseri, Canik'e gelmesinden bir kaç yıl sonra Bafra'da yaptırdığı çeşmedir. Bafra Cumhuriyet Meydanı'nda yaklaşık yirmi metre karelik bir alan üzerinde oturtulmuş olan bu çeşme, kitabesinden anlaşıldığı kadarıyla 1167/1753-1754 yılında inşa edilmiştir (Bkz. Fotoğraf No.3). Düzgün kesme taşlarla yapılmış çeşmenin güneye bakan ön cephesinde dört yarım sütun üzerinde yuvarlak kemer vardır (Bkz. Fotoğraf No.2). Bu cephede, çiçek motifleriyle bezenmiş çerçeve içinde iki ayrı kitabe mevcuttur. Kitabelerden üst kısımdaki sekiz beyitlik olup halen net olarak okunurken, dört beyitten ibaret olan alttaki kitabenin yazıları aşınmadan dolayı okunamaz haldedir (Bkz. Fotoğraf No.5). Çeşmenin kuzeye bakan arka cephesinde, başlıklı iki yarım sütunla taşınan büyük yuvarlak kemer ve bunun içinde, ortada iki yarım sütunla ve kenardaki iki plasterle taşınan üç kemer vardır (Bkz. Fotoğraf No.4). Bu kemerlerden ortadakinin üstünde kabartma çerçeve üzerine yazılmış üç beyitlik bir kitabe daha vardır (Bkz. Fotoğraf No.3)⁸⁷.

⁸⁵ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa'nın Risalesi", s.170-173. Günümüzde de Anadolu'nun her tarafından İstanbul'a göçler yapılmaktadır. Ali Paşa, İstanbul'a göçlerin önlenmesi için önce taşranın durumunun iyileştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. İlginçtir ki Risalenin yazılmasından iki yüz sene sonra, bugün de İstanbul'a göçün önlenmesi için Anadolu'nun ekonomik ve sosyal şartlarının iyileştirilmesi önerileri yapılmaktadır.

⁸⁶ Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa'nın Risâlesi", s.124.

⁸⁷ Geçmişten Günümüze Kültür Değerleriyle Samsun, Samsun Kültür Müdürlüğü Yayınları, Samsun 1996, s.76. Bu kitapta, çeşmenin kitabelerinin Lâtin harflerine çevrilmiş metinleri verilmiştir. Ancak söz konusu metinde okuma hataları vardır.

Canikli Ali Paşa'nın mimarî tarzda yaptırdığı tek eser olarak bilinen çeşme, 1991 yılında restore edilerek halkın istifadesine sunulmuş ise de, sonradan yine kullanılamaz hale gelmiştir.

Çeşmenin ön kısmındaki kitabe şöyledir (Bkz.Fotoğraf No.1):

*"Cenâb-ı âb-ı rûy-ı Mîrû'l-Hâcc Ali kim
O dâven-i der-zamânında muhassıl-ı Canik liva
Kılup Mîr Süleyman'la eyyâmında ittihâd
Bi hamdillâh ki Canik'i kıldılar ma'mûr serâpâ
Duâ-yı çe isticlâb için bu mâ-ı atşân
Mezar-ı âsâr-ı hayrata haber ile eyledi peydâ
Zamanında birer hayra muvaffak oldular cümle
Bekâ cûyân ikbâli ricâl-i Caniki livâ
Bu vâdinin âbı bilâ sâfi cûdî olmağla
İdüb nâsa sebîlû'llâh atâşı eyledi irvâ
Bu gün çeşme bünyâd itdiğim âb-ı ferâvândır
Ki böyle hayr-ı câriyye muvaffak eyledi Mevlâ
İcâbet eyleye yezdân-ı bîhakki sûre-i kevser
Anın ebniyesine ecrimiz hesab i'tâ
Nâili zîr-i mısırâdan çıkardı târihin ammâ
Kıldı zulâl(?) El-Hâc Ali Bey anı ihyâ."*

Çeşmenin arka tarafındaki kitabe ise şöyledir:

*"Sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Hacı Ali Bey bu çeşme itdi binâ
Cümle âlem-ârâ içüp eyledi âna duâ cennet
Firdevs içre makâmın eyleye Hüdâ
Şefa'at ide Rûz-ı kıyâmette âna Mustafâ
Bu çeşmi yaptı eyi oldu bu hayrât
Gel iç Muhammed aşkına âb-ı hayât.
Sene: 1167.*

F. ALİ PAŞA’NIN SOYUNDAN GELEN ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER

1. Battal Hüseyin Paşa

Canikli Ali Paşa’nın üç oğlundan büyüğüdür. Babasının Kars seraskerliğine tayin edildiği 1776 yılında Battal Hüseyin Bey’e de Karahisar-ı Şarkî (Şebinkarahisar) voyvodalığı verildi. 1777 yılında babasının Erzurum’da bulunması dolayısıyla Canik mütesellimi olarak görülen Battal Hüseyin Bey, babasının ikinci defa Kırım seraskeri olduğu 1778’de ise kapıcıbaşılık ünvanını elde etti. Ali Paşa’nın, devletin desteğini alan Çapanoğlu karşısında tutunamaması üzerine rütbe ve ünvanları alınmış olarak babası ile birlikte Kırım’a kaçtı. İki yıl burada sürgün hayatı yaşadı⁸⁸.

Ali Paşa’nın 1781 yılında affedilerek vezaretinin iade edilmesi ile birlikte, Battal Hüseyin Bey de kapıcıbaşılık ünvanını tekrar aldı. Kapıcıbaşı Battal Hüseyin Bey, Ali Paşa’nın ölümü üzerine 2 Temmuz 1785 tarihinde, vezirlikle Erzurum valiliğine ve Şark seraskerliğine tayin edildi⁸⁹. 1 Temmuz 1786 tarihinde Trabzon’u da uhdesine alan Battal Hüseyin Paşa, daha sonra kargaşa içindeki Suriye’de asayiş sağlamla görevlendirildi. Bu münasebetle kendisine 24 Eylül 1786 tarihinde Halep eyaleti, Kasım 1786 tarihinde de Şam valiliği ile hac emirliği verildi⁹⁰.

1788 senesinde Trabzon valiliğine tayin edilen Battal Hüseyin Paşa, 1787-1791 Osmanlı-Rus Harbi’nde Kafkasya cephesine asker sevk etmesi için sürücü tayin olundu⁹¹. Kafkasya’daki Müslüman kabilelerle işbirliği içindeki Osmanlı Devleti’ni Anapa’dan ve Karadeniz sahillerinden atmayı plânlayan Ruslar bu maksatla Anapa ve Kuban tarafından saldırıya geçtiler⁹². Kafkasya’daki durumun vehameti karşısında kabileler İstanbul’a mahzar

⁸⁸ Özcan Mert, “Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi”, s.151-152.

⁸⁹ Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, II, s.192.

⁹⁰ Özcan Mert, “Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi”, s.152.

⁹¹ Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Kafkasya Siyaseti*, s.142.

göndererek, Osmanlı Devleti'nden yardım istediler. Bunun üzerine hâlâ Canik'te bulunan Battal Hüseyin Paşa'ya acele Anapa'ya gitmesi emredildi. Ancak Battal Hüseyin Paşa bu defa da bazı bahaneler uydurarak bu emre uymadı⁹³. Fakat onun bu davranışı, Ruslar karşısında mücadeleye başlayan Kafkas kabilelerini zor duruma sokunca, kendisine yeniden ve daha kesin bir emir gönderildi⁹⁴. Bu emir üzerine Battal Hüseyin Paşa sadece bir kaç yüz askerle Anapa'ya gitmek zorunda kaldı (Eylül 1790)⁹⁵.

Battal Hüseyin Paşa'nın az sayıda askerle de olsa Anapa'ya gelmesi, Kafkas kabilelerinin mücadele azmini artırdı ve Kabartaylar'da Ruslar'a karşı yeni bir hareket başlatmalarına vesile oldu. İstanbul'dan gönderilen emir gereği Battal Hüseyin Paşa da bu harekete destek verdi. Ancak zamanında hareket etmeyerek Ruslar'ın işini kolaylaştırdığı gibi, kendisiyle işbirliği yapmayı kabul eden Kabartay kabilelerini de hayal kırıklığına uğrattı. Neticede az sayıdaki Rus birliklerine yenildi ve esir düştü (Ekim 1790)⁹⁶. Anapa'ya geç gelmesi, buraya geldiğinde menfi hareketlerde bulunması ve Kafkasyalıların başlattığı Kabartay harekâtına zamanında destek vermemesi, Battal Hüseyin Paşa'nın Ruslar'la işbirliği yaptığı yolunda iddialara sebebiyet verdi⁹⁷. Oğlu

⁹² İsmail Berkok, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul 1958, s.389.

⁹³ Ahmed Cevdet, *Tarih*, V, s.135; Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, s.149.

⁹⁴ BOA, C.Askeriye, No.1938, Kuban seraskeri Battal Hüseyin Paşa'ya hüküm, Muharrem 1205/9 Eylül-8 Ekim 1790.

⁹⁵ Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, s.150-152.

⁹⁶ Ahmed Cevdet, *Tarih*, V, s.144-145; Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, s.158-159. Battal Hüseyin Paşa'nın ihaneti üzerine Kafkas kabileleri İstanbul'a yazı göndererek, Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını ve Ruslar'a karşı mücadeleye devam edeceklerini bildirdiler. İstanbul'dan buna cevaben gönderilen mektupta, Ruslar'a karşı direnmeyi sürdürmeleri istendi. BOA, C.Askeriye, No.3346, Şevval 1205/Haziran 1791. Battal Hüseyin Paşa'nın Kafkasya'daki faaliyetleri hakkında özet bilgi için ayrıca bkz. Rıza Karagöz, "Osmanlı Devleti'nin Kafkasya Siyaseti", *Akademik Açı*, S.4, Samsun 1997, s.151-190.

⁹⁷ Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, s.159-162. John Baddeley, idamdan korkan Battal Hüseyin Paşa'nın ihanetle Ruslar'a sığındığını yazmaktadır. Bkz. *Ruslar'ın Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, Çev. Sedat Özden, İstanbul 1989, s.78. İ.Hakkı Uzunçarşılı da, Trabzon eyaletinin kendisinden alınarak, babasının kethüdalığında bulunan Sarı Abdullah Paşa'ya verilmesini hazmedemeyen Battal Hüseyin Paşa'nın, aynı zamanda Haseki Cellad Mahmud vasıtasıyla ölümle tehdit edilmesi üzerine canını kurtarmak için Ruslar'a iltica ettiğini yazmaktadır. Bkz. *Osmanlı Tarihi*,

Tayyar Mahmud Bey ile beraber dokuz yıl kadar Ruslar'ın elinde esir kalan Battal Hüseyin Paşa'nın kaldığı şehire onun adına ithafen Battalpaşinsk adı verilmesi ve affedilmesinde Rus Çarı I.Pavel'in de rolü olması⁹⁸, bu iddiaları güçlendirmektedir.

Battal Hüseyin Paşa Mart 1799 yılında affedilerek vezirliğinin iadesi ile Trabzon valiliğine tayin olundu. Daha sonra ber vech-i malikâne Canik muhassıllığını ve Erzurum valiliğini elde eden Battal Hüseyin Paşa, 1801 senesi Mart ayı sonlarında öldü⁹⁹.

2. Mikdat Ahmed Paşa

Mikdat Ahmed Paşa, Canikli Ali Paşa'nın ikinci oğludur. Babasının yaptığı hizmetlere binaen Şubat 1777'de Amasya mutasarrıflığına getirilen Mikdat Ahmed Paşa¹⁰⁰, 1778'de Soğucak muhafızlığı şartıyla uhdesine vezaret verilerek Sivas valiliğine tayin olundu. Aynı yıl Trabzon valiliğine nakledilen paşa, 1779 ortalarında babasıyla becayiş ederek Erzurum valiliğine getirildi. Aynı zamanda Amasya mutasarrıflığını elinde bulunduran Mikdat Ahmed Paşa, zalimce davranışlarda bulunduğu hususundaki şikâyetler üzerine azledilerek Çanakkale taraflarına sürgün edildi. Bu arada bütün mal varlığına el konuldu.

Canikli Ali Paşa affedilip Kırım'dan dönünce onunla birlikte Mikdat Ahmed Paşa'ya da vezareti iade olunarak Erzurum valiliği ve ber vech-i arpalık Amasya mutasarrıflığı verildi (Temmuz 1781)¹⁰¹. Ağustos 1782'de Çorum mutasarrıflığına, Aralık ayında da Karaman valiliğine tayin edilen Mikdat

IV/1, s.584. Battal Hüseyin Paşa'nın ihanet ettiğine dair rivayetler hakkında bkz. Ahmed Cevdet, *Tarih*, V, s.145-154.

⁹⁸ Fransa'nın Mısır'a saldırması, Osmanlı İmparatorluğu'nun dış siyasetinde köklü bir değişikliğe sebep olmuştu. Yıllardan beri devam eden Osmanlı-Fransız dostluğu bu olay üzerine son bulmuş; Osmanlı Devleti, Fransa'ya karşı 1798'de Rusya ve 1799'da da İngiltere ile bir ittifak andlaşması imzalamıştı. Ahmed Cevdet; *Tarih*, VII, s.5 vd. Battal Hüseyin Paşa ve Tayyar Mahmud Bey'in affedilmesinde işte bu dostluk atmosferinin de etkisi olmuştur.

⁹⁹ Ahmed Cevdet, *Tarih*, VII, s.96; Özcan Mert, *Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi*", s.152-153.

¹⁰⁰ Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, s.130 vd.

¹⁰¹ Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", s.152; Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, s.140 vd.

Ahmed Paşa, babasının Erzurum valiliğine gönderilmesi üzerine 1784 yılında ikinci defa Trabzon valiliğine getirildi. 12 Mart 1785’de Cerde başbuğluğuyla¹⁰² Trablusşam, 14 Haziran ‘da da Sivas valiliği Mikdat Ahmed Paşa’ya verildi. Çapanoğlu Süleyman Bey ile aralarında çıkan anlaşmazlık ve Amasya halkının kendisi hakkında yaptığı şikâyetler üzerine 20 Kasım 1785’te Diyarbakır’a gönderilen paşa¹⁰³, 1 Temmuz 1786’da Konya valiliğine, 3 Şubat 1786’da ise Sinop’u muhafaza etmesi şartıyla tekrar Sivas valiliğine getirildi¹⁰⁴.

1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya Savaşı esnasındaki gelişmeler Caniklizadeler için oldukça kötü bir son hazırladı. Savaş sırasında kendilerine verilen görevleri yerine getirmemeleri yanında halka zulüm yaptıkları hususundaki şikâyetler, onların devlet nezdinde iyice gözden düşmelerine yol açtı. Savaşa tekabül eden yıllarda Mikdat Ahmed Paşa Halep ve Diyarbakır valiliklerine (1788), Boğdan başbuğluğuna getirildi. Ancak Rumeli cephesindeki savaşlarda başarısız olması üzerine¹⁰⁵ bu görevinden alındı. 1790 yılında ordu sürcüsü olarak görevlendirilen Mikdat Ahmed Paşa, bu görevinde de başarısız oldu. Nihayet hakkında yapılan şikâyetlerin artması üzerine görevlerinden azledilerek Filibe’ye gönderildi¹⁰⁶. 1791 yılında Anapa’nın Ruslar’ın eline geçmesinden Battal Hüseyin Paşa’yı mesul tutan Sultan III.Selim, Filibe’de sürgünde bulunan Mikdat Ahmed Paşa’yı ve o sırada Canik

¹⁰² Cerde, Osmanlılar zamanında müslümanların güven içinde hacca gidip gelmelerini sağlamak maksadıyla kurulan hafif süvari birliğidir. XVII. yüzyıla kadar Osmanlılar’da cerde tabirine rastlanmamaktadır. Cerde teşkilâtı başlangıçta Filistin bölgesinde Kudüs, Nablus ve Safed beyleri tarafından idare edilmiştir. XVIII. yazıyla ise Trablusşam valileri ve muhassılları cerde başbuğu olarak bu görevi üstlenmişlerdir. Bu yüzyılın ikinci yarısında önce Halep valisinin, daha sonra ise Hama sancağı beyi Azmzade Esad Paşa’nın cerde başbuğu olduğu görülmektedir. 1.500 kadar askerden müteşekkil olan cerde birliği, hacıların güvenliğini sağlamanın yanısıra onlara yiyecek ve içecek yardımında da bulunuyordu. Geniş bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, “Cerde”, TDVİA, VII, s.392-393.

¹⁰³ Ahmed Vâsıf, *Mehâsinü’l-Âsâr ve Hakâikü’l-Ahbâr*, s.299.

¹⁰⁴ Özcan Mert, “Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi”, s.152; Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, s.146-149.

¹⁰⁵ Boğdan tarafını işgal için harekete geçen Avusturya ordusuna destek vermek amacıyla Ruslar’ın da Yaş havalisine asker sevketmesi üzerine, o tarafların muhafazasına memur olan Şahbaz Giray ile Boğdan başbuğu Mikdat Ahmed Paşa mukavemet edemeyerek geri çekilmişlerdir. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s.537.

¹⁰⁶ Amasya Tarihi’nde, halkın şikâyeti üzerine vezareti kaldırılan Mikdat Ahmed Paşa’nın Dimetoka’ya sürgün edildiği yazılıdır. Bkz. Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, s.150.

muhassılı ve Karahisar-ı Şarkî voyvodası olan Hayreddin Râgıp Paşa'yı idam ettirdi¹⁰⁷. Mikdat Ahmed Paşa'nın kesik başı İstanbul Karaca Ahmed mezarlığına gömüldü. Oğlu Hasan Bey ise Seddülbahir'e sürgün edildi. Mikdat Ahmed Paşa'nın, uzunca bir zaman mutasarrıflığını yaptığı Amasya'da vakfı bulunmaktadır¹⁰⁸.

3. Tayyar Mahmud Paşa

Canikli Ali Paşa hanedanının önde gelen şahsiyetlerinden birisi, Battal Hüseyin Paşa'nın oğlu Tayyar Mahmud Paşa'dır. Babasının Kabartaylar'da Ruslar'a esir düştüğü sırada Tayyar Bey de onunla birlikte idi. Yaklaşık dokuz yıl esaret hayatı yaşadıktan sonra affedilen baba ve oğul Anadolu'ya dönünce, Tayyar Mahmud Bey'e Canik ve Amasya sancakları verildi (Haziran 1799)¹⁰⁹. Daha sonra Canik sancağı ile birlikte Erzurum valiliğine tayin olunan Battal Hüseyin Paşa'nın yerine Trabzon valiliğine tayin olunan Tayyar Mahmud Paşa'ya, 23 Ekim 1800 tarihinde Rumeli'deki dağlı eşkıyasını ber taraf etmesi¹¹⁰ şartıyla Canik sancağı tekrar verildi¹¹¹. Tayyar Mahmud Paşa'nın Canik muhassıllığı yaklaşık altı yıl devam etti¹¹².

Bu tarihlerde Canikli hanedanının başı olan Tayyar Mahmud Paşa, Amasya halkına yaptığı zulümler ve çevredeki âyanlarla iyi geçinememesi yüzünden bu bölgeden uzaklaştırılarak önce Diyarbakır, ardından da Erzurum

¹⁰⁷ Ahmed Cevdet, *Tarih*, V, s.254-256.

¹⁰⁸ Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", s.152.

¹⁰⁹ Tayyar Mahmud Bey'in Amasya mutasarrıflığı zamanındaki olaylar hakkında geniş bilgi için bkz. Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, s.175-192.

¹¹⁰ Bkz. BOA, C.Askeriye, No.4788, Tayyar Mahmud Paşa'nın maiyetine gönderilen mühimmata dair, 23 Recep 1215/10 Aralık 1800; C.Askeriye, No.4071, Eşkya tedibine memur Tayyar Mahmud Paşa'nın istediği mühimmat hakkında tahrirat, 23 Cemaziyelâhir 1215/18 Eylül 1805; C.Askeriye, No.32/3, Dağlı eşkıyasının derdest edilmelerine dair tahrirat, Zilhicce 1215/Nisan 1801; Mısır'da bulunan orduya yardıma gitmek üzere deniz yoluyla İstanbul'a gelmiş bulunan Trabzon valisi Tayyar Mahmud Paşa, Rumeli'deki eşkıyayı ortadan kaldırması için görevlendirildi. Maiyetindeki askerle 23 Ekim 1800 tarihinde Edirne'ye giden Tayyar Mahmud Paşa, civardaki eşkıyalarla başarılı mücadeleler yaptı. Ahmed Cevdet, *Tarih*, VII, s.95-96.

¹¹¹ Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", s.152-153.

valiliklerine gönderildi. Rakka valiliğine tayin edilen eski Sivas valisi Silahdar Hüseyin Paşa'nın görevine gitmek istememesi üzerine, 1802 yılı sonlarında onu öldürmekle görevlendirildi. Bu görevi başarıyla halleden paşa¹¹³, Canik muhassıllığını ve Trabzon valiliğini yeniden aldı. Sivas valisi Mustafa Paşa'nın vefat etmesiyle boşalan Sivas valiliğinin kendisine verilmesini isteyen¹¹⁴ Tayyar Mahmud Paşa'nın bu talebi hükûmet tarafından kabul edilmedi. Çünkü Tayyar Mahmud Paşa'nın Ruslar'la kendi başına haberleştiği iddialarından endişeye kapılan Sultan III. Selim, Sivas'ı da ona vererek daha fazla güçlenmesini istemedi¹¹⁵. Tayyar Mahmud Paşa'nın talebinin reddinde, padişah ve hükûmet ile irtibatı iyi olan Çapanoğlu Süleyman Bey'in de rolü olsa gerektir. Nitekim yeni kurulan Nizâm-ı Cedid ordusunu Amasya'da yayması şartıyla hükûmet, buranın idaresini 1805 başlarında Çapanoğlu Süleyman Bey'e verdi. Hemen ardından daha önce Tayyar Mahmud Paşa'ya verilmeyen Sivas valiliği de Süleyman Bey'in oğlu Celâleddin Bey'e tevcih edildi. Bu gelişmeler, Tayyar Mahmud Paşa'nın padişah, hükûmet ve Çapanoğulları'na karşı tavır almasına yol açtı. Tayyar Mahmud Paşa'nın Çapanoğlu'na saldırmak maksadıyla harekete geçmesi üzerine, o sırada Rumeli'deki eşkıyalarla başı dertte olan hükûmet, Anadolu tarafında yeni bir çatışmanın ortaya çıkmasını önlemek için Amasya'yı Süleyman Bey'den aldı¹¹⁶. Amasya'nın Çapanoğulları'ndan geri alınması, Tayyar Mahmud Paşa'yı yumuşatmadığı gibi, bilâkis daha da cesaretlendirdi. İstanbul'daki Nizâm-ı Cedid aleyhtarlarının da teşvikiyle¹¹⁷ hareketini devam ettiren Tayyar Mahmud Paşa,

¹¹² Mehmet Beşirli, *XIX.Yüzyılın Başlarında Samsun Şehri (1755 No.lu Samsun Şeriye Sicili'ne Göre)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), I, Samsun 1993, s.48.

¹¹³ İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Çapanoğulları", s.234-235.

¹¹⁴ Ahmed Cevdet, *Tarih*, VII, s.177.

¹¹⁵ Özcan Mert, *XVIII. ve XIX.Yüzyıllarda Çapanoğulları*, s.56; Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", s.153.

¹¹⁶ Özcan Mert, *XVIII.ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, s.57-58.

¹¹⁷ Canikliler'le Çapanoğulları arasındaki düşmanlık Ali Paşa ve Mustafa Bey'in ölümlerinden sonra durgunluk devresine girmişti. Ancak Nizam'ı Cedid'in Anadolu'da teşkilatlanması hususunda Çapanoğulları'nın devlete verdiği destek bu aileyi padişah ve hükûmet nezdinde yükseltirken, bu gelişmeyi kendi çıkarları hilâfına olarak değerlendiren Tayyar Mahmud Paşa, iki aile arasındaki düşmanlığın yeniden alevlenmesine sebep oldu. Tayyar Mahmud Paşa'nın Çapanoğulları hakkındaki niyetini bilen İstanbul'daki Şehzade Mustafa taraftarları,

Amasya ve Tokat'ı ele geçirerek Zile yakınlarına kadar geldi. Sözde şeyhülislâmın fetvasıyla hareket ettiğini ilân eden¹¹⁸ Tayyar Mahmud Paşa'nın bu tavrı isyan telâkki edilerek, uhdesinde bulunan Trabzon eyaleti ile Canik ve Karahisar-ı Şarkî sancakları elinden alındı (27 Mayıs 1805). Erzurum valisi Yusuf Ziya Paşa, Tayyar Mahmud Paşa'yı yakalamakla görevlendirildi¹¹⁹.

Çapanoğulları ile birlikte harekete geçen Yusuf Ziya Paşa, Tayyar Mahmud Paşa ve Mikdat Ahmed Paşa'nın oğlu Hasan Bey'in kuvvetlerini yenerek dağıttı. Kısa bir müddet direnmeye çalışan Tayyar Mahmud Paşa, yapılan sürekli takip neticesinde dayanamayınca, 3 Temmuz 1805 tarihinde sadrazama mektup yazarak affedilmesini rica etti. Can korkusu ve namus endişesi ile Çapanoğlu'na karşı muharebeye mecbur kaldığını ifade eden Tayyar Mahmud Paşa, Sivas valiliğinin ve Kastamonu sancağının kendisine verilmesine mukabil Nizâm-ı Cedîd'in teşkilâtlanmasına çalışacağını bildirdi. Fakat Sultan III.Selim, paşanın bu ricasını kabul etmedi¹²⁰. Bu hususta Erzurum ve Trabzon valisi Yusuf Ziya Paşa'ya ve Canik sancağı yöneticilerine yazı gönderilerek, yaptığı ihanet dolayısıyla Tayyar Mahmud Paşa'nın affedilmesinin mümkün olmadığı belirtildi¹²¹.

Bir müddet Trabzon taraflarında gizlenen Tayyar Mahmud Paşa, af talebinin reddedilmesi üzerine amcazadesi Hasan Bey ile birlikte Sohum Kalesi'ne giderek Muhafız Keleş Ahmed Bey'e iltica etti. Keleş Bey'e kendisini teslim etmesi hususunda emir gelmesi üzerine burada da tutunamayan Tayyar Mahmud Paşa, Kırım yoluyla Rusya'ya geçti (Ağustos 1805)¹²².

Kabakçı Mustafa isyanı ile Nizâm-ı Cedîd'in ortadan kaldırılması¹²³ ve ardından da Sultan IV.Mustafa'nın tahta çıkması (21 Mayıs 1807)¹²⁴, Tayyar

Nizâm-ı Cedîd hareketini baltalamak için onu bilhassa teşvik etmişlerdir. Ahmed Cevdet, *Tarih*, VIII, s.29-30.

¹¹⁸ İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Çapanoğulları", s.241.

¹¹⁹ Ahmed Cevdet, *Tarih*, VIII, s.29-30.

¹²⁰ Özcan Mert, *XVIII. ve XIX.Yüzyıllarda Çapanoğulları*, s.58; İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Çapanoğulları", s.241.

¹²¹ Mehmet Beşirli, *XIX.Yüzyıl Başlarında Samsun Şehri*, I, s.220-222.

¹²² Ahmed Cevdet, *Tarih*, VIII, s.29; İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Çapanoğulları", s.243.

¹²³ Nizâm-ı Cedîd hakkında bilgi için bkz. Tayyip Gökbilgin, "Nizâm-ı Cedîd", *İA*, IX, İstanbul 1993, s.309-317.

Mahmud Paşa'nın affedilmesine vesile oldu. 20 Ekim 1807'de İstanbul'a gelen Tayyar Mahmud Paşa'ya Trabzon valiliğinin yanısıra Canik ve Karahisar-ı Şarkî sancakları yeniden verildi; müteakiben de Sadaret Kaymakamlığı ile taltif edildi¹²⁵.

Devlet idaresindeki en yüksek makamlardan birine ulaşan Tayyar Mahmud Paşa'nın bu itibarı, rakibi olan Çapanoğlu Süleyman Bey'i endişeye sevketti. Nitekim Rusya ile muharebe dolayısıyla Rumeli cephesine sefere davet edilen Süleyman Bey, Tayyar Mahmud Paşa hayatta oldukça Anadolu'dan ayrılmayacağını bildirdi. Bu sırada Şeyhülislâm Mehmed Atâullah Efendi ile Tayyar Mahmud Paşa'nın arası da açılmıştı. Gerek bu durum gerekse Süleyman Bey'in tavrı karşısında çaresiz kalan Sultan IV.Mustafa, Tayyar Mahmud Paşa'yı kaymakamlıktan azlederek Dimetoka'ya gönderdi (12 Mart 1808)¹²⁶. Bazı yakın adamları tarafından Anadolu'ya geçmesi ve kendisini koruması telkinlerine rağmen Tayyar Mahmud Paşa, padişahca el üstünde tutulduğunu bildiğinden bu yola başvurmadı. Kendisine verilen emir gereği maiyetindeki askerleri dağıtıp Hacıoğlu Pazarı'na çekildi.

Sultan III.Selim'i tekrar tahta oturtmak üzere Ruscuk Yârânı'nın başlattığı hareket muvaffak olamamış ve bu olayın neticesinde III.Selim öldürüldüğü gibi, Sultan IV.Mustafa da tahttan indirelerek, yerine kardeşi II.Mahmud hükümdar olmuştu (28 Temmuz 1808)¹²⁷. Bu gelişme Tayyar Mahmud Paşa için hiç de iyi olmadı. Hacıoğlu Pazarı'nda bulunduğu sırada Alemdar Mustafa Paşa'nın telkiniyle Varna muhafızlığına tayin edilmiş olan Tayyar Mahmud Paşa'nın, Sultan III.Selim zamanında Nizâm-ı Cedîd hareketine muhalefet ile IV. Mustafa tarafında yer alması ve isyana yeltenmesi, üzerine gönderilen askerlere mukavemet edemeyince Rusya'ya kaçması gibi hareketleri, idam edilmesi için yeterli gerekçeleri oluşturuyordu. Merkeziyetçi ve aynı zamanda yenilikçi bir siyaset takip etmeye kararlı olan Sultan

¹²⁴ M.Cavid Baysun, "Mustafa IV", İA, VIII, İstanbul 1993, s.708-709.

¹²⁵ Ahmed Cevdet, Tarih, VIII, s.218.

¹²⁶ Ahmed Cevdet, Tarih, VIII, s.283-284; Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", s.153; İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Çapanoğulları", s.247.

II.Mahmud'un yapmayı düşündüğü icraatlar da Tayyar Mahmud Paşa'ya ters gelebilir ve buna engel olabilirdi. Bu sebeplerle Tayyar Mahmud Paşa, 24 Ağustos 1808 tarihinde öldürüldü¹²⁸. Onun katliyle, Canikli Ali Paşa'nın kurmuş olduğu hanedanın yaklaşık elli yılı bulan Kuzey ve Doğu Anadolu'daki hakimiyeti sona erdi.

Tayyar Mahmud Paşa'nın Çarşamba'da yaptırdığı bir cami-i şerif ile medrese ve bunlara ait vakfı vardır¹²⁹.

4. Canikli Ali Paşa'nın Soyundan Gelen Diğer Şahsiyetler

Canikli Ali Paşa'nın muhallefâtına mahsus defterlerde İshak Bey adında bir oğlunun adı geçmektedir. Ali Paşa'nın firarı tarihinde müteveffa diye anılan İshak Bey hakkında başkaca bir bilgi mevcut değildir¹³⁰. Torunu Battal Hüseyin Paşazâde Hayreddin Râgıp Bey, babasının Rusya'ya firarı üzerine, hazineye altı yüz kese akçe vermesi şartıyla Canik muhassıllığını ve Karahisar-ı Şarkî voyvodalığını almıştı. Ancak uhdesine verilen görevleri hakkıyla yerine getirecek kadar muktedir birisi olmadığından, halk üzerinde yeterli otoriteyi kuramayan Hayreddin Râgıp Bey, hem hakkında yapılan şikâyetler hem de babasının ihmali yüzünden Ruslar'ın eline geçen Anapa'nın İstanbul'da meydana getirdiği teessür sebebiyle öldürüldü. Aynı zamanda şair olan Hayreddin Bey'in, Râgıp mahlasıyla yazdığı şiirleri, kardeşi Tayyar Mahmud Paşa tarafından dîvân halinde toplanmıştır¹³¹.

Ali Paşa'nın diğer bir torunu Mikdat Ahmed Paşa'nın oğlu Hasan Bey'dir. Babasının ve amcazadesi Tayyar Mahmud Paşa'nın Amasya mutasarrıfı olduğu dönemlerde Amasya mütesellimliği görevlerinde bulunan Hasan Bey, bilhassa Tayyar Mahmud Paşa'nın Çapanoğlu ile yaptığı

¹²⁷ Enver Ziya Karal, "Mahmud II", İA, VII, İstanbul 1993, s.165-166.

¹²⁸ Ahmed Cevdet, Tarih, VIII, s.285 ve 333.

¹²⁹ Bkz. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Samsun Fihristi, 24/6, Defter No. 579, H.1214/1799/1800.

¹³⁰ Bkz. BOA, D.BŞM.MHF, No. 4932, Firârî Ali Paşa'nın muhallefâtına dair defter, 15 Muharrem 1194/22 Ocak 1780.

muharebelerde yer aldı¹³². Fakat Tayyar Mahmud Paşa'nın mağlup olarak Trabzon ve oradan da Sohum'a kaçmasının ardından Hasan Bey de yakalanarak idam edildi¹³³.

¹³¹ Ahmed Cevdet, Tarih, V, s.255-256.

¹³² Bkz. Abdioğlu Hüsameddin Yaşar, Amasya Tarihi, s.175 vd.

¹³³ Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", s.153.

SONUÇ

1683 Viyana bozgunu ile başlayan iç karışıklıklar ve devletin Anadolu'daki otoriteyi boşlaması, âyanlığın bundan sonra resmen teşkilâtlanacağı bir ortam hazırlamıştır. Elde ettikleri çiftlikler ve malikâneler sayesinde servetlerini artıran, hizmetlerinde bulundurdıkları kapı halkı ile kuvvetli bir hale gelen vilâyet âyanları, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mütesellim, voyvoda, muhassıllık gibi görevleri de uhdelere alarak güçlerine güç katmışlardır. Böylece gerektiğinde devletin kendilerine başvurduğu birer vali paşa, bazen de hükûmetin otoritesizliğinden istifade ile halka zulm eden birer zorba vasfı taşıyan âyanların içinden en güçlü olanları, zamanla büyük hânedanlıklar kurmaya muvaffak olmuşlardır. Canikli Ali Paşa, bu dönemde kurulan ve yaklaşık elli yıl kadar hüküm süren Caniklizadeler Hanedanı'nın kurucusudur.

Âyanlık düzeninin hakim olduğu bir dönemde Canikli Ali Paşa, muhassıllıkla başlayan memuriyet hayatına zamanla valilik ve seraskerlik gibi üst düzey görev ve rütbeleri de dahil etmiştir. Bunca rütbeye sahip olmasında, üstün yöneticilik ve askerlik kabiliyetinin rolü büyük olmuştur.

Canikli Ali Paşa'nın Orta Karadeniz bölgesinde kurduğu nüfuz ve otorite, merkezî idarenin saygınlığının en aza indiği bir tarihe tekabül etmektedir. Devlet idaresinin otoritesini yitirdiği, buna mukabil âyan ve hanedanların etkinliğini arttırdığı XVIII. yüzyıl Osmanlı ülkesinde, şartlar gereği Canikli Ali Paşa da önemli bir mevki edinmiştir. 1768'de başlayan Osmanlı-Rus Harbi'ni takip eden on yıllık devre süresince, Ali Paşa valilik ve seraskerlik gibi önemli görevleri uhdesine almıştır. Yaptığı hizmetlere paralel olarak itibarı da artan Ali Paşa, devletin bu dönemdeki Şark siyasetini yönlendirecek kadar önem ve itibar da kazanmıştır. Yetkileri arttıkça ona paralel olarak servetini de artıran Ali Paşa sonunda devletin, gücünden çekindiği bir hanedan mensubu haline gelmiştir. Özellikle 1768-1774 Osmanlı-

Rus Harbi'nde hükûmetin, sefer için lâzım olan para, zahire ve mühimmat tedariki işinde büyük ölçüde âyan ve hanedanlara müracaat etmesi, devletle onlar arasında var olması gereken mesafeyi kaldırmıştır. Bu durum, savaşı müteakip dönemde hanedanların tegallüplerini artırmalarına ve devlet işlerine daha rahat karışmalarına zemin hazırlamıştır. Nitekim Ali Paşa da, ikinci Kırım seraskerliği görevi sırasındaki davranışları ve arkasından Çapanoğulları ile giriştiği mücadelede takındığı tavırları ile, devlet emirlerine karşı koyabilecek gücü kendisinde bulmuştur.

XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti, otoritesini tehdit eden hanedanları etkisiz kılmaya gücü yetmeyince, diğer hanedanlarla işbirliğine müracaat ederek -deyim yerindeyse- "*iti ite kırdırma siyaseti*"nden medet ummaya başlamıştır. Nitekim Canikli Ali Paşa da aynı metodla bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Fakat temkinli davranan Ali Paşa, devlete karşı koymaktansa firar etmeyi tercih etmiş, bu arada müsait bir zamanın gelmesini beklemiştir. Nitekim çok zaman geçmeden eski itibarını -hem de devletin kendisinden özür dilemesiyle- kazanmayı başarmıştır.

XVIII. Yüzyıl Anadolu'sunda âyan ve hanedanların birbirleriyle çıkar çatışması içine girdikleri çokça görülmektedir. Bunun bir örneği de Ali Paşa'nın hayatında önemli bir safhayı teşkil eden Çapanoğulları ile giriştiği mücadeledir. Bu mücadele Ali Paşa'nın Çapanoğlu Mustafa Bey'i öldürtmesiyle durgunluk devresine girmiş, bilâhare oğulları ve torunları zamanında yeniden alevlenmiştir. Derebeylik sisteminin hakim olduğu toplumlarda buna benzer olaylar hep olagelmıştır. Âyanlığın gelişmesiyle birlikte Türk toplumu da böyle sosyal bir karakter kazanmıştır. Bilhassa devlet idaresinin zayıf olduğu dönemlerde, mevcut otorite boşluğunu dolduran güç ya da güçler gelişme imkânı bulmuşlardır. Gerçekten XVIII. Yüzyılda âyanlar ve hanedanların Osmanlı toplumunda kurdukları hegemonyanın uzantıları daha sonraki tarihlerde de varlığını sürdürmüştür. İşte Canikli Ali Paşa da böyle bir ortamda yaşamış; servet ve itibar sahibi olmuş; elde ettiği güç sayesinde kendisini, devlet otoritesini hiçe sayacak kadar kudretli görmüştür. Fakat

yaptığı işin hatalı olduğunu anlayınca geri adım atan Ali Paşa, hem öldürülmekten kurtulmuş, hem de kaybettiği itibarına yeniden kavuşmuştur. Üstelik bu defa devletin, fikirlerine değer verdiği, tavsiyelerine uyduğu bir devlet adamı olarak geri dönmüştür.

Canikli Ali Paşa, kendi döneminin diğer hanedan kökenli valilerinden, “*aydın*” bir şahsiyet olması bakımından farklılık göstermektedir. Devletin içinde bulunduğu kötü durumu her yönüyle ele alıp tenkit eden bir risale yazan Ali Paşa, bu risalede ortaya koyduğu çözüm yolları ile sorumluluk hissi taşıyan bir devlet adamı olduğunu ispatlamıştır. Gerçi yaptığı tenkitler ve bazı devlet adamlarına yönelttiği ithamlar yüzünden daha sonra âsi ilân edilmişse de bu, onun fikirlerinin doğruluğundan bir şey kaybettirmemiştir. Zira daha önceleri bu mahiyette kaleme alınmış risalelerin pek çoğu incelendiğinde, bunların Ali Paşa’nın yazdıklarıyla benzer oldukları görülmektedir.

Canikli Ali Paşa firarî olarak gittiği Kırım’da, iki yıla yakın bir zaman kalmıştır. Bu süre zarfında devlet idaresini uzaktan gözlemleme imkânı bulduğu gibi, bu dönemin dış siyasetinde birinci derecede önemi haiz Kırım meselesi hakkında da tecrübe ve bilgi sahibi olmuştur. Nitekim affedilip geri döndüğünde işbaşındaki sadrazamlar, onun bu bilgilerinden istifade ederek Rusya’ya karşı hareket tarzlarını yönlendirmeyi düşünmüşlerdir. Gerçekten de Ali Paşa, Kırım ve Kafkasya gibi önemli iki coğrafyayı iyi tanımanın verdiği avantajla ömrünün sonunda, devletin şark canibindeki “*sedd ü metini*” iltifatını nail olmuştur.

Ali Paşa’nın kurduğu hanedan, onun ölümünden sonra bir müddet daha hüküm sürmüştür. Oğulları ve torunları kendisi kadar dirayetli olamamışlarsa da, Ali Paşa’nın kazandığı itibar ve devlet adamları arasında meydana gelen çekişmeler Caniklizadeler’in XIX. Yüzyılın başlarına kadar ayakta kalmalarını sağlamıştır. Sultan III. Selim zamanında Nizâm-ı Cedid adıyla kurulan askerî teşkilâtın Anadolu’da yerleştirilmesine Caniklizadeler karşı çıkmışlardır. Bu durum, ıslahatlara destek veren Çapanoğulları ile Caniklizadeler’i bir kez daha karşı karşıya getirmenin ötesinde Ali Paşa’nın kurduğu hanedanın sonunu

hazırlamıştır. Nizâm-ı Cedid aleyhtarlarının kışkırtmasıyla başlayan Kabakçı Mustafa Paşa isyanı ve III.Selim'in katledilmesi olayları, Sultan II.Mahmud'u derinden etkilemiş ve merkezî idareyi güçlendirme yönünde etkin bir faaliyet başlatmasına vesile olmuştur. Nitekim II. Mahmud'un kararlılıkla giriştiği ıslahat hareketleri, devlet otoritesini sağlamlaştırdığı gibi, ülke genelinde hanedanların gücünü de kırmıştır. Bundan Caniklizadeler de nasibini almıştır.

Ek 1. CANIKLİ ALİ PAŞA’NIN MUHALLEFÂTI

Canikli Ali Paşa Kırım’a firar edince geride bıraktığı mal, eşya ve paralarının yerleri tespit edilmiş ve bunlar müsadere edilmiştir. Bu arada oğlu Battal Hüseyin Bey ve Mikdat Ahmed Paşa’ya ait mal ve eşyalara da el konulmuştur. Muhallefat defterlerinde kayıtlı bulunan bu mal ve eşyaların cinsleri, bulundukları yerler ve miktarları, en kapsamlısı olması hasebiyle *D.BŞM. 4932* no.lu defter esas tutularak aşağıda verilmiştir. Bu defterde bulunmayan muhallefat da kayıtlı olduğu defterin numarası dip notlarda gösterilmek üzere listeye ilâve edilmiştir.

BOA, D.BŞM. 4932 Numaralı Deftere Göre Firârî Ali Paşa’nın Muhallefâtı

(s.4) Bundan mukaddem Canik muhassılı iken firar eden Elhac Ali Paşa’nın bi’l-cümle emvâl ve eşya ve nükûd ve zimemât ve gulâm ve cevâri ve hayvanât ve sâir cins mal itlâk olunur her nesi varsa zâhire ihrâc ve memhûr ve mûmzî defteri der-aliyyeye irsâl olunmak bâbında sâdir olan emr-i âlişân mûcebince firârî-i müşârun ileyhın makarrı olan Canik Sancağı’nda vâki’ Bafra kasabasında kâin hanesine ba’de’l-vusûl hâlâ Sivas valisi vezîr-i âsaf-nazîr devletlû İzzet Mehmed Paşa tarafından ta’yîn olunan dîvan kâtibi Elhac Abdi Efendi ve Çaparzâde dergâh-ı âlî kapucubaşlarından Mustafa Bey ve sâir bi’l-cümle ahâli ma’rifetleri ve sâbıkâ Kırım ordusu defterdârı olub Bafra kasabasında mevcûd Mustafa Ağa ve ma’rifet-i çâkerî ve ma’rifet-i şer’le hâne-i mezbûrun hurma bahçesi derûnunda kârgir mahzen küşâd ve mevcûd olan nükûd ve eşyâ-yı sâire ve Canik sancağında olan çiftlikâtı ve derûnlarında olan

hayvanâtı ve ba'zen birer mikdâr maktû'u ile ba'zı ahâli-i kurrâya verdiği hayvanât ve sâirenin müfredât defteridir¹.

Müşârun ileyhın Bafra kasabasında kâin atık hânesi derûnunda kârgir mahzende mevcûd bulunan:

- Cümle ma'rifetiyle ta'dâd olunan beyaz akçe: 32 tobra (torba), beher tobrası 2.500 guruşdan cem'an 80100 guruş. (Tobranın biri sâfi para olmağla yüz guruş ziyâdesi vardır.)

- Kapan ile veznolunan beyaz akçe: 49 tobra (torba), beher tobra 2.500 guruşdan cem'an 122.500 guruş.

- Hazîne bağıyla bulunub fesh olunmaksızın hâli üzre terk olunan: 34 tobra, cem'an 85.000 guruş.

- Ta'dâd olunurken ba'zı denkler derûnunda zuhûr eden mahlût altun: 3.473 adet.

- Firârî-i müşârun ileyhın iç çukadarı Halil yedinde bulunan findık altununu mukaddem Çaparzâde Mustafa Bey ahzidüb dörder guruş hesâbıyla mîr-i mûmâ ileyh tarafından teslîm olunan: findık altunu: 895 adet, be hesâb: 3.580 guruş.

Yekûn: 295.427 guruş. 590 kese-i Rûmî, kûsûr 428 guruş.

Harîrehû be ma'rifet-i dergâh-ı âlî ale'l-mevlet hilâfet-i(?) be-kazâi Bafra ma'a Samsun.

Üç kıt'a sûret virile. Fî 15 Muharrem 1194.

(s.5) Firârî-i müşârun ileyhın Fatsa kasabasında mevcûd nühasından kal' ettirdikten sonra Birincizâde Elhac Hasan Ağa'ya fûruht idüb bahâsı içün ahzeylediği temessük: 1 kıt'a.

- Nühas: 7.140 kıyye, 1.190 batman, beher batman 4 guruşdan cem'an 4.761 guruş.

¹ BOA, D.BŞM, No.4932, Canik Muhassılı Mehmed Emin Bey'in gönderdiği Ali Paşa'ya ait muhallefât defteri. Bu defterde kayıtlı mal, eşya, para, hayvanât, çiftlikân ve sairin cinsi ve miktarları diğer bir defterde aynen kayıtlıdır. Bkz. BOA, D.BŞM.MHF, No.E-55 (Genel

- Üçer bayraklı sim beyaz çelenk: 227 adet
- Ortasında bir dolu zümrüdlü yedi yapraklı sim mutallâ (yaldızlanmış) çelenk: 1 adet
- Ortasında ve kenarlarında beşer zümrüd ve dört la'l ile müzeyyen beş yapraklı sim mutallâ çelenk: 1 adet.
- Müşârun ileyhın muhterik hânesi cümle ma'rifetiyle hafrolundukta hurde (ufak, küçük) ve külçe zuhûr eden sim: 700 adet.
- Sim mutallâ sâde ve kalemkâr nargil-i sırrî: 8 adet, simlice mukavva nargil-i sırrî: 1 adet; simli kâ'fûr nargil-i sırrî: 1 adet, cem'an 10 adet.
- Sim mutallâ ve su hânesi sim beyaz ve lâle âvîzeli yedi müdevver yaftalar başında kuş resmi ve ma'a sim sır: 1 adet.
- Sim beyaz kalemkâr gülâbdân: 1 adet.
- Etrafı gâyet hurde incili müdevver ve müşebbek küpe: 1 çift.
- Sim mutallâ gayet hurde firûze taşlı kefare nisâsı takımı: 1 dane (?).
- Şişhâne sim beyaz su tası: 3 dane.
- Sim beyaz doluca(?) kutu: 1 dane.
- Sim beyaz mikras (makas): 1 dane.
- Sim zencirli nişanlarında ikişer mercanlı tesbîh: 1 dane.
- Hurda la'l taş ile müzeyyen on yedi müşebbek kitâbeli mineli sim istifan: 1 dane.
- Sim beyaz kalemkâr münharif bâdem resimli ayna: 1 dane.
- Altı sıra pul resim sim zencirli re'âyâ nisâlarına mahsûs altun boğaz askısı: 1 dane.
- Müşârun ileyhın iç oğlan baş çavuşu yedinde bulunub kadı efendiye teslim eylediği;
 - Sim mutallâ kalemkâr iki başlı çavuş kuşağı: 1 çift.
 - Başçavuş çevgânı simleri: 1 dane.
 - Sim beyaz mükemmel çavuş çevgânı: 1 dane.

- Müşârun ileyhın kahveci yamağı Bafralı Mehmed yedinde kalıb teslîm eylediğı;

- Yalnız altmış sagîr ve hurda elmas ile müzeyyen ve müşebbek altun tarak: 1 dane.

- Mâî ve kırmızı ve beyaz taşlı müşebbek altun tarak: 1 dane.

- Altı mahallinde minekârî güllü müşebbek altun tarak: 1 dane.

- Kem-ayâr sim mutallâ düz yaftalı birer peçeli kırmızı püsküllü sînebend ma'a başlık: 2 kıt'a.

- Sim mutallâ çifte peçeli beyaz püsküllü kalmekâr sînebend: 1 dane.

- İshak Beyzâde'nin lâlesi yedinde bulunan sim beyaz pul âvîzeli sâde başlık: 1 dane.

- Simli topuz: 3 dane; şeşper: 1 dane, cem'an 4 dane.

- Sim mutallâ donanmalı kabzaları ağaç ve şirmâyî gaddâre: 6 adet; simlice şikest gaddâre: 3 adet, cem'an 9 adet.

- Sim beyaz rikâb-ı esb: 2 çift; Birbirine uymayan: 1 çift; kem-ayâr sim mutallâ: 1 çift.

- birer yanları beyaz sim katlama temür rikâb: 1 çift.

- Piriñ at başlığı: 1 dane.

- Piriñ rikâb: 1 çift.

- Temür rikâb-ı esb: 3 çift.

- Temür rikâb-ı çapkun 2 çift.

- ahen: 30 dane.

- Sim mutallâ ard ve ön kaşları bütün kaplama kalemkârî ve çiçekli sarı tepeli zeyn: 1 kıt'a.

- Piriñ üzerine câ-be câ altun kakmalı Şamkârî rikâb-ı esb: 1 çift, 1 yek.

- Sim mutallâ önü tam ve ard hânesi bütün kaplama kalemkâr ve kırmızı kadifeli zeyn: 1 kıt'a.

- Köhne kaltak: 4 dane, taylara mahsûs: 2 dane, cem'an: 6 dane.

(s.6)

- Mor çuka üzerine sim mutallâ kabaralı haşıye: 4; gözü çuka üzerine sim mutallâ ve beyaz kabaralı: 2; süd mâi kadife üzere kezâlik kabaralı:1, cem'an: 7 dane.

- Mor çuka üzerine serâpâ sim mutallâ kabaralı sagîr midilli hâşesi: 2 kıt'a.

- Mor çuka üzerine etrafı şerid resim sim mutallâ kabaralı hâşe: 1 kıt'a.

- Mor çuka üzerine iki nim müdevver güllerinin ortalarında minekârî sim mutallâ kalemkâr mücessem kebîr kubre ve saçak mahallinde sim beyaz zencîre âvîze sim beyaz müdevver pullu sagîr hâşe: 1 kıt'a.

- Mor çuka üzerine üç sagîr ve üç kebîr gül resim sim beyaz kabaralı hâşe: 1 kıt'a.

- Köhne sagîr Şam hâşesi: 1 kıt'a.

- Türkmânî çul-ı esb: 1 dane.

- Sim mutallâ şîşhâne kutu derûnunda sancağa âvîze olunur mushaf-ı şerîf: 1 cild.

- Sim beyaz sancak bayrağı depeliği: 3 dane.

- Sim mutallâ sancak alemleri ve tahtında yine sim mutallâ bir toplu bilezik: 1 dane.

- Üç halkalı sim beyaz alem çubuğu topu: 1 dane.

- Sim beyaz resm-i bademi kabaralı şem' ba'desi: 1 dane.

- Altun kakmalı ve simli revganî ve câr köşe dimrenli mızrak: 1 dane.

- Dimrenleri(?) altın kakma ve simli kargı mızrak: 3 dane.

- Sancak bayrağı: 1 dane.

- Beyaz sandal yörük bayrağı: 1 dane.

- Neftî çuka üzerine serâpâ dördüz köhne seccâde: 1 dane.

- Trabzonkârî kılâbdanlîca fişenklik: 8 dane; Bafra sakinlerinden Deli Hüseyin yedinde bulunan: 1; Bafra sakinlerinden Görgülü Abdullah yedinde bulunan: 1; Öküz oğlu Hasan yedinde bulunan: 1 dane, cem'an: 11 dane.

- Kundağı bütün sim mutallâ ve ba'zen mercan ile müzeyyen ve on dokuz sim mutallâ bilezikli ve nişankâh mahalli altın kakmalı hâre demirli şîşhâne tüfenk: 1 dane.

- Kundağı musaddef beyaz kabaralı ve altın kakmalı hâre demirli şîşhâne tüfenk: 1 dane.

- Kundağı şir mâyf ve sim mutallâ ve beyaz kabaralı ve nişangâh mahalli altın kakmalı hâre demirli şîşhâne tüfenk: 6 dane; Bafıalı Deli Hüseyin yedinde bulunan: 1; İshak Beyzâde Lâleli yedinde bulunan: 1; Abdullah yedinde bulunan: 1; Öküz oğlu Hasan yedinde bulunan: 1; Gürcübaş yedinde bulunan: 1; Bafıalı Saraç Ali yedinde bulunan: 1; Sungur oğlu Osman yedinde bulunan: 1 dane, cem'an: 13 dane.

- Kaval nefer tûfengi: 7 dane.

- Köhne piştov: 1 dane.

- Mor çuka üzerine sim beyaz kabaralı piştov kuburu(?): 1 çift.

- Serâser kaplı sırt samur vezâret kürkü: 1 dane.

- Közî çukaya kaplı sırt samur erkân kürkü: 1 dane.

- Sarı ve fıstıkî ve yeşil çukaya kaplı Rumili samur paçası hil'atlık kontuş(?) kürk: 5 dane.

- Yeşil çukaya kaplı Anadolu nâfesi hırfânî kürk: 1 dane.

- Karanfilî çukaya kaplı beyaz tavşan kontuş kürk: 1 dane.

- Mâî şâlîye kaplı bölüklü kakum kürk: 1 dane.

- Penbeker müsevvede kaplı müsta'mel kakum beneş kürk: 1 dane.

- Közî atlasa kaplı zerdu paçası nimten müsta'mel kürk: 1 dane.

- Közî ve siyahker müsevvede kablı ednâ siyah sincab beneş kürk: 1 dane.

- Yeşil çukaya kaplı vaşak köhne nimten kürk: 1 dane.

- Yeşil çukaya kaplı bölüklü köhne Anadolu nâfe(?) sagır kürk: 1 dane.

Aktekye karyesinden gelen kürklerin miktarı:

- Köhne ker müsevvede kaplı nâfe(?) kürk: 1 dane.

- Çukaya kaplı hırvanî köhne kürk: 1 dane.

- Kapsız köhne sincap kürk: 1 dane.

(s.7)

Beneş Seyis yedinde bulunan:

- Müsta'mel kaplan postu: 5 dane.
- Samur kontuş kürk: 1 dane.
- Cild-i kafa kontuş kürk: 1 dane.
- Elvan şalı kerrâke: 4 dane.
- Közî sof kerrâke: 2 dane.
- Altun cerhli beyaz şalı kerrâke: 1 dane.
- Bayağı cerhli cevizî sof kerrâke: 1 dane.
- Müsta'mel közî kürk kabı: 1 dane.
- Sarayda yerde medfûn bir zenbil derûnunda bulunan hil'atlik kaput taklidi beneş: 3 dane.
- Zerdî(?) başı yedinde bulunan hil'atlik çuka beneş: 4 dane.
- Kabala çukası: 12 dane.
- Mâî: 27 dane,
- Mâî Fransız: 14 dane. Toplam 53 dane.
- Battal Beyzâde Tayyar Bey'in gulamı yedinde bulunan yalnız ağızlığı sim beyaz kara kaplı kılıç: 1 dane.

Bafra kazasına tâbi Suğlar nam karye yolunda bir seyis yedinde buldum deyü Alemdar yediyle teslim olunan:

- Balçık ve kabza ve kını bütün sim mutallâ kılıç: 1 dane.
- Kabzası ve kını sim mutallâ hançer: 1 dane.
- Sim köhne saat: 1 dane.

Sunguroğlu Osman yedinde bulunup teslim olunan:

- Mercan tesbih: 1 dane.
- Müsta'mel çiçekli entâri: 1 dane.
- Köhne çuka çakşır: 1 dane.
- Beyaz çuka şalvar: 1 dane.
- Siyah atlas entâri: 1 dane.

- Zernurkârî köhne boğça: 1 dane.

- Köhne çavuş şalvarı: 1 dane.

Bafra kazasına tâbi Aktekye karyesinden gelen:

- Havlu: 1 dane.

- Destmâl seccâde: 2 dane.

- Köhne çuka cübbe: 1 dane.

- Köhne entâri: 1 dane.

- Tencere: 2 dane.

- Kapak: 1 dane.

- Elvan Cezayir ihramı:

- Cedîd ve şeridli: 4 dane,

- Müsta'mel: 3 dane,

- Köhne: 4 dane, Toplam: 11 dane.

- Müsta'mel sagîr kilim: 9 dane.

- Taraklı sandal yorgan yüzü: 1 dane.

- Penbe mahlûcuklu kutnî köşe şiltesi ve şükûfeli pûşîde: 1 dane.

- Penbe mahlû közi şükûfeli köşe şiltesi: 1 dane.

- Beyaz üzerine şükûfe işleme mak'ad: 1 dane.

- Şeridli ve yeşil püsküllü ankûdî(?) çuka mak'ad: 2 dane.

- Köhne al mak'ad: 1 dane.

- Hil'atlik kaftan: 4 dane.

- Köhne Türkmen kilimi: 2 dane.

- Yapağı mahlû gayet köhne kadife yastık: 5 çift.

- Yapağı mahlû şiyâk yastık: 3 dane.

- Yapağı mahlû minder: 3 dane.

- Süt mâî çuka yol dölmesi: 1 dane.

- Çuka yelek: 2 dane.

- Destâr-ı Köprü: 4 dane.

- Trabzon bezi: 1 top.

- Köhne atlas boğça: 1 dane.

- Yorgan ma'a çarşab: 23 dane.
- Müsta'mel telli kadife yastık: 16 dane.
- Müsta'mel çuka yastık: 8 dane.
- Köhne şiyâk yastık: 8 dane.
- Müsta'mel Selânîk keçesi: 3 dane.

(s.8)

Müşarun ileyhî çalıcı mehterbaşısı yedinde bulunan:

- Nakkâre: 8 dane.
- Surna (zurna): 7 dane.
- Kubbe surna: 10 dane.
- Kubbe cura: 5 dane.
- Boru: 9 dane.
- Zil: 7 dane.
- Kamış gül: 22 dane.
- Kubbe lûlesi: 40 dane.
- Surna ve cura lûlesi: 60 dane.
- Ta'lim düdüğü: 8 dane.
- Kemik surna ağızlığı: 10 dane.
- Simli ney: 1 dane.
- Musaddef: 1 dane.
- Pirinç boru ağızlığı: 3 dane.

- İbtidâ Bafra kasabasına vürûdumuzda Müşarun ileyhî esblerinden bulunan Bağdad kolası demekle arîf lenk (topal) esb: 1 re's.

- Yine firârî-i müşarun ileyhî esblerinden iç çukadarı yedinde bulunup mukaddem Çaparzâde Mustafa Bey ahz etmekle ba'dehû tarafımıza teslim olunan perişan ta'bir olunur kır esb: 1 re's.

- Mûmâ ileyh Çaparzâde Bey'in Çorumlu Mehmed yedinde bulunan akça kanad kola esb: 1 re's.

- Yine Çaparzâde'nin adamlarından Sungur oğlu Osman yediyle gelen al esb: 1 re's.

- Yine müşarun ileyhın kendüye mahsus esblerden Çaparzâde Bey'in firarından sonra bulunan Bolu dorusu demekle arîf doru esb: 1 re's.

- Müşarun ileyh hîn-i firarında velâyet ma'rifetiyle bazı kurrâya ber vech-i emânet verilen bargirân: 22 re's. Çaparzâde Mustafa Bey'in hîn-i vürûdunda yağmaya gittiğini haber verirler.

Yine Müşarun ileyhın Canik Sancağı'nda vâki' çiftlikleri derûnunda olan hayvânât ve ecnâs zehâyirin mikdâr ve keyfiyyeti

Çiftlik-i Karacakum²

Çiftlik-i mezbur kethüdası Sarı Muhammed zabtında olan:

- Camus (kömüş) ineği: 8 re's; ta'yînâta verilen: 1 re's, kalan 7 re's.
- Kısır camus ineği: 20 re's; ta'yînâta verilen 11 re's, kalan 9 re's.
- Birer ve ikişer yaşında malak: 14 re's; ta'yînâta verilen 4 re's, kalan 10 re's.
- Camus öküzü: 4 çift.
- Kara sığır ineği: 72 re's; ta'yînâta verilen 25 re's; yağmaya giden 10 re's, kalan 37 re's

- Kara sığır öküzü: 7 çift; ta'yînâta verilen 4 çift, kalan 3 çift.

Yine çiftlik-i mezbur hademelerinden Kaba Hasan oğlu zabtında olan:

- Camus ineği: 14 re's; ta'yînâta verilen 7 re's, kalan 7 re's.
- İkişer yaşında camus düğesi: 4 re's.
- Camus öküzü: 1 çift, 1 tek.
- Kara sığır ineği: 9 re's; ta'yînâta verilen 4 re's, kalan 5 re's.
- Kara sığır düğesi: 10 re's; ta'yînâta verilen 6 re's, kalan 4 re's.

(s.9)

² Karacakum, Atabey, Uzunkuz, Kaldalapa ve Şehriban çiftlikleri mevcudu hakkında ayrıca bkz. BOA, D.BŞM.MHF, Dosya No.65, Gömlek No.45, Canik muhassılı Mehmed Bey'in gönderdiği defter, 29 R. evvel 1194/4 Nisan 1780.

Yine çiftlik-i mezbur hademelerinden merkum Kaba Hasan ile Çolak Osman'ın ale'l-iştirâk zabtlarında:

- Yunus atı tabir olunur esb: 2 re's.
- Kısarak: 90 re's.
- Tay: 35 re's.
- Bargir: 8 re's.

Yine çiftlik-i mezkûr hademelerinden Çakır zabtında olan:

- Kısarak: 59 re's; yağmaya giden 25 re's, kalan 34 re's.
- Tay: 19 re's; yağmaya giden 3 re's, kalan 17 re's.

Yine çiftlik-i mezbur hademelerinden Akça zabtında olan:

- Kısarak: 55 re's; yağmaya giden 5 re's, kalan 50 re's.
- Tay: 37 re's; yağmaya giden 23 re's, kalan 14 re's.

Yine çiftlik-i mezbur hademelerinden Kiraz Türkmen zabtında olan:

- Camus ineği: 24 re's; ta'yînâta verilen 15 re's, kalan 9 re's.
- Camus düğesi: 3 re's.
- Kara sığır ineği: 30 re's; ta'yînâta verilen 15 re's, yağmaya giden 5 re's, kalan 10 re's.

- Kara sığır düğesi: 8 re's; ta'yînâta verilen 6 re's, kalan 2 re's.
- Esb: 2 re's; ta'yînâta verilen 1 re's, kalan 1 re's.
- Kısarak: 203 re's; ta'yînâta verilen 30 re's, kalan 173 re's.
- Tay: 91 re's; ta'yînâta verilen 26 re's, kalan 65 re's.
- Bargir: 8 re's.

Yine çiftlik-i mezbur derûnunda mevcud zahire ve nühas-ı evânî (mutfak eşyası):

- Şa'ir: 1.200 İstanbul kilesi; hepsi ta'yînâta verilmiş.
- Tencere: 4 dane.
- Lengerî nam-ı diğer çarkı: 14 dane.
- Sahan: 6 dane.
- Leğen: 3 dane.
- Çorba tası: 3 dane.

- Sini: 2 dane; 1 danesi büyük.
- Taba(k): 3 dane.
- Güğüm: 2 dane.
- Kebîr kazan: 2 dane.
- Bakraç: 1 dane.

Çiftlik-i Karaköy der kazâ-i Bafra³

(Çiftlik-i mezbûr firari-i müşarun ileyhın babasının kölelerinden merhum Süleyman Ağa'nın ehlinindir(?) diye ahali haber verirler.)

- Sağır ve kebir camus ineği: 58 re's; ta'yînâta verilen 12 re's, kalan 46 re's.

- Camus öküzü: 5 çift.
- Kara sığır ineği: 29 re's; ta'yînâta verilen 25 re's, kalan 4 re's.
- Kara sığır öküzü: 1 re's.
- Ganem: 40 re's.
- Hinta: ber vech-i tahmin 340 İstanbul kilesi; ta'yînâta verilen 240 kile, kalan 100 kile.

- Şair (arpa): 220 İstanbul kilesi; ta'yînâta verilen 220 kile.
- Mısır, buğday: ber vech-i tahmin 320 İstanbul kilesi.

Çiftlik-i mezbur tevâbi'inden

- Âsiyâb: 2 bab (İkişer göz diye haber verirler).
- Evânî-i nühas:
 - Güğüm: 2 dane.
 - Kazan: 2 dane.
 - Sini: 1 dane.

(s.10)

Çiftlik-i Gölavuş der kazâ-i Bafra

Çiftlik-i mezbur kethüdası Melek oğlu Hasan zabtında olan:

³ Karaköy, Kanlıcak, Engiz ve Geleriç çiftlikleri mevcudu için ayrıca bkz. BOA, D.BŞM.MHF, Dosya No.65, Gömlek No.45. Canik muhassılı Mehmed Bey tarafından gönderilen defter, 29 R.evvel 1194/ 4 Nisan 1780.

- Kara sığır ineği: 18 re's; ta'yînâta verilen 18 re's.
- Camus ineği: 13 re's; ta'yînâta verilen 13 re's.
- Kara sığır öküzü: 1 çift.
- Camus öküzü: 2 çift.

Çiftlik-i Şehriban der kazâ-i Bafra

Çiftlik-i mezbur kethüdası zabtında olan:

- Kara sığır ineği: 7 re's.
- Kara sığır öküzü: 2 çift.
- Camus ineği: 6 re's.
- Camus öküzü: 1 çift.
- Ganem: 70 re's; ta'yînâta verilen 30 re's, kalan 40 re's.
- Hınta: 84 İstanbul kilesi; ta'yînâta verilen 84 kile.
- Şa'ir: 144 İstanbul kilesi; ta'yînâta verilen 144 kile.
- Esb: 2 re's; yağmaya giden 2 re's.
- Kısarak: 7 re's; yağmaya giden 5 re's, kalan 2 re's.
- Merkep sıpası: 8 re's; yağmaya giden 8 re's.
- Katır sıpası: 4 re's.

Çiftlik-i Atabey der kazâ-i Bafra

Çiftlik-i mezbur derûnunda olan hayvânât:

- Camus ineği: 25 re's; ta'yînâta verilen 17 re's, kalan 8 re's.
- Camus öküzü: 5 çift 1 tek; ta'yînâta verilen 1 tek, yağmaya giden 1 tek, kalan 4 çift 1 tek.
- Malak: 7 re's.
- Kara sığır ineği: 50 re's; ta'yînâta verilen 43 re's, kalan 7 re's.
- Hınta: 48 İstanbul kilesi; ta'yînâta verilen 32 kile, kalan 16 kile.

Çiftlik-i Engiz der kazâ-i Bafra

Çiftlik-i mezbur derûnunda olan hayvânât:

- Camus ineği: 82 re's.
- Malak: 24 re's.
- Camus öküzü: 10 çift.
- Kara sığır öküzü: 6 çift.
- Kara sığır ineği: 33 re's; ta'yînâta verilen 20 re's, kalan 13 re's.

Çiftlik-i mezbur hademelerinden İnce Mehmed zabtında olan:

- Kısarak: 10 re's.

- Hinta: 2.176 İstanbul kilesi; ta'yînâta verilen 1.624 kile, kalan 552

kile.

- Şa'ir: 320 İstanbul kilesi; ta'yînâta verilen 320 kile.
- Mısır buğdayı: 472 İstanbul kilesi.

(s.11)

Çiftlik-i Uzunkuz der kazâ-i Bafra

Çiftlik-i mezbur derûnunda kethüdası Feyzullah zabtında olan:

- Camus öküzü: 2 çift 1 tek.
- Kara sığır öküzü: 2 çift.
- Kara sığır ineği: 5 re's.
- Üç yaşında tay: 1 re's.
- Bargir: 2 re's.
- Ağnam ve keçi: 100 re's.
- Kebe: 1 dane.
- Kilim: 1 dane.
- Evânî-i nühas:
 - Tencere: 3 dane.
 - Tabak ve sahan ve sair nühas: 12 dane.

Mevcud-ı der anbar-ı çiftlik-i mezbur:

- Şa'ir: 200 İstanbul kilesi.
- Hinta: 80 İstanbul kilesi.
- Kablıca: 40 İstanbul kilesi.

Döğülmemiş zehâyirin mikdarı:

- Hinta: 3 debe.
- Şa'ir 1 debe.
- Kablıca(?): 1 debe.

Çiftlik-i Kaldalapa der kazâ-i Bafra

Çiftlik-i mezbur derûnunda olan hayvânât:

- Camus ineği: 10 re's.
- Camus öküzü: 1 re's.
- Kara sığır: 18 re's; ta'yînâta verilen 13 re's, kalan 5 re's.
- Şa'ir: 160 İstanbul kilesi; ta'yînâta verilen 160 kile.

Çiftlik-i Kanlıcak

(Çiftlik-i mezbur Firârî Ali Paşazâde merhum İshak Bey'in üvey oğlu Abdurrahman Ağazâde Hasan Bey'in kendü yedinden müntakil olduğuna binâen müşarun ileyh vaz'-ı yed etmeyüp yetim-i mezbur yedinde olduğunu cümle ahali haber verirler.)

Çiftlik-i mezbur kethüdası Süleyman zabtında olan hayvânât:

- Camus öküzü: 2 çift.
- Kara sığır öküzü: 1 çift.
- Kara sığır ineği: 8 re's.
- Camus ineği: 12 re's.
- Küçük ve büyük kısarak: 7 re's.

(s.12)

Çiftlik-i Geleriç

Çiftlik-i mezbur hademelerinden Okanlı Hasan zabtında olan:

- Camus ineği: 13 re's.
- Camus danası: 3 re's.
- Kara sığır: 5 re's.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

- Kısarak: 3 re's.

Bafra kasabası anbarında mevcud:

- Şa'ir: 3.000 İstanbul kilesi; hepsi ta'yînâta verilmiştir.

Bafra kasabası ve etraf kurrâda asâkirin kesret ve vefreti olduğundan hinta ve şa'irin kemâl-i killeti olmağla medâr-ı masarîfimiz için zehâyirden bâkî kalanı bazen nan tabh ettirildiği şerh verildi.

Firârî-i müşarun ileyhın malı olmak üzere Canik sancağında vâkî' kurrâ ahalilerinde olan ağnam ve keçi ve hayvânât-ı saire:

- Ganem ve keçi: 5.311 re's.

- Kısarak: 214 re's.

- Kara sığır: 237 re's.

- Camus: 100 re's.

Der-aliyye'ye irsal olunan defterden sonra zuhur eden⁴:

Sâbıkâ Canik muhassılı iken firar eden El-Hac Ali Paşa'nın nükûd ve eşya ve çiftlikât ve hayvânât bâlâda serd ü beyân olunduğu üzere olup lâkin ta'yînâta verilen deyü işaret olunarak aşağı verilenler Dergâh-ı Âlî kapıcıbaşlarından Çaparzâde Mustafa Bey kullarının asâkirine bu kulları ve emvâl-i mezkûrun zabt ve tahrîrine me'mûr Dergâh-ı Âlî kapıcıbaşlarından çavuşbaşı-i esbâk Mehmed Ağa bendeleri Bafra kasabasına geldikten sonra ta'yînât için aldıkları hayvânâtın bahâlarını mîr-i mûmâ ileyh tarafından edâ olunmak şartıyla verilip kazıyye ber-aks geldiğine binâen bir re'sinin bahâsını ahz edemeyip mîr-i mûmâ ileyh zimmetinde kaldığı muhât-ı ilm-i âlîleri buyuruldukta ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Bende-i Mehmed ser bevvâbîn-i dergâh-ı âlî me'mûr-i zabt-i emvâl-i mezkûr.

⁴ Burada sayısı verilen hayvanlar, 4932 numaralı defter İstanbul'a gönderildikten sonra bulunmuştur. Bkz. BOA, D.BŞM.MHF, Dosya No.65, Gömlek no.45, 29 R. evvel 1194/ 4 Nisan 1780.

Defter olunur ki bâ-fermân-ı âlî muhallefâtına me'mûr olduğum Canikli Ali Paşa'nın Amasya sancağında Havza ve Köprü kazalarında mutasarrıf oldukları çiftlikân ve ortakçılarının defteridir ki ber vech-i âtî beyân olunur. Fî gurre-i R.âhir 1194⁵

Hacı Ali Paşa'nın Susavucu çiftliğinde mevcut zahire ve hayvanâtı:

- Hinta: 240 kile
- Şair: 460 kile
- Sünter: 310 kile
- Camus öküzü ve ineği ve malakı: 23 dane
- Kara sığır ineği ve buzağısı: 43 dane

Battal Bey'in Tatarkulesi çiftliğinde mevcut zahire ve hayvanâtı:

- Hinta: 400 kile
- Şair: 950 kile
- Sünter: 230 kile
- Camus ineği ve öküzü ve malağı: 95 dane

Havza kazası karyelerinde gerek Hacı Ali Paşa'nın ve gerek Battal Bey'in ortakçılarından hasıl ve der-anbar olan zahire:

Aydoğdu karyesinde mevcut:

- Hinta: 120 kile
- Şair: 160 kile
- Sünter: 175 kile

Hacı Kurt karyesinde mevcut:

- Hinta: 115 kile
- Şair: 118 kile
- Sünter: 166 kile

Dere karyesinde mevcut:

⁵ BOA, D.BŞM.MHF, Dosya No.65, Gömlek No.38, Gurre-i R.âhir 1194/6-15 Nisan 1780.

- Hınta: 210 kile

- Şair: 125 kile

- Sünter: 360 kile

Tehne karyesinde mevcut:

- Hınta: 76 kile

- Şair: 116 kile

- Sünter: 125 kile

Karageçmiş karyesinde mevcut:

- Hınta: 25 kile

- Şair: 55 kile

- Sünter: 150 kile

Göletek(?) ve Emir karyelerinde mevcut:

- Hınta: 43 kile

- Şair: 31 kile

- Sünter: 154 kile

Susuz karyesinde mevcut:

- Hınta: 35 kile

- Şair: 23 kile

- Sünter: 118 kile

Hacı Ali Paşa'nın ve Battal Bey'in ortakçılarında demirbaş ta'bir olunur
ganem ve keçi ve kara sığır beyan olunur.

Ganem ma'a keçi mevcudu:

- Battal oğlu Nebi: 220 adet

- Kara Musa: 220 adet

- Hacı Gözoğlu: 800 adet

- Tatar oğlu Süleyman: 350 adet

- Halil çoban: 360 adet

- Karayakalı: 300 adet

- Süyüş oğlu Yusuf: 400 adet

- Hindu oğlu Ali: 100 adet
- Ket Ali oğlu: 100 adet
- Kara Ali: 100 adet
- Ayırıcı oğlu İbrahim: Kara sığır ma'a buzağı, 20 adet
- Kara Salih: Kısarak, 10 adet
- Derviş oğlu Bekir: Kara sığır, 8 adet
- Şeyh Ömer: Kara sığır ma'a buzağı, 13 adet
- Tabcı Ali: Kara sığır ma'a buzağı, 12 adet

Bâlâda mestur demirbaş ta'bir olunur ağnam yirmi sene mukaddem gerek Hacı Ali Paşa ve gerek Battal Bey tarafından Türkmen ve Yörük tâîfelerine maktû'an verilip beher ganem senede on para maktû' ve beher sığır senede altmış para maktû'ları beher sene tahsil ve verildiği vakit ağnam ve keçileri ziyade olmak takribi defterlerinde eğerce ziyade mestûr ve mukayyed bulunup lâkin mürûr-ı ezmine ile mezbûrların yedlerinde olan ağnam ve keçi telef ve izû'at verilen adamlar ekserisi müflis olduğundan firar ve ganemleri çoban yedlerinde mevcud olduğu vech üzere deftere kayd ve ziyadesinin bir vechle tahsili mümkün olmamağla fûruht olunmak murâd olundukta beher ağnam seksen beşer para bahaya kat' ve ziyade baha ile taleb-i âharı olmamağla fûruhtu içün ne gûne irâde buyurulur ise emr ü fermân Hazret-i men lehü'l-emrindir.

Hacı Ali Paşa'nın Köprü kasabası kurbında iki sülûs hisseye mutasarraf olduğu Kayalı çiftliğinin defteridir.

- Hinta: 160 kile
- Şair: 130 kile
- Sünter: 180 kile
- Manda: 8 adet
- Ganem: 400 adet

Mestûr olan mezkûr çiftliğin sūsûlân hissesini paşa-yı mûmâ ileyh Köprü sakinlerinden mîr-i mîrân ve müteveffa Gürcüzâde Mehmed Paşa'nın

oğulları Hasan Bey ve Ömer Bey'den satın alıp sülüs hissesi hâlâ müteveffa merkûmun oğlu Ali Bey kullarının üzerinde olmağla merkûm kulları sülüsân hisse çiftlik ile içinde mevcut zahire ve hayvanât ve ağnamıyla yalnız iki bin iki yüz elli guruşa talibine başka talibi olmamağla fûruhtu bâbında ne gûne irâde buyurulur (ise) emr ü fermân Hazret-i men lehü'l-emrindir.

Bâlâda mestûr çiftlikânda mevcut manda ve malak sagîr ve kebîr biri biri üzerine çifti otuzar guruş baha takdîr ve kat'olunmakla ne gûne irâde buyurulur ise emir Hazret-i men lehü'l-emrindir.

Bâlâda mestûr çiftlikânda mevcut kara sığır, dana ve buzağı biri biri üzerine çifti on üçer guruş baha takdîr ve kat'olunmakla fûruhtu için ne gûne irâde buyurulur ise emir Hazret-i men lehü'l-emrindir.

Defter oldur ki Amasya sancağında Köprü kasabasında Battal Bey'in konağında zahire ihrac ve ma'rifet-i şer'le fûruht olunan eşyasının defteridir ki ber vech-i âtî zikrolunur. Fî gurre-i R.âhir 1194⁶.

- Köhne kadife yastık: 35 adet, kıymeti 94 guruş.
- Köhne çuka mak'ad: 6 adet, kıymeti 57 guruş.
- Müsta'mel döşeme sediri: 19 adet, kıymeti 95 guruş.
- Kilim: 12 adet, kıymeti 87 guruş.
- Şilte: 12 adet, kıymeti 75 guruş.
- Hurcî yüzşüz yorgan: 5 adet, kıymeti 23 guruş.
- Yüzşüz baş yastığı: 8 adet, kıymeti 16 guruş.
- Hurcî sandık: 5 adet, kıymeti 11 guruş.
- Ocak demiri: 4 adet, 9 guruş.
- Evan-ı nühas: 152 adet, kıymeti 152 guruş.
- Billur bardak: 6 adet, kıymeti 3 guruş.

⁶ BOA, D.BŞM.MHF, Dosya No.65, Gömlek No.26, Gurre-i R.âhir 1194/6-15 Nisan 1780. Bu defterde Ali Paşa'nın avanesinden Kavaklı Deli Ali'ye ait bazı mal ve eşya da kaydedilmiştir.

Battal Bey'in hazinedârının oturduğu konakta firarlarından sonra ahâlinin alıp bedestana emanete vaz' ve ba'dehû ma'rifet-i şer'le fûruht olunan eşyanın defteridir ki ber vech-i âtî zikrolunur.

- Hil'atlik kaba çuka beneş: 10 adet, kıymeti 60 guruş.
- Hil'atlik tavşan kürk: 2 adet, kıymeti 33 guruş.
- Sansar tırnağı kürk: 1 adet, kıymeti 21 guruş.
- Köhne becasî kürk: 1 adet, kıymeti 30 guruş.
- Köhne karsak kürk: 1 adet, kıymeti 17 guruş.
- Müsta'mel karsak kürk: 1 adet, kıymeti 30 guruş.

Battal Bey'in Köprü iltizamı öşründen der-anbar ve râyici üzere fûruht olunan zahiresi:

- Hınta: 750 kile; kıymeti 562 guruş (beher kile 30 para).
- Şair: 420 kile, kıymeti 210 guruş (beher kile 20 para).
- Sünter: 340 kile, kıymeti 102 guruş (beher kile 12 para).

Battal Bey'in hazinedarının iltizam öşründen der-anbar ve râyici üzere fûruht olunan zahiresi:

- Hınta: 310 kile, kıymeti 232,5 guruş.
- Şair: 270 kile, kıymeti 135 guruş.
- Sünter: 130 kile, kıymeti 39 guruş.

Kasaba-i mezbûrede Battal Bey'in mutasarrıf olduğu emlâk ve akarın defteridir ki ber vech-i âtî zikrolunur:

- Kasaba kenarında kendü konağı ittisalinde bir kıt'a bağıyla, 1 adet, kıymeti 3.500 guruş.
- Yahya beşeoğlu'ndan ve Torunoğlu'ndan aldığı dekâkin: 7 adet, kıymeti 800 guruş.
- Kapan hanında mutasarrıf olduğu hisse, senevî îrâd: 32 guruş, kıymeti 400 guruş.
- Ganioglu camii kurbında zahire anbarı arsasıyla: 2 adet, kıymeti 200 guruş.

- Kasaba kurbında Dinecek değirmeni ta'bir olunan âsiyâb: 1 adet, kıymeti 200 guruş.

- Kayaboğazı'nda Köprü voyvodası Osman Ağa'nın harabe değirmen arsası: 1 kıt'a, kıymeti 150 guruş.

Bâlâda mestûr ve mukayyed olunduğu vech üzere konak ve akarat-ı mezkûre ma'rifet-i şer'le cümle muvâcehesinde müzâyede olunup rağbât-ı nâs münkâtı' olduktan sonra cümle ahâli-i kasaba ittifak ve ittihatlarıyla kıymet-i mezkûreye kat' ve ziyade baha ile talib-i âharı olmamağla ne gûne irâde ve emir ü fermân buyurulur ise emr Hazret-i men lehü'l-emrindir.

Cem'an yekûn: 7.343,5 guruştur.

Seyyid Feyzullah Nâib-i Kedegra.

Battal Bey'in firarlarında konağında bıraktıkları cariyeler beyan olunur.

- Orta yaşlı Gürcü Yahudisi cariyeye iki yaşında gulâmıyla: 1 re's.
- Tahminen otuz yaşında Boğdan asıllı cariyeye: 1 re's.
- Seyfi kölenin ehli Tayyar Bey'in dâyesi nam ma'tûkanın hanesinde zuhur eden tahminen on üç yaşında Boğdan asıllı cariyeye: 1 re's.

Firârî-i müşarun ileyhın ve oğlu Battal Bey'in Bafra kasabası derûnunda ve etrafında olan akaratı⁷.

- On yedi fevkânî oda ve divanhane ve tahtında iki kebir ahır ve havli ve dahiliyesinde kezâlik fevkânî on yedi oda ve tahtanî iki oda ve mutbah ve hamam ve camekân ve eşcâr-ı müsmire ve gayr-i müsmireli sagîr bağçeyi müştemil kebir hane: 1 bab.

- Hane-i mezbûr kurbında sagîr bir bab kârgir hamam ma'a camekân: 1 bab.

Hamam-ı mezbûr derûnunda mevcut olan:

- Müsta'mel kadife yastık: 16 adet,

⁷ BOA, D.BŞM.MHF, Dosya No.65, Gömlek No.45, Canik muhassılı Mehmed'in gönderdiği defter, 29 R.âhir 1194/4 Mayıs 1780.

- Köşe yastığı: 4 adet,
 - Taraklı kutnî şilte: 5 adet,
 - Cedit ve müsta'mel havlusuyla cek(?): 22 adet (1 işlemeli, 21 sade),

- Hamam gömleği: 3 adet,
- Destmâl havlu: 21 adet (3 işlemeli, 18 sade),
- Mak'ad: 2 adet,
- Çarşab: 10 adet (2 kebîr, 8 vasat),
- Minder: 5 adet,
- Müsta'mel peştamal: 30 adet (köhne),
- Tas: 10 adet (2 mutallâ, 8 beyaz),
- Maşraba: 1 adet,
- Gül tabası: 1 adet,
- Demir kürek: 1 adet,
- Tahta sandık: 2 adet,
- Kilim: 3 adet.

- Battal Bey'in olmak üzere yine Bafra kasabası derûnunda kebîr kârgir hamam ma'a camekân: 1 bab.

- Ekmekçi fırını: 1 bab.
- Fırın-ı mezbûr kurbında bozacı dükkânı: 1 bab.
- Ahşap han: 1 bab.
- Han-ı mezbûr tahtında dükkân: 2 bab.
- Mıgırdıç zımmînin emti'a fûruht eylediği dükkân: 1 bab.
- Dükkân-ı mezbûr üstünde bekâr odası: 2 bab.
- Boyahane: 1 bab.
- Muhterik saray ittisalinde beş odalı hareme mahsus hane: 1 bab.
- Kasaba-i mezbûreye nısf saat Kızılırmak Nehri'nin üzerine mebnî

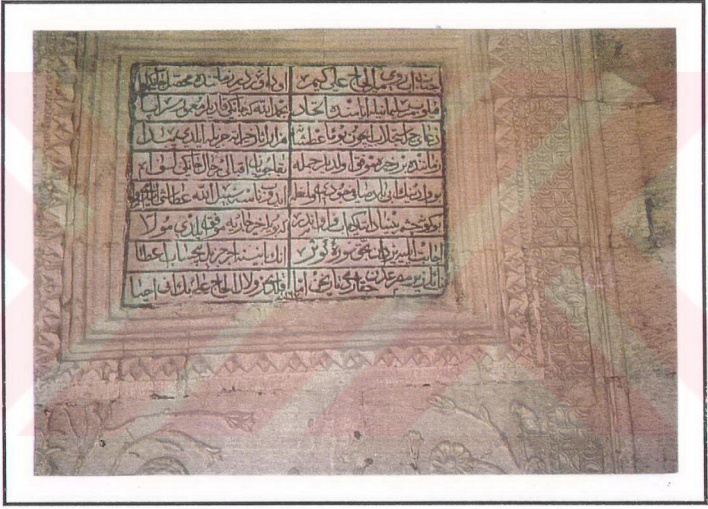
Köprübaşı nam mahalde olan:

- Kiraz bağçesi: 1 kıt'a,
- Üç odalı hane: 1 bab,

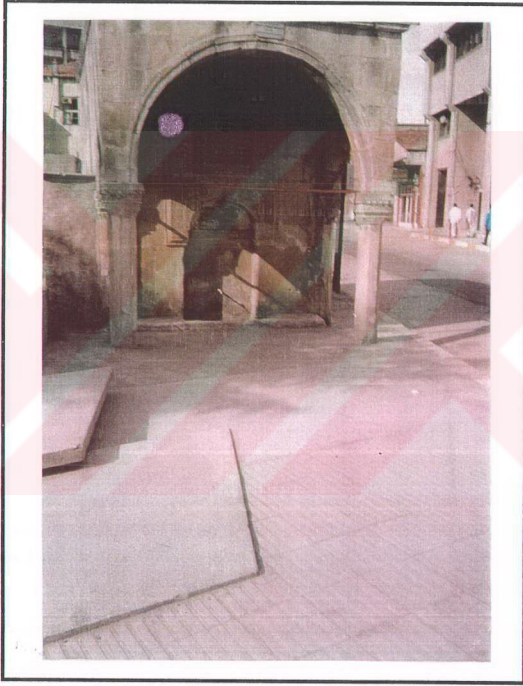
- Ahır: 2 bab,
- Ahşap anbar: 1adet.

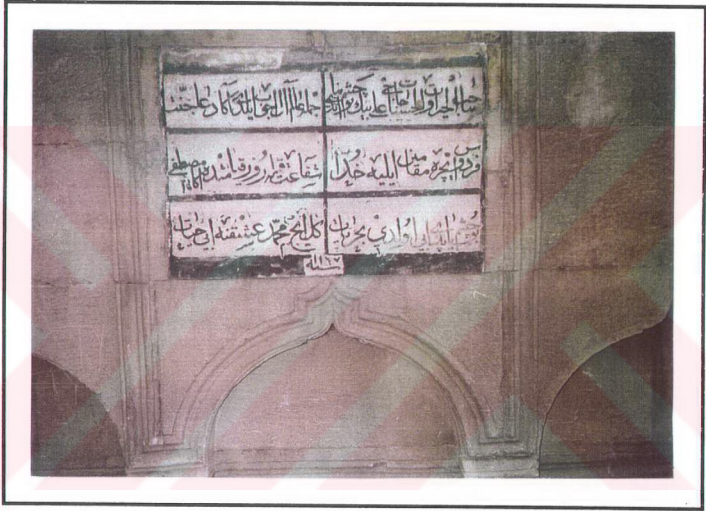
Ek 2. ALI PAŞA'NIN BAFRA'DA YAPTIRDIĞI ÇEŞMENİN
FOTOĞRAFLARI

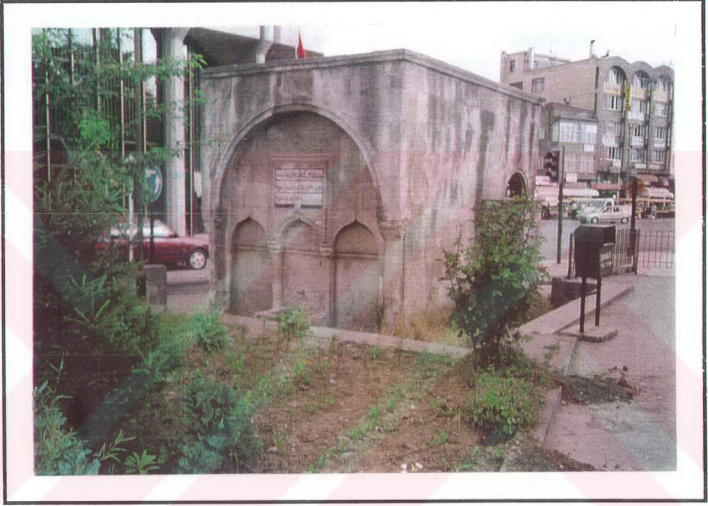
Fotoğraf No.1: Çeşmenin Ön Cephesindeki Kitâbe

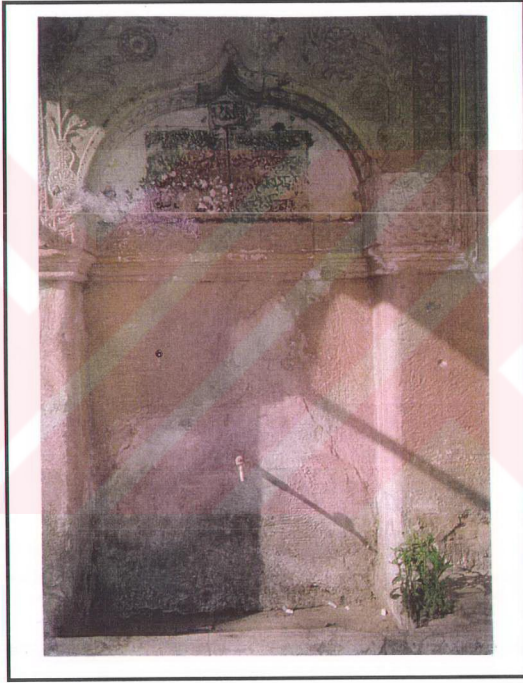
Fotoğraf No.2: Çeşmenin Ön Cephesinden Görünüm

Fotoğraf No.3: Çeşmenin Arka Cephesindeki Kitâbe

Fotoğraf No.4: Çeşmenin Arka Cephesinden Görünüm

Fotoğraf No.5: Çeşmenin Ön Cephesindeki Diğer Kitâbe

